

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE İFTİRA KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhammed Emin ÇATAK

BURSA – 2017

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE İFTİRA KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhammed Emin ÇATAK

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

BURSA - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 701323026 numaralı Muhammed Emin Çatak'ın hazırladığı "Kur'ân-ı Kerîm'de İftira Kavramı" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 10/02/2017 günü 14. - 16 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının... başarılı... (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN
Uludağ Üniversitesi

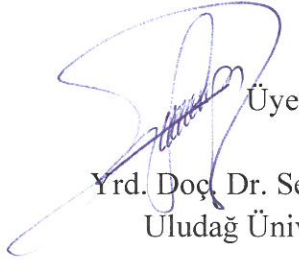

Üye

Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK
Kocaeli Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖZ
Uludağ Üniversitesi

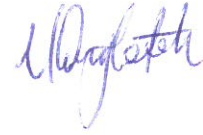
10/02/2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “Kur’ân-ı Kerîm’de İftira Kavramı” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

10.02.2017

Adı Soyadı : Muhammed Emin ÇATAK
Öğrenci No : 701323026
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : _____

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/01/2017

Tez Başlığı: **KUR'ÂN-I KERİM'DE İFTİRA KAVRAMI**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin, 13/01/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16.01.2017
Muhammed Emin ÇATAK

Adı Soyadı:	Muhammed Emin ÇATAK
Öğrenci No:	701323026
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Tefsir Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

16.01.2017
Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Muhammed Emin ÇATAK

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı : Tefsir

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : XI +

Mezuniyet Tarihi : / / 20.....

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

KUR'ÂN-I KERÎM'DE İFTİRA KAVRAMI

İftira, haksız yere birine suç isnat etmek anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de 59 yerde lafzen geçen iftira kavramı, mana olarak da daha birçok yerde geçmektedir.

Kur'ân'da zikredildiği şekliyle ele alınacak olursa iftira Allah'a, peygamberlere ve mü'minlere yöneltilen büyük bir günahdır. Çünkü Kur'ân'da, iftira ile Allah'ın zatına ve sıfatlarına, peygamberlerin risalet görevlerine, mü'minlerin ise namus ve haysiyetlerine kastedildiği ifade edilmektedir.

Bunun yanı sıra iftiranın dînî, ahlâkî, ferdî-ictimaî ve hukukî olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır. Allah tarafından haram kılınmış, peygamber tarafından da sakınılması gereken yedi büyük günah arasında zikredilmiş olan iftira büyük bir ahlâk sorunudur. Çünkü Kur'ân ahlâkıyla hiçbir şekilde bağdaşmayan bu fiil, birey ve toplum açısından tahrip etkisi son derece fazla olan bir davranıştır. Bu sebeple hem dînî hem de beşeri yönden yasaklanarak hakkında belirli cezalar tayin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İftira, Suç, Günah, Ahlâk, Ceza, Kur'ân, Allah

ABSTRACT

Name and Surname : Muhammed Emin ÇATAK

University : Uludağ University

Institution : Social Science Institution

Field : Basic Islamic Sciences

Branch : Tafsir (Commentary of the Qur'an)

Degree Awarded : Master's Thesis

Page Number : XI +

Degree Date : / / 20.....

Supervisor : Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

THE CONCEPT of SLANDER in THE QUR'AN

Slander means unfairly claim that someone is committing a crime. The concept of slander passes in 59 places in the Qur'an, and it also mentioned as meaning in many other places in the Qur'an.

According to Qur'an's explanation; slander is a deadly sin directed to Allah, the prophets and the believers, because it is expressed in Qur'an that slander is against to Allah's personality and attributes, to prophets' prophetic duties, and to the believers' honor and dignity.

Besides, there are four dimensions of slander, religious, moral, individual-social and legal. The slander which is forbidden by Allah, which is mentioned by the Prophet among the seven great sins and must be avoided, is a great moral question. This act is incompatible with the Qur'an's morality, and it is an act that is extremely detrimental in terms of the individual and society. For this reason, certain penalties have been imposed forbidden both religiously and humanly.

Key Words: Slander, Sin, Ethics, Punishment, Qur'an, Allah

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
a.s	:	Aleyhi's-Selâm
A.Ü.H.F.D	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B.	:	Baskı
b.	:	Oğlu
BAE	:	Birleşik Arap Emirlikleri
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
çev	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
İ.Ü.H.F.M	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İFAV	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
O.M.Ü.İ.F.D	:	On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
sav	:	Sallallahu Aleyhi Vesellem
ss.	:	Sayfadan Sayfaya

t.y.	:	Basım Tarihi Yok
TBB	:	Türkiye Barolar Birliđi
thk.	:	Tahkik Eden
U.Ü.İ.F.D	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
v.d.	:	Ve Diğerleri
vb.	:	Ve Benzeri
y.y.	:	Basım Yeri Yok

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1
I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	2
II- ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
III- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMANTİK AÇIDAN İFTİRA KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERİM'DE İFTİRANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. İFTİRA KAVRAMI.....	7
A. Fe-râ (فرى) Kelimesinin Sözlük Anlamı	7
B. İf-te-râ (افترى) Kelimesinin Sözlük Anlamı	9
C. İftira Kelimesinin İstilahi Anlamı	10
D. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de Nicel Olarak Kullanımı.....	11
E. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de Nitel Olarak Kullanımı	11
F. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki Bağlamı	13
II. İFTİRA KAVRAMIYLA YAKIN ANLAMLI KELİMELELER.....	16
A. İfk Kavramı	16
1. Sözlük Anlamı	16
2. İstilahi Anlamı	18
3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	18
B. Bühtan Kavramı	21
1. Sözlük Anlamı	21

2.	Istılahi Anlamı	23
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	23
C.	Kazf Kavramı.....	28
1.	Sözlük Anlamı	28
2.	Istılahi Anlamı	29
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	30
D.	Kizb Kavramı.....	35
1.	Sözlük Anlamı	35
2.	Istılahi Anlamı	37
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	37
E.	Zûr Kavramı.....	41
1.	Sözlük Anlamı	41
2.	Istılahi Anlamı	42
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	42
III.	İFTİRA KAVRAMIYLA ZİT ANLAMLI KELİMELER	45
A.	Sıdk Kavramı	45
1.	Sözlük Anlamı	45
2.	Istılahi Anlamı	47
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	48
B.	Adalet Kavramı.....	53
1.	Sözlük Anlamı	53
2.	Istılahi Anlamı	54
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	55
C.	Hakk Kavramı.....	57
1.	Sözlük Anlamı	57
2.	Istılahi Anlamı	58
3.	Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı	59
IV.	İFTİRANIN YAKIN VE ZİT ANLAMLARIYLA İLİŞKİSİ	64

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE MÜŞRİKLERİN VE EHLİ KİTABIN İFTİRALARI

I.	ALLAH'A YÖNELTİLEN İFTİRALAR.....	66
A.	Müşriklerin Allah'a Yönelttikleri İftiralar	70
1.	Putları Ortak Koşmaları	72
2.	Melekleri Allah'ın Kızları Saymaları	77
3.	Cinlerle Allah Arasında Münasebet Kurmaları	80
4.	Helali Haram, Haramı Helal Saymaları	82
5.	İnkarlarını Allah'ın Meşietiyile Açıklamaları.....	85
B.	Yahudilerin Allah'a Yönelttikleri İftiralar	87
1.	Hız. Üzeyr'i Allah'ın Oğlu Kabul Etmeleri.....	88
2.	Ahbarı Rab Edinmeleri	91
3.	Allah'ın Oğulları ve Sevgili Kulları Olduklarını İddia Etmeleri	94
4.	Allah'ı Cimrilikle Suçlamaları.....	97

5. Allah'a Fakirlik İsnat Etmeleri	99
C. Hıristiyanların Allah'a Yöneltilen İftiralar.....	100
1. Hz. İsa'yı Allah'ın Oğlu Kabul Etmeleri	101
2. "İsa Mesih Allah'tır ve Allah Üçün Üçüncüsüdür" İddiaları	102
3. Ruhbanı Rab Edinmeleri.....	105
II. PEYGAMBERLERE YÖNELTİLEN İFTİRALAR	107
A. Hz. Peygambere Yöneltilen İftiralar	108
1. "Kur'an'ı Muhammed Uydurdu" İftirası	109
2. Kur'an'ı Hz. Peygambere Birisinin Öğrettiği İftirası	109
3. Hz. Peygamberin "Büyülediği" İftirası.....	111
4. Hz. Peygambere Mecnunluk İftirası	112
5. Hz. Peygambere Şairlik İftirası.....	113
6. Hz. Peygambere Sihirbazlık ve Kahinlik İftirası	115
7. Hz. Peygambere Ebter İftirası.....	117
B. Diğer Peygamberlere Yöneltilen İftiralar.....	118
1. Sihirbazlık İftirası	118
2. Büyülenmiş Olma İftirası.....	119
3. Mecnunluk İftirası.....	120
4. Yalancılık İftirası	122
III. MÜ'MİNLERE YÖNELTİLEN İFTİRALAR	123
A. Mü'minlerin Maruz Kaldığı İftiralar	123
1. Basitlik ve Yalancılık İftirası	123
2. Akılsızlık İftirası	125
3. Dalalete İftirası	126
4. Hz. Yûsuf'a İftira	127
5. Hz. Meryem'e İftira	128
6. Hz. Aişe'ye İftira	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İFTİRANIN DİNİ, AHLÂKİ, FERDİ-İCTİMAİ VE HUKUKİ BOYUTU

I. İFTİRANIN DİNİ BOYUTU	138
II. İFTİRANIN AHLÂKİ BOYUTU	143
A. İftiranın Sebepleri.....	146
1. Vehm.....	146
2. Gıybet ve Nemime	147
3. Kibir ve Haset	147
4. İhtilaf ve Hizipleşme.....	148
5. Taassup	149
B. İftiranın Zararları.....	149
III. İFTİRANIN FERDİ VE İCTİMAİ BOYUTU	151
IV. İFTİRANIN HUKUKİ BOYUTU	155

A. İftiranın İslam Hukuku'nda Karşılığı	155
1. Kazf Suçunun Cezası	156
2. Diğer İftira Suçlarının Cezası	161
B. İftiranın Beşeri Hukuktaki Karşılığı.....	164
1. İftira Suçunun Maddi Unsurları	165
2. İftira Suçunun Cezası	167
SONUÇ	168
KAYNAKÇA.....	171

ÖNSÖZ

İnsan hayatına etki ederek hayatın akışının değişmesine sebep olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar, insan hayatını bazen olumlu bazen de olumsuz yönde değiştirmektedir. Ancak dünyanın imtihan yeri olması hasebiyle bunların hayatı daha çok olumsuz yönde değiştirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü yaşanan hayat bir oyun ve eğlence değil; meşakkati, zorluğu ve sıkıntıları içinde barındıran ciddi bir gerçekliktir. Bu sebeple insanlar zaman zaman çeşitli dert, keder, sıkıntı, zorluk ve meşakkatin içerisine düşebilir. Nitekim tüm kötü haslet ve davranışlar bu türden durumların ortaya çıkmasının bir nedeni olabilir ancak bu tarz durumlara en çok sebebiyet veren bir kötü haslet vardır ki, o da iftiradır.

İftira, her dönem ve toplumda meydana gelen genel bir ahlak problemidir. Hiçbir topluma has olmadığı gibi hiçbir toplumdan da hâli değildir. İçinde insan ve özellikle de toplum unsurunun bulunduğu her yerde vücut bulması mümkündür. Çünkü insanlar nefislerinde birtakım kötü duygu ve düşünceler barındırmaktadırlar. Menfaat, makam elde etme, itibar kaybettirme, bir şeye sahip olma düşüncesi bunlardan birkaçıdır. İşte bu tarz hasletler iftirayı doğuran sebeplerdir. Bunlar sonucunda iftira meydana gelir ve masum bir kişi bu sebeplerden dolayı töhmet altında kalır.

İftira, kişinin hayatını olumsuz yönde etkileyerek onun birçok sıkıntı ve meşakkat içine düşmesine sebep olur. Bunun yanı sıra toplumsal planda kişiyi çok zor durumlarda bırakarak kişinin toplum hayatının dışına itilmesi ve toplumdan soyutlanması gibi zorlukları da beraberinde getirir.

Bireysel ve toplumsal olarak böyle büyük bir etkiye sahip olan iftira her türlü ahlak-ı zemîmeyi seyyie olarak nitelendiren Kur'ân tarafından da ele alınmıştır. Birçok ayette onun kötülüğü ve yasaklığı dile getirilmiştir. İşte bu sebeple çalışmamızda Kur'ân'da iftira kavramı ele alınmış, Kur'ân'ın onu nasıl ve hangi açılardan değerlendirdiği incelenmiştir.

Üç bölüm olarak ele alınmış olan çalışmamız iftirayı çok yönlü olarak değerlendirmeyi ve bu doğrultuda iftiranın Kur'anî mahiyetini tespit etmeyi amaçlamıştır.

İlk olarak birinci bölümde iftira kavramı semantik olarak incelenmiştir. Kelimenin kökü ve türevleri ele alınarak sözlük anlamlarına değinilmiş, daha sonra Kur'ân'da iftira kavramının kullanımı, yeri ve anlamından bahsedilmiş, Kur'ân'ın kelimeye nasıl anlam ve mana yüklediği ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, iftira kavramının Kur'ân'daki yeri incelenmiştir. Müşrikler ve ehli kitap özelinde Allah'a, peygamberlere ve müminlere yöneltilen iftiralar teker teker ele alınarak bunlar hakkında tefsirlerde aktarılan görüşler dile getirilmiş ve bunlara yönelik olarak yorum ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde iftira ile ilgili diğer hususlar ele alınmıştır. Yani iftiranın dînî olarak ne olduğu, ahlakî olarak nereye denk geldiği, bireysel ve toplumsal olarak ne gibi etkilerde bulunduğu ve de cezai olarak nasıl sonuçları olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın sonuç başlığında ise iftiranın bahsedilen tüm bu durumları hakkında bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmam esnasında öncelikle, bana her konuda tüm desteğini veren, bilgi ve tecrübesiyle yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN'e, her konuda fikirlerinden istifade ettiğim Ar. Gör. Mehmet ŞAKAR ve Ar. Gör. Murat ATAMAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Emin ÇATAK

BURSA 2017

GİRİŞ

İnsan eşref-i mahlûkattır. Yüce Allah onu maddi-manevi birçok vasıfla mücehhez kılarak en güzel surette yaratmıştır. Başta akıl, idrak ve temyiz gücü gibi kabiliyetler olmak üzere birçok nimeti insana ikram ederek onu diğer varlıklardan ayırmış ve muhatap almak suretiyle de müşerref kılmıştır. Allah-u Teâla'nın insanı muhatap alması, insanın akıl gibi bir kuvveyle teçhiz edilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü akıl, insanı sorumluluk ve ödevlerinin idrakine ulaştıracak en önemli kuvvedir. Bu kuvve sayesinde insan, varlığını idrak ederek sorumluluğunun farkına varır ve bu minvalde kendisine bir yol tutturur. İnsana akıl nimetini verip hayır ve şer olmak üzere iki yol gösteren¹ Yüce Allah, insandan kendisini bilmesini, rızasına uygun davranmasını ve gösterdiği ölçülerde bir hayat yaşamasını istemektedir. Böyle bir durumda Allah-u Teâla emrettiklerini yapanları ve yasakladıklarından sakınanları saâdet-i ebediyye ile tebşîr etmekte; emir ve yasaklara riayet etmeyenleri de bedbahtların gideceği yer olan cehennem ile tahzîr etmektedir.

İnsan, iyilik ve kötülük arasında muhayyer bırakılmıştır.² Onun bu şekilde muhayyer bırakılması kendisinde her iki yetinin de bilkuvve ve bilfiil olarak mevcut olduğunu göstermektedir. Yani insanda hem iyilik hem de kötülük yapma potansiyeli bulunmaktadır. İnsanın içinde bulunduğu zaman, mekan ve şartlar insanda bulunan bu kuvvelerin fiiliyata geçmesine sebep olur. Dolayısıyla insan bunların etkisiyle bazen iyilikte bazen kötülükte bulunur. Ancak insan için asıl olan iyilikte bulunup kötülükten sakınmasıdır. Fakat nefsanî ve şeytanî telkinler insanı kötülük işleme konusunda tetiklemekte ve kişi de o yönde refleks göstermektedir. İnsanın işleyeceği kötülüklerin sınırını belirlemek çok fazla mümkün değildir. Ancak kötülük denildiğinde genel olarak hırsızlık yapmak, birini öldürmek, rüşvet almak, yalan söylemek, iftira atmak gibi konular akla gelmektedir. Bunlar ve bunlar gibi daha birçok mesele fert ve toplum nazarında ciddi

¹ eş-Şems, 91/8; el-Beled, 90/10.

² el-Kehf, 18/29; el-İnsân, 76/3.

problemlere yol açacak unsurları bünyelerinde barındırmaktadır. Tezimizin konusu olması hasebiyle bunlar arasında iftiradan bahsetmek bu noktada önem arz etmektedir.

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslam'ın en önem verdiği konulardan bir tanesi, beşeri ilişkilerin ıslahı ve toplumsal düzenin korunmasıdır. Beşeri ilişkiler, insanlar arasında vücut bulan kısa süreli, gündelik davranışları ifade etmektedir. Toplumsal düzen ise ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki ve kültürel olarak uzun süreli ve kolektif olguları içermektedir. Bu iki önemli düşünce insan hayatının intizamı ve devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla İslam emir ve yasaklar vaz etmiş, belirli kural ve cezalar tayin etmiştir. Beşeri ilişkileri bozacak ve toplumsal düzeni sarsacak her türlü olumsuz fiili yasaklamış, bunların ıslahını ve intizamını sağlayacak her fiilin ikamesini de emretmiştir.

Haksızca birine cürüm atmayı ifade eden iftira hiç şüphe yok ki, beşeri ilişkilerin ifsadına ve toplumsal düzenin yıkılmasına sebep olur. Çünkü iftira bir yönüyle insanlar arasında süregelen düzeni ve huzuru ortadan kaldırmayı ifade eder. Ayrıca toplumsal düzenin işleyişine zarar vererek sosyal, siyasi, iktisadi ve de kültürel bir bozulmayı beraberinde getirir. Yani İslam'ın en önem verdiği konuların ifsadına sebebiyet verir. Bu yüzden iftira İslam tarafından kesin olarak yasaklanmış ve günah sayılmış davranışlar arasında yer alır.

İşte tüm bunlara sebep olan iftira hakkında Kur'ân'ın ne söylediği çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Kur'ân'da iftira olgusu önemli bir yekün tutmaktadır. Müteaddit ayetlerde gerek dînî gerekse beşeri yönden iftiranın etkileri ele alınmış ve bundan sakınılması gerektiği ifade edilmiştir. İftiranın Kur'ân'da bu denli zikredilmiş olması onun basit bir günahtan ziyade zararı ve etkisi çok fazla olan büyük bir günah olduğu düşüncesini akla getirmektedir. İşte bu sebeple Kur'ân'da azımsanmayacak oranda bahsedilmiş bir fiil olan iftiranın ne olduğu, nelere sebep olduğu, ne gibi etkileri olduğu çalışmamızın konusudur.

İftiranın dînî ve beşeri olarak bir kötülük problemi olması ise iftira hakkında Kur'ânî bir çalışma yapmanın, mahiyetini, etkilerini ve sonuçlarını bilmenin ve belirlemenin gerekliliğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

II- ARAŞTIRMANIN AMACI

Genel bir perspektifle ele alınacak olursa iftiranın birey ve toplum açısından son derece zararlı bir fiil olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü iftira, masumların zarar görmesini ve bu zarardan müfterinin bir fayda temin edilmesini amaçlamaktadır. Bu ise Kur'ânî düstura hiçbir şekilde uymamaktadır. Nitekim Kur'ân'ın getirdiği düsturlar insanlara zarar vermekten sakındıran, iyiliği öğütleyip kötülükten uzaklaştıran, bireylerin birbirine hayrı ve güzelliği tavsiye etmelerini sağlayan düsturlardır. Bundan dolayı iftiranın Kur'ânî açıdan olumsuz bir çerçeve içerisinde yer aldığını söylemek gerekir.

İşte Kur'ân tarafından menfi şekilde anılan iftira hakkında Kur'ân'ın vermek istediği mesajı ortaya koymak, iftiranın Kur'ân'da nasıl ve kime karşı ele alındığını, nasıl bir üslupla dile getirildiğini ifade etmek ve iftiranın mahiyetini belirlemek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

III- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kur'ân'ın cem edilmesiyle birlikte Kur'ân'a yönelik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasında hiç şüphesiz tefsir, bu çalışmaların en önemli sacayağını oluşturmaktadır. Çünkü tefsir, Kur'ân'ın anlam ve hükümlerini inceleyen bir ilimdir.³ Bu açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu öneminden dolayı her dönem birçok müfessir Kur'ân'ı ele almış, onu çeşitli açılardan incelemiştir. Müfessirler bu incelemelerinde farklı farklı metodlar takip etmişlerdir. Bu sebeple ortaya çeşitli tefsir yöntemleri çıkmıştır. İşte bu tefsir yöntemlerini sayacak olursak onları şu şekilde ifade edebiliriz: tahlilî tefsir, icmalî tefsir, mukayeseli tefsir ve konu tefsiri yöntemidir.⁴

Çalışmamızın başlığının “Kur'ân'da İftira Kavramı” olması onun bir kavram tefsiri olduğu çağrışımını yapmaktadır. Ancak çalışmamızın kavram tefsirinden ziyade konu tefsiri mahiyetinde olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü kavram tefsiri, Kur'ânî bir kavramın lügat, ıstılah, semantik ve hermenötik açılardan ele alınıp incelenmesini ifade etmektedir.⁵ Fakat çalışmamız sadece kavramla sınırlı olmayıp

³ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 2.B., İstanbul, Dergah Yayınları, 2012, s. 304.

⁴ Abdülsettar Fethullah Said, *el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevdûi*, 2.B., Kahire, Dâru't-Tevzîi ve'n-Neşri'l-İslâmiyyeti, 1991, s. 16-17; Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, 3.B., İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014, s. 212-215.

⁵ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 2.B., İstanbul İFAV Yayınları, 2013, s. 101.

“iftira” konusu üzerinde de değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın yönteminin yukarıda zikredilen yöntemlerden konu tefsiri yöntemine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Konu tefsiri, bir meseleyi Kur’ân’ın bütünlüğü içerisinde ele alarak bir sistem dahilinde tüm yönleriyle incelemektir.⁶ Yani daha başka bir ifadeyle tek bir konuyu lafız ve hükümlerinin zikredildiği ayetler ışığında ele alarak Kur’ân’ın temel ilkelerine göre yorumlamak anlamına gelir.⁷

Bu noktada konu tefsirinin uygulanma yönteminden bahsetmek doğru olacaktır. Konu tefsirinde öncelikle Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde, çeşitli şekillerde zikrettiği düşünsel, toplumsal, evrensel, dînî veya dünyevî olarak ele alınan bir konu belirlenir. Daha sonra bu konuya ilişkin tüm ayetler bir araya getirilerek konunun unsurları ayetler ışığında belirlenir ve bunun akabinde başlıklar tertip edilir. Bu başlıklar altında işlenen konular bazen hadislerle bazen alimlerin görüşleriyle bazen de Arap dili kaynaklarıyla delillendirilir ve bunun sonucunda konuya ilişkin bir yorum ve değerlendirmede bulunulur.⁸

Giriş ile başlayan çalışmamız üç bölümden oluşmuş, sonuç bölümü ile kısaca değerlendirilmiş ve de kaynakçası verilerek tamamlanmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle konusal arka planı olan iftira kavramı çalışma için belirlenmiş olup bu kavram lügat, ıstılah ve Kur’ânî açıdan incelenmiştir. Daha sonra iftira kavramına anlamsal olarak yakın olan kavramlar ele alınmış onlar da aynı şekilde lügat, ıstılah ve Kur’ânî açıdan incelenmiş, böylelikle iftira kavramıyla aralarındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun akabinde kavramın zıt anlamları da aynı şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Yakın anlamlı kavramlarla iftiranın nereye denk geldiği, ne olduğu tayin edilmeye çalışılırken; zıt anlamlı kavramlarla iftiranın ne olmadığı tayin edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada kavram çalışması esnasında Arapça klasik sözlüklerin en önemlilerinden olan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî’nin (175/791) *Kitâbu’l-Ayn*, İbn Fâris’in (395/1004) *Mekâyîsu’l-Lüga*, Cevherî’nin (400/1009) *es-Sihâh*, İbn Sîdeh’in (458/1066) *el-Muhkem*, Zemahşerî’nin (538/1143) *Esâsü’l-Belâğa*, Râgıb el-İsfahânî’nin (502/1108) *Müfredât*, İbn Manzûr’un (711/1311) *Lisânü’l-Arab*, Zebîdî’nin (1205/1791) *Tâcu’l-Arûs*

⁶ Demirci, a.g.e., s. 101.

⁷ Mustafa Müslim, *Kur’ân Çalışmalarında Yöntem*, (çev. Salih Özer), 2.B., Ankara, Fecr Yayınevi, 1998, s. 24.

⁸ Demirci, a.g.e., s. 101.

ve Âsım Efendi'nin (1235/1819) *el-Okyanus* adlı eserlerine başvurulmuştur. Kavramların istilâh anlamları içinse Cürcânî'nin (816/1413) *et-Ta'rifât* ve Kefevî'nin (1095/1684) *el-Külliyât* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca kavramların Kur'ân'da ifade ettikleri anlamların tespiti için de Dâmeğânî'nin (478/1085) *Islahu'l-Vücuḥ*'u, İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) *Nüzhetu'l-A'yün*'ü, Fîrûzâbâdî'nin (817/1415) *Besâir*'inden faydalanılmıştır.

İkinci bölümde ise daha çok iftira kavramının geçtiği ayetler konusal olarak tertip edilmiş ve bu başlıklar altında "Kur'ân'da iftira" olgusuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle Kur'ân'ın ilk müfessiri olarak yine Kur'ân'dan faydalanılmıştır. Yani Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri esas alınmıştır. Çünkü Kur'ân kapalı bıraktığı bazı yerleri, başka ayetlerle açıklayarak izah etmiştir.⁹ Bu sebeple bir konu açıklanacağı zaman ilk olarak yine Kur'ân-ı Kerîm'e başvurulmuştur. Daha sonra konuya ilişkin varsa hadisler zikredilmiştir. Hadis kaynaklarında da önce Buhârî (256/870) ve Müslim'in sahihlerinden (261/875), Ebû Dâvud (275/889) ve Tirmizî'nin (279/892) sünenlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca İmam Mâlik'in (179/795) Muvatta'sı ve Ahmed b. Hanbel'in (241/855) Müsned'i de çalışmamızda faydalandığımız diğer hadis kaynaklarıdır. Bu bölümde çalışmamızın önemli yekûnünü oluşturan kaynakların tefsir kitapları olduğunu söylememiz gerekmektedir. Bu noktada ilgili ayetlere ilişkin gerek me'sur gerekse rey tefsirlerinden konuya dair iktibaslarla bulunulmuştur. Tefsir kaynakları olarak Taberî'nin (310/922) *Câmiu'l-Beyân*'ı, Mâverdî'nin (450/1058) *en-Nüket ve'l-Uyûn*'u, Beğavî'nin (516/1122), *Meâlimu't-Tenzil*'i, Zemahşerî'nin (538/1143) *el-Keşşâf*'ı, İbn Atiyye'nin (541/1147), *el-Muharrerü'l-Veciz*'i, Fahrreddîn er-Râzî'nin (606/1209) *Mefâtiḥu'l-Gayb*'ı, Kurtubî'nin (671/1272) *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Beydâvî'nin (685/1286) *Envârü't-Tenzil*'i, İbn Kesîr'in (774/1372) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*'i ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1942) *Hak Dînî Kur'ân Dili* adlı tefsirleri başta olmak üzere daha birçok tefsirden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra DİA maddelerinden de faydalanılarak ilgili konu hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise iftira kavramı genel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Yani iftiranın mahiyeti, sebepleri ifade edilmiş, dînî olarak neye denk geldiği, ahlâkî olarak durumu, ahlâk kitaplarında nasıl ele alındığı, hangi kategoriye dahil olduğu, bireysel ve toplumsal olarak zararları, cezai olarak yaptırımları bu bölümde ifade edilmiştir. Kaynak

⁹ Çetin, a.g.e., s. 308.

noktasında İsfahânî'nin *ez-Zerîa ilâ Mekârîmi 'ş-Şerîa'* sı, Muhammed Abdullah Draz'ın (1958) *Kur'ân Ahlâkı*, Nureddin Topçu'nun(1975) *Ahlâk*'ı ahlak alanında yararlanılan eserlerden birkaçıdır. Cezai açıdan ise kullanılan kaynakları ikiye ayırmak doğru olacaktır. Çünkü biri dînî biri beşeri olmak üzere iftiranın iki cezai sistemdeki yeri ele alınmıştır. Bu noktada dînî olarak Ömer Nasuhi Bilmen'in "*Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*", Abdülkadir el-Ûdeh'in (1954), *et-Teşrîu'l-Cinai'l-İslamî*'si, Abdülkahhar Dâvud el-Âni'nin, "*Ukûbetü'l-Kazf ve 's-Sebb Beyne 'ş-Şerîati ve 'l-Kânûn*"u çalışmada önemli bir yer teşkil etmiştir. Konu beşeri hukuk açısından ele alınırken ise Akif Yıldırım'ın "*İftira ve Suç Uydurma Suçları*" ve Ahmet Selçuk Sönmez'in "*Türk Ceza Kanunu'nda İftira Suçu*" adlı kitapları, Köksal Bayraktar'ın, "*İftira*" ve Hamit Dünder'ın "*İftira Suçu ile Benzeri Suçlar Üzerine Bir İnceleme*" adlı makalelerinden yararlanılmıştır.

Tespitlerimize göre iftira ile ilgili alanımız içerisinde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Prof. Dr. Hüseyin Algül'ün "*İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış*" adlı makalesi bu noktada iftiraya ilişkin çalışmalardandır. Bundan başka olarak iftira konusu müstakil bir başlık olarak değil ancak ahlak başlığı altında birçok çalışmaya konu olmuştur.

Bunlardan başka çalışmamızda zikredilen ayet mealleri için genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meali esas alınmıştır. Bunun yanı sıra bazen Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen ve Süleyman Ateş'in meallerinden de yararlanılmıştır. Ayrıca hadislerin dipnotlarda zikredilmesi sırasında Buhârî, Tirmîzî ve Ebû Dâvûd'un kitap ismi ve bab başlığı, Müslim ve İmam Mâlik'in ise kitap ismi ve hadis numarası esas alınmıştır. Ahmed b. Hanbel ise kitap ismi, cilt sayısı ve sayfa numarası sırasına göre tertip edilmiştir.

Esas olarak ana metin ve dipnotlar Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre yazılmıştır ancak metinde ve dipnotlarda zikredilen isimler ve eserlerin yazımında ve de tarihlerin verilmesine gelince bunların kullanımında DİA maddelerindeki imla kuralları göz önünde bulundurulmuş ve esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMANTİK AÇIDAN İFTİRA KAVRAMI VE KUR'ÂN-I KERÎM'DE İFTİRANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. İFTİRA KAVRAMI

Bir terimin manasını en iyi şekilde anlayabilmenin yolu o terimin kendisinden türediği aslın manasını tüm incelikleri ile bilmekten geçmektedir. Çünkü terimler ile o terimlerin kendisinden türetildiği kökler arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İftira kelimesi de, İslami literatürdeki manasıyla bir kavram halini almadan önce, ait bulunduğu asılla sıkı bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Bu yüzden ilk önce, "iftira" kelimesinin kendisinden türetildiği فَرَى kelimesinin sözlükteki manası, daha sonra bu kökten türeyen اِفْتَرَى kelimesinin sözlükteki manası üzerinde durulacak, ardından da bir terim olarak iftirâ kavramı ve Kur'ân-ı Kerîm'deki yeri incelenecektir.

A. Fe-râ (فَرَى) Kelimesinin Sözlük Anlamı

فَرَى fiili gibi ikinci babdan olan فَرَى fiili asıl olarak bir şeyi kesmeye delalet eder.¹⁰ اِفْتَرَى fiili ve اِلْفِتْرَاءُ kelimesinin aslı olan فَرَى fiili sözlükte birkaç manaya gelmektedir, bunlar şu şekildedir:

1. Kesmek

Burada فَرَى kelimesinin ifade ettiği anlamın iki vechi olduğunu söylemek gerekmektedir. Dil âlimleri bu kelimenin ifade ettiği mananın ıslah için mi, ifsat için mi kullanıldığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı ıslah için, bir kısmı ifsat için, bir kısmı da hem ıslah hem ifsat için kullanıldığını söylemişlerdir. Bu manalara göre فَرَى kelimesinin kullanımı şu şekildedir:

¹⁰ Ebu'l Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya (395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, (thk. Abdüsselam Muhammed Harun), C. IV, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1979, s. 496.

- a. Bir nesneyi *düzeltilmek için kesmek*, فَرَيْتُ الشَّيْءَ denildiğinde (deri ya da kumaş gibi) “bir parçayı (kullanmak üzere) kestim” manası kastedilmiştir.¹¹
- b. Bir nesneyi *ifsat için kesmek*, فَرَى الشَّيْءَ أَيْ شَقَّهُ أَوْ أَفْسَدَهُ denildiğinde, “bir nesneyi ifsat etmek için kesti” manası kastedilmiştir.¹²
- c. Bir nesneyi *hem ıslah hem ifsat için kesmek*, فَرَى الشَّيْءَ أَيْ إِذَا شَقَّهُ فَاسِدًا أَوْ صَالِحًا denildiğinde bundan hem ıslah manasında kesmek hem de bozmak manasında kesmek kastedilmiştir.¹³

Fakat İbn Sîdeh (458/1066), dil muhakkiklerinin فَرَى kelimesini ifsat anlamında kullandıklarını ifade etmiştir.¹⁴

2. *Yürümek, yol katetmek*, فَرَى الْأَرْضَ denildiğinde yürümek, yol katetmek manaları kastedilir.
3. *Parlamak*, فَرَى النُّورَ şimşek parladı, demektir.
4. *Uydurmak, yalan söylemek*, فَرَى الكَذِبَ yalan uydurmak, yalan söylemek anlamına gelir.
5. *Şaşılacak bir şey yapmak*, فُلَانٌ فَرَى الْفَرِيَّ denildiğinde “falan görülmemiş bir şey yaptı” anlamı kastedilir.¹⁵

الفَرِيَّةُ kelimesi مَرِيَّةٌ (miryet) vezninde olup إِفْتِرَاءٌ (iftira) anlamında isimdir. Yalan ve olmayan bir şeyi isnat etmek için kullanılır.

¹¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (175/971), *Kitâbu'l-Ayn*, (thk. Abdülhamid el-Fedâvî), C. III, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, s. 319; Muhammed b. Kâsım el-Enbârî (328/940), *Kitâbu'l-Eddâd*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987, s. 160; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (370/980), *Tezîbu'l-Lüğa*, (thk. İbrahim el-Ebyârî), C. XV, Mısır, ed-Dâru'l-Mısriyyeli't-Te'lif ve't-Terceme, t.y., s. 242; Ebu'l-Kasım İsmail b. Abbad b. Abbas Talekâni (385/995), *el-Muhîti fi'l-Lüğa*, (thk. Muhammed Hasan el-Yasin), C. X, Beyrut, Âlemu'l-Kütüb, 1994, s. 257; Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî (400/1009), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhi'l-Arabîyye*, (thk. Ahmed Abdülgafur Attar), C. VI, 4.B., Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1987, s. 2454; Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1144), *Esâsu'l-Belâğa*, (thk. Muhammed Basil Üyûnu's-Sûd), C. II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, s. 22; Muhammed b. Ebi Bekr Abdu'l-Kadir er-Râzî (666/1268), *Muhtâru's-Sihâh*, 9.B., Ürdün, Dâru İmare, 2005, s. 249.

¹² Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîdeh el-Mursî (458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhîti'l-A'zam*, (thk. Abdülhamid el-Fedâvî), C. X, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, s. 305; Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr el-Efrîkî (711/1311), *Lisânu'l-Arap*, C. XV, Beyrut, Dâru Sâdir, t.y., s. 152.

¹³ Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî (1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, (thk. Abdülmecid Katâmiş), C. XXXIX, Kuveyt Dâru't-Turasu'l-Arabî, 2001, s. 229; Mütercim Âsım Efendi (1235/1819), *el-Okyanusu'l-Basîti fi Tercemeti'l-Kâmusu'l-Muhîti*, C. VI, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014, s. 5922.

¹⁴ İbn Sîdeh, a.g.e., 306.

¹⁵ el-Ezherî, a.g.e., XV, 232, 233; el-Cevherî, a.g.e., VI, 2454; İbn Manzûr, a.g.e., XV, 152-154; ez-Zebîdî, a.g.e., XXXIX, 231-233.

Yukarıda sözlük anlamları verilen فَرَى kelimesi “iftira” kavramının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu iki kelime yani فَرَى ile الإِفْتِرَاءُ kelimeleri beraber ele alındığında فَرَى'nın asıl anlamıyla kendisinden türeyen الإِفْتِرَاءُ arasında bir bağlantı ve ilintinin mevcut olduğu görülecektir. Asıl anlamı “kesmek” olan فَرَى ifsat için kullanılır. Nitekim sağlam olan bir şeyi kesmek onu ifsat eder ve bozulmasına sebep olur.¹⁶ İftira (الإِفْتِرَاءُ) kavramının genel olarak ifade ettiği anlama bakıldığında onun, “aslı olmayan bir şeyle kişiyi zor durumda bırakmak için ortaya atılan yalan söz” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Yani nasıl ki sağlam olan bir şeyi kesmek onu ifsat eder, bozarsa iftira da aynı şekilde hakikati ifsat etmeye, suçsuz kişilerin haksız yere zarara uğramasına sebep olur. Sağlam bir nesne kesildiğinde nasıl yapısı, görüntüsü, şekli bozulursa suçsuz, masum bir kişinin üzerine iftira atılması o kişinin hayatını tümüyle değiştirebilir. Bireysel olarak iftiranın ağırlığını üzerinde hisseden kişi toplumsal olarak da bu iftiranın zararından olumsuz şekilde etkilenir, deyim yerindeyse hayatı kendisine zindan olur ve bir yönüyle de hayatı ifsat olmuş olur. Bu açıdan bakıldığında asıl olan kelime ve kendisinden türeyen kelime arasında ilişki olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

B. İf-te-râ (اِفْتَرَى) Kelimesinin Sözlük Anlamı

اِفْتَرَى kelimesi sözlükte *bir nesneyi ifsat için kesmek*¹⁷ uydurmak, yalan söylemek gibi anlamlara gelir. اِفْتَرَى الكَذِبَ denildiğinde yalan söyledi, yalan uydurdu manaları kastedilir.¹⁸

مُفْتَرٍ kelimesi iftira eden, iftiracı gibi anlamlara gelir.

مُفْتَرِيَاتٌ kelimesi de yalanlar, iftiralar anlamına gelir.

اِفْتِرَاءُ (iftira) اِفْتِعَالٌ (iftial) vezninde yalan söz peyda etmek anlamında mastardır.¹⁹

اِفْتَرَى fiili فَرَى fiilinin ifti'al veznidir. فَرَى ve اِفْتَرَى kelimeleri her ne kadar kendi içlerinde *ifsat için kesmek ve yalan söylemek* anlamlarını taşıyalar da Kur'ân-ı Kerîm'de فَرَى şeklinde değil ifti'al vezninde yani اِفْتَرَى şeklinde kullanılmıştır. İfti'al vezni de kendi

¹⁶ Muhammed Abduh (1265/1849), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, C. V, 2.B., Kahire, Dâru'l-Menar, 1947, s. 151.

¹⁷ Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (502/1108), *Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân*, 5.B., Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2011, s. 634;

¹⁸ el-Ezherî, a.g.e., XV, 243; İbn Manzûr, a.g.e., XV, 154.

¹⁹ Âsım Efendi, a.g.e., VI, 5922.

içinde belli bazı anlamlar içermektedir.²⁰ Fakat konu bütünlüğünü korumak açısından burada sadece araştırma alanıyla ilgili anlamlarından bahsedilmesi daha münasip olacaktır.

İfti'al vezni kendi içerisinde mübalağa ve gayret ifade eder. Bu da bir fiilin mevcut halinden ve durumundan daha fazla gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim İbn Aşûr, iftira kelimesi hakkında bilgi verirken اِفْتَرَى fiilinin mübalağa ifade edebileceğini belirtmiş ve kelimeyi şiddetli bir şekilde, ifsat ede ede kesmek ve de yalan söylemek anlamında açıklamıştır.²¹ İşte bu anlamlar ve ifti'al vezninin fiile kazandırdığı manalarla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de geçen iftiranın daha tekidli bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de geçen iftira kavramının yarısına yakınının اِفْتَرَى عَلَى اللَّهِ şeklinde kullanılması iftiranın büyüklüğünü ve şiddetini gözler önüne sermesi yönünden de önem arz etmektedir.

C. İftira Kelimesinin İstilahî Anlamı

İftira kavramı, birine yalandan ve aslı olmayan bir kabahat isnat etmek,²² bir kişide olmayan bir şeyi ona isnat etmek anlamına gelmektedir.²³ Fıkıh usulünde ise iftira kelimesi kazf yani, namuslu birine hiçbir delil olmaksızın zina suçu atmak anlamında kullanılmış ve iftira kazfın kapsamına dâhil edilmiştir.²⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de ise geçtiği yerlerde yalan söylemek ve Allah'a karşı yalan uydurmak anlamlarını içeren iftira kavramı yalnızca bir yerde²⁵ “büyük bir durum, şaşılacak bir haber” anlamındaki فَرِيًّا şeklinde geçmiştir.

Bireysel ve toplumsal olarak büyük bir tahribata sebep olan *iftira* maruz bırakılan kişi üzerinde büyük bir etki yaratarak kişinin gerek madden gerek manen zarar görmesine sebep olur. Buna en büyük örnek Kur'ân'da da bahsi geçen Hz. Aişe'ye yöneltilen *ifk hadisesidir*. Hz. Aişe o süreci anlatırken yaşadığı zorlukları ifade ederek bunun ne kadar

²⁰ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (1973), *Dürûsu't-Tasrif*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010, s. 77.

²¹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tûnisî (1970), *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, C. IV, Tunus, Dâru't-Tûnusiyye, 1984, s. 10.

²² Şemseddin Sami, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul, Şifa Yayınevi, 2012, s.134

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülhasen el-Türki), C. VI, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2006, s. 411.

²⁴ Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye (Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Başkanlığı), *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, C. V, 2.B., Kuveyt, Dâru's-Selasil, 1986, s. 276.

²⁵ Meryem, 19/27.

büyük bir yük olduğunu vurgulamıştır.²⁶ Kur'ân'ın da hadiseyi naklederken kullandığı üslup iftiranın ne kadar büyük bir günah ve kişiyi nasıl bir külfete soktuğunu göstermektedir.

D. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de Nicel Olarak Kullanımı

İftira kavramı türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 59 yerde geçmektedir.²⁷ İftira kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de mazi-müzari fiil, ism-i fâil, ism-i mef'ûl ve mastar şeklinde kendisine yer bulmuştur. 24 kez mazi fiil, 24 kez müzari-malum fiil, 2 kez müzari-meçhul fiil, 3 kez ism-i fâil, 3 kez ismi mef'ûl ve 2 kez de mastar olarak kullanılmıştır.

İftira kavramı Kur'ân'da en çok En'âm Suresi'nde geçmektedir. Bu surede 9 defa zikredilen iftira kavramı, yedişer defa da Hûd ve Yûnus surelerinde geçmektedir. Bunlardan sonra Nahl Suresi'nde 5 defa; A'râf Suresi'nde 4 defa; Ahkâf Suresi'nde 3 defa; Âl-i İmrân, Nisâ, Tâhâ, Kasas, Ankebût, Sebe surelerinde ikişer defa; Mâide, Yûsuf, İsrâ, Kehf, Meryem, Enbiyâ, Mu'minun, Furkân, Secde, Şûrâ, Mumtehine ve Saff surelerinde ise birer defa olmak üzere toplam 59 kez geçmektedir.

E. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de Nitel Olarak Kullanımı

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramların bazılarının olumlu, bazılarının ise olumsuz manalar içerdiği görülmektedir. Burada olumlu ve olumsuzdan maksat, ifade ettikleri manaların sevap veya günah gerektirecek davranışlar olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, *sıdk* kavramından söz edilecek olursa kavram, doğru ve dürüst olmayı bunun zıttı olan yalandan sakınmayı içerir. Kur'ân-ı Kerîm'de “doğru söyleyenlere doğruluklarının fayda sağlayacağı ve içinde ebedi kalacakları cennete girecekleri”²⁸ ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında *sıdk* kavramının olumlu mana içerdiği net olarak söylenebilir. Yine aynı şekilde olumsuz anlamlar içeren kavramlar da mevcuttur. Mesela, *kezib* ve *zulm* kavramları içerdiği manalar ve Kur'ân'da geçtiği şekilleriyle olumsuz mana içeren kavramlara örnek gösterilebilir. Nitekim bu örnekleri çoğaltmak da mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine, olumsuz manalar içeren kavramlar arasında yer bulan iftira kavramı gerek lafız gerek mana olarak Kur'ân'da birçok kez geçmektedir.

²⁶ el-Buhârî, “Şehadet”, 15.

²⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî (1968), *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Dâru'l-Hadîs, , 2007, s. 628-629.

²⁸ el-Mâide, 5/119.

Geçtiği yerlerde genellikle Allah'a, sonra peygamberlere ve de müminlere karşı kullanılmaktadır. Bu ortaya konan iftiralar arasında en büyük ve en şiddetli iftira şüphesiz Allah'a karşı yapılandır. Bu sebeple Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, iftira edenleri zalimler olarak nitelemiş ve iftira edenin hüsrana uğradığını bildirmiştir.²⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de iftira kavramı tek başına kullanımının yanı sıra kezib (yalan) kavramıyla da sıkça kullanılmıştır. İftira, kendi içerisinde yalan anlamı taşısa da iftira ile yalan arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bir kişi hakkında, kendisinde olmayan bir şeyi o kişiye isnat etmek, uydurmak, yalan söylemek anlamında kullanılan iftira kelimesi sözlüklerde de geçtiği üzere yalan manası içermesine rağmen tam olarak yalanla eş anlamlı değildir. Genel olarak ifade ettiği anlam itibariyle iftira, yalandan daha özel bir mana içerirken yalan daha genel bir mana ifade etmektedir. Çünkü her iftira yalan olduğu gibi, her yalan iftira değildir. Örneğin, kişinin kendi hakkında yalan söylemesi kendisine iftira etmesi anlamına gelmemektedir. Bu sebeple aralarında belirli farklar olduğunu söylemek mümkündür.

İftira ile yalan arasındaki diğer farklardan birisi de yalanın gerekli durumlarda ıslah amaçlı kullanılması, iftiranın ise sadece ifsat etmek amaçlı kullanılmasıdır.³⁰ Nitekim hadiste zikredildiği üzere, arası iyi olmayan iki kişinin arasını düzeltmek için yalan söylemek yalan sayılmamıştır.³¹ Ancak tüm bu farklılıklarına rağmen iftira ile yalanın sıkı bir anlam ilişkisi içerdiği de âşikardır. Kur'ânî kullanımda bazı kelimeler belirli bağlamlar çerçevesinde diğer kelimelerle kaynaşma konusunda belirgin bir eğilim gösterirler. İşte iftira ve kezib (yalan) kavramları böyledir. Kur'ân-ı Kerîm'de *اِفْتَرَى* fiili çoğunlukla nesne olarak *الْكُذِبُ* kelimesini almakta ve birlikte bir kullanım alanı oluşturmaktadırlar.³² Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de iftira ve yalan kelimelerinin 22 yerde birlikte kullanılması bu iki kelimenin birbiri arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu iki kavram bir arada kullanıldıklarında birbirini tamamlayıcı ve bütünleyici bir mana taşıırken ayrı olarak kullanıldıklarında ise kendilerine mahsus olan manalarını ifade etmektedirler. Tek başına kullanıldığında tekzib (yalanlama) kavramı,

²⁹ Âl-i İmrân, 3/94; Tâhâ, 20/61.

³⁰ el-İsfahânî, a.g.e., s. 634.

³¹ el-Buhârî, "Sulh", 2.

³² Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), 4.B., İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 94.

Allah'ın ayetlerini açıktan, direkt olarak yalan sayma şeklinde; iftira ise Allah hakkında mesnetsiz şeyler uydurma şeklinde kendisini göstermektedir.³³

Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları dikkate alındığında iftira ve kezip kavramlarının oluşturduğu kullanım alanının manayı te'kid edici bir rol oynadığı görülecektir. Çünkü kezip kavramı da iftira kavramı da haddizatında iki büyük günahdır. Bu iki kavramın bir arada kullanılmasıysa ifade ettikleri şeyin ne kadar şiddetli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Allah-ü Teâla, kendisi hakkında yalan uyduranları *zâlim*, *mücrim*, *kâfir* ve *kâzib* şeklinde tanımlamıştır. Ancak bu tanımlardan *zâlim* kavramı ön plana çıkararak iftira ve kezip kavramlarının kullanım alanına dâhil olmuştur. Bununla birlikte "Allah'a yalan (*kezib*) uydurandan (*iftira*) daha *zalim* kim olabilir" cümlesi Kur'ân-ı Kerîm'in kalıplaşmış ifadelerinden biri olmuştur.³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle kezip kavramı ile kullanılan iftira kavramı bunun yanı sıra kendisine yakın anlamları olan ifk kavramıyla üç kez, bühtan kavramıyla ise bir kez beraber kullanılmıştır. Bu kullanımlar Kur'ân-ı Kerîm'de beraber geçtikleri yerde mananın te'kidi ve iftiranın büyüklüğünü göstermesi açısından da önemlidir.

F. İftira Kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki Bağlamı

İftira kavramı, sözlük anlamının dışında Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı yere göre yeni anlamlar kazanmıştır. Tabi ki bu yeni anlamlar kavramın gerçek anlamıyla birebir aynı manayı ifade etmemekle birlikte yakın ve ilintili anlamlar içermektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de iftira kavramına bakıldığında kavramın *yalan*, *şirk* ve *zulüm* bağlamında kullanıldığı görülecektir.³⁵ Kavramın Kur'ân'da ifade ettiği bağlamlara bakılacak olursa iftiranın ne denli büyük bir suç ve günah olduğu görülür. Çünkü yalan da şirk de zulüm de çok büyük günahlardır. Tabi ki bunların arasında en büyüğü hiç şüphesiz şirktir. Ancak diğer iki kavram da büyük günahlardandır.

- *Yalan* Anlamında Kullanılması

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا

³³ İzutsu, a.g.e., s. 174.

³⁴ İzutsu, a.g.e., s. 94.

³⁵ el-İsfahânî, a.g.e., s. 634.

“Bak Allah'a karşı nasıl yalan iftira ediyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter.”³⁶

İftira-kezib ilişkisi yukarıda detaylı şekilde ele alınmıştır. Bu ayette ifade edilen mana açısından iftira kelimesine bakılacak olursa kelimenin *yalan* bağlamında kullanıldığı görülmekte ve bunun da apaçık bir günah olduğunu vurgulanmaktadır. Çünkü Allah'a iftira etmek onun hakkında yalan söylemektir. Hz. Peygamber yalanın büyük bir günah olduğunu ifade etmiş ve kendi adına yalan söyleyenin cehenneme gireceğini bildirmiştir.³⁷ Bu açıdan Allah hakkında yalan söylemenin ve Allah adına yalan uydurmanın çok büyük bir günah olduğu ortaya çıkmaktadır.

- *Şirk* Anlamında Kullanılması

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

*"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan günahları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."*³⁸

Şirk, Allah'a ortak koşmak demektir. Allah-u Teâla'nın bildirdiğine göre de şirk, hem en büyük³⁹ hem de asla bağışlanmayacak olan bir günahdır. Şirkin bu denli büyük bir suç olmasının sebebi, her şeyi yoktan var eden ve her şeyin yegâne sahibi olan Allah'a birtakım varlıklar ortak koşarak bu varlıkları O'na denk tutmaktan kaynaklanmaktadır. Ancak hiçbir şey onun benzeri değil⁴⁰ ve hiçbir şey O'na denk değildir.⁴¹ İşte bu şekilde, her şeyi yaratan ve düzenleyen, hiçbir şeyin kendisine benzemediği ve hiçbir dengi olmayan Allah'a ortaklar koşmak O'na iftira etmek demektir.

Ayette zikredilen “*büyük bir günah işleyerek*” kısmı önem arz etmektedir. Zira ayet مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ şeklinde olsa bile burada Allah'a ortak koşmanın günahının büyüklüğü ile O'na bu şekilde iftira etmenin ne kadar büyük bir günah olduğu anlaşılır. Ancak Yüce Allah ifadeyi إِثْمًا عَظِيمًا ile destekleyerek Allah'a ortak koşma iftirasında bulunmanın şiddetini vurgulayarak ifadeyi tamamlamaktadır.

³⁶ en-Nisâ, 4/50.

³⁷ el-Buhârî, “İlim”, 38.

³⁸ en-Nisâ, 4/48.

³⁹ Lokman, 31/13.

⁴⁰ eş-Şurâ, 42/11.

⁴¹ el-İhlâs, 112/4.

Tüm bunlardan sonra görülmektedir ki, müşrik bir kişi aynı zamanda bir müfteridir. Müfterilik burada sadece bir söz isnat etmek suretiyle değil amelî bir şekilde de ortaya çıkmaktadır. Bir müşrik, “bu putlar bizi Allah’a yakınlaştırıyor bu sebeple onlara tapıyoruz” demese dahi sadece putlara tapma inancı ve ritüeliyle bile müfteri durumuna düşmüş olmaktadır. Sonuç olarak, Allah’a ortaklar nispet etmek büyük bir iftiradır ve ayetteki iftira kelimesi şirk anlamında kullanılmıştır.

- *Zulüm* Anlamında Kullanılması

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Kim Allah’a karşı yalan uydurandan, ya da O’nun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir? Şüphesiz ki, zalimler kurtuluşa eremez.”⁴²

Yukarıdaki bölümlerde de geçtiği üzere *iftira-kezib-zulüm* kelimeleri kendi aralarında bir anlam alanı oluşturmuşlar ve Allah’a karşı iftira ederek yalan söyleyenler Allah indinde zalimler olarak anılmışlardır. Zulüm, kişinin kendi sınırlarını aşıp hakkı olmayan şeyleri yapması demektir. Zalim ise bunu yapana denilmektedir. Bir yönüyle de kişinin haddi aşması anlamına gelen *zulüm*, ayette de geçtiği üzere Allah hakkında iftira etmek ve yalan söylemek durumunda en üst seviyesine çıkmaktadır. Çünkü Allah-u Teâla, kendisine iftira atıp hakkında yalan söyleyenlerden daha zalim kimseler olmayacağını bildirmiş ve en zalim kişilerin bu günahları irtikâp edenler olduğunu açıklamıştır.

Bunun yanı sıra, bir önceki maddede ifade edildiği üzere Yüce Allah’ın, *şirki* iftira⁴³ olarak tanımlaması dolaylı olarak iftiranın da zulüm anlamına geldiğini göstermektedir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de “*şirkin en büyük zulüm*”⁴⁴ olduğu ifade edilmiştir. Ancak burada o dolaylı izaha gerek kalmadan Yüce Allah, Allah’a iftira etmeyi *zulüm*, iftira atanları da *zalim* olarak nitelemiş ve iftira atanların yani zalimlerin de felah bulamayacaklarını ifade etmiştir.

⁴² el-En’âm, 6/21.

⁴³ en-Nisâ, 4/48.

⁴⁴ Lokmân, 31/13.

II. İFTİRA KAVRAMIYLA YAKIN ANLAMLI KELİMELER

Kelimeler, tek başlarına bir manaya sahip oldukları gibi bir kullanım alanı içerisinde yeni manalar da kazanabilirler. Tek başına bulunduğu sözlüksel anlam ifade eden bir kelime, bir ilmin veyahut da bir konunun başlığı altında ele alındığında terimsel bir manaya bürünmektedir. Araştırma konumuz Kur'ân'a yönelik kavramsal bir çalışma olduğundan kelimelerin lafız ve muhteva olarak içerdikleri anlamları doğru anlamak Kur'ân ilimlerinden bir ilim olan Vücut ve Nezair ilmini bilmekten geçmektedir. Çünkü bu ilim, Kur'ân-ı Kerîm'deki kavramların lafız ve muhtevalarını ele alıp onları incelemeyi, alanlarını belirlemeyi ve onlara bir netlik kazandırmayı amaçlamaktadır.⁴⁵

Vücut ve Nezair ilmine ismini veren kelimelerin ifade ettikleri anlamlara bakıldığında *vücut* kavramının, bir kelimenin farklı anlamlar içermesi; *nezairin* ise farklı kelimelerin bir anlam ifade etmesi demek olduğunu görülecektir.⁴⁶ Bu bölümün asıl ilgi alanı, iftira kavramının yakın anlamlarıyla ilgili olduğu için burada nezair ilmine dair bir örnekle konuyu açıklamak yerinde olacaktır. *İftira*, *ifk*, *bühtan* ve *kizb* kelimelerinin bir kişiye yalan isnat etmek anlamına gelmeleri böyledir. Yani temelde yalan söylemek ve iftira atmak anlamları bu kelimelerle ifade edilmiştir. İşte bu bölümde, bir kişiyi aslı olmayan sözlerle itham etmek anlamına gelen iftira kavramının yakın anlamları ele alınıp incelenecektir.

A. *İfk* Kavramı

1. Sözlük Anlamı

أَفَكَ (e-fe-ke) fiilinden türeyen *ifk* kelimesi yalan ve günah anlamlarına gelir.⁴⁷ أَفَكَ (أ-ف-ك) fiili ikinci ve dördüncü babdan ضَرَبَ ve عَلِمَ filleri gibidir. Kelimenin masterları ise أَفَكَ - أَفُوكَا - أَفَكَأ - أَفُوكَا - أَفُوكَا şeklindedir.⁴⁸

Asıl itibariyle bir şeyi döndürmeye ve yönünden çevirmeye delalet eden⁴⁹ *ifk* kelimesi sözlükte, bu delaletin ifade ettiği şekilde anlamlar taşımaktadır. Yani sözlük manaları farklı şekillerde gelse dahi kelimeye esas olarak delalet eden anlam, hepsinde

⁴⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 23.B., İstanbul, İFAV Yayınları, 2013, s. 146.

⁴⁶ Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut Müessesetü'r-Risale, 2013, s. 301.

⁴⁷ el-Ezherî, a.g.e., X, 396.

⁴⁸ Âsım Efendi, a.g.e., V, 4199.

⁴⁹ İbn Fâris, a.g.e., I, 118.

bir şekilde kendini göstermektedir. İfk kelimesinin ne anlama geldiğine bakılacak olursa kelimenin sözlükteki anlamları şu şekildedir:

1. *Bir kişiyi bir şeyden geri çevirmek veya görüşünden döndürmek*, أَفَكَ فُلَانًا عَنْ الشَّيْءِ denildiğinde “bir kişiyi bir şeyden çevirdi” anlamı kastedilir.⁵⁰
2. *Bir kişiyi maksadından mahrum etmek*, أَفَكَ فُلَانًا عَنْ مُرَادِهِ “bir kişiyi isteğinden mahrum etti.” demektir.⁵¹
3. *Yalan söylemek*, أَفَكَ الرَّجُلُ denildiğinde “adam yalan söyledi.” manası kastedilir.⁵²
4. *Aldatmak*.⁵³

Yukarıda sözlük anlamları verilen أفك (e-fe-ke) fiilinin içerdiği anlamların hepsinde aynı temel espri yani “bir şeye engel olmak ve çevirmek” anlamları temayüz etmektedir. Kelime sözlükte, hakikat anlamıyla ifade edildiği gibi mecaz anlamı ile de ifade edilmiştir. *Bir kişiyi bir şeyden geri çevirmek* anlamı hakikat manası ifade etmekte ancak kelimenin taşıdığı diğer anlamlar mecâzi bir kullanım ifade etmektedir. Örneğin, kelimenin içerdiği anlamlardan biri olan *bir kişiyi muradından mahrum etmek* ifadesinde, kişinin muradına engel olmak ve isteğinden vazgeçirmek manaları kastedildiğinden dolayı burada mecâzi bir kullanım söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde *yalan söylemek* ve *aldatmak* anlamları da böyledir. Yalan ve aldatma, hak olan bir şeyi batıl bir formda sunmak suretiyle gerçekleştiğinden bu kelimeler mecaz anlam kazanmışlardır.

أفك (e-fe-ke) fiilinden türeyip Kur’ân-ı Kerîm’de yer bazı kelimelerin sözlük anlamları şu şekildedir:

- اِنْتَفَكَ* : *Tersine dönmek, altüst olmak*, اِنْتَفَكَتِ الْبَلَدَةُ بِأَهْلِهَا denildiğinde “ülke, sakinleriyle birlikte altüst oldu” anlamı kastedilir.⁵⁴
- الْمُؤْتَفِكَةُ : *Ters düz edilmiş*⁵⁵

⁵⁰ el-Cevherî, a.g.e., IV, 1573; ez-Zemahşerî, a.g.e., I, 30.

⁵¹ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 44; Âsım Efendi, a.g.e., V, 4199.

⁵² el-Ezherî, a.g.e., X, 396; İbn Fâris, a.g.e., I, 118.

⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., X, 392; ez-Zebîdî, a.g.e., XXVII, 46.

* اِنْتَفَكَ fiili Kur’ân’da geçmemektedir. Ancak kendisinden türeyen kelimeleri anlamak açısından kelimenin manası zikredilmiştir.

⁵⁴ el-Cevherî, a.g.e., IV, 1573.

⁵⁵ en-Necm, 53/53.

- الْمُؤْتَفِكَاتُ : الْمُؤْتَفِكَةُ kelimesinin çoğuludur.⁵⁶ Hz. Lût'un kavminin beldeleri olup bunların altüst olmalarını da ifade etmektedir. Bunun yanı sıra yeryüzünün altını üstüne getiren rüzgârlar veya farklı yönden esen rüzgârlar anlamına gelmektedir.⁵⁷
- أَفَّاكٌ : *Yalan söyleyen, yalancı*⁵⁸

2. İstilahi Anlamı

Ifk kavramı genel itibariyle, asıl ve esasından çevrilmiş, gerçeği değiştirilmiş söz yani yalan, iftira, bühtan demektir.⁵⁹ Fakihler, *ifk* kelimesini kazf maddesini açıklarken yalan anlamında kullanmışlardır.⁶⁰ Bunun yanı sıra *ifk*, olması gereken cihetten döndürülen her şeyi ifade eder.⁶¹ Nitekim hakikati, konuşma aracılığıyla çarpıtmak ve doğruluk istikametinden saptırmak ile *ifk* yalana benzemektedir.⁶² Ancak *ifkin* ifade ettiği mana dikkatli şekilde ele alındığında onun yalandan ve iftiradan daha mübalağalı olduğu görülecektir.⁶³ Çünkü *ifk*, diğer yalan türleri gibi söylendiği yerde sabit kalmayan bilakis sarsıcı bir hareketle yayılan bir yalan türüdür. Yani etkisi çok fazla olan ve kolayca durdurulamayan yalan manasına gelir. Bu yüzden de yalanın en kötüsüdür.⁶⁴

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kelimenin bir ayette ifade ettiği mana ile yine aynı kelimenin başka ayetlerde ifade ettiği manalar aynı olmamakta, bulunduğu yere göre yeni anlamlar kazanmaktadır.⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte 30 yerde geçen *ifk* kavramı da bu şekilde kendi anlamının yanı sıra Kur'ân'da kullanıldığı yerlerde yeni anlamlar kazanmış ve *yalan, çevirmek-engellemek, altüst olmak, iftira, sihir, ibadet* gibi manalar ifade etmiştir.

⁵⁶ et-Tevbe, 9/70; el-Hakka, 69/9.

⁵⁷ Âsım Efendi, a.g.e., V. 4199.

⁵⁸ eş-Şuara, 26/222.

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1942), *Hak Dînî Kur'ân Dili*, C. VI, İstanbul, Yenda Yayınevi, 2001, s. 25.

⁶⁰ Vezaretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye (Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Başkanlığı), a.g.e., 299.

⁶¹ el-İsfahanî, a.g.e., s.79.

⁶² Ebû Muhammed Abdulhak Gâlib b. Atiyye el-Endelüsî (541/1147), *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, (thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), C. IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, s. 168.

⁶³ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisâbüri (730/1329), *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, C. V, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, s. 167.

⁶⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XVIII, 50.

⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 23.B., Ankara, TDV Yayınları, 2012, s. 184.

Kur’ân-ı Kerîm’de ifk kavramı şu anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁶

- *Yalan Anlamında Kullanılması*

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ

“İnkâr edenler, iman edenler hakkında dediler ki: Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi. Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için ‘Bu eski bir yalandır’ diyecekler.”⁶⁷

Bu ayette *ifk* kelimesi “yalan” anlamında kullanılmıştır. Ayette zikri geçen inkârcıların mağrur ve yalanlayıcı davranışları, insanın kabul etmek istemediği bir durumla karşılaştığında o durum hakkında iftira uydurup yalan söylemesine benzemektedir. Nitekim inkârcılar da, İslam’a giren kişilerin kendilerinden güçsüz kişiler olduğunu görünce durumu kabullenemeyip “eğer bu işte bir hayır olsa onlar bizi geçemezdi, bu eski bir yalandır” diyerek İslam’ı yalanlamış ve reddetmişlerdir.⁶⁸ Burada dikkat çeken noktalardan bir diğeri de ayette *ifk* kelimesinin kullanılmasıdır. Yalan manasını ifade etmek için burada yalan anlamına gelen başka bir kelime de kullanılabilirdi ancak onun yerine burada ifk kelimesi tercih edilmiştir. Çünkü ifk kelimesi yalanın türleri içinde yalanın en kötüsü ve en şiddetlisidir.⁶⁹ İnkârcıların burada yalan anlamını ifade etmek için الإِفْكُ kelimesini kullanmaları, kapıldıkları gururun ve İslam’ı yalan saymalarının şiddetini göz önüne sermesi açısından önemlidir.

- *Çevirmek Anlamında Kullanılması*

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُرْيَرُ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Yahudiler, “Üzeyr, Allah’ın oğludur” dediler. Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih, Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği

⁶⁶ Cemalüddin Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzi (597/1201), *Nüzhetu’l-A’yün en-Nevâzir İlmi’l-Vücuḥ ve’n-Nezâir*, (thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Radi), 3.B., Beyrut, Müessesetu’r-Risale, 1987, s. 137-138; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (817/1415), *Besâiru Zevi’t-Temyiz fi Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, (thk. Muhammed Ali en-Neccâr), C. II, 3. B., Kahire, Vizaretu’l-Evkaf el-Meclisu’l-A’la li’ş-Şüunu’l-İslamiyye, 1996, s. 101.

⁶⁷ el-Ahkaf, 46/11.

⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VII, 89.

⁶⁹ Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî (741/1340), *et-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzil*, C. II, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995, s. 84.

yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da çevriliyorlar!”⁷⁰

Ifk kelimesinin sözlükte ilk olarak ifade ettiği anlam çevirmektir. Kur’ân-ı Kerîm’de de bu anlamıyla kullanılan kelime inançta haktan batıla; konuşmada doğruluktan yalana; fiilde güzellikten çirkinliğe çevrilmeyi ifade etmektedir.⁷¹ Bu ayette Yahudiler Üzeyr (a.s) için, Hıristiyanlar ise İsa (a.s) için “Allah’ın oğlu” demekle inanç konusunda haktan batıla; konuşmalarında ise doğruluktan yalana çevrilmişlerdir.

- *Ters Dönmek, Altüst Olmak Anlamında Kullanılması*

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ

“Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler de hep o günahı işlediler.”⁷²

اِنْتَفَكَ fiili tersine dönmek, alt üst olmak anlamına gelmektedir. *مُؤْتَفِكَاتُ* kelimesi ise altüst edilmiş yerler demektir. Yukarıdaki ayette geçen *الْمُؤْتَفِكَاتُ* kelimesine gelince, bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de altı üstüne getirilmiş yer anlamını korumuş bunun yanı sıra Hz. Lut’un kavmini ifade için özel bir anlam da kazanmıştır.

- *İftira Anlamında Kullanılması*

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا نَحْسِبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“O İftirayı çıkaranlar, içinizden küçük bir gruptur. Siz o iftirayı kendi hakkınızda fena bir şey sanmayın, bilakis o sizin için hayırlıdır. O iftiracılar gelince, onlardan her birinin, kazandığı günah nisbetinde cezası vardır. Bu yaygaranın elebaşılığını yapan şahsa ise cezanın en büyüğü vardır.”⁷³

Bir sözün asıl manasından koparılıp gerçeğinin değiştirilmesi yönüyle iftiraya benzeyen *ifk* kelimesi bu ayette iftira manası taşımaktadır. Fıkıh literatüründe *kazf* maddesinin altında ele alınan *iftira* “namuslu bir kadına zina isnadında bulunmayı” da ifade etmektedir. Yukarıda zikredilen bu ayet ve sonrasında gelen dokuz ayet Hz. Aişe’ye

⁷⁰ et-Tevbe, 9/30.

⁷¹ el-İsfahânî, a.g.e., s.79.

⁷² el-Hâkka, 69/9

⁷³ en-Nûr Suresi, 24/11.

atılan iftiradan bahsetmektedir. Nitekim münafıklar Hz. Aişe'ye zina isnadında bulunmuş ancak Yüce Allah bu ayetlerle bunun büyük bir iftira olduğunu ifade etmiş ve Hz. Aişe'yi münafıkların iftiralarından temize çıkardığını bildirmiştir.

- *Sihir* Anlamında Kullanılması

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ

“Biz de Mûsâ'ya "Asanı yere bırak!" diye vahyettik. Bir de ne görsünler: Asa onların yaptıkları sihir, göz boyayıcılık kabilinden her şeyi yutuyor!”⁷⁴

Bu ayette *ifk* kelimesi sihir anlamında kullanılmıştır. Sihir, hakikati göz boyama yoluyla doğruluktan aldatma veçhine döndürdüğü için burada *ifk* kelimesi sihir anlamı taşımaktadır.

- *Putlar ve Putlara Tapma* Anlamında Kullanılması

أَنْفِكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ

“Allah'ı bırakıp da birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?”⁷⁵

Bu ayette geçen *ifk* kelimesine gelince, burada *ifk* kelimesi putlar ve putlara tapma anlamında kullanılmıştır. Putlar, müşriklerin ilah kabul ettiği birtakım uydurma varlıklardır. Müşrikler tarafından uydurulmuş olup sonrasında kendi uydurdıkları bu putlara taptıkları için ayetteki *ifk* kelimesi “uydurma ilah” yani putlar ve putlara tapma anlamında kullanılmıştır.

B. Bühtan Kavramı

1. Sözlük Anlamı

بهت (be-he-te) fiilinden türeyen *bühtan* kelimesi iftira, yalan anlamlarına gelir. بهت fiili üçüncü babdan مَنَعَ fiili gibidir. Kelimenin mastarları ise بَهْتًا – بَهْتًا ve بُهْتَانًا şeklinde gelmektedir.⁷⁶

بهت (be-he-te) fiili sözlükte birkaç manaya gelir, bunlar şu şekildedir:

1. *Bir kimseyi gaflet üzere tutmak*⁷⁷, ansızın yakalamak

⁷⁴ el-Âraf, 7/117.

⁷⁵ es-Sâffât, 37/86.

⁷⁶ İbn Manzûr, a.g.e., II, 12.

⁷⁷ Âsım Efendi, a.g.e., I, 735.

Cevherî, *بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ* (Şüphesiz o tehdit edildikleri azap onlara ansızın gelecek de kendilerini şaşkınlıktan dondurup bırakacak)⁷⁸ ayetinden dolayı kelimenin *ansızın yakalamak* anlamına geldiğini söylemiştir.⁷⁹ Ancak Zebîdî'nin hocası, Cevherî'nin bu ayeti referans alarak kelimeye “ansızın” anlamı yüklemesinin doğru olmadığını çünkü ayetteki “ansızın olma” anlamının *بَهَتَ* kelimesinden değil; *بَغْتَةً* kelimesinden geldiğini ifade etmiştir. Zebîdî ise kelimenin, olayın ansızın gerçekleşmesinden dolayı şaşırıp kalma anlamına geldiğini söylemiştir.⁸⁰

2. *İftira etmek, yalan söylemek*, *بَهَتَ فُلَانٌ فُلَانًا* denildiğinde adam başkasına yalan söyledi, iftira etti anlamı kastedilir.

Kelimenin bu manaya gelmesine Hz. Peygamber'in gıybetten bahsettiği hadis örnek verilebilir. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

- *Gıybet nedir bilir misiniz?*

- “Allah ve Rasulü daha iyi bilir.” dediler:

- Hz. Peygamber: “*Kardeşini hoşlanmadığı bir şey ile anmandır.*” buyurdu.

- Denildi ki: “*Eğer söylediğim şey kardeşimde varsa ne olur?*”

- Hz. Peygamber: “*Söylediğin şey onda varsa gıybet ettin; eğer söylediğin şey onda yoksa ona iftira ettin.*” buyurmuştur.⁸¹ Hadis metninde Hz. Peygamber iftira etmek manasını ifade etmek için *بَهَتَ* kelimesini kullanmıştır. Hz. Peygamberin burada *بَهَتَ* fiili kullanması kelimenin iftira etmek anlamına geldiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

بهت fiili, *بهت* (be-he-te) şeklinde gelmesinin dışında *بهت* (be-hi-te) ve *بهت* (be-hu-te) şeklinde de gelmektedir. Bu şekilde gelen bu fiiler bazı farklı anlamlar da taşımaktadır. Nitekim *بهت* (be-hi-te) ve *بهت* (be-hu-te) fiileri *şaşkına dönmek, şaşırıp kalmak, hayret içinde kalmak* anlamlarına gelir. *بَهَتَ الرَّجُلُ* dendiğinde adam şaşırıp kaldı afalladı anlamı kastedilir. Ancak *فَبَهَتَ الَّذِي كَفَرَ* “*kafir şaşırıp kaldı*”⁸² ayetinde geçtiği üzere

⁷⁸ el-Enbiya, 21/40.

⁷⁹ el-Cevherî, a.g.e., I, 244.

⁸⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., IV, 452.

⁸¹ Müslim, “Birr”, 70.

⁸² el-Bakara, 2/258.

بُهْت (bu-hi-te) kelimesi diğer iki fiilden daha fasihtir. Çünkü bir adam için çokça şaşırtan, afallatan denmez; afallamış, şaşırtıp kalmış denir.⁸³

بُهْتُ bir kimseyi ansızın gaflet üzere tutmak anlamına gelir.⁸⁴

بُهْتُ الْمَبْهُوتُ şaşırmış kişiye denir. Burada ismi fail formatında بَاهْتُ veya بَهَيْتُ kullanmak doğru değildir çünkü الْمَبْهُوتُ kelimesi daha fasihtir.⁸⁵

بُهَيْتُهُ butlanı kişiyi şaşkınlıkta bırakan batıl ve beyhude şeye denir. Ayrıca kelime yalan ve iftira etmek anlamına gelmektedir.⁸⁶

بُهْتَانُ bir kimseye yapmadığı bir şeyi ya da söylemediği bir sözü isnat ile ifk ve iftira etmek anlamına gelir.⁸⁷

2. İstılahi Anlamı

Bühtan kelimesine gelince, *bühtan* bir kimseye yapmadığı bir şeyi veya söylemediği bir sözü isnad ederek ifk ve iftira etmek anlamına gelir.⁸⁸ Ayrıca çirkinliğinden dolayı dinleyeni şaşırtan yalana da *bühtan* denir.⁸⁹ Yani söylenmesi uygun olmayan bir söz ile dinleyen kişiyi fazlasıyla şaşırtan yalan, aynı zamanda da hayrete düşüren bir iftira anlamına gelir. Bunun yanı sıra *bühtan* kelimesi *gıybet* ile de yakın anlamlıdır ancak bu iki kavramın arasında bariz olan bir fark mevcuttur. Bu farkı Hz. Peygamber, *gıybeti* bir kişinin arkasından o kişide olan bir şeyin söylenmesi; *bühtanı* ise o kişide olmayan bir şeyin söylenmesi şeklinde açıklamıştır.

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Bühtan kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de 8 yerde geçmektedir.⁹⁰ 6 yerde mastar olarak gelen kelime, bir ayette mazi meçhul, başka bir ayette ise müzari fiil olarak gelmiştir. Üç kez اِثْمٌ (ism) -yani *günah*- kelimesi ile birlikte kullanılan *bühtan* kavramı, iki yerde de عَظِيمٌ (azîm) -yani büyük- kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. *Bühtan* kavramı ile beraber zikredilen bu kavramlar *bühtanın* manasını vurgulamak ve kavramın genel olarak ifade

⁸³ el-Cevherî, a.g.e., I, 244.

⁸⁴ İbn Sîdeh, a.g.e., 4, 282.

⁸⁵ Âsım Efendi, a.g.e., I, 735-736.

⁸⁶ İbn Fâris, a.g.e., I, 307.

⁸⁷ Âsım Efendi, a.g.e., I, 735

⁸⁸ Âsım Efendi, a.g.e., I, 735.

⁸⁹ el-İsfahânî, a.g.e., s. 148.

⁹⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 170.

ettiği iftiranın büyüklüğünü ve boyutunu ifade etmek açısından destekleyici bir rol üstlenmektedirler. Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği yerlerde *bühtan* kavramı *yalan*, *iftira*, *zina*, *haram/zulüm* ve *dehşete düşmek/hüsrana uğramak* anlamlarına gelmektedir.⁹¹

- Yalan/İftira Anlamında Kullanılması

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

“Onu işittiğinizde: ‘Bu konuda konuşmamız yakışık almaz; haşa, bu büyük bir iftiradır’ demeniz gerekmez miydi?”⁹²

Bu ayet, “ifk hadisesi” olarak bilinen Hz. Aişe’ye atılan iftiradan bahsetmektedir. Hz. Aişe’ye iftira atılan iftiralarla ilgili Yüce Allah Nûr Suresi’nin 11-20. ayetlerini indirerek Hz. Aişe’yi temize çıkarmış ve bu konuda müminlerin tavırlarına dikkat çekmiş ayrıca davranışları konusunda müminleri tevbih etmiştir. Bunun yanında Yüce Allah bu hadisenin bir yalan ve iftira olduğunu da bildirmiş ve bunu *bühtan* kelimesi ile ifade etmiştir.

- Zina Anlamında Kullanılması

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعِهِنَّ وَأَسْتَعْفِرْ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁹³

Yukarıdaki ayette geçen *وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ* ifadesi ve bu ifadedeki *bühtan* kelimesi bu bölümün asıl konusudur. Ayette zikredilen bu ifade hakkında müfessirler arasında bir ihtilaf bulunmaktadır. Ancak bu ihtilaf, çelişki türünden değil nev’ türünden bir ihtilaftır.

⁹¹ Ebi Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmeğânî (478/1085), *Islâhu'l-Vücuḥ ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk Abdülaziz Seyyid el-Ehl), 4.B., Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melayîn, 1983, s.79; İbnu'l-Cevzî, a.g.e., s.193-194.

⁹² en-Nûr, 24/16.

⁹³ el-Mümtehine, 60/12.

“...elleriyle ayakları arasında bir iftira/bühtan uydurup getirmemek...” ifadesinde uydurulan *bühtan* hakkında üç görüş zikredilmiştir:

- Sihir
- Koğuculuk yapmak - fesat çıkarmak
- Zina yapmak. Nitekim *بُهْتَانٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ* ifadesi kadının kendisinden olmayan çocuğu kocasına isnat etmesini ifade etmektedir. Çünkü cahiliyede kadın, bir çocuğu bulup alır ve onu kocasına isnat ederdi. *بُهْتَانٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ* ifadesinin manası ise kadının bırakılmış çocuğu alması demektir. *وَأَرْجُلِهِمْ* ifadesi ise zinadan doğurduğu çocuğu ifade etmektedir.⁹⁴

Cumhura göre *بُهْتَانٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ* ifadesindeki *bühtan*, kadının başka bir erkekten olan çocuğu alıp “bu senden çocuğumdur” diyerek kocasına isnat etmesi anlamına gelir.⁹⁵ Zemahşerî (538/1144), kadının çocuğu taşıdığı yer olan karnın, ellerinin arasında; çocuğu doğurduğu yer olan fercin ise bacaklarının arasında olmasından dolayı “*elleriyle ayakları arasında uydurulmuş bühtan*”ın yalan bir şekilde kadının kocasına isnat ettiği çocuktan kinaye olduğunu söylemiştir.⁹⁶

Genel olarak müfessirler bu ayetteki *bühtan* kelimesini *zina* şeklinde açıklasalar da bundan farklı olarak anlamı daha geniş bir yelpaze ile sunan ve daha farklı şekilde ele alan müfessirler de vardır. Bunlardan biri de Elmalılı Hamdi Yazır’dır. Elmalılı (1942), *“elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri...”* ifadesindeki *bühtanı*, başka bir kadının doğurmuş olduğu çocuğu alıp veya kendi doğurduğu ile değiştirip “ben doğurdum” diyerek kocasına isnat etmesi şeklinde açıklamıştır. Bu ifadenin, kadının başka bir erkekten gayri meşru olarak almış olduğu çocuğu kocasına isnat etmesi manasına gelmesinin de muhtemel olduğunu söyleyen Elmalılı, bu mananın ayette daha önce zikredilen *لَا يَزْنِينَ* “*zina etmemeleri*” ifadesine dâhil olduğunu belirterek bu ihtimalin düşük olduğunu yani zina anlamı olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber *بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ* “*elleri ve ayakları arasında*” ifadesinin, yalnız avret yerinden değil zattan kinaye olduğunu, bunun da kendi

⁹⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverî (450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverî)*, (thk. Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahîm), C. V, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s. 525.

⁹⁵ İbn Cüzey, a.g.e., II, 439.

⁹⁶ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hağâiki Gavâmid'i't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid), C. VI, Riyad, Mektebetu'l-Abikan, 1988, s. 99.

nefislerinden uydurdıkları her çeşit iftirayı/bühtanı içine aldığını ve bu yorumun ayetin manasına daha uygun olduğunu da dile getirmiştir. Yani böylece ayette zikredilen - لَا يَقْتُلَنَّ أَوْلَادَهُنَّ “evlatlarını öldürmemeleri”- ifadesi “fiili cinayetleri” yasaklarken bu ifadenin hemen arkasından gelen وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ “kavli cinayetleri” yasaklamıştır. Tüm bunlardan sonra Elmalılı’ya göre bu ayette, sadece zinadan değil bundan farklı olarak, namuslu bir kadına zina isnat etmek, gıybet etmek, koğuculuk yapmak ve diğer hususlarda yapılması düşünülen bühtan, yalan ve sahtekârlık gibi daha birçok konudan bir nehiy söz konusudur.⁹⁷

- *Haram Anlamında Kullanılması*

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَنَّا نَأْخُذُوهُ بِهَتَّانَا وَإِنَّمَا مُبِينًا

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizizi geri alacaksınız?”⁹⁸

Cahiliyye döneminde bir adam, karısından ayrılıp başka bir kadınla evlenmek istediğinde karısına verdiği mehri de geri almak isterdi. Mehri geri almak için ise evli olduğu karısına zina iftirası gibi büyük bir iftirada bulunarak kadını mehri geri vermeye zorlardı. Kocasının bu baskı ve iftiralarının ağırlığına dayanamayan kadın, bu iftiralardan kurtulmak için almış olduğu mehri en sonunda kocasına geri verirdi.⁹⁹ Bu ayette *bühtan* kelimesinin haram ve zulüm anlamında kullanılması da bundan dolaydır. Yani adam, karısına iftira ederek kadının hakkı olan mehri kadından geri alır, bu şekilde davranarak kadının hakkını gaspetmiş olurdu. Bunu yaparken de, yani mehri geri almaya çalışırken de kadına zina iftirasında bulunarak ona zulmetmiş olurdu. Böylece mehri geri almak için hem zulüm işlemiş hem de onu geri alınca haram yemiş olurdu. Bu sebeple müfessirler, ayetteki *bühtan* kelimesinin haram ve zulüm manasına geldiğini ifade etmiş ve ayeti bu şekilde açıklamışlardır.

⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., VII, 514.

⁹⁸ en-Nisâ, 4/20.

⁹⁹ Ebû Said Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî), C. II, Beyrut, Müessesetü't-Tarihî'l-Arabi, t.y., s. 66.

- *Şaşkınlık Anlamında Kullanılması*

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, “Benim Rabbim diriltir, öldürür.” demiş; o da, “Ben de diriltir, öldürürüm” demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir” deyince, kâfir şaşırıp kaldı.

Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”¹⁰⁰

Bu ayette konunun asıl kısmı *فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ* “kâfir şaşırıp kaldı” kısmıdır ancak bu ifadeyi tam anlamıyla anlamak açısından ayeti bütün şeklinde ele almak gerekmektedir. Genel itibariyle parça-bütün ilişkilerinde, bütünü içerisinden bir parçayı ele alıp değerlendirmek konuyu ya tam anlamıyla anlamamaya ya da yanlış bir şekilde çıkarımda bulunmaya sebep olacaktır. Bunu Kur’ân-ı Kerîm açısından düşündüğümüzde durum daha ciddi bir hal almaktadır. Nitekim bu ayette sadece *فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ* ifadesine bakıldığında sözlükler yardımıyla bir anlam elde edilebilir ancak ayet bütüncül bir okumayla ele alınıp değerlendirildiğinde ifadenin tam anlamıyla anlaşıldığı ve yeni bir anlam kazandığı ortaya çıkacaktır.

Yukarıdaki bölümde sözlük anlamı verilen *بُهِتَ* kelimesinin bu bölümde *dehşete düşmek, hüsrana uğramak* anlamında olduğu görülecektir.¹⁰¹ Ayeti kerimede Hz. İbrahim ile Nemrud arasında bir tartışma söz konusudur. Nemrud, Allah’ın kendisine vermiş olduğu hükümdarlıktan dolayı şımarıp böbürlenmiş ve hükümdarlığının şükürünü tam aksi bir surette nankörlük ile eda etmeye çalışarak kendisine tebliğ için gelen Hz. İbrahim’le tartışmıştır.¹⁰² Hz. İbrahim, Nemrud’la tartışmasına ilk olarak Allah’ın diriltme ve öldürmeye kâdir olduğunu söyleyerek başlamıştır. Bundan sonra cevap sırası kendisine gelen Nemrud, buna kendisinin de kâdir olduğunu iddia ederek rivayete göre iki kişi çağırıp birini öldürmüş diğerini ise sağ bırakmıştır. Daha sonra Hz. İbrahim’e “*Gördün mü ben de diriltir ve öldürürüm*” demiştir.¹⁰³ Bunun üzerine Hz. İbrahim, Nemrud’un

¹⁰⁰ el-Bakara, 2/258.

¹⁰¹ ed-Dâmegânî, a.g.e., s. 79.

¹⁰² Elmalılı, a.g.e., II, 172.

¹⁰³ Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. İbn Kesîr (774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Muhammed Seyyid Reşad, Mustafa Seyyid Muhammed, Ali Ahmed Abdülbaki, Hasan Abbas Kutub, Muhammed Fadl el-Ücmavî), C. II, Kahire, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2000, s. 451.

verdiği bu cahilâne cevaba mukabele etmeye tenezzül dahi etmemiş, bu kez muhatabının -daha önceki gibi mantıksız dahi olsa- cevap getiremeyeceği bir soru getirmiş ve “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir” deyince Nemrud dehşete düşüp şaşırıp kalmış ve cevap verememiştir. İşte burada Nemrud’un şaşırıp kalması بُهْتَان fiili yani *bühtan* ile ifade edilmiştir. Nitekim burada Nemrud’un bir cevap getiremeyip öylece afallayıp kalmasından dolayı ed-Dâmeğanî (478/1085) buradaki *bühtan*ın hüsrana uğramak anlamında olduğunu iddia etmiştir.

C. Kazf Kavramı

1. Sözlük Anlamı

كَذَفَ (ka-ze-fe) fiilinden türeyen *kazf* kelimesi ikinci babdan ضَرَبَ filli gibidir. Asıl olarak *atmak*¹⁰⁴ anlamına gelen *kazf* kelimesi, bunun yanında sözlükte birkaç manaya da daha gelmektedir:

1. *Atmak*, كَذَفَ بِالْجَارَةِ denildiğinde *taş atmak* anlamı kastedilir. Bunun yanı sıra هُمْ بَيْنَ حَاذِفٍ وَ قَاذِفٍ فَالْحَاذِفُ بِالْعَصَاِ فَالْقَاذِفُ بِالْجَارَةِ ifadesi “eline *âsa* veya *taş* ne geliyorsa *atmak*” manasını ifade etmektedir.¹⁰⁵ Bundan başka olarak da ok atmak, taş atmak, laf atmak ve atmaya dair diğer her şeye *kazf* denilmektedir.¹⁰⁶
2. *İftira atmak*, كَذَفَ الْمُحْصَنَةَ denildiğinde namuslu bir kadına zina ile bühtan eylemek anlamı kastedilir.¹⁰⁷ Nitekim Hilal b. Ümeyye hakkındaki hadiste, Hilal, Hz. Peygambere gelerek karısının Şerîk isimli birisi ile zina ettiğini iddia etmiştir. Hadis metninde عِنْدَ النَّبِيِّ بِشْرِيكَ ابْنِ سَحْمَاءَ şeklinde geçen ifadede “zina isnat etme” anlamı كَذَفَ kelimesi ile ifade edilmiştir.¹⁰⁸

3. *Kusmak*.

كَذَفُ الْقَذْفُ atmak, özelde namuslu bir kadına zina iftirası atmak anlamına gelir.

كَذَفُ الْقَذْفُ kimsenin yaşamadığı metruk yere denir.

كَذَفُ الْقَذْفُ remy olunan yani atılan nesneye denir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ İbn Fâris, a.g.e., V, 68.

¹⁰⁵ el-Cevherî, a.g.e., IV, 1414.

¹⁰⁶ Halil b. Ahmed, a.g.e., III, 369.

¹⁰⁷ Âsım Efendi, a.g.e., IV, 3821.

¹⁰⁸ el-Buhârî, “Şehadet”, 21.

¹⁰⁹ Âsım Efendi, a.g.e., IV, 3821.

2. İstılahi Anlamı

Kazf kelimesi mutlak olarak *atmak* anlamına gelmektedir. Ancak kelime daha sonra, *sövmek* ve *zina iftirasında bulunmak* anlamlarında kullanılmıştır. En sonunda kelimenin bu kullanımı, gerçek anlamının önüne geçmiş, *kazf* denildiğinde ilk akla gelen *atmak* değil *namuslu birine zina iftirasında bulunmak* olmuştur.¹¹⁰

Kazf istılahi olarak, bir kimseye ta'yir ve şetm kasdıyla zina isnat etmek anlamına gelir.¹¹¹ Namuslu bir kadına veya namuslu bir erkeğe zina iftirasında bulunmak dinimizce büyük bir günahdır. Nitekim Allah-ü Teâla Kur'ân-ı Kerîm'de, “*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*”¹¹² buyurarak bu günahın karşılığı olan cezayı 80 değnek ve şahitliklerinin kabul edilmemesi olarak belirlemiştir. Bu cezaların yanı sıra bu kişilerin *fasıklar* olarak nitelendirilmeleri toplum nazarında bunların güvenilirmez ve itimat edilmez kişiler haline düşmelerine iftiraları sebebiyle sabıkalı duruma görünmelerine ve buna bağlı olarak da bazı haklardan yararlanma hakkını kaybetmelerine sebep olacaktır.¹¹³ Burada *kazfın* hükmü olarak zikredilen bu hükümler dışında fakihler konuyu daha detaylı bir şekilde incelemiştir ancak bu konu sonraki bölümlerde etraflıca ele alınacağından daha sonra zikredilecektir.

Nûr Suresi 4. ayette, *namuslu kadına zina iftirasında* bulunan kişiler *الفَاسِقُونَ* / *fâsıklar* olarak nitelendirilmiştir. *Fısk*, Allah'ın emirlerine uymamak demektir, *fâsık* ise Allah'ın emrine uymayıp büyük günah işlemiş kişiye denilmektedir. Kur'ân'a dair semantik çalışmaları ile bilinen Toshihiko İzutsu (1993), Kur'ân'da *fâsık* kelimesi ile ilgili yaptığı semantik analizler sonucu *fâsık* kelimesinin *kâfir* kelimesi ile eşanlamlı olduğunu söylemiştir. Ancak *fâsıkın* doğrudan *kâfir* olmadığını da dile getiren İzutsu, *fâsıkın* ismen de olsa Müslüman safında olduğunu zikretmiş ancak onun mütereddit ve her fırsatta nifakını açığa vuran, güvenilirmez bir tür Müslüman olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴ Bu noktada bu tarz iftiracıların *fâsıklar* olarak zikredilmeleri, işlenen bu iftira cürmünün

¹¹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IX, 277.

¹¹¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 4.B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013, s. 299.

¹¹² en-Nûr, 24/4.

¹¹³ Hayrettin Karaman, v.d., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. IV, 3.B., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 54.

¹¹⁴ İzutsu, a.g.e., s. 248-252.

ne denli büyük bir cürüm olduğunu göstermesi açısından ve de bu iftiracıların karakterlerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Genel olarak *namuslu bir kadına zina isnadında bulunmak* olarak tanımlanan *kazf* sadece kadını değil o hükmü taşıyan erkeği de kapsamına almaktadır. Yukarıda da zikredilen Nûr Suresi 4. ayette, *المُحْصَنَاتُ* kelimesinin kullanılması, insanlar arasında sanki hükmün sadece kadınlar hakkında olduğu gibi bir intiba bırakmıştır. Ancak namuslu erkeklere zina isnat etmek de aynı hükmün kapsamına girmektedir. Burada kullanımın *المُحْصَنَاتُ* şeklinde olması, kadınlara laf-söz atmanın daha yaygın olmasından dolayıdır bu sebeple ayette *المُحْصَنَاتُ* kelimesi cemi müennes sigasıyla zikredilmiş, kadınlar tasrih veya tağlib olunmuştur yoksa salt olarak kadını kapsamına aldığından değildir.¹¹⁵

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de *kazf* kelimesi dokuz yerde geçmektedir. Yukarıda da zikredildiği üzere *kazf* kelimesi önceleri -taş atmak veya söz atmak gibi- her türlü atmayı ifade ederken daha sonraları namuslu birine zina iftirasında bulunmak manasında kullanılmıştır. *Kazf* kelimesinin sonradan kazanmış olduğu bu anlam, kelimenin kendisine fıkıh literatüründe terminolojik olarak bir yer bulması ve buna binaen de belirli hükümlerinin ve hadd gerektiren cezalarının olması gibi sebeplerle yaygınlaşmış ve *kazf* denildiğinde ilk olarak akla gelen mana, namuslu birine zina iftirasında bulunmak olmuştur. Bu açıklamalardan sonra Kur'ân-ı Kerîm'de *kazf* kelimesinin geçtiği ayetlere bakıldığında ayetlerin hiçbirinde *kazf* kelimesinin namuslu birine zina iftirasında bulunmak manasında kullanılmadığı görülecektir. Daha açık ve net bir şekilde de söylemek gerekirse *kazf* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir yerde iftira atmak manasında kullanılmamıştır. Ancak *kazf*ın ifade ettiği mana başka bir şekilde zikredilmiştir. Kur'ân'da, *kazf*ın taşımış olduğu bu iftira manası, *kazf* kelimesiyle değil *الَّذِينَ يَرْمُونَ* *المُحْصَنَاتِ* ifadesindeki atmak manası taşıyan *يَرْمُونَ* kelimesi ile ifade edilmiştir.¹¹⁶ Bu ayette *kazf* kelimesi geçmemiş olsa bile ayetin ifade ettiği anlam, *kazf*ın anlamıdır. Zaten *kazf* suçunun cezası da bu ayette zikredilmektedir. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm'de *kazf*ın

¹¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VI, 20.

¹¹⁶ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî (516/1122), *Meâlimu't-Tenzil (Tefsîru'l-Beğavî)*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dâmiriyye, Süleyman Müslim el-Harş), C. VI, Riyad, Dâru't-Tayyibe, 1991, s. 10.

lafzen geçmese bile manen geçtiği ve kazf lafzı zikredilmeyerek kendisinden özellikle Nûr Suresi'nde detaylı bir şekilde bahsedildiği görülmektedir.¹¹⁷

İftira manasının dışında kazf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğu ayetler itibariyle farklı farklı manalara gelmektedir. Bu manalar, daha önce de zikredildiği üzere cümlelerin kelimeye kattığı anlamlardandır. Çünkü bir kelime tek başına bağımsız manalar içerirken bir cümleye dâhil olduğunda artık o cümlelerin kontrolü altına girmiş ve o cümle etrafında şekillenerek yeni bir form kazanmıştır.¹¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *kazf* kelimesinin de bu şekilde *zan*, *emir-beyan*, *taşlamak* ve *atmak* manalarına geldiğini söylemek doğru olacaktır.¹¹⁹

- *Vehm* Anlamında Kullanılması

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْدِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

“Oysa daha önce onu inkâr etmişlerdi ve uzak bir yerden gayb hakkında atıp tutuyorlardı.”¹²⁰

Birçok müfessir bu ayetteki *kazf* kelimesinin *zan* anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹²¹ Çünkü “*gayb hakkında atıp tutmak*” gaybı taşlamak yani gayb hakkında bilgisizce konuşmak demektir. Gayb hakkında konuşmak ise ancak zan ile olur. Çünkü gaybın bilgisi yalnız Allah'tadır ve Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez.¹²² Ancak Allah, seçip izin verdiği resullerine gaybı bildirebilir.¹²³ Bunun dışında gayba dair bir ilim kimsede yokken gayb hakkında konuşmak zandan öteye gitmez. Yukarıdaki ayette de geçtiği üzere inkârcıların gayb hakkında konuşurken tabi oldukları şey zanlarından başka bir şey değildir. Bu noktada zannın ne anlama geldiğini bilmek büyük önem kazanmaktadır. Çünkü zannın ifade ettiği anlamı bilmek, bu ayetin doğru bir şekilde anlaşılmasında ve bu ayetteki *kazf* kelimesiyle ne kastedildiğini anlamada önemli bir yere sahiptir.

¹¹⁷ en-Nûr, 24/4-20.

¹¹⁸ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 6.B., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011, s. 44.

¹¹⁹ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 374.

¹²⁰ es-Sebe, 34/53.

¹²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc (311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuhu*, (thk. Abdülcelil Abduh Şelbî), C. IV, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1988, s. 259; el-Beğavî, a.g.e., VI, 407; Kurtubî, a.g.e., XVII, 338.

¹²² en-Neml, 27/65.

¹²³ el-Cin, 72/27.

Zan, itikâdi gayr-i câzim olan yani inanılması kesinlik kabilinden olmayan bir şeyin varlığı veya yokluğu arasında râcih olan tarafa denilmektedir.¹²⁴ Daha açık bir ifadeyle söylenecek olursa *zan*, yakinen bilmeksizin ağılebi-i ihtimal ile hükmetmektir.¹²⁵ Cürçânî (816/1413) *zannı*, aksinin de doğru olma ihtimali ile birlikte râcih olan kanaat şeklinde açıklamış ve *zannın* yakîn ve şek gibi anlamlarda kullanıldığını söylemiştir.¹²⁶ Râgıb el-İsfahânî (502/1108) ise *zannı*, bir emareden hâsıl olan kanaat şeklinde tanımladıktan sonra emarenin kuvvetli olması durumunda o kanaatin *ilim* seviyesine yükseleceğini, emarenin zayıf olması durumunda ise *vehmin* sınırlarını aşamayacağını söylemiştir.¹²⁷ Fakihlere göre ise *zan*, şek ile aynıdır. Çünkü fakihler, *zan* ifadesiyle bir şeyin varlığı ve yokluğu arasında o şey hakkındaki tereddütü kastetmektedirler. Bu iki taraftan -bir şeyin varlığı veya yokluğundan- biri ister ağır bassın ister basmasın eşittir.¹²⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de *zanna* gelince, *zan* Kur'ân'da hem yakîn hem de şek anlamlarında kullanılmıştır. Zerkeşî'nin (794/1392) ifadesine göre Kur'ân-ı Kerîm'de *zan*, eğer övgü makamında olup kendisiyle sevabın kazanıldığı bir anlamı içeriyorsa yakîni; zem makamında olup ceza ile tehdit edilme anlamı içeriyorsa o zaman da şekki ifade etmektedir.¹²⁹

Kur'ân'da *zandan* çokça bahsedilmektedir. Bazı ayetlerde olumlu bir şekilde yani yakîn anlamında¹³⁰ kullanılmakla birlikte bazı ayetlerde, insanların başta iman meseleleri ve diğer önemli konular hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmaksızın ve bilgi edinme yöntemine başvurmaksızın kendi tahmin, kuruntu ve şüphelerine göre hareket etmeleri anlamında kullanılmaktadır.¹³¹

وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

¹²⁴ Ebu'l-Beka Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî (1095/1684), *el-Külliyât*, 2.B., Beyrut, Dâru'l-Müessesetü'r-Risale, 1998, s. 593.

¹²⁵ Sami, a.g.e., s. 938.

¹²⁶ Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el-Cürçânî (816/1413), *Mu'cemu't-Ta'rifat*, (thk. Muhammed Sıddık el-Minşavî), Kahire, Dâru'l-Fazilet, t.y., s. 122.

¹²⁷ el-İsfahânî, a.g.e., s. 539.

¹²⁸ el-Kefevî, a.g.e., s.593.

¹²⁹ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî (794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), C. IV, y.y., Dâru't-Türas, t.y., s. 156.

¹³⁰ el-Bakara, 2/46; el-Hâkka, 69/20; el-Kıyâme, 75/28.

¹³¹ Komisyon, a.g.e., V, 170.

“Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez.”¹³²

Bu ayet, insanların bir bilgi kaynağına dayanmadan, bilgisizce yaptıkları zannın hiçbir şekilde fayda vermeyeceğini ve hakikat namına hiçbir şey ifade etmeyeceğini bildirmektedir. Ayette zikredilen zan kuruntu, şek, şüphe ve tahmin gibi kesin bilgi içermeyen durumları kapsamına alır. Bu şekildeki zan bir bilgi ile desteklenmediğinden dolayı da ilim seviyesine ulaşamaz bu sebeple bir hakikat ifade etmez. Yüce Allah’ın sıkça zemmettiği bu zan Kur’ân’da birçok ayette bu şekilde geçmektedir.¹³³ Nitekim Hz. Peygamber de, *“Zandan sakının, çünkü zan sözlerin en yalan olanıdır”¹³⁴* buyurarak zannın bu türünün yalan olduğunu vurgulayarak insanların bu tür zandan sakınması gerektiğini bildirmiştir.

Bundan farklı olarak ise;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır...”¹³⁵ ayetinde zannın bir kısmının günah olduğu vurgulanmıştır. Elmalılı zan hakkında şunları söylemektedir: *“Çünkü zan, ihtimal üzere bir hüküm olduğundan bir kısmı hakka hiç isabet etmez, etmeyince de başkasının hakkına ait hususta o şekilde aleyhine hüküm bühtan ve iftirâ ve bundan dolayı bir vebal olur. Özellikle zannın kaynağı yalnız nefsi işler olduğu zaman hata daha büyük olur. Zannın bazısı günah ve vebal olunca da böyle bir vebal ve zarara düşmemek için tedbirli davranmak ve hangi çeşit zandan olduğunu düşünebilmek üzere onun birçoğundan sakınmak gerekir. Yasaklanan çirkinliklerden birçoğu da böyle zanalardan ortaya çıkar.”¹³⁶* Fakat zannın hepsi bu şekilde günah değildir. Nitekim Nûr Suresi 12. Ayette geçen *“...hayır zanda bulunsalardı”* ifadesi zannın bir kısmının hayırlı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun dışında *“Ben kulumun beni zannı üzereyim”¹³⁷* ve *“Allah hakkında ancak hüsnü zan*

¹³² en-Necm, 53/28.

¹³³ el-En’âm, 6/148; Yûnus, 10/33-66; en-Necm, 53-23.

¹³⁴ el-Buhârî, Vesaya, 8.

¹³⁵ el-Hucurât, 49/12.

¹³⁶ Elmalılı, a.g.e., VII, 185.

¹³⁷ el-Buhârî, “Tevhid”, 35.

ederek ölin”¹³⁸ gibi hadisler zannın hayırlı ve güzel olan kısmının da bulunduğuna işaret etmektedir.¹³⁹

Tüm bunlardan sonra Sebe Suresi 58. ayeti tekrar ele alındığında buradaki “*gayb hakkında atıp tutmak*” ifadesinin *zan* anlamında kullanıldığı görülür. Ancak bu zan, hayırlı olan güzel olan yahut hüsnü zan olarak da bilinen zannı veya ilim seviyesine ulaşmış olan zannı değil aksine bir bilgi kaynağına dayanmaksızın, insanların hevâ ve heveslerine uyarak bilgisizce konuşmak suretiyle yaptıkları zannı ifade eder. Bu sebeple kişinin elinde bir bilgi olmaksızın özellikle *gayb* gibi sadece Allah’ın bildiği bir konu hakkında atıp tutarak konuşması müfessirlerce zan diye açıklanmış ve ayetteki *يَقْدِفُونَ بِالْغَيْبِ* ifadesi *يَقُولُونَ بِالظَّنِّ* şeklinde tefsir edilmiştir.¹⁴⁰

- *Emir-Beyan* Anlamında Kullanılması

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْفُفُ بِالْحَقِّ عَلَامَ الْغُيُوبِ

“De ki: “Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya koyar. O, gaybleri hakkıyla bilendir.”¹⁴¹

Ayette zikredilen *kazf* kelimesi hakkında müfessirler çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Kurtubî, buradaki *kazf* kelimesinin *beyan* anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Yani ona göre bu ayette *يَبْفُفُ بِالْحَقِّ* ifadesi ile hakkı açıklamak ortaya çıkarmak anlamı kastedilmiştir.¹⁴² Dâmeğânî ise ayetteki *kazfın*, *emir* ve *beyan* anlamlarına geldiğini söylemiştir. *Kazf* kelimesi bu anlamlarda kullanıldığında ise “*Rabbim hakkı emreder, hakkı açıklar*” gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır.¹⁴³

Bunlardan başka olarak Mâverdî (450/1058), ayetteki *يَبْفُفُ* kelimesinin üç vechi olduğunu söylemiş ve bunları *konuşmak*, *vahyetmek* ve *atmak* şeklinde açıklamıştır. Bunun yanı sıra Mâverdî ayette zikri geçen *بِالْحَقِّ* ifadesinin ise *vahiy* ve *Kur’ân* şeklinde te’vil edildiğini de söylemiştir.¹⁴⁴

- *Atmak* Anlamında Kullanılması

¹³⁸ Müslim, “Cennet”, 81.

¹³⁹ Elmalılı, a.g.e., VII, 185.

¹⁴⁰ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 374.

¹⁴¹ es-Sebe, 34/48.

¹⁴² el-Kurtubî, a.g.e., XVII, 331.

¹⁴³ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 374.

¹⁴⁴ el-Mâverdî, a.g.e., IV, 457.

أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاجِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي
وَلْتُصْنَعْ عَلَيَّ عَيْبِي

"Onu bir sandığa yerleştirip denize bırak! Deniz onu sahile atsın. Bana da ona da düşman olan biri onu alsın!" Ve "Ey Mûsâ! nezâretim altında yetiştirilmen için sana karşı insanların gönüllerinde tarafımdan bir sevgi bıraktım!"¹⁴⁵

Bu ayette *kazf* kelimesi *atmak* anlamında kullanılmıştır. Burada atmak manasını ifade eden kelime tefsirlerde طَرَحَ fiiliyle açıklanmıştır. طَرَحَ fiili ise sözlükte رَمَى ve أَبْعَدَ yani atmak ve uzaklaştırmak gibi anlamlara gelmektedir. Ayette ifade edilen mana ise "sandığa bırak, deniz onu atsın" anlamlarındadır.

- *Taşlanmak* Anlamında Kullanılması

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ

"Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler.
Kovulmaları için her taraftan taş tutulurlar."¹⁴⁶

Burada zikredilen *kazf* kelimesi taş tutulmak anlamında kullanılmıştır. Mele-i a'lâ, dünyaya göre yüksek mevkilerde bulunduğu kabul edilen, bunun yanı sıra yüksek mânevî mertebeleri olan melekler için kullanılan bir ifadedir. Bu ayette, şeytanların bu yüce topluluğa yani mele-i a'lâ'ya kadar ulaşarak onların sahip olduğu bilgileri öğrenmelerinin engellendiği, ancak çok nadir olarak yanlarına kadar yaklaşıp az da olsa bir bilgi elde edenlerin olabileceği fakat onların da isabet ettiği şeyi delip geçecek kadar etkili olan taşlarla kovalanıp uzaklaştırılacağı bildirilmektedir.¹⁴⁷ Yani kısaca söylenecek olursa ayette geçen *kazf* kelimesi mele-i a'lâ'daki bilgiye ulaşmaya çalışan şeytanların taşlanmasını ve oradan kovulmalarını ifade etmektedir.

D. *Kizb* Kavramı

1. Sözlük Anlamı

كذب (ke-ze-be) fiilinden türeyen *kizb* kelimesi yalan söylemek anlamına gelir. Kelimenin mastarları ise كَذِبًا - كَذِبًا - كَذِبًا - كَذِبًا - كَذَابًا - كَذَابًا şeklinde gelmektedir.¹⁴⁸ Araplar, dişi devenin, erkek deve çekildikten sonra gebelik alameti olarak kuyruğunu

¹⁴⁵ Tâhâ, 20/39.

¹⁴⁶ es-Sâffât, 37/8.

¹⁴⁷ Komisyon, a.g.e., IV, 521.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, a.g.e., I, 704.

kaldırıp kendini gebe suretinde gösterdikten sonra gebe çıkmamasını *kizb* olarak ifade etmişlerdir. Nitekim böyle bir durumda da bunu كَذَّبَتِ النَّاقَةَ şeklinde dile getirmişlerdir.¹⁴⁹

كَذَّبَ fiili sözlükte çeşitli manalara gelmektedir:

1. *Yalan söylemek*, كَذَّبَ الرَّجُلُ denildiğinde “adam bir konuda gerçeğin aksini haber verdi” yani “adam yalan söyledi” anlamı kastedilmiştir.¹⁵⁰
2. *Gerekli olmak*, hadiste de geçtiği üzere, “كَذَّبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ” “*Hac size vacip oldu, gerekti*”¹⁵¹ ifadesinde كَذَّبَ fiiliyle gerekli oldu manası kastedilmiştir.¹⁵²
3. *Gitmek*, كَذَّبَ لَبْنُ النَّاقَةِ denildiğinde “gitti” anlamı mecâzi olup “devenin sütü aktı” anlamı kastedilmiştir.¹⁵³
4. *Hata etmek*, Vitr hadisinde geçtiği üzere كَذَّبَ أَبُو مُحَمَّدٍ ifadesinde “Ebu Muhammed hata etti” anlamı kastedilmiştir.¹⁵⁴
5. كَذَّبَ الْبَرَقُ ifadesinde “şimşek yalan söyledi” yani “şimşek çaktı ancak yağmur yağmadı” anlamı kastedilmiştir.
6. كَذَّبَتِ الْعَيْنُ ifadesiyle “göz yanıldı” anlamı kastedilmiştir.
7. كَذَّبَتْهُ نَفْسُهُ ifadesiyle “kişinin nefsinin kişiyi toz pembe hayaller içine sokması ve düşlere daldırması” kastedilmiştir.¹⁵⁵

Bunlara ek olarak da كَذَّبَ fiili “yalanladı, yalancılıkla itham etti, inkâr etti” anlamlarına gelir. كَذَّبَ fiili ise “yalan söyletmek, yalancı kabul etmek” anlamlarına gelir.

التَّكْذِيبُ kelimesi “yalanlama, inkâr etme” anlamlarına gelmektedir.

الكَاذِبُ “yalan söyleyen, yalancı” anlamına gelir.

المَكْذُوبُ ise “uydurma, asılsız söz, yalan” anlamına gelir.

¹⁴⁹ Âsım Efendi, a.g.e., I, 636.

¹⁵⁰ İbn Sîdeh, a.g.e., VI, 790.

¹⁵¹ Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam es-San’anî (211/826), *el-Musannef*, (thk. Hubeyb er-Rahman el-A’zamî) Beyrut, C.V, el-Meclisu’l-İlmiyyi, 1972, s. 172.

¹⁵² İbn Fâris, a.g.e., I, 168.

¹⁵³ el-Cevherî, a.g.e., I, 211.

¹⁵⁴ Ebu’s-Seâdât Meccüddîn el-Mübârek b. el-Cezerî ibnü’l-Esîr (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, (thk. Mahmûd Muhammed et-Tanahî), C. IV, Riyad, Mektebetü’l-Halebî, 1963, s. 159; Alaeddin Ali b. Balabân el-Fârisî (739/1339), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, (thk. Şuayb el-Arnâvut), Beyrut, C. V, Müessesetü’r-Risâle, 1988, s. 23; el-Kefevî, a.g.e., s. 768; ez-Zebîdî, a.g.e., IV, 129.

¹⁵⁵ İbn Sîdeh, a.g.e., 791.

2. İstılahi Anlamı

Genel olarak sıdkın zıddı olan kizb, sözün vakiya uygun olmaması anlamına gelir.¹⁵⁶ İsfahânî kizbi, aslı olmayan bir şeyi anlatmak veya bu anlatılan şeyde birtakım değişiklikler yapmak suretiyle sözde eksiltmeler ve eklemeler yapmak olarak tanımlamıştır. Kelamcıların çoğu “kizb”in, özü itibariyle çirkin olduğunu; hikmet ehli ve mutasavvıfların çoğu ise, “kizb”in içinde bulundurduğu zararlı şeylerden dolayı çirkin ve kötü olduğunu söylemişlerdir. Yalanın çirkin, kabih bir şey olması şu üç şarta bağlıdır. Bunlar: Haberin vakiya uymaması, haber verenin onu uydurması ve söyleyenin kendisinden bir şeyler eklemesidir.¹⁵⁷

el-Enbârî, yalanı beş kısma ayırmıştır: Birincisi, bir şeyi anlatan kişinin dinlediğini değiştirmesi; ikincisi, hak kastedilmek suretiyle söylenen şeyin yalana benzemesi; üçüncüsü, hata anlamında olan; dördüncüsü, batıl olma, geçersiz olma anlamında olan; beşincisi ise iğra (teşvik) amacıyla olandır.¹⁵⁸

3. Kur’ân-ı Kerîm’deki Anlamı

Kur’ân-ı Kerîm’de 282 kez geçen kizb ve türevleri¹⁵⁹ buldukları yerlerde genellikle Allah’ın birliğini, peygamberlerin nübüvvetini ve ahiretin varlığını yalanlayıp inkâr etme gibi durumları ifade etme anlamında kullanılmışlardır. Fakat bu anlamlardan başka anlamlara da gelmektedirler. Nitekim bazı müfessirler kizb ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlara geldiğini ifade etmişlerdir, bunlar: *Nifak, Allah’a şirk koşma ve çocuk isnat etme, iftira, inkâr, redd ve bizzat yalanlamadır.*¹⁶⁰

- *Nifak Anlamında Kullanılması*

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”¹⁶¹

¹⁵⁶ el-Cürcânî, a.g.e., s.154.

¹⁵⁷ el-İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi’ş-Şeria*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1980, s. 174-175-176.

¹⁵⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., IV, 129.

¹⁵⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 702-706.

¹⁶⁰ ed-Dâmeğâni, a.g.e., s.401-402

¹⁶¹ el-Bakara, 2/10.

Ayetin bağlamından bu ayetin muhatabının münafıklar olduğunu anlamak mümkündür. Çünkü münafıklığın en belirgin alameti olan ikiyüzlülük ve yalancılığı Yüce Allah 8. ayette “*İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır.*” şeklinde ifade etmiştir. Sonraki ayette, yani 9. ayette de münafıkların bu tavırlarıyla Allah’ı ve müminleri kandırmaya çalıştıkları ancak sadece kendilerini kandırdıkları ifade edilmiştir. 10. ayete gelince burada da münafıkların, ikiyüzlülükleri ve söyledikleri yalanlardan dolayı da elîm bir azaba uğrayacakları ifade edilmiştir. Nitekim bu ayette zikredilen يَكْذِبُونَ kelimesini يُنَافِقُونَ şeklinde anlamak da mümkündür.¹⁶²

Başka bir ayet olan وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ “*Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.*”¹⁶³ ayetinde ise münafıkların yalancı kimseler olduğu ve Allah’ın da buna şahit olduğu ifade edilmektedir. Münafıkların en bariz vasfı yalancı olmalarıdır. Deyim yerindeyse yalancılıktan beslenen münafıkların söz ve davranışlarında yalan, kendilerinde meleke haline gelmiş bir davranıştır. Bu sebeple Yüce Allah münafıkların kesin bir şekilde yalancı olduklarını, hem cümlede te’kid ifade eden اِنَّ ve ل harflerini kullanarak hem de bizzat kendisini buna şahit tutarak ifade etmiştir. Örnek verilen bu iki ayet ve bunun dışında münafıkların Kur’ân’daki portreleri, münafıkların yalancılar olduğunu ve *kizbin* Kur’ân’da nifak anlamında kullanıldığını göstermektedir.

- *Şirk Koşma ve Allah’a Çocuk İsnat Etme Anlamında*

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ

“*Uydurduğu şeyleri Allah’a mal edip O’nun adına yalan söyleyen kimselerin kıyamet günü yüzlerinin kapkara kesildiğini görürsün. Allah’a karşı böyle kibirli davrananlar, büyüklük taslayanlar için cehennemde yer mi yok?*”¹⁶⁴

Bu ayette kıyamet günü Allah’a karşı yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara kesileceği bildirilmiştir. Allah’a karşı yalan söylemek ise tefsirlerde, Allah’a şirk koşmak ve çocuk isnat etmek şeklinde açıklanmıştır.¹⁶⁵ Nitekim Allah’a ortak koşmak ve çocuk isnat etmek O’na karşı yalan söylemek ve de O’na iftira atmaktır. Örneğin; Müşrikler,

¹⁶² el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., IV, 340.

¹⁶³ el-Münafikun, 63/1.

¹⁶⁴ ez-Zümer, 39/60.

¹⁶⁵ ez-Zemahşerî, Keşşâf, a.g.e., V, 316; el-Beydâvî, a.g.e., V, 47.

melekler Allah'ın kızlarıdır;¹⁶⁶ Hıristiyanlar, İsa Allah'ın oğludur; Yahudiler ise Üzeyir Allah'ın oğludur¹⁶⁷ demişlerdir. Oysa Allah, çocuk edinmekten de ortakları olmasından da münezzehtir. Müşrikler, Hıristiyanlar ve Yahudiler böyle söyleyerek Allah'a çocuk isnat etmek ve de ortak koşmak suretiyle Allah'a karşı yalan söylemiş ve iftira da bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu ayette كَذَّبُوا عَلَى اللَّهِ Allah'a karşı yalan söylemek ifadesi, O'na ortak koşmak ve çocuk isnat etmek anlamında kullanılmıştır.

- *Müfterî (Kazf) Anlamında Kullanılması*

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

“Beşinci ise, eğer yalan söyleyenlerdense, Allah'ın lanetinin muhakkak kendi üzerinde olmasını kabul etmesidir.”¹⁶⁸

Burada الكَاذِبِينَ (yalancılar) sözüyle kastedilen الْفَاذِبِينَ (iftira edenler)'dir. Çünkü *“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir.”¹⁶⁹* ayetlerinde geçtiği üzere eşine zina iftirasında bulunan kişinin dört şahit getirmesi gerekmektedir. Ancak dört şahit getiremeyen kimse Allah adına dört kez yemin eder, beşinci defasında eğer yalancılardan yani iftiracılarından ise Allah'ın lanetinin kendileri üzerine olmasını ifade eder. Burada yalancılardan kasıt iftira edenlerdir, çünkü ayetin geneline bakıldığında konu itibariyle namuslu kadına zina iftirasında bulunmak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu konuda yalancılar ifadesiyle, zina iftirasında bulunmanın kastedilmesi pekâlâ mümkün görünmektedir. Bu sebeple ayette ifade edilen yalancıların, iftira edenler anlamında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

- *Reddetmek Anlamında Kullanılması*

لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ

“Ki onun gerçekleşmesini yalanlayacak hiçbir kimse yoktur”¹⁷⁰

¹⁶⁶ en-Nahl, 16/57.

¹⁶⁷ et-Tevbe, 9/30.

¹⁶⁸ en-Nûr, 24/7.

¹⁶⁹ en-Nûr, 24/6-7.

¹⁷⁰ el-Vakıa, 56/2.

Ayette zikri geçen كَاذِبَةٌ kelimesi hakkında müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşler ve onun üç veçhi olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şu şekildedir.¹⁷¹

- كَاذِبَةٌ kelimesi, الْعَافِيَةُ kelimesi gibi mastardır. Bu durumda mana, “Onun gerçekleşmesi ne yalandır, ne de geri çevrilendir” şeklinde olur.
- كَاذِبَةٌ kelimesi, mahzuf bir ismin sıfatıdır. Yani لَيْسَ لَهَا حَالٌ كَاذِبَةٌ ifadesindeki gibidir. Bu durumda mana, “Onun yalancı bir hali yoktur, yani gerçekleşecektir” şeklinde olur.
- Burada da كَاذِبَةٌ kelimesi, تَكْذِيبٌ anlamında olup mana, “Onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur” şeklinde olur.

Tüm bunlardan sonra ayetin ifade ettiği genel manaya bakıldığında buradaki كَاذِبَةٌ kelimesinin *reddetmek, muhalefet etmek* anlamında kullanıldığı görülür. Yani كَاذِبَةٌ kelimesi, bu anlamlara geldiğinde ayet, “Kıyametin gerçekleşmesini reddedecek veyahut da onun gerçekleşmesine muhalefet edecek kimse yoktur” anlamını ifade eder.¹⁷²

- *İnkâr* Anlamında Kullanılması

مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى

“Kalp, gördüğünü yalan saymadı.”¹⁷³

Bu ayetin meramı hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Yani burada görenin kim olduğu, neyi gördüğü, kimi gördüğü, nasıl gördüğü ve görmenin mahiyeti tefsirlerde ihtilaf konusu olmuştur. Elmalılı Hamdi Yazır ayette geçen رَأَى fiilinin zamirinin bir önceki ayette geçen abde de kalbe de dönebileceğini söylemiş ancak مَا زَاغَ الْبَصَرُ (Göz ne şaştı, Necm- 17) ayetinde ifade edildiği üzere buradaki görmenin basarî yani görme organı olan gözle olabileceğini söylemiştir. Buna göre mana, “gözün gördüğünü kalp yalan saymadı” olmuştur. Görülenin ne olduğu hususunda ise, bunun Cebrail veya Miraç’ta tecelli eden tecelliyat olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁴

Ayette geçen كَذَّبَ kelimesi ise inkâr anlamında kullanılmıştır. Yani bu durumda mana, “Gözün gördüğünü kalp inkâr etmedi, bilakis gördüğünü doğruladı” şeklindedir.

- *Tekzib (Yalanlama)* Anlamında Kullanılması

¹⁷¹ İbn Cüzey, a.g.e., II, 398.

¹⁷² ed-Dâmeğani, a.g.e., s. 402; el-Fîrûzâbâdi, a.g.e., IV, 340.

¹⁷³ en-Necm, 53/11.

¹⁷⁴ Elmalılı, a.g.e., VII, 266.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ

“Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getiren peygamberler de yalanlanmıştı.”¹⁷⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de yalanla ilgili olarak en çok kullanılan form tekzîb ve türevleridir. Geçtiği yerlerde bir şeyi yalan sayma, inkâr etme, karşı gelme anlamlarını içeren tekzîb, bu ayette “yalanlama” anlamında kullanılmıştır. Yani “Eğer seni yalanladılarsa getirdiğini inkâr edip seni yalancılardan saydılsa daha önceki peygamberleri de aynı şekilde yalanlayıp getirdiklerini inkâr ettiler anlamına gelmektedir.

E. Zûr Kavramı

1. Sözlük Anlamı

زور (ze-vi-re) kökünden türemiş olan zûr kelimesi haktan sapma anlamına gelir. İbn Fâris (395/1004), الرءاء-الواو-الزءاء (ze-ve-re) harfleri yan yana geldiğinde o kelimenin meyletme ve sapma anlamlarını ifade ettiğini söylemiştir.¹⁷⁶ Bir şeyden meyletme ve sapma anlamlarının dışında zûr kelimesinin geldiği başka anlamlar da vardır, bunlar “Allah’tan başkasına tapınılan şey, şirk, Yahudi ve Hıristiyanların bayramı, insanların oturduğu yalanları söylendiği anlamsız ve boş oyunlarla kendilerini meşgul ettikleri eğlence yeri, batıl şey, kuvvet, muhakeme, yiyeceğin lezzetliliği, kıyafetin yumuşaklığı” gibi anlamlardır.¹⁷⁷ Bunlara ek olarak شَهَادَةُ الزُّور ifadesi de yalancı şahitlik anlamına gelmektedir.

الزُّور kelimesinin dışında, زور (zev-ve-re) fiilinden türeyen *tezvir* kelimesi de yalan dolan, hile ve desais kullanma anlamına gelmektedir.¹⁷⁸ Kelime bu anlamlarının dışında, yalan bir söze rağbet kazandırmak için o yalanı süslemek, bir şeyi düzenleyip ayarlamak, ikram etmek, bir delili geçersiz kılmak ve bir kişinin kendini yalanla vasıflandırması, yani yalanla bilinmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/184.

¹⁷⁶ İbn Fâris, a.g.e., III, 36.

¹⁷⁷ Âsım Efendi, a.g.e., II, 1991.

¹⁷⁸ Sami, a.g.e., s. 407.

¹⁷⁹ Âsım Efendi, a.g.e., II, 1993.

2. Istılahi Anlamı

Asıl olarak meyletme ve sapma anlamları taşıyan zûr, haktan sapma anlamına gelir. Genellikle yalan anlamında kullanılan zûr kelimesinin bu anlamda kullanılmasının sebebi yalanın, haktan sapmayı ifade etmesinden dolayıdır.¹⁸⁰ Zûr kelimesi salt yalan anlamında kullanılan bir kelime değil daha geniş kullanım alanı olan bir kelimedir. Çünkü kelimenin kökünün delalet ettiği anlam, kazandığı yeni anlamlarda kendini göstermiş ve kelimenin geniş bir anlam sahası olmasına sebep olmuştur.

Başkalarının gerçek sanması için bir sözü birtakım şeylerle destekleyip süslemek suretiyle söylenen yalana zûr denir.¹⁸¹ Yani hak olmayan bir sözü laf cambazlıklarıyla süsleyip muhatabın zihninde hak olduğu izlenimi vermek için söylenen yalandır. Ancak kelime yalan dışında batıl, şirk, eğlence vb. gibi anlamlara da gelmektedir ve zûr olarak anılmaktadırlar. Nitekim şirk ehli bir kişiye, bu ameliyesi süslü gösterilmiş ve o kişi de bunu hak sanmıştır, zûr kelimesinin şirk anlamına gelmesi bundandır. Yukarıda da ifade edildiği üzere kelime daha geniş bir anlam alanına sahiptir.

İbn Hacer (852/1449) zûr kelimesini, bir şeyin olduğundan farklı şekilde vasıflanması olarak tanımlamış, الْقَوْلُ (kavl) kelimesiyle izafet olduğunda kizb ve batıl anlamına geldiğini; الشَّهَادَةُ (şehadet) kelimesiyle izafet olduğunda yalancı şahitlik anlamına gelen has bir anlam oluşturduğunu söylemiştir.¹⁸²

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Haktan sapmayı ifade eden zûr kavramı ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de 5 yerde geçmektedir. Müfessirler zûr kelimesinin birçok anlama gelmesinden hareketle kelimenin Kur'ân'da ifade ettiği manalar hakkında çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Ayetlerde geçen zûr kelimesi kimi müfessire göre şirk, kimine göre yalan, kimine göre batıl, kimine göre yalancı şahitlik, kimine göre ise nifak anlamında kullanılmaktadır. Örneğin Hacc Suresi 30. ayette geçen zûr kelimesi ile ilgili olarak birçok görüş dile getirilmiştir:

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

¹⁸⁰ İbn Fâris, a.g.e., III, 36.

¹⁸¹ Ebû Hilâl el-Askerî (400/1009), *el-Furûku'l-Lügaviyye*, (thk. Muhammed b. İbrahim Selim), Kahire, Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, t.y., s. 47.

¹⁸² Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (852/1449), *Fethu'l-Bârî*, (thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî), C. X, Beyrut, Dâru'l-Mârifetü, t.y., s. 412.

“...Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”¹⁸³

Bu ayette geçen kavlü’z-zûr (قَوْلُ الزُّورِ) ifadesi Mücâhid’e (103/721) göre yalan anlamına gelmektedir.¹⁸⁴ Taberî (310/923) bunu yalan ve Allah’a karşı iftira olarak açıklamıştır.¹⁸⁵ Râzî (606/1210) ise burada birkaç vecih olduğunu söyleyerek kavlü’z-zûr’u şu şekilde açıklamıştır:¹⁸⁶

- Bu helaldir, bu haramdır şeklindeki sözleri ve buna benzer iftiraları
- Yalancı şahitlik
- Yalan ve bühtan
- Müşriklerin telbiyeleri, Müşrikler şu şekilde telbiye getirirlerdi: "Lebbeyke la şerike leke" derler, Hz. Peygamber: "Yazıklar olsun size, yeter" buyururdu, Müşrikler (telbiyelerinin devamında) ise: "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona da, onun malik olduğu şeylere de maliksin" diye devam ederlerdi. Müşrikler, bunu, Kâbe’yi tavaf ederken söylerlerdi.¹⁸⁷

Mâverdî ise kavlü’z-zûr hakkında şu görüşleri aktarmıştır:¹⁸⁸

- Şirk
- Yalan
- Yalancı şahitlik, Hz. Peygamber yalancı şahitlik hakkında: “Ey insanlar! Yalancı şahitlik, Allah’a şirk koşmaya denktir.” buyurmuş, ardından da bu ayeti okumuştur.¹⁸⁹
- Müşriklerin ibadetleri

Bu dört görüşü aktaran Mâverdî daha sonra kendi görüşü olarak “Nifak”ı da zikretmektedir.

Bundan başka zûr kelimesinin geçtiği başka bir ayet olan Furkân Suresi 72. ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

¹⁸³ Hacc Suresi, 30.

¹⁸⁴ Ebu’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (108/721), *Tefsîrû'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, (thk. Muhammed Abdüsselam Ebu’n-Nîl), y.y., Dâru'l-Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadîse, 1989, s. 480.

¹⁸⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/923), *Câmiu'l-Beyân An Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), C. XVI, Kahire, Dâr-u Hicr, 2001, s. 536.

¹⁸⁶ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (606/1210), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, C. XXIII, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1981, s. 32-33.

¹⁸⁷ Müslim, “Hacc”, 22.

¹⁸⁸ el-Mâverdî, a.g.e., IV, 22.

¹⁸⁹ et-Tirmizî, “Şehadet”, 3.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”

Bu ayette geçen zûr kelimesi hakkında da müfessirler çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Taberî burada zûr ile kastedilenin tüm batıl şeyler olduğunu söylemiş, bunları da şirk, şarkı ve yalan ile örneklendirmiştir. Nasıl ki zûr, bir şeyin süslü gösterilmek suretiyle olduğundan farklı bir şekilde muhataba aktarılmasını ifade eder. İşte böyle de, batıl olmasına rağmen şirk ehline şirklerinin hak görünmesi de bir nevi zûrdur; yine aynı şekilde eğlence ve yalan da böyledir.¹⁹⁰ Bunlar dışında zûr kelimesinin bu ayette Müşriklerin bayramları, içerisinde çirkin ve kötü şeylerin konuşulduğu meclis, Cahiliyye’de bir oyun, Hz. Peygamber’e şetmedilen meclis, feryat-figan gibi anlamlara gelmesi de muhtemeldir.¹⁹¹

¹⁹⁰ et-Taberî, a.g.e., XVII, 523.

¹⁹¹ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî b. Ebî Hâtim (270/890), *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, (thk. Esad Muhammed et-Tayyib), C. VIII, Riyad, Mektebetü'n-Nezar, 1997, s. 2737-2738.

III. İFTİRA KAVRAMIYLA ZIT ANLAMLI KELİMELER

Her şey zıddıyla bilinir. Örneğin, doğrunun ne anlama geldiğini bilmek için yalanı bilmek; hakkın ne anlama geldiğini bilmek için de batılı bilmek gerekir. Yani bir şeyin ne olduğunu tam anlamıyla bilmek ve kavramak için onun ne olmadığını da bilmek gerekmektedir. Söz konusu bu durum her genel durum için geçerli olduğu gibi kavramlar için de geçerlidir. Bir kavramı en iyi şekilde anlamanın yolu, o kavramın ifade ettiği anlamı ve zıddını bilmekten geçer. Tabii ki bu her kavramın zıddının olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim bazı kavramların zıtları olmayabilir ve bunlar kendi ifade ettikleri anlamlar ile bilinebilirler. Ancak zıtları olan kavramlar, zıtları bilinmek suretiyle tam manasıyla anlaşılıp kavranabilmektedir.

Bu başlık altında, öncesinde yakın anlamları ele alınmış olan *iftira* kavramının zıt anlamları incelenecek ve Kur'ân'daki yerleri araştırılacaktır. Birine haksız yere suç atmak manalarını içeren kizb, bühtan, ifk, kazf ve zûr gibi kelimeler iftiraya yakın anlamlı kelimeler grubuna dâhil olmaktadır. İftiranın karşısında ise adaletli olmak, doğru sözlü olmak, dili korumak, hakkaniyetli olmak, hüsnü zan etmek anlamlarına gelen *sıdk*, *adalet*, *hak* gibi kavramlar bulunmaktadır. İşte bu bölümde bu kavramlar ele alınıp incelenerek iftiranın ne anlamlara geldiği ve ne anlamlara gelmediği gösterilmeye çalışılacaktır.

A. *Sıdk* Kavramı

1. Sözlük Anlamı

ص-د-ق kökü ister sözde ister başka bir şeyde olsun kuvvete delalet etmeyi ifade eder.¹⁹² Birinci babdan كَتَبَ fiili gibi olan صَدَقَ fiili doğru söylemek anlamına gelir. Kelimenin mastarları ise صَدَقَ يَصْدُقُ صِدْقًا وَتَصَدَّقًا şeklinde gelir. Sözlüklerde ifade edildiği üzere صدق eğer fethalı ise (صَدَقَ) mastar; kesralı ise (صِدْقٌ) isimdir.¹⁹³ Yani mastar olunca doğru söylemek; isim olunca doğru anlamına gelir.

صَدَقَ fiili sözlüklerde çeşitli anlamlara gelmektedir ancak bu anlamlar genel olarak kelimenin aslen ifade ettiği kuvvet, doğruluk etrafında şekillenmektedir.

¹⁹² İbn Fâris, a.g.e., III, 339

¹⁹³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVI, 6.

1. *Doğru söylemek*, صَدَقَ فُلَانٌ أَلْحَدِيثَ denildiğinde “falan doğru söyledi” anlamı kastedilir. Bunun yanı sıra haber gerçek oldu, bir adam gerçek sözlü oldu anlamını içerir.
194
2. *Bir vaad veya tehdidi gerçekleştirmek ve bunu gerçekleştirmekten geri durmamak*,¹⁹⁵
3. *Kuvvetle çarpışmak, öne atılmak, cesaret göstermek, hakkıyla savaşmak*, صَدَقُواهُمْ الْقِتَالَ ifadesinde “Onlarla tüm gücüyle savaştı” anlamı kastedilir. Bunun aksi durumunda ise hakkıyla savaşmadı, elinden geleni yapmadı anlamında كَذَّبُواهُمْ ifadesi kullanılır.¹⁹⁶
4. *Kuvvetli olmak, sağlam olmak, sert olmak*, صَدَقَ إِذَا صَلُبْتَ وَ صَدَقْتَ إِهْزَمَ عَنْكَ ifadesinde صَدَقَ sağlam olmak, kuvvetli olmak anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁷
5. *Samimiyet göstermek, samimi olmak*,¹⁹⁸
6. *Arapların yeminlerindedir*. صَدَقْتُ اللَّهَ حَدِيثًا إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَ كَذَا “Eğer şunu şunu yapmazsam Allah’a doğru söylemeyeyim” anlamındadır. Ancak bu ifade la-i nafiye mahzuftur. Yani ifade لَا صَدَقْتُ اللَّهَ حَدِيثًا إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَ كَذَا te’vilindedir.¹⁹⁹

Sıdkın anlamına gelince sıdk, doğru söylemek, dürüst olmak, bir şeyin tam ve kâmil olması, savaşta korkusuzca ve cesurca ileri atılıp hakkıyla savaşmak, cesaret ve sağlamlık, anlamına gelir. Bunun yanı sıra sıdk, şiddet anlamına gelir ancak bu şiddet Türkçe’de ilk aklan gelen şiddet anlamında değil, bir şeyde ilerlemiş olma, yükselme anlamındadır. Arapça’da, bir kimse çok şiddetli bir şekilde salah ve hayra nispet edildiğinde yani çok fazla hayır yapan veya çok doğru sözlü, dürüst bir adam anlamı ifade edilmek istendiğinde صِدْقٌ kelimesine izafe edilir. “Gerçek bir adam” veyahut -daha iyi anlaşılması açısından- “adam gibi adam” anlamına gelen رَجُلٌ صِدْقٍ ifadesi buna örnektir.

200

¹⁹⁴ Âsım Efendi, a.g.e., V, 4061.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., X, 193.

¹⁹⁶ İbn Fâris, a.g.e., III, 339.

¹⁹⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVI, 10.

¹⁹⁸ İbn Sîdeh, a.g.e., VI, 189.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, a.g.e., X, 194; Âsım Efendi, a.g.e., V, 4064.

²⁰⁰ Âsım Efendi, a.g.e., V, 4064.

صَدَّقَ fiili ise *birisinin sözü gerçeğe nispet etmek* yani *doğrulamak* anlamına gelir. Bu fiilin mastarı olan *tasdik* kelimesi ise, onaylamak, doğrulamak anlamlarına gelmektedir.²⁰¹

الصَّدِيقُ kelimesi فَعِيلٌ vezninde olup gerçek sözlü kimseye denir. Ayrıca gerçek dost anlamında da kullanılır. Kelimenin cemileri أَصْدِقَاءُ ve صُدُقَاءُ şeklinde gelmektedir.²⁰²

الصَّدِيقُ kelimesi, çokça hakikati konuşan veya söyleyen kişi anlamına gelir. Bu kelime Hz. Ebûbekir için de kullanılır.²⁰³

الصَّدَقَةُ Allah rızası için fakire yapılan yardım veya Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her şey anlamına gelir.²⁰⁴

المُصَدِّقُ bir şeyi doğrulayan, tasdik eden anlamına gelir.²⁰⁵

صَدَاقٌ ise mehir anlamına gelmektedir.²⁰⁶

2. İstilahî Anlamı

Tüm bunlardan sonra sıdkın genel olarak ifade ettiği anlama gelince, kizbin yani yalanın zıddı olan sıdk, hükmün vakıya uygun olması anlamına gelmektedir. Ehli hakikat, zor zamanda hakkı söylemeye sıdk demiştir. Bunun yanında kişiyi ancak yalanın kurtaracağı yerde doğru söylemenin de sıdk olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁷ Ayrıca sıdk-ı tam olarak ifade edilen tam doğruluk, sözün derununa ve haber verilen hususa tam anlamıyla uyması demektir. Ancak sözde bu şartlardan biri eksik olursa bu durumda söz, sıdk-ı tam olmaktan çıkar. Bazen sıdkla bazen de kizble vasıflanır. Mesela bir kâfirin “*Muhammed Allah'ın Rasulüdür*” demesi, bu sözün vakıya uymasından yani gerçekte Hz. Peygamber'in Allah'ın Rasulü olmasından dolayı *sıdk* olarak isimlendirilebilir; ancak inkâr eden kişinin sözünün kendi zihnindeki düşünceye uymamasından dolayı bu *kizb* olarak da isimlendirilebilir. Nitekim Münafikun Suresi 1. ayetinde Yüce Allah, “*Münafıklar sana geldiklerinde: "Biz, senin Allah'ın Rasulü olduğuna şahitlik ederiz." derler. Allah da senin Kendisinin elçisi olduğunu elbette bilir. Bununla beraber, Allah, onların bunu söylerken yalan söylediklerine, samimî olmadıklarına şahitlik eder*”

²⁰¹ Âsım Efendi, a.g.e., s. 4066.

²⁰² Âsım Efendi, a.g.e., s. 4064.

²⁰³ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVI, 13.

²⁰⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., XXVI, 12.

²⁰⁵ el-Cevherî, a.g.e., IV, 1505.

²⁰⁶ İbn Sîdeh, a.g.e., VI, 192.

²⁰⁷ el-Cürçânî, a.g.e., 113.

buyurarak münafıkların “*Muhammed Allah'ın Rasulüdür*” şeklinde sözlerine rağmen onları yalancılardan addetmiştir.²⁰⁸

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte 155 defa geçen *sıdk* kavramı tek başına yani *الصِّدْقُ* şeklinde 14 defa geçmektedir.²⁰⁹ Kavramın Kur'ân-ı Kerîm'de ifade ettiği anlam, kelimenin asıl ifade ettiği anlam olan doğru söylemek, doğru sözlü olmak ve dürüst olmak etrafında şekillenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de *sıdk* kelimesinden türeyen birçok kelime mevcuttur. Bunlar *الصِّدْقُ*, *الصَّادِقُ*, *النَّصِيقُ*, *الصَّدَقَةُ*, *الصَّدَقَاتُ*, *الصَّدِيقُ*, *الصَّدِيقُ*, *الصَّدِيقُ* şeklindedir ve Kur'ân-ı Kerîm'de müennes veya cemi formlarıyla kullanılmaktadırlar.

Kur'ân'da 14 kez geçen *sıdk* kavramının altısı²¹⁰ izafeli olarak gelmiştir. Nitekim yukarıda da geçtiği üzere bir şey, olduğundan daha iyi bir anlam ifade etmesi ve kemaliyet bildirmesi için *صِدْقُ* kelimesine izafe edilir. Yani bu şekildeki bir ifade kemaliyet noktasını ifade etmesinin yanında matlub, mahbub ve mardiyi olma anlamı da içerir. Bu duruma Kur'ân'dan örnek olarak Yûnus Suresi ikinci ayet verilebilir:

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ
قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

“İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler?”

Bu ayette bahse konu olan ifade *قَدَمٌ صِدْقٍ* ifadesidir. *Kadem* kelimesi, kıdemin müradifi olup, bir işte önceliği bulunmak yani bir hususta başkalarını geçmek; hal, hayır, hasene, derece, rütbe, vb. bakımından ilerde olmak anlamına gelir. Örnek olarak, “falanın hayırda bir kademi vardır” demek, onun bir derecesi, bir rütbesi vardır anlamını ifade etmektedir. Yine “falan erkek veya falan kadın kademdir” demek, cesur olup diğerlerine önyak olandır anlamına gelmektedir.²¹¹ Ayetteki *kadem* kelimesinin *sıdk* kelimesine

²⁰⁸ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 478-479.

²⁰⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 497-498-499-500.

²¹⁰ Yûnus, 10/2; Yûnus, 10/93; el-Kamer, 54/55; el-İsrâ, 17/80; Meryem, 19/50; eş-Şuarâ, 26/84.

²¹¹ Elmalılı, a.g.e., IV, 480.

izafe edilmesine gelince bu izafe, yapılan işte ziyadelik ve ilerleme anlamına dikkat çekmek içindir.²¹²

Kadem-i sıdk ifadesi ise müfessirler tarafından salih amel, hayır işlerinde başta olmak, levh-i mahfuzda takdir olunmuş saadet, yüksek bir rütbe ve makam şeklinde yorumlanmıştır. Ancak Elmalılı, burada kadem-i sıdk ifadesinin Hasan Basri (110/728) ve Katâde b. Diâme'nin (117/735) rivayet ettiği gibi şefa'at anlamına geldiğini söylemektedir.²¹³

Kadem-i sıdktan başka olarak yine aynı formda gelen Kamer Suresi 55. ayette geçen مَقْعَدٌ صِدْقٍ ifadesi konumuzla alakalıdır:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ

“Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarında dırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk makamında dırlar.”

Bu ayette geçen مَقْعَدٌ صِدْقٍ mek'ad-i sıdk ile ne kastedildiği ile ilgili müfessirler çeşitli görüşler dile getirmiştir. Ebû Hayyân'ın (745/1344) ifade ettiğine göre mek'ad-i sıdk ifadesindeki sıdk, kizbin zıttı olan sıdktır ve burada mek'ad-i sıdk ifadesi, içinde doğru söyleyenlerin olduğu makam kastedilmektedir. Yine Ebû Hayyân'ın ifade ettiğine göre burada مَقْعَدٌ صِدْقٍ mek'ad-i sıdk ifadesi رَجُلٌ صِدْقٍ gibidir. Yukarıda da zikri geçtiği üzere salah ve hayr ifade etmek için bir kelime, sıdk kelimesine izafe edildiğinde manaya ziyadelik, kemaliyet ve bir şeyde ilerlemiş olma anlamı katar. Bu şekilde de مَقْعَدٌ kelimesi صِدْقٍ kelimesine ifade edilerek burada hayr, salah ve lütuf manaları kastedilmiştir.²¹⁴

Yine mek'ad-i sıdk ile sadıklara mahsus olan ve yalan çıkması, zeval bulması ihtimali olmayan sabit bir makam ve mevkinin kastedildiği de söylenmiştir.²¹⁵

Ayrıca buradaki makamın, meclis-i sıdk olarak değil, mek'ad-i sıdk olarak zikredilmesi calib-i dikkattir. Çünkü كُؤْدٌ (kuûd) ve جُلُوسٌ (cülûs) kelimeleri Râzî'nin ifade ettiğine göre birbirine benzese de tam olarak aynı anlamı ifade etmemektedir. Nitekim kuûd kelimesi daha çok sübut ve devamlılığa; cülûs kelimesi ise hareket ve ayrılma

²¹² er-Râzî, a.g.e., XVII, 8.

²¹³ Elmalılı, a.g.e., IV, 480.

²¹⁴ Muhammed bin Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344), *Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît*, (thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid), C. VIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, s. 182.

²¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VII, 323.

anlamına işaret etmektedir.²¹⁶ Bu sebeple ayette zikredilen mek'ad-i sıdk ifadesiyle sadıkların, o sadakat makamında, -Kurtubî'ye (671/1273) göre cennette- devamlı olarak kalacakları ifade edilmektedir.²¹⁷

Sıdk kelimesinin geçtiği başka bir ayet de İsrâ Suresi 80. ayetidir:

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ اٰذْنِكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

“De ki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.”

Ayette bahse konu olan ifadeler *مُدْخَلَ صِدْقٍ* ve *مَخْرَجَ صِدْقٍ* ifadeleridir. Bu ifadelerle ne kastedildiği hakkında müfessirler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Tefsirlerde genel olarak zikredilen görüş, İbn Abbas (68/678) ve Katâde b. Diâme'den aktarılan *مُدْخَلَ صِدْقٍ* ifadesiyle Medine'ye girişin; *مَخْرَجَ صِدْقٍ* ifadesiyle de Mekke'den çıkışın kastedildiği görüştür.²¹⁸ Yine bu görüşten farklı olarak müfessirler *مُدْخَلَ صِدْقٍ* ve *مَخْرَجَ صِدْقٍ* ifadeleri hakkında cennete girişin; Mekke'den Medine'ye çıkışın kastedildiğini; Mağaraya girişin ve oradan çıkışın kastedildiğini; Hz. Peygamber'in nübüvvetini ifa ederek cennete girişinin ve dünyadan ayrılışının kastedildiğini; İslam'a girişin ve dünyadan ayrılışın kastedildiğini; kabre girişin ve kabirden çıkışın kastedildiğini söylemişlerdir.²¹⁹ Ayrıca Râzî, bu ifadeleri namaza başlama ve namazı bitirme şeklinde yorumlamıştır.²²⁰ Tüm bunlardan sonra ayetin genel bir anlam ifade ettiği de söylenebilir. Nitekim ayet, herhangi bir işe veya herhangi bir yere girerken tam bir doğrulukla, razı olunmuş bir şekilde girmeyi; aynı şekilde herhangi bir işten veya bir yerden çıkarken de tam bir doğrulukla ve razı olunmuş bir vaziyette çıkmayı ifade edebilir.²²¹

Yine burada da daha önce geçtiği gibi *مُدْخَلَ* ve *مَخْرَجَ* kelimelerinin *صِدْقٍ* kelimesine izafe edilmesi, bir işe başlama veya bir işi bitirme; bir yere girme veya bir yerden çıkmada bu işi en güzel şekilde yapmayı ifade eder.²²² Yani bu manalarla beraber ayetin mealen ifade ettiği anlam, *“Rabbim! Gireceğim yere tam bir doğruluk, dürüstlük ve razı olunmuş*

²¹⁶ er-Râzî, a.g.e., XXIX, 81.

²¹⁷ el-Kurtubî, a.g.e., XX, 109.

²¹⁸ el-Beğavî, a.g.e., V, 122.

²¹⁹ el-Mâverdî, a.g.e., III, 266; el-Beydâvî, a.g.e., III, 264.

²²⁰ er-Râzî, a.g.e., XXI, 34.

²²¹ Elmalılı, a.g.e., V, 345.

²²² er-Râzî, a.g.e., XXI, 34.

bir şekilde girmemi sağla. Çıkacağı yerden de beni yine tam bir doğruluk, dürüstlük ve razı olunmuş şekilde çıkar.” şeklinde olmaktadır.

Bunlardan başka, sıdk kavramı yukarıdaki formlarda farklı ayetlerde de geçmiştir. Müfessirler, Meryem Suresi 50. ayet ve Şuarâ Suresi 84. ayette geçen لِسَانٌ صِدْقٍ ifadesinin “dünyada kıyamete kadar eseri baki kalacak güzel bir nam yani güzel bir şöhret, dosdoğru bir zikr-i cemil ve şaşmaz bir yâd-ı hasen” anlamını²²³; Ahkaf Suresi 16. Ayetteki وَعْدُ الصِّدْقِ ifadesinin “Allah’ın ehli imanın iyiliklerini kabul edip kötülüklerini affetmesi” anlamını²²⁴; Yûnus Suresi 93. ayetindeki صِدْقٍ مُّبِينٍ ifadesinin “Menziliyette kâmil, salih ve razı olunmuş bir menzil” anlamını²²⁵ ifade ettiğini söylemişlerdir.

Yukarıda izafet formlarını ele aldığımız sıdk kelimesi izafet dışında da tek başına kelime formunda Kur’ân-ı Kerîm’de kendine yer bulmaktadır. Bunlardan bir tanesi Zümer Suresi 32. ve 33. ayetlerdir, Yüce Allah bu ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ (32)

وَالَّذِي جَاء بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (33)

“Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine geldiğinde doğruyu yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Kâfirler için cehennemde bir yer mi yok? Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.”

Bu ayetlerde geçen üç ifade hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri bu konunun ilki, “kendisine gelen doğruyu yalanlayan” ifadesinde doğrunun ne anlama geldiği; ikincisi, “doğruyu getiren” ifadesinde bu doğruyu getirenin kim olduğu; üçüncüsü ise “doğruyu tasdik edenler” ifadesinde doğruyu tasdik edenlerin kim olduğudur.

İlk olarak “kendisine gelen doğruyu yalanlayan” ifadesini ele alırsak, burada الصِّدْقُ kelimesinin ifade ettiği anlam olarak İbn Abbas bunun “Kelime-i Tevhîd” olduğunu; Hasan Basri ve Katâde b. Diâme ise “Kur’ân” olduğunu söylemişlerdir.

²²³ Elmalılı, a.g.e., VI, 127.

²²⁴ Ebu’l Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî (468/1076), *el-Vasîfî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, (thk. Adil Ahmed Abdü’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid), C. IV, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, s. 108.

²²⁵ el-Beydâvî, a.g.e., III, 123.

Mâverdî bunlara bir görüş daha ekleyerek bunun “*yeniden dirilme ve ahiretin haber verilmesi*” anlamına geldiğini söylemiştir.²²⁶

İkinci ve üçüncü olarak, “*doğruyu getiren*” ve “*doğruyu tasdik edenler*” ifadelerine gelince müfessirler burada doğruyu getirenin ve tasdik edenler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Râzî bu konuda iki görüş olduğunu söylemiş ve Hz. Ali’nin ve müfessirlerden bir grubun görüşünü aktararak doğruyu getirenin Hz. Peygamber olduğunu; tasdik edenin ise Hz. Ebû Bekir olduğunu söylemiştir. İkinci görüş olarak ise doğruyu getirenin enbiyalar; tasdik edenlerin ise onlara tabi olan müminler olduğunu dile getirmiştir.²²⁷ Süddî-i Kebîr (127/745) doğruyu getirenin Cebrail olduğunu; tasdik edenin ise Hz. Peygamber olduğunu ifade etmiştir. Mücâhid b. Cebr, Katâde b. Diâme ve Zeyd b. Eslem (136/754) ise getirenin Hz. Peygamber olduğunu; tasdik edenin ise Müminler olduğunu söylemişlerdir.²²⁸

Sıdk ile alakalı olarak Kur’ân-ı Kerîm’de ele alacağımız son ayet Mâide Suresi 119. ayetidir. Yüce Allah bu ayette şöyle buyurmaktadır:

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bunlardan sonra Allah buyurur ki: "Bu gün o gündür ki, doğruların doğruluğu kendilerine fayda verir. Onlara içinden ırmaklar akan cennetler var. Orada daimî kalırlar. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte büyük başarı ve mutluluk budur!"

Bu ayette Yüce Allah, kıyamet günü doğruların doğruluklarının kendilerine fayda vereceğini söylemiştir. Müfessirler burada fayda verecek doğruluktan kastın, kulların dünyada verdikleri sözde durmaları ve samimiyetle onları yerine getirmeleri ayrıca gelen peygamberleri ve kitapları tasdik etmeleri olduğunu söylemişlerdir.²²⁹

²²⁶ el-Mâverdî, a.g.e., V, 126.

²²⁷ er-Râzî, a.g.e., XXVI, 279.

²²⁸ el-Kurtubî, a.g.e., XVIII, 278-279.

²²⁹ el-Mâverdî, a.g.e., II, 90.

B. Adalet Kavramı

1. Sözlük Anlamı

İbn Fâris'e göre عدل-د-ل biri düzlük ve doğruluğa, diğeri ise eğrilik ve yamukluğa delalet eden zıt anlamlı kelimelerdendir.²³⁰ İkinci babdan ضرب fiili gibi olan عدل kelimesi doğru davranmak, insafı olmak anlamlarına gelir. Kelimenin mastarları ise مَعْدِلَةٌ - مَعْدِلَةٌ - مَعْدِلَةٌ - مَعْدِلَةٌ şeklinde gelmektedir.

عدل (a-de-le) kelimesi doğru davranmak, insafı olmak anlamının yanında birkaç manaya daha gelmektedir. Bunlar:

1. *Sultan ve valinin zulmetmeyip adaletli ve insafı davranması; hâkimin ise hak ile hükmetmesi*, عَدَلَ الْوَالِيُّ وَالْحَاكِمُ عَدْلًا denildiğinde bu anlam kastedilmiş olur.
2. *Bir nesneyi bir nesne ile denkleştirmek*,
3. *Mahfede bir adama denk olmak*, عَدْلُهُ فِي الْمَحْمَلِ ifadesinde bu anlam kastedilir.
4. *Bir nesneyi doğrultmak*,
5. *Dönmek*,
6. *İki kişinin arasını düzeltmek*,
7. *Erkek devenin dişiyle çiftleşmeyi bırakması*.²³¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu kelime ezdaddan yani bünyesinde iki zıt anlam barındıran kelimelerdendir. İlk olarak adaletli olmak, bir şeyi doğru yapmak, denk olmak anlamları olan عَدَلَ kelimesi tam tersi anlamlara da gelmektedir.

8. *Şirk koşmak*, عَدَلَ بِاللَّهِ ifadesi Allah'a ortak koşmak anlamına gelir.²³²
9. *Yoldan sapmak, meyletmek*, عَدَلَ عَنِ الطَّرِيقِ ifadesi bu anlama gelmektedir.
10. Son olarak da kelime dördüncü babda عَدَلَ şeklinde olup *zulmetmek* anlamına gelmektedir.²³³

Kelimenin anlamlarını kısaca ve kategorize ederek söylemek gerekirse, عَدَلَ kökü عُنْ harfî cerri ile kullanıldığında, *doğruluktan ve yoldan sapmak, meyletmek*; اِلَى harfî cerri ile kullanıldığında *dönmek*; بَ harfî cerri ile kullanıldığında ise *denk ve eşit tutmak* anlamlarına gelir.²³⁴

²³⁰ İbn Fâris, a.g.e., IV, 246.

²³¹ Âsım Efendi, a.g.e., V, 4629- 4630-4631.

²³² İbn Manzûr, a.g.e., XI, 436.

²³³ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî (770/1368), *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut, Mektebet-ü Lübnan, 1987, s. 150.

²³⁴ İsmail Karagöz, v.d., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 6.B., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 6.

العَدْل (Adl) kelimesine gelince, العدل kelimesi denk, benzer, ceza, karşılık, fidye, denklik, doğruluk, istikamet,²³⁵ ihkak-ı hak, tarafsız hüküm, hakkaniyet, adalet, eşitlik, eşit muamele²³⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

Adl kelimesi iki kısma ayrılmaktadır: birincisi mutlak olan adldir, ki burada aklın güzel gördüğü ayrıca hiçbir zamanda nesh edilmeyen ve de hiçbir durumda zulümle vasıflanmayan adalet kastedilmektedir. Buna, birine iyilik yapan kişiye iyilik yapılması ve de birine zulmetmeyen birine zulmedilmemesi örnek verilebilir. İkinci adl ise, şeriatla bilinen ve de bazı zamanlarda neshi mümkün olan adalettir. Buna ise kısas, cinayetlerin karşılığı ve de mürtedin malına el konulması buna örnek verilebilir.²³⁷

2. İstılahi Anlamı

Sözlükte her şeyi yerli yerine koymak ve hakkı yerine getirmek anlamına gelen adalet, bağyin yani azgınlığın diğer bir ifadeyle zulmün zıttıdır. Ayrıca insaf, hakkaniyet ve istikamet gibi mefhumları da içinde barındıran bir denkleştirme olan adalet, terazinin dili gibi ifrat-tefrit arasında bir birlik noktasını ve istikamet olarak terazinin iki tarafında muadele denilen bir denklığı ifade eder.²³⁸ Terim olarak ise dinin mahzurlu gördüğü şeylerden sakınarak hak yolda istikamet üzere olmak anlamına gelir. Ayrıca ifrat-tefrit arasında olma durumunu bildiren adalet, büyük günahlardan sakınıp küçük günahlarda ısrarcı olmamayı ve de kötü fiilleri işlemekten sakınmayı ifade eder.²³⁹ Bunun yanı sıra adalet konusunda övgüye layık olan adalet, içinde riya, gösteriş, arzu, istek ve ceza korkusu olmadan ulaşılmak istenen, uğruna çaba sarf edilerek elde edilen adalettir.²⁴⁰

Hakkı ifa etmek anlamına gelen adalet hakkında insanlar, şu beş yerde daha dikkatli olarak adaletli olmak zorundadır:

Birincisi, kişiyle Allah arasındaki adalettir. Bu adalet kişinin, Rabbinin hükümlerini bilmesiyle olur.

İkincisi, kişinin nefsiyyatı arasında olan adalettir. Bu da, kişinin aklıyla hevalarını kontrol etmesiyle olur.

²³⁵ Âsım Efendi, a.g.e., V. 4630-4631.

²³⁶ Sami, a.g.e., s. 951.

²³⁷ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 552.

²³⁸ Elmalılı, a.g.e., V, 279.

²³⁹ el-Cürcânî, a.g.e., s. 124.

²⁴⁰ el-İsfahânî, *ez-Zeria*, s. 244.

Üçüncüsü, kişiyle selefi arasındaki adalettir ki bu da onların vasiyetlerini yerine getirmek ve onlara duacı olmak nevinden olur.

Dördüncüsü, kişiyle karşısındaki hak sahipleri arasındaki adalettir. Bu adalet de alışveriş, borçlanma ve daha başka şeyler hakkında insafli olup hakkaniyetli davranmakla olur.

Son olarak beşincisi ise, hüküm ve hikmet yoluyla insanlar arasında nasihatın yayılmasıyla olur. Bu da yöneticilere yönelik olan adalettir.²⁴¹

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Hak yol üzere sabit olmak, ifrat tefrit boyutuna kaçmadan istikamet sahibi olmak anlamına gelen adalet kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de 28 defa geçmektedir.²⁴² Kökeni itibariyle ezdaddan olan kelime, bu özelliğini Kur'ân-ı Kerîm'de tevhid ve şirk anlamına gelerek göstermiştir. Bunun yanı sıra kelime Kur'ân'da *fidye*, *kıymet*, *insaf*, *tevhid*, *şirk*, *haktan sapma*, *düzeltilme* anlamlarına da gelmektedir.²⁴³

- *Fidye* Anlamında Kullanılması

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez.

Hiçbir kimseden herhangi bir şefaata kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.”²⁴⁴

Bu ayette *عَدْلٌ* ifadesindeki *عَدْلٌ* kelimesi *fidye* anlamında kullanılmıştır. Fidyeye, bir kişiyi yaşadığı sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel anlamına gelir.²⁴⁵ Burada da *adl* kelimesi *fidye* anlamını taşımakta ve “o dehşetli günden kurtulmak için fidye verseniz de kabul edilmez” anlamını ifade etmektedir.

- *Kıymet* Anlamında Kullanılması

... أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامٌ

“... Veya onun dengi oruç tutmaktır...”²⁴⁶

Bu ayet ihramlıyken avlanmayı yasaklayan bir ayettir. Buna göre kim ihramlı olduğunu bilerek kasten avlanırsa ona bir ceza vardır. Bu cezalar, öldürdüğü ava denk bir

²⁴¹ el-İsfahânî, *ez-Zeria*, s. 244.

²⁴² Muhammed Fuâd Abdülbâkî, a.g.e., s. 550-551.

²⁴³ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 440-441.

²⁴⁴ el-Bakara, 2/48.

²⁴⁵ el-Cürcânî, a.g.e., s. 139.

²⁴⁶ el-Mâide, 5/95.

av veya yoksulları doyurma şeklinde bir keffaret veyahut da onun dengi oruç tutmaktır. Ayette esas kelime عدل kelimesidir, çünkü *adl* kelimesi burada kıymet, denk ve eşit anlamında kullanılmıştır.

- *Nafaka ve İnsaf Anlamında Kullanılması*

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً

“Eğer adil davranamayacağınızdan korkarsanız tek kadınla evlenin”²⁴⁷

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ

“Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz.”²⁴⁸

Nisâ Suresi 3. Ayeti ile ilgili olarak Vücut-Nezair kitaplarında *adl* kelimesi ile kastedilenin *insafli olmak* olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁹ Ancak Fîruzâbâdi (817/1415), iki ayet arasında nüans farkını gözeterek Nisâ Suresi üçüncü ayetinde adaletli davranmak anlamına gelen *adl* kelimesiyle kastedilen *insafli olmanın nafaka ve taksim* ile ilgili olduğunu; Nisâ 129. ayetinde *adl* ile kastedilen *insafli olmanın sevgi* konusunda olduğunu çünkü insanın sevgi konusunda onlar arasında *insafli* yani tam manasıyla *adaletli* olmaya güç yetiremeyeceğini söylemiştir.²⁵⁰

- *Tevhid Anlamında Kullanılması*

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ

“Şüphesiz Allah, adaleti emreder”²⁵¹

Burada müfessirler *adl* kelimesinin ifade ettiği anlam hakkında ihtilaf etmişler ve bu konuda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu konuda en çok aktarılan görüş *الْعَدْلُ* ile kastedilenin İbn Abbas’ın ifade ettiği *kelime-i tevhid* (لا إله إلا الله) olduğu görüşüdür.²⁵² Ayrıca *الْعَدْلُ* ifadesiyle *Allah’ı kendisine denk tutulan tüm şeylerden soyutlamak ve tevhid* anlamı kastedildiği de söylenmiştir.²⁵³ Bunun yanı sıra *الْعَدْلُ* ifadesinin şariat ve akaiden farz kılınmış her şey, emanetleri yerine getirme, zulmetmeyi

²⁴⁷ en-Nisâ, 4/3.

²⁴⁸ en-Nisâ, 4/129.

²⁴⁹ ed-Dameğâni, a.g.e., s. 318; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s. 440.

²⁵⁰ el-Fîruzâbâdi, a.g.e., IV, 29-30.

²⁵¹ en-Nahl, 16/90.

²⁵² el-Kurtubî, a.g.e., XII, 411.

²⁵³ er-Râzî, a.g.e., XX, 103.

terketme, insafli olma ve hakkı hak sahibine verme anlamına geldiği de ifade edilmiştir.²⁵⁴ Süfyan b. Üyeyne (198/814) ise العَدْلُ kelimesini, amel işleyen herkesin amelini Allah rızasını gözeterek açık veya gizli bir durumda dosdoğru yapması, dürüst olması şeklinde açıklamıştır.²⁵⁵

- Şirk Anlamında Kullanılması

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.”²⁵⁶

Bu ayette يَعْدِلُونَ ifadesiyle kastedilen şirkdir. Ayete gökleri ve yeri yaratan, karanlığı ve aydınlığı ortaya çıkararak Allah’a hamd ederek başlanmış daha sonra tüm bu nimetlere karşılık kâfirlerin nankörce bir tavırla Allah’a karşı başka şeyleri denk ve ortak tuttıkları ifade edilmiştir. Bu ayette denk tutma ile ilgili olarak kendi yaptıkları putlar veya Allah’tan başka ona denk tuttıkları ilahlar kastedilmiştir.²⁵⁷ Elmalılı burada kâfirlerin Allah’a denk tuttıkları varlıkların farklı farklı varlıklar olduğunu: kimisinin eşyanın tabiatına taptığını, kimisinin yıldızlara ve güneşe taptığını; kimisinin Yezdan ve Ehreman diyerek nûr ve zulmete taptığını; kimisinin ateşe, taşa, toprağa, madene ve bunlardan yaptıkları putlara taptığını; kimisinin bitkilere, hayvanlara ve insanlara taptığını; kimisinin Firavun ve Nemrud’a; kimisinin Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem’e taptığını söylemektedir.²⁵⁸

C. Hakk Kavramı

1. Sözlük Anlamı

İbn Fâris, ح-ق harflerinin bir şeyin sağlamlığına ve sıhhatine delalet ettiğini söylemiştir.²⁵⁹ حَقَّ kelimesinin aslı حَقٌّ’dür. حَقَّ fiilinin mastarları da حَقُّوقًا - حَقَّةٌ - حَقًّا şeklinde gelmektedir.

İlk ifade ettiği anlam olarak *hak olmak, gerçek olmak* anlamına gelen حَقَّ fiili daha farklı anlamlara da gelmektedir, bunlar:

²⁵⁴ İbn Atiyye, a.g.e., III, 416.

²⁵⁵ et-Taberî, a.g.e., XIV, 336.

²⁵⁶ el-En’âm, 6/1.

²⁵⁷ el-Mâverdî, a.g.e., II, 93.

²⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., III, 412.

²⁵⁹ İbn Fâris, a.g.e., II, 15.

1. *Hakk olmak, gerçek olmak, حَقَّ الأَمْرُ* denildiğinde iş gerçek oldu anlamı kastedilir.
2. *Hak üzere galip gelmek, حَقَّ حَقَّهُ* denildiğinde *عَلِبَ عَلَى الْحَقِّ* yani “Ona hak üzere galip geldi” anlamı kastedilir.²⁶⁰
3. *Vacip kılmak ve sabit kılmak, حَقَّ الشَّيْءَ* ifadesi gerekli kıldı anlamı kastedilir.²⁶¹
4. *Doğrulamak, tasdik etmek, حَقَّ الخَبَرَ* ifadesiyle “haberi tasdik etti, doğruladı” anlamı kastedilir.²⁶²
5. *Bir şeyin hakikatine muttali olup yakinen idrak etmek, حَقَّقْتُ الأَمْرَ* denildiğinde “İşi idrak ettim, kesin olarak bildim” anlamı kastedilir.
6. *Bir işe vücûd verip meydana getirmek,*
7. *Yolun tam ortasında yürümek,*
8. *Bir kimseye gelmek,*
9. *Bir kimsenin başının ortasına vurmak.*²⁶³

Hakk kelimesinin isim olarak kullanılmasına gelince, hakk gerçek, sabit ve layık olan; hüküm, fasl ve kazâ olunmuş emr ve madde; adalet, mal-mülk, vacip, sıdk, ölüm, azim, rüşd ve basiret, bir nesnenin tam ortası, İslam, Kur’ân gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁴

2. İstilahi Anlamı

Batılın zıttı olan hakk, inkârı caiz olmayan gerçek şeye denir. Ayrıca hükmün vakıya uygun olmasıdır ki bu itibarla söz, itikad, din ve mezhepler hakkında da kullanılır.²⁶⁵ Ragıb el-İsfahânî hakkı, mutabakat ve muvafakat olarak tanımlamıştır. Ona göre hakkın çeşitli vecihleri vardır: Birincisi, bir şeyi hikmetin gerektirdiği ölçüde icad edendir, bundan dolayı Allah’a *hakk* denilmektedir. İkincisi, hikmetin muktezası gereğince ortaya konan şeydir, bundan dolayı Allah’ın yaptığı her şey *hakktır*. Üçüncüsü, işin özüne mutabık olan inançtır. Falancanın yeniden dirilme, sevap, günah, cennet ve cehennem hakkındaki inancının hak olması böyledir. Dördüncüsü, gerektiği zamanda, gerektiği ölçüde ve gerektiği şekilde vaki olan söz ve fiildir. Senin sözün hakktır demek

²⁶⁰ Âsım Efendi, a.g.e., IV, 3944.

²⁶¹ el-Cevherî, a.g.e., IV, 1461.

²⁶² ez-Zebîdî, a.g.e., XXV, 181.

²⁶³ Âsım Efendi, a.g.e., IV, 3944.

²⁶⁴ Âsım Efendi, a.g.e., IV, 3944.

²⁶⁵ el-Cürçânî, a.g.e., s. 79.

böyledir. Hakkın gerçekleşmesi ise iki şekilde olur: Birincisi, hakkın, ayet ve delillerle ortaya çıkmasıyla olur. İkincisi ise hakkın, herkes arasında yayılması ve şeriatin ikmalıyla olur.²⁶⁶

Bunun dışında hakk, Allah'ın ismi ve sıfatı olup, gerçekte var olan, varlığında şüphe olmayan, ilah ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan, hakkı ortaya çıkaran ve adaletli olan anlamını ihtiva eder.²⁶⁷

3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamı

Batılın zıttı olan hakk kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte 287 kez geçmektedir. Bunların ise 247'sinde hakk kavramı kullanılmıştır. Bulunduğu yerlerde daha çok batılın zıttı olma anlamıyla kullanılan hakk kelimesi bunun dışında Allah, Kur'ân, İslam, adalet, tevhid, sıdk, mal, vücut, hacet, pay, beyan, Kâbe'nin işleri, helal-haramın izahı, ecelin gelmesi, kelime-i tevhid, tamamlanmış olan, cürüm ve batılın zıttı anlamlarında kullanılmıştır.²⁶⁸

- *Allah-ü Teâla* Anlamında Kullanılması

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

“Eğer Hakk onların arzularına uysaydı, göklerle yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi...”²⁶⁹

Hakk kelimesi Allah'ın isimlerindedir. Bu ayette de geçen *Hakk* kelimesi müfessirlerin çoğuna göre Allah-ü Teâla anlamında kullanılmıştır. Ebû Sâlih es-Semmân (101/719) Mücâhid b. Cebr ve İbn Cüreyc el-Kureşî (150/767) de bu görüşü kabul edenlerden bazılarıdır. Nahhas'ın (338/950) ifade ettiğine göre bu takdirde mana, “Eğer Sahibu'l-Hakk olan Allah onların hevalarına uysaydı, göklerle yerler ve onlarda bulunanlar elbette fesada uğrar giderdi” şeklinde olur.²⁷⁰

- *Kur'ân-ı Kerîm* Anlamında Kullanılması

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Nitekim hak (Kur'ân) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir.”²⁷¹

²⁶⁶ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 246-247.

²⁶⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 219.

²⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 266-267.

²⁶⁹ el-Mü'minun, 23/71.

²⁷⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XV, 71.

²⁷¹ el-En'âm, 6/5.

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءَ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ
وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ

“Doğrusu onları ve atalarını kendilerine hak olan Kur’ân ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar (dünya nimetlerinden) yararlandırıyorum. Fakat kendilerine Hak (Kur’ân) gelince, “Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz” dediler.”²⁷²

Bu ayetlerde de Hakk kelimesi Kur’ân-ı Kerîm anlamında kullanılmıştır.

- İslam Anlamında Kullanılması

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

“De ki: “Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.”²⁷³

Müfessirler bu ayette hakk kelimesi ile ifade edilenin İslam olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca burada hakk ile kastedilenin Kur’ân, cihat²⁷⁴ ve Allah’a kulluk etmek olduğu da söylenmiştir.²⁷⁵ Ancak ilk olarak zikredilen ve en çok nakledilen görüş burada hakk ile kastedilenin İslam olduğudur.

Yine bundan başka olarak عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun²⁷⁶ ve لِيُحِقَّ الْحَقَّ Allah’ın hakkı ortaya çıkarması için²⁷⁷ ayetlerindeki hakk kelimesi İslam anlamında kullanılmıştır.²⁷⁸

- Adalet Anlamında Kullanılması

إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصَّمَانِ بَعَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ

“Hani Dâvûd’un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet” dediler.”²⁷⁹

قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا نَصِفُونَ

²⁷² ez-Zuhruf, 43/29-30.

²⁷³ el-İsrâ, 16/81.

²⁷⁴ el-Kurtubî, a.g.e., XII, 155.

²⁷⁵ el-Mâverdi a.g.e., III, 267.

²⁷⁶ en-Neml, 27/79.

²⁷⁷ el-Enfal, 7/8.

²⁷⁸ ed-Dâmeğânî, a.g.e., s. 139; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s. 266.

²⁷⁹ Sâd, 38/22.

“Ey Rabbim! Hak ile hüküm ver. Bizim Rabbimiz, sizin nitelemelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahmân'dır” dedi.”²⁸⁰

“Hakk ile hükmet” ifadesi kendi içinde *adaletli* olmak anlamını içermektedir. Bu ayetlerin ifade ettiği genel anlama bakıldığında da burada hakk ile ifade edilenin *adalet* olduğu görülecektir.

- *Tevhîd* Anlamında Kullanılması

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ

“Allah’a karşı yalan uyduran yahut kendisine geldiğinde, gerçeği yalanlayandan daha zalim kimdir? Cehennemde kâfirler için bir yer mi yok?”²⁸¹

Bu ayette Allah’a karşı şirk koşmak veya çocuk isnat etmek suretiyle iftira edenler veyahut da hakk yani *tevhîd* kendilerine gelmesine rağmen bunu yalanlayanlar zalimler olarak adlandırılmışlardır. Süddî burada hakk ile ifade edilenin *tevhîd* olduğunu söylemiştir. Ayrıca Yahya b. Sellam (200/815) bunun Kur’ân olduğunu; İbn Şecere ise bunun Hz. Peygamber olduğunu söylemiştir.²⁸²

Bundan başka olarak *بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ*, “Hayır o, onlara hakkı getirdi”²⁸³, *بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ*, “O, hakkı getirmiş”²⁸⁴ ve *فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ* “Onlar da gerçeğin Allah’a ait olduğunu bilirler”²⁸⁵ ayetlerinde de müfessirlere göre hakk *tevhîd* anlamında kullanılmıştır.

- *Sıdk* Anlamında Kullanılması

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

“O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah’ın “ol” deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O’nun sözü gerçektir. Sûr’a üflendiği gün de mülk (hükümranlık) O’nundur. Gaybı da, görülen âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”²⁸⁶

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

²⁸⁰ el-Enbiya, 21/112.

²⁸¹ el-Ankebut, 68.

²⁸² el-Kurtubî, a.g.e., XVI, 390.

²⁸³ el-Mü’minun, 23/70.

²⁸⁴ es-Sâffât, 37/37.

²⁸⁵ el-Kasas, 28/75.

²⁸⁶ el-En’âm, 6/73.

“O (azap) gerçek midir?” diye senden haber soruyorlar. De ki: “Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah’ı) âciz kılacak değilsiniz.”²⁸⁷

Müfessirler bu iki ayette geçen قَوْلُهُ الْحَقُّ “O’nun sözü haktır” ve إِنَّهُ لِحَقٌّ “O elbette haktır” ifadelerindeki hakkın *sıdk* anlamında olduğunu söylemişler ve Allah’ın sözünün hak olmasının yanında sıdk olduğunu da ifade etmişlerdir.²⁸⁸

- *Mal* Anlamında Kullanılması

وَلِيُمِلِّ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ

“...üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırın...”²⁸⁹

Bu ayetteki hakk kelimesi ise *mal* anlamında kullanılmış, “üzerinde hak olan bir mal varsa onu yazdırın” anlamı kastedilmiştir.

- *Vücubiyet* Anlamında Kullanılması

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

“Eğer dileyseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat benim, “Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım” sözüm gerçekleşecektir.”²⁹⁰

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ

“Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki, “Onlar cehennemliklerdir” sözü gerçekleşmiş oldu.”²⁹¹

Burada müfessirlere göre hakk kelimesiyle de vücubiyet anlamı kastedilmiştir.

- *İhtiyaç* Anlamında Kullanılması

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ

“Onlar, “İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun” dediler.”²⁹²

Bu ayette müfessirler hakk ile kastedilenin *ihtiyaç* anlamında olduğunu söylemişler ve “Sen biliyorsun ki bizim, senin kızlarına ihtiyacımız yok” anlamının kastedildiğini dile getirmişlerdir.²⁹³

²⁸⁷ Yûnus, 10/53.

²⁸⁸ el-Beğavî, a.g.e., III, 157.

²⁸⁹ el-Bakara, 2/282.

²⁹⁰ es-Secde, 32/13.

²⁹¹ el-Mümin, 40/6.

²⁹² Hûd, 11/79.

²⁹³ el-Beğavî, a.g.e., IV, 192; el-Beydavî, a.g.e., III, 143.

- *Pay* Anlamında Kullanılması

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.”²⁹⁴

Bu ayetteki hakk kavramı *pay* anlamını ifade etmektedir. Bazı müfessirler bu ayetteki hakkın *zekat ve sadaka* olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁵

- *Beyan* Anlamında Kullanılması

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ

“...Onlar: “İşte şimdi gerçeği tam anlayacağımız tarzda bildirdin” dediler...”²⁹⁶

Buradaki hakk ile de *beyan etmek* anlamı kastedilmiştir. Yani “işte şimdi bunu bize beyan ettin” anlamında kullanılmıştır.

Bunlardan başka hakk kelimesi *Kâbe'nin işleri*²⁹⁷, *helal ve haramın izahı*²⁹⁸, *Kelime-i Tevhîd*²⁹⁹, *ecelin gelmesi*³⁰⁰, *bitirilmiş, tamamlanmış*³⁰¹, *batılın zıttı olan hakk*³⁰² anlamlarında da kullanılmıştır.

²⁹⁴ el-Meâric, 70/24-25.

²⁹⁵ el-Beydavî, a.g.e., V, 246.

²⁹⁶ el-Bakara, 2/71.

²⁹⁷ el-Bakara, 2/146.

²⁹⁸ el-Bakara, 2/176.

²⁹⁹ er-Râd, 13/14.

³⁰⁰ el-Kâf, 50/19.

³⁰¹ et-Tevbe, 9/111; el-Kehf, 18/98.

³⁰² Yûnus, 10/30; el-Hicr, 15/85; el-Hacc, 22/6.

IV. İFTİRANIN YAKIN VE ZIT ANLAMLARIYLA İLİŞKİSİ

İftira kavramının yakın ve zıt anlamlarını oluşturan bu kavramlar bir noktada iftira ile bağlantılıdır. Öncelikle yakın anlamlı kavramlardan yola çıkılacak olursa bu kavramlar bizzat iftira anlamını taşımasalar dahi iftiraya ilişkin bir anlam ortaya koymaktadırlar. Örneğin kizb sözün vakiya uymaması³⁰³, ifk aslından ve esasından döndürülmüş söz³⁰⁴, bühtan çirkinliğinden dolayı dinleyeni şaşırtan yalan³⁰⁵, zûr ise başkalarını inandırmak için sözü birtakım şeylerle desteklemek suretiyle söylenen yalan³⁰⁶ anlamına gelmektedir. Tüm bu kavramlar olmayan bir şeyi ortaya atmak, haksız bir söz ihdas etmek anlamları taşımakla iftira ile benzer bir hüviyete bürünmektedirler. Yani iftira ile yakın anlam taşımaktadırlar ancak aralarında farklar da bulunmaktadır. Örneğin kizb ve iftira birbirlerine çok benzeseler de birebir aynı manayı taşımazlar. Çünkü bazen bir olay kizb sayılırken iftira sayılmayabilir. İfk ve bühtan kelimeleri de iftira anlamı taşımakta ancak iftira ile birebir aynı manayı ifade etmemektedirler. Aralarında mahiyet ve şiddet açısından farklar bulunmaktadır. Kazf ise daha sonradan iftira manası kazanan bir kelimedir. Mutlak olarak atmak manası taşıyan kazf, sonraları “namuslu kadınlara zina isnat etmek” anlamını ifade etmektedir.³⁰⁷ Zûr kelimesi de başkalarını inandırmak için süslü söylenen yalan manasını ifade ettiğinden bu noktada iftiraya benzemektedir. Netice itibariyle zikredilen tüm bu kelimeler iftiraya yakın anlamlı kelimelerdir. Bu kavramlar bir başlık olarak değerlendirilirse iftira bu kavramların konu başlığını ifade eder.

İftira ile zıt anlamlı olan kavramlara gelince bunlar sıdk, adalet, hak gibi kavramlardır. Sıdk sözün vakiya uyması,³⁰⁸ adalet hakkı yerine getirmek,³⁰⁹ hakk ise inkarı caiz olmayan gerçek şey demektir.³¹⁰ Bu kavramlar iftira ve iftiraya yakın anlamlı kavramlarla tam bir zıtlık içermektedir. Yani bu kavramlar sözün doğruluğunu ifade ederken iftira sözün eğriliğini ve bozukluğunu ifade etmektedir.

³⁰³ el-Cürcânî, a.g.e., s. 154.

³⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VI, 25.

³⁰⁵ Asım Efendi, a.g.e., I, 735.

³⁰⁶ el-Askerî, a.g.e., s. 47.

³⁰⁷ İbn Manzur, a.g.e., IX, 277.

³⁰⁸ el-Cürcânî, a.g.e., s. 113.

³⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., V, 279.

³¹⁰ el-Cürcânî, a.g.e., s. 79.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE MÜŞRİKLERİN VE EHLİ KİTABIN İFTİRALARI

İftira, insanların asabiyet, menfaat, mevki elde etme, zor durumdan kurtulma, kazanç elde etme ve elde ettiklerini koruma gibi sebeplerden dolayı başvurduğu yöntemlerden bir tanesidir. Genel olarak insanlar bununla kendilerine zarar vermesinden korktukları veyahut da kendilerine rakip olarak gördükleri kişileri toplum nezdinde itibarsız hale getirmeyi amaçlamaktadırlar. Ayrıca kendi çıkar ve düşüncelerinin toplumda bir karşılık bulmasını sağlamak adına da iftirayı bir araç ve amaç olarak sıkça kullanmaktadırlar. Nitekim zikredilen tüm bu durumların örneklerini Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere göstermektedir. İlerde de görüleceği üzere kendi menfaatlerini ve ticari kazançlarını korumayı düşünen müşrikler; kendi din ve inançlarının yeryüzünde hâkim din ve inanç olmasını arzulayarak bundan faydalanmayı düşünen Yahudi ve Hıristiyanlar; yanlış ve batıl akideler ortaya atan Mecûsiler; Allah'ın varlığını ve gönderdiklerini kesin bir şekilde inkâr eden kâfirler Allah'a, peygamberlere ve müminlere iftirada bulunmuşlardır. Yüce Allah da bu müfterilerin iftiralarına Kur'ân-ı Kerîm'de yer vermiş ve onların bu asılsız iddia ve iftiralarını boşa çıkararak cevap vermiş ve de müteaddit defa "*Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir*"³¹¹ diyerek onların yapmış olduklarını zulüm saymış ve onların da zalimler olduğunu söylemiştir.

³¹¹ el-En'âm, 6/21; el-A'râf, 7/37; Yûnus, 10/17; Hûd, 11/18; el-Ankebût, 29/68; es-Saff, 61/7.

I. ALLAH'A YÖNELTİLEN İFTİRALAR

İftira, insanlar arasında vuku bulduğu gibi tek yönlü olarak insanlarla Allah arasında da vuku bulabilir. Yani insanlar birbirilerine iftirada buldukları gibi Allah'a da iftirada bulunabilirler. Allah'a iftira edenlerin en bariz örneklerini ise Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği Arap müşrikler ve ehli kitap oluşturmaktadır. Bunun dışında kâfirler, Mecûsiler ve çeşitli varlıkları ilah edinenler de bu kısma dâhil olmaktadır. Tüm bunların hepsi kendi menfaat, çıkar ve kazançlarını kaybetmemek düşüncesiyle Allah'a iftirada bulunmuşlar ve onları korumak için de Allah'a iftira etmekten geri durmamışlardır.

İftiranın en kötüsü şüphesiz Allah'a iftira etmektir; zira bu, iftiranın en son raddesidir. Bu noktada iftira, Allah'a ortaklar nispet etmek, ona denkler kılmak şeklinde olur. Yani açık bir şekilde ifade edilecek olursa Allah'a karşı yöneltilen en büyük iftira, O'na ortak koşmaktır. Nitekim Yüce Allah Nisâ Suresi 48. Ayetinde *“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek Allah'a iftira etmiş olur”* buyurarak şirk koşmanın Allah'a iftira etmek olduğunu ifade etmiştir. Bundan başka bir ayette ise Allah'a iftira edenin akıbetini bildirerek *“Mûsâ, onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır”* buyurmuş ve Allah'a iftira edenin hüsrana uğrayacağını ve kaybedenlerden olacağını bildirmiştir.³¹²

Müşrikler, Ehli Kitap ve diğerlerinin iftiraları sadece şirkle sınırlı kalmamış, daha başka şekilde de Allah'a iftirada bulunmuşlardır. Nitekim Allah'a çocuk isnat etmeleri onların en büyük iftiraların bir diğeridir. Onların bu iftiralarını Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette dile getirmiştir.³¹³ Bu ayetlerden biri de Yûnus Suresi'nin 68 ve 69. ayetidir:

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

³¹² Tâhâ, 20/61.

³¹³ el-Bakara, 2/116; el-En'âm, 6/100; el-Kehf, 18/4; Meryem, 19/35; Meryem, 19/88; el-Enbiya, 21/26; es-Sâffât, 37/151; ez-Zuhruf, 43/81-82.

“Allah, bir çocuk edindi” dediler. O, bundan uzaktır. O, her bakımdan sınırsız zengindir. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil de yoktur. Allah’a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? De ki: “Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.”

Bu ve buna benzeri bazı ayetlerde birtakım kimselerin Allah’a çocuk isnat ettikleri görülmektedir. Bu ayette Allah’a çocuk isnadında bulunanların “melekler, Allah’ın kızlarıdır”³¹⁴ diyen Müşrikler, “Üzeyr Allah’ın oğludur”³¹⁵ diyen Yahudiler ve “İsa Allah’ın oğludur”³¹⁶ diyen Hıristiyanlar ve de “Hürmüz ve Ehremen Allah’ın oğullarıdır” diyen bazı Mecûsiler olmaları muhtemeldir.³¹⁷ Ancak İbn Aşûr (1970), ayetin Mekki olduğunu ve burada kastedilenin yalnızca müşrikler olduğunu, sanıldığı gibi Hıristiyanlar ve başkaları olmadığını söylemiştir.³¹⁸ Ne var ki ayet burada sadece müşrikleri kastetse de buna benzer diğer ayetler de göz önünde bulundurulduğunda ayetin genel bir mana ifade ettiği ve bu şekilde Allah’a çocuk edinme iftirasında bulunan herkesi içine aldığı söylenebilir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de bu minval üzere birçok ayet bulunmaktadır.

Elmalılı, Allah’a çocuk isnat etme konusunda müşrikler, zındıklar ve bu düşüncede olan başka kimselerden bahsederken, onların tekvin ve tevlid arasındaki farkı kavrayamadıklarını, yaratma olayını doğurmak ve doğurtmak sandıklarını, tevlid ve tevellüdün de yaratma işiyle olduğunu fark edemediklerini söylemiştir. Daha sonra Elmalılı, bunların bu düşüncelerinin sonucunda âlemin Allah’tan tevellüd ve infisal suretiyle oluştuğuna inanarak Allah’a oğullar ve kızlar isnat ettiklerini ve daha sonra o erkek ve dişileri ilahlar sayarak peşlerinden gittiklerini ifade etmiştir.³¹⁹

Müşrikler ve bu düşüncede olan birtakım kimseleri zikrettikten sonra Ehli Kitap’tan bahseden Elmalılı, onların Allah’a çocuk isnat etmeleri hususunu garipsemiş ve “tekinin ancak halk-u icad ile mümkün olduğunu işiten ve *حَلْقٌ بَعْدَ الْعَدَمِ* (yoktan var etme) umdesine âgah olanlardan bir kısmı da yine tevellüd tevehhümüne saplandılar, melekler Allah’ın kızları, Üzeyr Allah’ın oğlu, İsa Allah’ın oğlu dediler.” diyerek onların bu gafletlerini ve Allah’a iftiralarını dile getirmiştir. Ayrıca ehli kitaptan bazıları da çocuk edinmeyi gerçek anlamda vilâdet manasıyla değil evlat edinme manasıyla te’vil etmişler

³¹⁴ en-Nahl, 16/57.

³¹⁵ et-Tevbe, 9/30.

³¹⁶ et-Tevbe, 9/30.

³¹⁷ er-Râzî, a.g.e., XVII, 138; Elmalılı, a.g.e., III, 516; Elmalılı, a.g.e., IV, 537.

³¹⁸ İbn Âşûr, a.g.e., XI, 229.

³¹⁹ Elmalılı, a.g.e., IV, 537.

ve bunu da “Allah kendi uluhiyyetinden teşriften bir pay verdi, kendi oğlu şerefini verdi” şeklinde açıklayarak Allah’a iftirada bulunmuşlardır.³²⁰

Allah’a iftira edenler sadece müşrikler ve ehli kitapla sınırlı değildir, Kur’ân-ı Kerîm’in muhataplarının genelde müşrikler ve ehli kitap olması hasebiyle bu ayetlerden kastedilenin yalnızca onlar olduğu sanılmaktadır. Ancak Kur’ân’a kapsamlı ve bütüncül olarak bakıldığında kâfirlerin, Mecûsilerin ve çeşitli cisimleri kendilerine ilah edinenlerin de Allah’a iftira eden zümrenin içerisinde olduğu görülecektir. Kâfirler, Allah’ın varlığını inkâr etmişler; Mecûsiler, kendilerine hayır ve şer tanrısı edinmişler; çeşitli cisimleri kendilerine ilah edinenler ise gök cisimlerini ve kendilerince kutsal addettikleri şeyleri ilah kabul etmişlerdir. Tüm bunların hepsinin şirk adına yapageldikleri ne varsa hepsi Allah’a karşı uydurdukları birer iftiradan ibarettir. Bundan başka olarak bu zümrede olanların hemen hemen hepsi Allah’a çocuk isnat etme noktasında da Allah’a iftirada bulunmuşlar, O’na kız ve erkek çocukları nispet etmişler ayrıca cinlerle Allah arasında da bir nesep bağı kurmuşlardır.³²¹

Allah’a iftira edenlerin çoğu, yanlış ve batıl akideleri sebebiyle O’na çocuk isnadında bulunmuşlardır. Elmalılı’nın da belirttiği gibi bunların kimi vilâdeti gerçek manasıyla algılamış kimi ise “إِتِّخَاذٌ” yani evlat edinme anlamında anlayarak uluhiyyetinden hissedar etmek şeklinde bir şeref ve paye vermek olarak algılamışlardır.³²² Her ne şekilde olursa olsun bu yapmış oldukları şey Allah’a iftiradan başka bir şey değildir. Nitekim “Allah’ın evlat edinmesi olacak iş değildir. O bundan münezzehdir.”³²³ ayetinde de ifade edildiği üzere Allah’ın çocuk edinmesi düşünülemez. Allah’a iftira edenlerin “Allah çocuk edindi” iftiralarına karşılık Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle “Allah Sübhandır, Ganidir, yerde gökte ne varsa hepsi O’nundur” şeklinde cevap verilerek onların bu asılsız iddialarını temelden çürütme gayesi güdülmektedir. Çünkü Allah’ın yerde ve gökte ne varsa hepsinin sahibi olması O’nun bir ortağının ve de bir çocuğunun olmasını imkânsız kılmaktadır. Râzî, Yûnus Suresi 68. ayetinin tefsirinde Allah’ın çocuk edinmesinin imkânsızlığı hususunda birkaç madde sıralayarak bunun muhal olduğuna dikkat çekmiştir:

³²⁰ Elmalılı, a.g.e., IV, 537.

³²¹ es-Sâffât, 37/158.

³²² Elmalılı, a.g.e., IV, 537.

³²³ Meryem, 19/35.

İlk olarak Allah'ın gani olması, O'nun çocuk edinmekten münezzehe olması anlamına gelmektedir. Çünkü gani olan bir kimsenin, cüzlerden ve boyutlardan münezzehe olması gerekir. Böyle vasıfları taşıyan birinin de kendisinden bir cüzün ayrılması mümkün değildir. Çocuk ise insanın vücudundan ayrılan bir cüzden ibarettir ve daha sonra da bu cüzden, bu parçadan çocuk tevellüt eder. Hal böyle olunca insan cüzünden ibaret olan çocuğun, cüzlerden ve parçalardan münezzehe olan Allah'a nispet edilmesi muhal olmaktadır.

İkinci olarak, Allah-ü Teâla ganidir ve gani olan kimse kadim, ezeli ve bâkîdir. Bu vasıfları taşıyan bir kişinin de ne neslinin tükenmesi ne de yok olması mümkündür. Çocuk ise ancak yok olan ve nesli tükenen bir şeyle hâsıl olur. Allah da gani olduğuna göre yok olma ve nesli tükenme gibi bir durum hakkında mümkün olmayacağı için O'nun çocuğunun olması da mümkün değildir.

Üçüncü olarak, Allah-ü Teâla ganidir ve gani olan bir kimsenin şehvet ve lezzetle vasıflanması mümkün değildir. Allah-ü Teâla da bu gibi şeylerden münezzehe olduğu için O'nun eşinin ve çocuğunun olması düşünülemez.

Dördüncü olarak, Allah Teâla ganidir ve gani olan bir kimsenin çocuğunun olması mümkün değildir. Çünkü çocuk edinmek, ancak yardıma muhtaç durumda olan kişiler hakkında olur, çocuk edinmekle bu kimseler işlerini kolaylaştırır ve bir fayda temin etmiş olurlar. Ancak Allah başkasına muhtaç olmaktan ve yardım istemekten münezzehtir bu sebeple Allah'ın kendisine yardım etmesi, işlerini kolaylaştırması için çocuk edinmesi mümkün değildir.

Beşinci olarak, Allah Teâla ganidir ve gani olan bir kimsenin ana-babasının olması mümkün değildir. Ana-babadan berî olan birinin de çocuktan da pek tabî berî olması gerekir, bu sebeple Allah'ın çocuğunun olması düşünülemez.

Son olarak Allah Teâla ganidir ve gani olan bir kimse eşyayı ihdas etmede başkasına ihtiyaç duymaz.³²⁴ Tüm bu maddelerin hepsi göz önünde bulundurulduğunda Allah'ın evlat edinmesinin mümkün olmadığı, çocuk isnadının da bir iftira olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, onların Allah'a ortaklar isnat etme ve evlat edinme iftiralarını reddetmiştir. Ne var ki onların bu iftiralarını sadece Kur'ân'ın reddettiğini söylemek eksik olacaktır. Allah'ın diğer ayetleri olan kâinat ve akıl nimetleri de onların bu iftiralarını

³²⁴ er-Râzî, a.g.e., XVII, 138-139.

reddetmektedir. Nitekim eğer onların iddia ve iftira ettikleri gibi Allah'ın bir şerîki veya evladı olsaydı o halde yerin de göğün de düzeni bozulur, ikisi de fesada uğrardı.³²⁵ Ancak bir taraftan kâinattaki düzen ve intizam; bir yandan da iki yaratıcının bulunması düşüncesinin aklen muhal olması müşriklerin iddia ve iftiralarına bir red mahiyetindedir.

A. Müşriklerin Allah'a Yöneltiltikleri İftiralar

Sözlükte, "bir şeyi ortak yapmak, birden fazla kişiye tahsis etmek ve ortak saymak" anlamlarına gelen şirk, ıstılâhî olarak Yüce Allah'a ilahlığında, sıfatlarında, fiillerinde ve Rab oluşunda ortaklar ve eşler nispet etmek anlamında kullanılır.³²⁶ Şirk eylemini gerçekleştiren kişiye ise müşrik denir.

Müşrikler Allah'ın varlığından habersiz değillerdir. Onlar İslam'dan önce de Allah'ın varlığını biliyor ve Allah'ı en büyük ilah addediyorlardı. Zaten müşrik kelimesinin ifade ettiği anlam da onların Allah'a inandıklarını göstermektedir. Çünkü Allah'a ortak koşmak için Allah'ı bilmek ve O'nu ilah saymak gerekmektedir. Müşrikler de işte böyle Allah'a inanıyorlar ancak Allah'la birlikte başka varlıklara da tapıyorlardı.³²⁷ Nitekim bu durum Yûsuf Suresi 106. ayetinde ifade edilmiştir:

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ

"Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."

Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu ayet Allah'a inanıp da inançlarına şirk karıştıranlar hakkında inmiştir.³²⁸ Onlar, Allah'ı her şeyin yaratıcısı olarak görüyorlar ancak bununla birlikte putları Allah'a ortak koşuyorlar, Allah'tan başka rabler ediniyorlar ve Allah'a çocuk isnat ediyorlardı.³²⁹ Yani onlar imanlarına zulüm karıştırıyorlar ve böylece Allah'a iftira etmiş oluyorlardı.

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre yukarıdaki ayet Arap müşriklerinin telbiyeleri hakkında inmiştir. Onlar telbiyelerinde: "Lebbeyke la şerîke leke" derler, Hz. Peygamber: "Yazık size, yeter" buyururdu, Müşrikler ise: "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona ve onun malik olduğu şeylere de maliksin" diye devam ederlerdi. Müşrikler, bunu, Kâbe'yi tavaf ederken söylerlerdi.³³⁰ Bundan başka olarak müfessirler

³²⁵ el-Enbiyâ, 21/22.

³²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 619.

³²⁷ Mevlüt Güngör, *Kur'ân Penceresinden İman Amel Ahiret ve Kâinat'a Bakış*, 2.B., İstanbul, Kur'ân Kitaplığı Yayınları, 1997, s. 27.

³²⁸ el-Kurtubî, a.g.e., XI, 467.

³²⁹ et-Taberî, a.g.e., XII, 375.

³³⁰ Müslim, "Hacc", 22.

bu ayetin, Allah'ı kendi yarattıklarına benzeten müşebbihe³³¹, “Allah rabbimizdir ve tektir” deyip melekleri O'nun kızları sayan Ehl-i Mekke ve “Allah rabbimizdir ve tektir” deyip “bu putlar bizim Allah katında şefaathçilerimizdir” diyen putperestler hakkında olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca müfessirler, “Allah rabbimizdir ve tektir” deyip de Üzeyr'i Allah'ın oğlu sayan Yahudileri, “Allah rabbimizdir ve tektir” deyip de İsa'yı Allah'ın oğlu sayan Hıristiyanları ve “Allah rabbimizdir ve tektir” deyip güneşi ve ayı rab kabul edenleri de bu ayetin kapsamında değerlendirmişlerdir.³³²

Müşriklerin Allah'ı bilip, ilah kabul etmeleri konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de birçok örnek mevcuttur.³³³ Nitekim Mü'minin Suresi 84-89. ayetleri bunun en bariz örneklerindendir:

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٤) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٨٥) قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ
السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (٨٦) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٨٧) قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ
عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ

“De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir?

“Allah'ındır" diyecekler. Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?

De ki: "Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır"

diyecekler. Öyle ise ona karşı gelmekten sakınmaz mısınız?

De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?" "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise nasıl aldaniyorsunuz?"

Bu ayetlerde de açıkça görüldüğü üzere müşrikler Allah'a inanmakta ve her şeyin Allah'tan olduğunu bilmektedirler. Ancak ne var ki Allah'ı bu denli tanımalarına, bilmelerine rağmen O'na ortak koştuktan ve kız çocuklar nispet etmekten geri durmamışlardır. Müşriklerin bu tutum ve davranışlarının sebebi aslında kendi tasavvurlarındaki Allah düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Onlar Allah'ı çok uzaklarda olan bir tanrı tasavvuruyla algıladıklarından günlük işlerinde putlara tapıyorlar ve putları Allah ile aralarında şefaathçi olarak görüyorlardı. Allah'ı ise zor zamanlarda putlardan

³³¹ el-Kurtubî, a.g.e., XI, 467.

³³² er-Râzî, a.g.e., XVIII, 228.

³³³ Yûnus, 10/31; el-Ankebut, 29/61; Lokman, 31/25; es-Sebe, 34/24; ez-Zümer, 39/38; ez-Zuhuf, 43/9; ez-Zuhuf,43/87.

ümitlerini kestiklerinde hatırlıyorlardı.³³⁴ Buna rağmen onlar her şeyin Allah'tan geldiğini bilmekte ancak Allah'ı kendi duygu, düşünce ve zihinlerinde pasif bir hale getirmektedirler. İşte onlar böylece kendi düşüncelerine ve menfaatlerine uygun olarak Allah hakkında çeşitli iddialar ortaya atıp O'na iftirada bulunmaktadırlar.

1. Putları Ortak Koşmaları

Mekke'de putların ortaya çıkması rivayete göre şöyle olmuştur: Hz. İbrahim Mekke'ye yerleştikten sonra zürriyeti orada çoğalmıştır. Bunun sonucunda Mekke onlara dar gelmiş ve birbirleri arasında huzursuzluklar ve savaşlar çıkmaya başlamıştır. Bu huzursuzluk ve savaşların akabinde de Mekke'den sürülenler ve ayrılanlar olmuştur. Bu ayrılan kimseler Kâbe'ye olan saygı ve sevgilerinden dolayı gittikleri yere Mekke'den Kâbe'nin yanından birer taş alıp götürmüşler ve konakladıkları yerde Kâbe'yi tavaf edip hürmet gösterdikleri gibi o taşlara da hürmet gösterip tavaf etmişlerdir. Böylece bu yaptıkları şey zamanla kendilerinde bir adet ve inanç haline gelmiş ve o taşlara tapmaya başlayarak Hz. İbrahim'in dinini değiştirmişlerdir.³³⁵

Bundan başka olarak putperestliği Arap yarımadasına getiren ilk kişinin ittifakla Amr b. Luhayy olduğu da söylenmektedir. Rivayete göre Amr şiddetli bir hastalığa yakalanmış, kendisine Suriye'de Belkâ denilen yerde şifalı suların olduğu ve oraya giderse iyileşeceği söylenmiştir. Oraya gittiğinde söylenilen şifalı suda yıkanmış ve iyileşmiştir. Daha sonra o bölge halkının putlara tapıtığını görmüş ve onlara ne yaptıklarını sormuş, bölge halkı da, bu putlar aracılığıyla yağmur ve düşmana karşı yardım istediklerini söylemişler. Bunun üzerine Amr onlardan kendisine bir put vermelerini istemiş onlar da vermişlerdir. Böylece Amr putu alıp Mekke'ye getirmiş ve onu Kâbe'nin yanında dikmiştir.³³⁶

Bu aktarılan rivayetler gerçekte vukuu bulmamış yani putperestliğin Arap yarımadasında yayılmasını izah etmek için sonradan ortaya konmuş birtakım hikâyeler olabilir.³³⁷ Ancak Arap Yarımadası'nda putperestliğin nasıl yayıldığı konusunda bir fikir

³³⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, S.1, Yıl 1986, s. 27.

³³⁵ Ebu'l Münzir Hişam b. Muhammed el-Kelbî (204/819), *Kitabu'l-Esnam*, (çev. Beyza Bilgin), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 33-34-35.

³³⁶ İbnü'l Kelbî, a.g.e., s.39.

³³⁷ Hüseyin Atay, "İslam'dan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. I-IV, Yıl 1957, s. 88.

vermesi açısından önemlidir. Bu rivayetler doğru kabul edilsin veya edilmesin putperestliğin Arap Yarımadası'nda yayıldığı ve çok önemli bir yer işgal ettiği açık bir gerçektir.

Kur'ân-ı Kerîm muhatap kabul ettiği Arap müşriklerinin Allah'la beraber başka tanrılara taptıklarını ve onlara ibadet ettiklerini dile getirmektedir. Müşriklerin Allah inançlarının özeti niteliğinde olan “*Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar*”³³⁸ ayeti, onların inançların bozukluğunu, eğriliğini, batıllığını; kendilerinin de dalaletlerini göstermesi açısından önemlidir. Onlar, gerçek yaratıcı olan Allah'tan başka birtakım uydurma tanrılar edinmişler³³⁹ ve onları da Allah'la aralarında şefaathçi kıldıklarını söyleyip³⁴⁰ uydurma tanrıların kendilerini Allah'a yakınlaştırdığını ifade etmişlerdir.³⁴¹ Ancak müşriklerin bu kabilden söyledikleri her şey birer yalan ve iftiradır. Çünkü Allah tek olan ve kendisinden başka bir ilah olmayandır.³⁴² Bu sebeple Allah'ın hiçbir şekilde bu putları ve müşriklerin iddia ettikleri diğer iftiraldan hiçbirini meşru kılması düşünülemez.³⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerin putları ilah edinmelerini ifade için Necm Suresi'nin 19-22. ayetlerini zikretmek yerinde olacaktır. Bu ayetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَىٰ

“Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz? Erkek size de, dişi O'na mı? Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır. Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilâh edindiğiniz şeylere) taktığımız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar (putperestler) yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir.”

Lât, Uzzâ ve Menât müşriklerin taptıkları ve çokça değer verdikleri putlarındandır. Müşrikler genel olarak putlarına çok fazla değer verir ve büyük bir saygı gösterirlerdi. Bu saygılarının bir ifadesi olarak putlarını sürekli ziyaret ederler, onlara

³³⁸ Yûsuf, 12/106.

³³⁹ es-Sâffât, 37/86.

³⁴⁰ Yûnus, 10/18.

³⁴¹ ez-Zümer, 39/3.

³⁴² el-İhlâs, 112/1.

³⁴³ el-Mâide, 5/103.

hediyeler sunup putların yanlarında kurban keserlerdi. Rivayete göre, onlar Kâbe’yi tavaf ederler, bu sırada da putlarını şu şekilde anar ve takdis ederlerdi:

وَاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ
وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ
فَإِنَّ الْعَرَانِيقَ الْعُلَىٰ
وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَىٰ

“Lât ve Uzzâ hakkı için!

Diğer üçüncüsü Menât hakkı için!

İşte bunlar ulu kuğulardır,

Ve elbette onların şefaati umulur!”

Bunları söyledikten sonra putlar için, “onlar Allah’ın kızlarıdır ve Allah katında şefaathçidirler” derlerdi.³⁴⁴ Müşrikler bunun dışında putlara verdikleri değer ve saygının bir tezahürü olarak çocuklarına “Abdullât, Abdüluzza ve Abdimenat” diye isimler verir ve yeminlerinde “Bismillati ve’l-Uzza” ifadesini kullanırlardı.³⁴⁵

Müşriklerin putları ilah edinmeleri kadar onlara verdikleri isimler de bir o kadar calib-i dikkattir. Taberî’ye göre Müşrikler, putların isimlerini Allah’ın isimlerinden alarak onlara vermişlerdir.³⁴⁶ Lât’ı *Allah’tan*, Uzzâ’yı *Azîz’dan*, Menât’ı ise *Mennân’dan*³⁴⁷ türeterek putlarını Allah’ın isimlerinden devşirdikleri isimlerle tesmiye ederek onlara bu şekilde tapmışlar ve dua etmişlerdir. Burada asıl dikkat çeken konu ise müşriklerin putlarına verdikleri bu isimleri müennes formuna çevirerek vermeleridir. Nitekim Elmalılı bu isimlerin hepsinin müennes olduklarını söylemiştir.³⁴⁸ Ayrıca Taberî, müşriklerin bu isimleri müennes formunda verdiklerini söyleyerek bunu Allah lafzına tai te’nis gelmesi sonucu Allah lafzının el-Lât olmasıyla izah etmiştir.³⁴⁹ Ayrıca “Lât ve Uzza’ya ve diğer üçüncüsü Menat’a ne dersiniz?” ayetinin hemen devamındaki, “Erkek

³⁴⁴ İbnü’l-Kelbî, a.g.e., s. 55-56; Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî (626/1229), *Mu’cemu’l-Büldan*, C. IV, Beyrut, Dâr-u Sadır, 1997, s. 116; Cevad Ali (1987), *el-Mufasssal fi Tarihi’l-Arab Kable’l-İslâm*, C. VI, 2. B., Bağdat, Câmiatu’l-Bağdad, 1993, s. 237.

³⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., VII, 276.

³⁴⁶ et-Taberî, a.g.e., XXII, 46.

³⁴⁷ et-Taberî, a.g.e., X, 596; el-Beğavî, a.g.e., III, 307; er-Râzî, a.g.e., XV, 75; el-Kurtubî, a.g.e., IX, 395.

³⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., VII, 278.

³⁴⁹ et-Taberî, a.g.e., XXII, 46.

size de, dişi O'na mı?" ayetine de bakıldığında müşriklerin bu putlara müennes isimler vermelerine bir gönderme yapıldığı görülecektir. "Dişi O'na mı?" ifadesindeki 'dişi'yle kastedilenin burada putlar olması da kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ifadesinde putların isimlerinin yazımı ve لَثَائِنَةُ الْأُخْرَىٰ ifadesinin müennes formatta gelip Menât'a sıfat yapılması Menât'ın ve diğer putların dişi olarak addedilmesinin bir başka delilidir.

Müşriklerin putları dişi olarak addetmeleri, onları Allah'ın kızları olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.³⁵⁰ Onlar putların Allah'ın kızları olduklarını iddia etmişler ve onları müennes isimlerle tesmiye ederek onlara dua ve ibadet etmişlerdir. Nitekim Nisâ Suresi 117. ayetinde onların bu çarpık inançları eleştirilmiş ve onların Allah'ı bırakarak dişilere taptikları ifade edilmiştir:

إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا إِنَاتًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا

"Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar. Hâlbuki (aslında) azgın bir şeytana tapmaktadırlar."

Elmalılı bu ayetin tefsirinde, müşriklerin dişilere dua edip onlara kulluk ettiklerini söyleyerek onların bu şekilde davranmalarının sebebini şöyle açıklamıştır: "Dişilere çağırır/dua ederler, dişilere taabbüd ederler. Onların en ziyade perestiş ettikleri, gönül verip yalvardıkları veya namına da'vet ettikleri ma'budları dişiler olur. Bunların nazarında ilâh mefhumu ma'bud tasavvuru her şeyden evvel bir kadın hayalidir. Ve bunun içindir ki putlarının ekserisi inâs suretinde, inâs ismindedir. Bunlar nefislerinden başka bir fail görmek istemediklerinden ma'budlarını müessir, hâkim, fa'al olmak üzere değil, kendilerine mutavaat mevkiinde bulunacak, hevalarına râm olacak dişi unsurlarda münfail mahiyetlerde ararlar ve bu hâlet-i ruhiyyeden dolayıdır ki bir işte kendilerine bir reis intihab edecek olsalar böyle yumuşakları ve âcizleri seçerler. Müfessirîn burada inâs kelimesini müennesi gayrı hakikî manâsı ile asnam diye te'vil etmişler ve bununla inâs suretinde süslenir, müennes isimleriyle yâd edilir birtakım asnama perestiş edildiğini göstermişlerdir. Arab müşriklerinin el-Lât, el-Uzzâ, Menat gibi inâs isimleriyle müsemma birçok putları vardı ki el-Lât, el-Lâh'ın müennesi, el-Uzzâ, el-Azîz'in müennesidir ve denilmiştir ki Arab'ın her kabilesinin bir sanemi vardı ve onları beni

³⁵⁰ İbn Atiyye, a.g.e., V, 201.

fülânın ünsası, beni fülânın ünsası diye yâd ederlerdi, ya'ni saneme ünsa derlerdi."³⁵¹ Elmalılı'nın bu konudaki açıklamaları göstermektedir ki müşrikler, putların kendileri üzerlerindeki etkilerini kırmak ve onların bizzat boyunduruğu altında olmamak için onları dişi olarak tasavvur etmişler ve onlara bu şekilde tapmışlardır.

Necm Suresi'nde "*Lât ve Uzzâ'ya ve diğer üçüncüsü Menât'a ne dersiniz? Erkek size de, dişi O'na mı? Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır.*"³⁵² ayetlerinden sonra Yüce Allah, müşriklerin putları bu şekilde isimlendirmelerinin hiçbir delile dayanmadığını söyleyerek bu isimlerin, kendilerinin ve atalarının uydurarak verdikleri isimler olduğunu, "*Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilâh edindiğiniz şeylere) taktığınız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir.*"³⁵³ ayetiyle ifade etmiştir.

Burada gerek müşriklerin putlara tapmaları gerekse onlara Allah'ın isimlerini müennes formla vermeleri Allah'a iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü böyle yaparak Allah'a ait vasıfları Allah'ın dışındaki varlıklara nispet ederek, onlardan medet umup yardım dileyerek, onlara el açıp dua ederek Allah'a iftira etmiş olmaktadır. Allah ise onların kendisine nispet ettikleri şeylerin hepsinden münezzehtir.

Bu noktada şu ayrıntıyı gözden kaçırmamak gerekmektedir. İlk bakışta müşriklerin putlara dişi isimler vermeleri onların kadınlara bir değer atfettikleri ve nazarlarında kadınların saygın olduğu çağrışımını yapmaktadır. Ancak durum böyle değildir. Onlar kadına değer vermeyip hakir görürler, ayetin ifadesiyle "*bir kız çocuğu ile müjdelendikleri zaman, öfkelerinden yüzleri simsiyah kesilir*"³⁵⁴ di. Bu sebeple putlara dişi isimler vermelerinin kadına tazim göstermelerinden kaynaklandığını söylemek doğru bir ifade olmamaktadır. Çünkü Cahiliye devrinde müşriklerce kadın değersiz, tahakküm altına alınabilir ve kontrol edilebilir bir varlık kabul edilirdi, erkek ise şeref ve haysiyet sahibi ve de tahakküm eden bir varlık sayılmaktaydı. Bu noktada hak-hukuklarına önem vermedikleri, kendi nazarlarında değersiz gördükleri ve toplumsal hayatta pek fazla yer vermedikleri³⁵⁵ kadınların isimlerini saygıdan dolayı putlara verildiğini düşünmenin makul olmayacağı âşikardır. Nitekim onların sosyal hayattaki

³⁵¹ Elmalılı, a.g.e., III, 98.

³⁵² en-Necm, 53/19-20-21-22.

³⁵³ en-Necm, 53/23.

³⁵⁴ ez-Zuhuruf, 43/17.

³⁵⁵ Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", Ankara, *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXIX, S. 4, 1993, s. 67; Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 4, 1997, s. 252.

anlayışları dini inanışlarına etki etmiş ve sosyal hayatta kadını tahakküm altına alma düşüncelerini dini inanışlarında sembolize ederek kullanmışlardır. Yani putlara dışı isimler vermelerinin sebebi sosyal hayatta kadını tahakküm altına aldıkları gibi putları da öyle adlandırarak tahakküm altına alma düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.³⁵⁶ Müşrikler bilmektedirler ki menfaatlerini, kazançlarını, hevâ ve heveslerini her şeye gücü yeten Allah'a ibadet ettikleri zaman elde edemeyeceklerdir, yani Allah (haşa) bir kadın olmadığından O'na güç yetiremeyecek ve üzerinde söz sahibi olamayacaklardır. Söz sahibi olmadıkları zaman da çıkarlarından, menfaatlerinden ve hevâ ü heveslerinden olacaklardır. Ancak onlar Allah'ın dengi olmayan ama kendilerini Allah'a yaklaştıracak olan araçlar peyda eder ve bu araçlar da müennes isimlerle olur ve bir de kadın gibi telakki edilirlse işte o zaman o "şefaatchi ilahlar" hakkında kendilerinde bir yetki bulacaklar, dilediklerini yapacaklar ve diledikleri gibi yaşayacaklardır. Bu sebeplerden dolayıdır ki, müşrikler menfaatlerinden, hevâ ve heveslerinden kopmamak, dini ve dünyevi yaşayışlarında mahkûm değil, hâkim olmak için dışı ilahlar peyda etmişlerdir.³⁵⁷

Son olarak onların ilahlarına Allah'ın isimlerinin müennes halini vermelerinin bir sebebi de onların Allah'a yakın olmak, Allah'ın gazabından emin olmak ve kendi içlerini rahat ettirmek istemeleri olabilir. Çünkü onlar her şeyi yaratanın, her şeyin mâlikinin, her şeye gücü yetenin Allah olduğunu bilmektedirler. Yani onlar bu şekilde putlarına Allah'ın isimlerini dışıl halini vererek kendilerince Allah'la kendi aralarında bir yakınlık kurmuş ve üzerlerine herhangi bir gazabın gelmesini engellemeye çalışmışlardır. Daha sonra müşrikler, putların kendilerini Allah'a yaklaştırdığı iddiasından da hareketle onlara tapınmış ve onları Allah katında şefaatchiler saymışlardır. Böylece tahakküm altında kalmayıp istedikleri şekilde bir hayat sürecekleri bir din ihdas etmişler ve bunu da Allah'a iftira etmek suretiyle yapmışlardır.

2. Melekleri Allah'ın Kızları Saymaları

Arapça'da isimler ya müennes ya da müzekker formda gelmektedir. Elmalılı'nın ifade ettiğine göre müşriklerin putlara ve melekere verdikleri isimlerin hepsi müennestir.³⁵⁸ Bu sebeple onlar melekleri "benat" olarak ifade etmişlerdir. Onların melekleri "benat" şeklinde ifade etmelerinin sebebini Râzî, meleklerin istitar konusunda

³⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., VII, 279.

³⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., III, 98.

³⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VII, 279.

kadınlara benzeyip gözden uzak olmalarıyla açıklamıştır.³⁵⁹ Nitekim Araplar'a göre bir kadında olması gereken en önemli haslet iffetini ve namusunu koruması ve de olabildiğince göz önünden uzak durmasıdır.³⁶⁰ Bu konu, Cahiliyye şiirlerinde kendisine yer bulmuş ve Şenfera el-Ezdî isimli bir zat sevgilisini tasvir ettiği şiirinde adeta ideal kadın portresi çizerek ondan hayranlıkla bahsetmiştir. Ona göre bir kadının evden dışarı çıkmaması, çıksa bile edebinden herkesten sakınması ve önüne bakarak yürümesi, yabancılarla muhatap olmaması ve de namusunu ve şerefini koruması gerekir.³⁶¹ İşte Araplar'ın kadınlar hakkındaki düşüncelerinin bu şekilde olduğu bilindiğinde Râzî'nin yapmış olduğu açıklama ve benzetme tam anlamıyla anlaşılacaktır. Nitekim Araplar, meleklerin gözle görülmeyen varlıklar olmasından dolayı, kendini gözlerden koruyan, iffetine hanel getirmeyen ve bakire anlamına gelen “benat” kelimesini melekler için kullanmışlardır.

Müşriklerin melekleri, “benat” olarak adlandırmalarından sonra zikredilmesi gereken en önemli husus, onların inancına göre putların, ilahi kuvvetlerin ve meleklerin suretleri olması inancıdır. Onlar, Meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanmaktadır. Bu sebeple meleklerin suretlerini yapıp dişi isimler vererek onlara yönelmekte ve onları Allah katında şefaathiler kabul edip şefaathlerini ummaktadırlar.³⁶² Müşriklerin, melekleri Allah'a nispet etmeleri ve melekleri dişi saymasına karşılık Yüce Allah, onlara çeşitli yerlerde cevaplar vermiştir.³⁶³ Mesela Zuhur Suresi 16, 17, 18 ve 19. ayetlerinde müşriklerin melekleri Allah'ın kızları olarak nitelemeleri konu edinmiş ve onların bu durumu eleştirilmiştir:

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفِيكُمْ بِالْبَنِينَ
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ أَوْ مَنْ يَنْشَأُ فِي الْحُلِيِّةِ وَهُوَ فِي
الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاتًا اشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سُنُكُنَّبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ

“Böyle iken (melekler Allah'ın kızlarıdır demek suretiyle) kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür. Yoksa Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, oğulları size mi seçip ayırdı? Onlardan biri, Rahmân'a örnek kıldığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü

³⁵⁹ er-Râzî, a.g.e., XX, 55.

³⁶⁰ Harun Ögmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, s. 193.

³⁶¹ Mufaddal b. Muhammed b. Ya'la ed-Dabbî (178/794), *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Abdusselam Muhammed Harun, 6. B., Kahire, Dâru'l-Meârif, t.y.; Ögmüş, a.g.e., s. 193-197.

³⁶² Elmalılı, a.g.e., VII, 279.

³⁶³ en-Nahl, 16/57; el-İsrâ, 17/40; es-Sâffât, 37/149-150; en-Necm, 53/27.

simsiyah kesilir. Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar? Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”

Cüheyme, Benî Seleme, Benî Melih Huzaa ve Kinane kabileleri, “*Melekler Allah'ın kızlarıdır*” deyip onları dışı varlıklar sayarak onlara dua eder ve taparlardı.³⁶⁴ Şüphe yok ki onların söylemiş oldukları sözler, yapmış oldukları ibadetler ve inandıkları inançlar Allah'a iftiradan başka bir şey değildir. Çünkü ne onların sözlerinin bir doğruluğu, ne taptıkları putlara ve meleklerle ibadetlerinin Allah katında bir değeri, ne de inandıkları inanç ve düşüncelerinin bir gerçekliği vardır. “Allah çocuk edindi, melekler Allah'ın kızlarıdır” nev'inden sözleri Allah hakkında gerçekliği ve karşılığı olmayan iftiralar. Nitekim onların bu iftiralarından Zuhruf Suresi'nde bahsedilmiş ve ilk olarak Zuhruf Suresi 15. ayetinde müşriklerin, Allah'ın kulları olan varlıkları Allah'ın cüzü saymaları ele alınmıştır. Eğer müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'ın kullarının bir kısmı, Allah'ın cüzü olsalar Allah'a ait vasıf ve özelliklerde olmaları gerekmektedir. Ancak bu mümkün değildir.³⁶⁵ Dolayısıyla onların bu iddialarının bir iftira olduğu açıktır. Daha sonra 16, 17 ve 18. ayetlerde onların Allah'a kızlar nispet edip kendilerine erkekleri seçmelerinden ve kendileri kız çocuğuyla müjdelendiğinde yüzlerinin simsiyah kesilmesinden bahsedilmiştir. Nitekim Araplar Cahiliyye döneminde kız çocuklarını istemezler ve onlara pek fazla önem vermezlerdi. Onların bu şekilde kız çocuklarını istememelerinin başlıca sebepleri; geçim sıkıntısı sebebiyle onlara bakamayacaklarını düşünmeleri, güçsüz bir fıtratta yaratıldıklarından kendilerine çok fazla fayda sağlayamayacaklarını düşünmeleri ve de savaşlarda kadınların esir olup ailelerin ve kabilelerin isimlerini lekelemelerine sebep olacaklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Yüce Allah, onların bu şekilde güçsüz ve zayıf olmaları sebebiyle kendilerine yakıştıramadıkları kızları Allah'a nispet etmelerine karşılık müteaddit defa “*kızlar O'na da erkekler size mi*”³⁶⁶ diyerek sormuş, Necm Suresi 22. ayetinde de bunun gerçekten insafsızca bir taksim olduğun söyleyerek onları eleştirmiştir. Bundan sonra Zuhruf Suresi 19. ayete gelindiğinde ise onların melekleri dışı saymaları zikredilmiştir. Daha önceden de ifade edildiği üzere müşrikler taptıkları ve ibadet ettikleri varlıklara,

³⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VI, 464.

³⁶⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., V, 432; er-Râzî, a.g.e., XXVII, 202.

³⁶⁶ es-Saffât, 37/149; ez-Zuhruf, 43/16; et-Tûr, 52/39; en-Necm, 53/21.

kendileri üzerinde müteessir olmamaları ve kendilerine tahakküm etmemeleri için dişi isimleri vermişlerdir. Yani dişi isimleri vererek mesuliyetten kurtulacaklarını, kendi üzerlerinde onların bir etkilerinin olmayacağını ve istedikleri gibi hayatlarını sürdüreceklerini sanmışlardır. Bu sebeple putları ve melekleri dişi isimleriyle anmışlar ve öyle de dua etmişlerdir.³⁶⁷ Son olarak Yüce Allah, 19. ayetin son kısmında onların “*Melekler Allah’ın kızlarıdır*” diyerek Allah’a iftira bulunmalarının hesabını soracağını, onların tüm yapıp ettikleri, düşünüp söylediklerini ahirette göreceklarını ifade etmiştir.

Zuhruf Suresi’ndeki bu ayetler üzerinden müşriklerin iddiaları incelendiğinde onların putlara tapmalarının yanı sıra melekleri de Allah’ın kızları kabul ettikleri görülecektir. Aklın hiçbir şekilde mümkün görmeyeceği halde Allah’a iftira ve uydurma isnatlarda bulunan müşrikler düştikleri çelişkinin farkına varmamışlar veya varmak istememişlerdir. Çünkü onların bu iddiaları hiçbir gerçekliği olmayan tutarsız iddialardır. Buna rağmen onlar düşüncelerinin ve inançlarının çelişki ve sapkınlık üzere olmasına hiç aldıriş etmeden bu düşüncelerini kabullenmişler, kendilerinin arzuladıkları ve hâkim oldukları bir hayat düzeni oluşturup bu şekilde hayatlarını sürdürmek istemişlerdir. Bu sebeple gerek putlar icat etmekten gerekse melekleri Allah’ın kızları saymaktan da geri durmamışlardır.

3. Cinlerle Allah Arasında Münasebet Kurmaları

Sözlükte, örtmek, gizlenmek, karanlık etmek anlamına gelen cinn kelimesi, terimsel olarak, duyuyla idrak edilemeyen, meleklerden ve insanlardan ayrı olan, itaat ve isyan etme potansiyeline sahip bu sebeple de ilahi emirlere uymakla mükellef olan varlık demektir.³⁶⁸ Cin’in anlam kapsamına melekler, şeytanlar ve gözle görülmeyen diğere ruhani varlıklar da girmektedir. Başka bir ifadeye göre de cin kavramı bazı ruhani varlıkları ifade eder. Bu varlıklar üç kısma ayrılmaktadır: Birincisi, hayırlıları olanlar yani melekler; ikincisi şerlileri olanlar yani şeytanlar; üçüncüsü ise orta kısımda yer alanlar yani içlerinde hem hayırlıların olduğu hem şerlilerin olduğu kısımdır ki bunlar da cinlerdir.³⁶⁹ İbn Abbas’ın ifade ettiğine göre, “Cin lafzı istitardan gelmektedir. Melekler ve ruhani varlıklar gözle görünmez varlıklar olmakla sanki gözden müstetir gibidirler.

³⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., III, 98; Elmalılı, a.g.e., VII, 279.

³⁶⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.103.

³⁶⁹ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 204.

Buna göre de melek, iblis ve diğer ruhani varlıklar da cinlerden sayılmakta ve böyle olmakla bu varlıklar için de cin kelimesi kullanılmaktadır.”³⁷⁰

Arapların inancına gelince, onlar cinlerin de insanlar gibi kabileler halinde yaşadıklarına, birbirleriyle savaştıklarına, bazı doğa olaylarının cinler sebebiyle olduğuna inanırlardı.³⁷¹ Ayrıca onlar cinlerin bazı tanrısal güç ve yetenekleri olduğuna inanırlar bu sebeple onlardan sakınırlar, hoşnutluklarını kazanmaya çalışırlardı. Bundan dolayı Allah’ın adını anmaksızın cinler adına kurban keserlerdi. Ayrıca onlar, cinlerin kâhinlere gökten haberler getirdiğine, şeytanların da şairlere ilham verdiğine inanır; böylece Allah ile bu gizli varlıklar arasında bir bağ kurarlardı.³⁷² Hatta Cahiliyye döneminde Huzaa kabilesinden Benî Melih’in cinlere taptıkları da söylenmektedir. Onlar, cinlerin kendilerine görüldüğünü söyleyip onların melekler ve Allah’ın kızları olduğuna inanırlardı.³⁷³ Nitekim Sebe Suresi 41. ayetinde geçen *بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ* (*onlar cinlere ibadet ediyorlardı*) ifadesinden de onların cinlere taptıkları anlaşılmaktadır. Bunun dışında En’âm Suresi 100. ayetinde geçtiği üzere de cinlerin Allah’a birtakım ortaklar koşulduğu ve Allah’a oğullar ve kızlar nispet edildiği söylenmektedir:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ

“Bir de cinleri Allah’a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı.

Bilgisizce Allah’a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.”

Bu ayetin tefsirinde müfessirler, cin adı altında gözle görülmeyen gizli varlıklara ve tabiatüstü bazı ruhani varlıklara ilahlık atfederek onları Allah’a denk ve ortaklar yaparak tapanlardan bahsedildiğini söylemektedirler. Onlara göre, burada Allah’a birtakım varlıkları denk ve ortak tutanların kimi meleklerle, kimi şeytanlara, kimi yıldızlara, kimisi putlara, kimi de tabiatüstü varlıklara tapmışlardır.³⁷⁴

En’âm Suresi 100. ayetinde geçen *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ* (*Cinleri Allah’a birtakım ortaklar yaptılar*) ifadesi, genel olarak Sâffât Suresi 158. ayetindeki *وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا* (*Allah ile cinler arasında da nesep bağı kurdular*) ifadesi ile beraber ele alınmaktadır. Müfessirlerin bildirdiğine göre bu ayetler, “Melekler Allah’ın kızlarıdır” diyenler hakkında nazil olmuş olup burada melekler için “cin” ifadesi kullanılmıştır. Bazı

³⁷⁰ er-Râzî, a.g.e., XIII, 118.

³⁷¹ İbrahim Usta, *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 158.

³⁷² İbn Âşûr, a.g.e., VII, 405; Komisyon, *Kur’ân Yolu*, II, 447.

³⁷³ el-Kurtubî, a.g.e., XVII, 326; Cevad Ali, a.g.e., VI, 710.

³⁷⁴ er-Râzî, a.g.e., XIII, 118; Elmalılı, a.g.e., III, 511.

müfessirler ise ayetin iniş sebebinin, Allah'la İblis arasında neseb bağı kuran ve “Allah'la İblis kardeştir” diyerek “hayırların yaratıcısının Allah, şerlerin yaratıcısının İblis” olduğunu söyleyen Mecûsiler (Zındıklar) olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁵ Râzî, bu ayetlerde cinleri Allah'a ortaklar yapanların ve Allah'la cinlerle bir neseb bağı kuranların, Allah ile İblis'in kardeş olduğuna inanan Mecûsiler olacağını söylemenin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁶

Olası her durumda, yani putlara tapanlardan, “melekler Allah'ın kızlarıdır” diyenlere kadar, putlara cinlerin hükmettiğini düşünüp onlara tapanlardan Allah'la cinler arasında neseb bağı kuranlara kadar ne kadar düşünce ve inanç varsa hepsi batıldır ve Allah'a atılan birer iftiradan ibarettir. Cinleri Allah'a ortaklar yapmak ve Allah'la cinlerle bir neseb bağı kurmak konusunda ayetlerin tefsiri hakkında nakledilen ve bildirilen görüşler ister çok fazla, ister doğru, ister yanlış olsun bu konuda gerçek olan tek bir şey vardır ki, o da bu ayetlere muhatap kişilerin Allah'a iftira bulduklarıdır. Nitekim aklen Allah'ın bir eşinin ve benzerinin olacağını düşünemeyeceği gibi, kendisiyle kendisinden farklı mahiyetteki varlıklar arasında bir neseb bağı olması da düşünülemez. Bu sebeple O'na ortaklar isnat etmek ve O'nunla farklı mahiyetteki varlıklar arasında neseb bağı olduğunu söylemek iftiradan başka bir şey değildir.

4. Helali Haram, Haramı Helal Saymaları

Müşriklerin Allah'a iftiralarından bir tanesi de helali haram, haramı helal saymalarıdır. Şüphe yok ki, helal ve haram kılma yetkisi sadece Allah'a aittir. Nitekim Hz. Peygamber'in, “*Helal, Allah'ın kitabında helal kıldığı şeyler, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar sorumlu tutmadığı şeylerdir*”³⁷⁷ hadisi medlülünce helalin de haramın da Allah'ın belirlediği şeyler olduğu görülmektedir. Yani Allah'tan başka, bir şeyi helal ve haram kılacak kimse yoktur ve bu yetki sadece Allah'a aittir. Buna rağmen helal ve haram koyma yetkisi kendisinde olmadığı halde helali haram; haramı da helal sayan kişi Allah'a iftira etmiş olur. Çünkü böyle yaparak Allah'ın hâkimiyet alanına girmekte ve kendisinin hakkı olmamakla birlikte O'nun helal kılmadığını helal kılmak, haram kılmadığını da haram kılmaktadır. Bunun iftira sayılmasının başka bir sebebi de, Allah'ın bildirmediği bir şeyi

³⁷⁵ el-Mâverdi, a.g.e., V, 71; er-Râzî, a.g.e., XIII, 119; Elmalılı, a.g.e., III, 511-512.

³⁷⁶ er-Râzî, XXVI, 168.

³⁷⁷ et-Tirmizî, “Libas”, 6.

sanki Allah bildiriyor gibi Allah adına bildirmekten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın helal ve haram olarak bildirdikleri dışında bir kimsenin çıkıp da “bu helaldir” “bu haramdır” demesi Allah'a karşı bir haksızlık ve onun adına yalan uydurmaktır. Nitekim Nahl Suresi, 116. ayeti bu duruma işaret etmektedir:

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لَتَقْتُرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

“Dillerinizin yalan yere vasıflandırdığı şeyler hakkında «Şu helâldir ve şu haramdır» demeyin, yoksa Allah'a karşı iftirada bulunmuş olursunuz. Şüphe yok ki, Allah'a karşı yalan yere iftirada bulunanlarsa felâha eremezler.”³⁷⁸

Cahiliyye döneminde Araplar, ekinler ve hayvanlar konusunda kendilerince bir taksimat yapar, bunların bazılarını Allah'a tahsis eder, bazılarını putlara, bazılarını erkeklere, bazılarını da hem erkeklere hem kadınlara tahsis ederlerdi. Onların bu yaptıkları “dillerinin yalan yere vasıflandırdığı şeyler”dir. Daha sonra bunlar hakkında hükümler verirler ve “şu helaldir, şu haramdır” derlerdi. İşte Yüce Allah onların bu yaptıklarını iftira saymış ve bu iddialarda bulunan müfterilerin de felah bulmayacağını ifade etmiştir.

Müşriklerin bazı şeyleri helal ve haram kılmalarının örneklerine gelince, bunların örnekleri Mâide ve En'âm surelerinde mevcuttur. İlk olarak En'âm Suresi 136. ayet ele alınırsa ayetin mazrufu şu şekildedir:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرِءْسِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, “Şu, Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için” dediler. Ortakları için olan Allah'inkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarinkine ekleniyor... Ne kötü hükmediyorlar!”

Müşrikler, ettikleri ekinlerden ve yetiştirdikleri hayvanlardan bazılarını kendilerine göre tayin ederek Allah ile Allah'tan başka taptıkları varlıklar arasında bölüştürüyorlardı. Allah için adadıklarını misafir ve fakirlere sarf ederken; diğer varlıklara ayırdıkları da onların masraflarına ve ayinlerine vb. sarf ediyorlardı. Daha

³⁷⁸ en-Nahl, 16/116.

sonra Allah'a adadıklarının diğerlerine adanandan güzel olduğunu görünce onu alır, "Allah ganidir, bunlar fakirdir" diyerek alırlar o varlıklara tahsis ederlerdi. Ancak bunun tersi bir şeyi asla yapmazlardı. İşte bu ayette de Yüce Allah onların yaptıklarının ne kadar kötü bir şey olduğunu, verdikleri bu hükümlerin ne kadar kötü olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁹

İkinci olarak En'âm 138 ve 139. ayete gelindiğinde ise ayetler şu şekildedir:

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَزْبٌ جَبْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بَرَّ عَمِيهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

"Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır." Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır. Bir de dediler ki: "Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Karularımıza ise haramdır." Eğer ölü olursa, o vakit onda hepsi ortaklıklar. Allah, onların bu tür nitelermelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."

Müfessirler, "yasaklanmış hayvanlar" ifadesiyle kastedilenlerin Mâide Suresi 103. ayetinde bildirilen "Bâhire, Sâibe, Vasile ve Hâm" olduğunu söylemişlerdir. Cahiliyye döneminde Araplar, bir dişi deve beş batın doğurur ve beşincisi erkek olursa kulağını yararlar ve onu serbest bırakırlar, bundan sonra da ona artık ne binerler ne de sağarlardı. İşte bu şekilde olan deveye *bâhire* ismini verirlerdi. Bundan başka, bir adamın başına bir musibet geldiğinde, "kurtulursam devem sâibe olsun" der ve deveyi serbest bırakır, ondan faydalanmayı da kendine haram ederdi. İşte bu şekilde olan deveyi de Sâibe diye adlandırıyorlardı. Üçüncü olarak Vasile'ye gelince, eğer bir koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilahlarının, şayet hem erkek hem dişi doğurursa, bundan dolayı erkeği de kurban etmezlerdi. İşte buna da Vasile derlerdi. Son olarak Hâm'a gelince, bir erkek deveden on batın doğarsa o devenin sırtını haram sayarlar ve onu hiçbir

³⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., IV, 11.

sulaktan ve meradan menetmezlerdi.³⁸⁰ İşte Cahiliyye döneminde müşrikler bu şekilde isimlendirdikleri hayvanlar ve bunun dışında kalanlar hayvanlar için belli başlı hükümler vaz ederler, kiminin etlerinin yenilmesini, kiminin binilmesini, kiminin adanmasını, kiminin de istimal edilmesini kendilerine haram veya helal kılarlardı.³⁸¹ Onların bu yaptıklarının Allah tarafından zemmedilmesinin ve bunların iftira sayılmasının sebebi, kendi hevâ u heveslerine göre haram veya helal kıldıkları şeyleri Allah'ın hükmüymüş gibi göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa Allah, ne Bâhire, Sâibe, Vasile, Hâm diye adlandırdıkları hayvanları ne de onlar dışında haklarında hükümler verdikleri hayvanlar ve ekinler cinsinden hiçbir şeyi meşru kılmamıştır. Dolayısıyla onların kendilerince bir hüküm belirtip haram veya helal sayarak söyledikleri hiçbir şeyin bir gerçekliği yoktur ve bunlar Allah'a iftiradan başka bir şey değildir. Son olarak konunun özünü ifade etmesi ve hülasası olması açısından burada Yûnus Suresi, 59. ayeti zikrederek konuyu bitirmek uygun olacaktır:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أُذُنُ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

“De ki: “Allah’ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?” De ki: “Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?”

5. İnkârlarını Allah’ın Meşietiyile Açıklamaları

Daha önceki başlıklarda müşriklerin Allah’tan başka varlıkları ilahlar edindikleri ve helali haram, haramı da helal saydıkları ifade edilmiş ve bu türden yaptıkları her şeyin Allah’a iftiralarının bir sonucu olduğu dile getirilmiştir. Bu başlık altında da müşriklerin Allah’a karşı farklı bir iftirada bulunmaları ele alınacaktır. Nitekim onlar şirk koşma ve helali haram sayma iftiralarını mazur göstermeye çalışırken yine Allah’a karşı yeni bir iftirayla kendilerini savunmuşlar bunu yaparken de Allah’ın meşietinin arkasına sığınmayı amaç edinmişlerdir.

Şüphesiz yerde ve gökte olan her şey Allah’ın dilemesiyle gerçekleşmektedir. Allah’ın dilemesinin dışında gerçekleşen hiçbir şey yoktur ve her şey O’nun meşietinin bir sonucudur. Nasıl ki yer ve gök arasında rahmet nev’inden olan ne varsa meşiet-i ilahi ise azap nev’inden ne varsa o da meşiet-i ilahi olabilir. Nitekim bu konuda وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا

³⁸⁰ Elmalılı, a.g.e., III, 378; Komisyon, *Kur’ân Yolu*, II, 349.

³⁸¹ el-En’âm, 6/138-143.

أَشْرِكُوا (Allah dileseydi ortak koşmazlardı)³⁸² ayeti ifade etmektedir ki müşriklerin şirkleri de Allah'ın meşietinin bir sonucu olabilir. Ancak bunun meşiet olması rızaullahın bu olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Elmalılı bu konuda, “*mademki Allah'ın dilediği şeyler miyanında rahmete mukabil be's-ü azab dahi muhakkaktır. O halde Allah Tealâ'nun her meşiyet ve halkı, her vechile rızasını müstelzim ve beisten hâlîdir denemez. Rızaullahın delilini meşiyeti hakkında değil emr-ü nehyinde aramalıdır. Binaenaleyh وَلَوْ بَدَّلْنَا ذَٰلِكَ بِأَمْرٍ أُخْرَىٰ لَسَاءَ مَا يَحْكُمُونَ* buyurulduğundan dolayı, “Allah dilemese idi fülân cürüm yapılamazdı meselâ yalan söylenemezdi o halde cürümde, yalan söylemekte beis yoktur, Allah buna razıdır” tarzında batıl bir istidlâl ile beyyinatı hakkı tekzibe kalkışmak bile bile ateşe atılmaktır.”³⁸³ diyerek meşiet-i ilahi gölgesine sığınarak insanların yaptıkları şeylere yalan ve iftirayla meşruiyet kazandırmalarının bâtıllığına dikkat çekmiştir.

Bunlardan sonra müşriklerin “*Allah dilese inkâr etmez, şirk koşmaz, bazı şeyleri haram kılmaz ve birtakım şeyleri de yapmazdık*”³⁸⁴ şeklinde sözlerine gelince, bunlar da elbette meşiet-i ilahi itibariyle açıklandığında doğrudur. Çünkü bunlar Allah'ın meşietinin bir sonucudur ve Allah dilemese onlar ne inkâr edebilirler ne şirk koşabilirler ne de bazı şeyleri haram-helal kılabilirlerdi. İşte bu noktada müşriklerin bu sözleri söylemelerinin sebebi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü müşriklerin “*Allah dilese şirk koşmazdık*” nev'inden ifadeleri aslında, “Allah diliyor da biz bunları yapıyoruz, Allah her şeye kadir, eğer o istemese şirk koşmazdık, demek ki Allah bundan razı bu sebeple bunları yapmamızı diliyor” anlamına gelmekte olup Allah'a iftirada bulunma anlamı taşımaktadır. Nitekim müşrikler böyle yaparak kendi yapıp ettikleri kötülükleri Allah'ın meşietine bağlayarak kendilerini mazur göstermeye çalışmaktadırlar.³⁸⁵ En'âm Suresi'nde geçen aşağıdaki ayet müşriklerin bu durumları ifade etmesi açısından önem arz etmektedir.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا
بِأَسْنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَحْرُصُونَ

“*Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: “Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Ve hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki:*

³⁸² el-En'âm, 6/107.

³⁸³ Elmalılı, a.g.e., IV, 27.

³⁸⁴ el-En'âm, 6/148; en-Nahl, 16/35; ez-Zuhruf, 43/20.

³⁸⁵ Komisyon, *Kur'an Yolu*, II, 484.

“Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”³⁸⁶

Bu ayetlerde geçtiği üzere, müşrikler kendilerinin ve atalarının şirk koşmalarını, bâhire, sâibe gibi hayvanlardan bazılarını haram saymalarını Allah’ın dilemesine bağlamışlardır. Öncesinde Allah’a karşı şirk koşma ve helali haram sayma nev’inden yaptıkları iftiraları daha sonra farklı bir iftira ile perçinleyerek meşru göstermeyi amaçlamışlardır. Nitekim yaptıklarına bir kılıf olması açısından da bunu Allah’ın meşietine bağlamış ve “Allah razı olmasa bu konuda bize izin vermez, bizi bundan men ederdi” şeklinde düşüncelere kapılarak Allah’a iftiralarını sürdürmüşlerdir. Yüce Allah onların bu konuda zanlarına uyarak konuştuklarını, yalan söylediklerini ve iftirada bulduklarını bildirerek onların söyledikleri gibi, yaptıklarının meşiet-i ilahi dairesinde olmasının O’nun razı olacağı şeyler anlamına gelmediğini söylemiştir.³⁸⁷

B. Yahudilerin Allah’a Yöneltiltikleri İftiralar

Ehl-i Kitap’tan olan Yahudilerin genel itibariyle Allah’a karşı iftiralarına bakıldığında onların müşriklerin yaptıklarına benzer şekilde Allah’a iftiralarda buldukları görülecektir. Nitekim *“Ehl-i kitap’tan Allah’a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve rasulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın”³⁸⁸* ayetinde Ehl-i Kitap’ın bahsedilen bu vasıflarının müşriklerin vasıflarına benzeştiği görünmektedir. Müşrikler Allah’a inanmakla birlikte O’na ortak koşuyorlar, Allah’ın haram kıldığını helal; helal kıldığını haram kılıyorlar, hak dini kabul etmeyip onu inkâr ediyorlardı. Örneğin, Yahudilerin, “Üzeyr Allah’ın oğludur” sözüyle müşriklerin “Melekler Allah’ın kızlarıdır” sözünün benzerlik arz etmesi bu kabildendir.

Kendilerine kitap verilmiş olup tek tanrı inancına da sahip olan Yahudilerin Allah’a karşı yöneltiltikleri iftiralara Kur’ân-ı Kerîm’de kendine yer bulmuş ve Yüce Allah onların bu söylediklerini zemetmiştir. Onların Allah’a karşı iftiraları, Allah’a çocuk isnat etme, din adamlarını kendilerine rab sayma, Allah’ı cimrilikle suçlama, helali haram, haramı helal kılma nev’inden iftiralarlardır.

³⁸⁶ el-En’âm, 6/148.

³⁸⁷ el-En’âm, 6/112, 148.

³⁸⁸ et-Tevbe, 9/29.

1. Hz. Üzeyr'i Allah'ın Oğlu Kabul Etmeleri

Üzeyr ismi, Kur'ân'da yalnızca bir kez geçmektedir.³⁸⁹ Adı Kur'ân'da geçmesine rağmen hakkında net bir açıklama olmadığı için Üzeyr, peygamberliği ihtilafı üç kişiden birisi olarak bilinmektedir. Hz. Peygamber'in Üzeyr (a.s)'in peygamberliği hakkında, "...Üzeyr peygamber midir onu da bilemiyorum..." dediği nakledilmektedir.³⁹⁰ Bundan başka İbn Abbas Üzeyr'in (a.s) peygamber olup olmadığını bilmediğini söylemektedir.³⁹¹ İbn Kesîr (774/1373) bu konuda Üzeyr (a.s)'in Benî İsrail'in bir peygamberi olduğunu ve onun da Hz. Dâvud ile Hz. Süleyman arasında veya Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya'nın arasında bir dönemde yaşadığını ifade etmektedir.³⁹²

Üzeyr isminin kökenine gelince bunun hakkında da ihtilaf bulunmaktadır. Bir grup Üzeyr isminin Arapça olduğunu söylerken, çoğunluğu teşkil eden diğer grupsa bu ismin İbranice asıllı olup İbranice'deki Tanrı'nın Yardımı anlamına gelen Ezra'dan Arapçalaştığını öne sürmüşlerdir.³⁹³

Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre Yahudiler, Üzeyr'i Allah'ın oğlu saymak suretiyle Allah'a iftirada bulunmuşlardır. Onların, bu iftiralarıyla alakalı olarak çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, bir zamanlar Tevrat'la amel eden Yahudiler zaman geçtikçe Tevrat'la amel etmeyi azaltmışlar ve en sonunda Tevrat'ı terk etmişlerdir. Allah da onların Tevrat'ı bırakıp hevâ-ü heveslerine uymalarını görünce Tevrat'ı kalplerinden ve zihinlerinden, Tâbut'u da ellerinden alarak onlara Tevrat'ı unutturmuştur. Bunun dışında Allah, onlara öyle musibet ve hastalıklar göndermiştir ki, o musibetler ve hastalıklarla uğraşmaktan Tevrat'ı hatırlamak akıllarına bile gelmemiştir. Bu musibetler sonucunda da onlar sefih bir hayat yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Bunlar bu haldeyken kendi âlimlerinden olan Üzeyr, bu duruma çok üzülerken Allah'a tazarru ve niyazda bulunmuş ve Tevrat'ı yeniden göndermesi için O'na dua etmiştir. Allah da onun duasını kabul ederek kendisine unutturulmuş olan Tevrat'ı tekrar ona ihsan etmiştir. Daha sonra Üzeyr, kavmine gelerek kendisine Tevrat'ın yeniden verildiğini söylemiş ve onlara

³⁸⁹ et-Tevbe, 9/30.

³⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 14.

³⁹¹ Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. II, Beyrut, Mektebetü'l-Meârif, 1990, s.43.

³⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 46.

³⁹³ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, II, 757.

Allah'ın dilediği süre müddetince Tevrat'ı öğretmiştir. Üzeyr'in vefatından sonra ise, onlar Allah'ın daha önceden ellerinden almış olduğu Tâbut'u bulmuşlar ve içindeki Tevrat'la Üzeyr'in onlara öğrettiğini karşılaştırmışlar, ikisi arasındaki benzerliği gördüklerinde şaşırarak İsrailoğulları, "Vallahi bu Üzeyr'e ancak Allah'ın oğlu olduğu için verilmiştir" diyerek ona Allah'ın oğlu demişlerdir.³⁹⁴ Diğer bir rivayete göre ise, Amâlîka kavmi İsrailoğulları'na saldırarak onların bir kısmını öldürmüş ve Tevrat'ı ellerinden almışlardır. Geride kalan İsrailoğulları'nın âlimlerinin bir kısmı, Tevrat Amâlîkahıların eline geçmesin ve onu yok etmesinler diye Tevrat'ı o bölgedeki dağlara gömerek oradan ayrılmışlardır. O zamanlar dağlarda çokça ibadet eden bir genç olan Üzeyr, İsrailoğulları'nın bu şekilde katle ve tehcire uğramalarına, Tevrat'ın ellerinden alınmasına ve de âlimsiz kalmalarına çok üzülen Allah'a birçok kez Tevrat'ı yeniden göndermesi için tazarru ve niyazda bulunmuştur. Daha sonra Allah, ona Tevrat'ı ihsan etmiş, kendi elinde ve zihninde mevcut olmayan Tevrat'ı öğretmiş ve Üzeyr, Tevrat hakkında insanların en bilgisi olmuştur. Önceden o bölgeyi terk eden bölge halkı, oraya döndüğünde Üzeyr, İsrailoğulları'na Tevrat'ı tekrar getirdiğini söylemiştir. İsrailoğulları ise buna inanmayarak Üzeyr'i yalancılıkla suçlamışlardır. Bunun üzerine Üzeyr, Tevrat'ın tamamını yazıya dökerek onlara getirmiştir. Daha sonra bu olayın gerçekliğini anlamak amacıyla Üzeyr'in elindeki Tevrat'ı, bölgeyi terk ederken gömdükleri Tevrat'la karşılaştırmışlar, ikisinin de birbiriyle aynı olduğunu görünce, "Allah bunu ona ancak oğlu olduğu için vermiştir" diyerek Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmişlerdir.³⁹⁵

Yahudilerin Üzeyr'i Allah'ın oğlu saymalarıyla alakalı olarak tefsirlerde birçok görüş ve ihtilaf dile getirilmiştir. Bunlardan biri, Allah'a çocuk isnadını dile getirenlerin Yahudilerin tamamı mı belli bir kısmı mı olduğu konusundaki ihtilaftır. Kur'ân'ın "*Yahudiler Üzeyr Allah'ın oğludur*" ifadesine rağmen Yahudiler, bu iddianın kendilerine ait olmadığını ve kendilerinin böyle bir şey iddia etmediklerini söylemiş ve bunu reddetmişlerdir. Hatta ünlü Yahudi bilgini Mûsâ b. Meymun, Yahudilikte böyle bir inancın olmadığını söyleyerek bunun Kur'ân'ın Yahudilere bir iftirası olduğunu dile getirmiştir.³⁹⁶ Kur'ân Allah'ın sözüdür ve haktır, ona önünden ve arkasından hiçbir batıl

³⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI, 1781; et-Taberî, a.g.e., XI, 410; el-Beğavî, a.g.e., IV, 37; er-Râzî, a.g.e., XVI, 35; Elmalılı, a.g.e., IV, 358-359.

³⁹⁵ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI, 1781; et-Taberî, a.g.e., XI, 410.

³⁹⁶ Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'ân'ın Tartışmalı Konuları*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 80.

ulaşamaz.³⁹⁷ Bu sebeple bu ifadenin Yahudilere ait olduğu ve bu iddiada buldukları açıktır. Ancak Yahudilerden tamamının mı bir grubun mu bir kişinin mi söylediği net olarak belli değildir. Tefsirlere bakıldığında bu konuda çeşitli rivayetler olduğu görülecektir. Bazı müfessirler, bu iddianın Yahudilerin tamamı tarafından dile getirildiğini söylerken bazıları bu iddianın Hz. Peygamber döneminde, içlerinde Sellam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şas b. Kays, Malik b. Sayf'ın bulunduğu Yahudi bir haham grubu tarafından dile getirildiğini söylemişlerdir. Bundan başka Finhas b. Azura adındaki Yahudi bir hahamın tek başına bu iddiada bulunduğu da aktarılan rivayetlerdendir.³⁹⁸ Taberî, Fahreddin Râzî ve Kurtubî gibi müfessirler bu ifadenin Yahudilerin tamamına ait olmadığını, Yahudilerden bir gruba ait olduğunu söylemişlerdir.

Ayette genel bir ifade kullanılmasına, yani وَقَالَتِ الْيَهُودُ “Yahudiler dediler ki” ifadesine gelince, bu lafzen umum bildirmesine rağmen manen hususiyet bildiren bir ifadedir. Çünkü Yahudilerin hepsi bu iddiada bulunmamışlardır. Bu ifade, الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ (Âl-i İmrân, 3/173) ifadesine benzemektedir, bu ayette de umum bir ifade kullanılmış ancak burada umum kastedilmemiştir. Çünkü tüm insanlar o sözü söylememişlerdir.³⁹⁹ Râzî de bu ayetteki ifadenin tüm Yahudileri içine almadığını söylemiş ve bu kullanımın yani topluluk isminin tek bir ferd için kullanılmasının Araplarda yaygın olduğunu söylemiştir. Örnek olarak da, فَلَانٌ يَرْكَبُ الْخَيُْولَ “falanca, atlara biniyor” ifadesini vermiştir. Burada kişinin, atların hepsine değil birine binmesi kastedilmiştir.⁴⁰⁰ Bunun dışında Nekkaş, sözün tüm Yahudileri içine alacak şekilde söylenmesini, o sözü söyleyenlerin yani “Üzeyr Allah'ın oğludur” diyenlerin şan ve şeref sahibi kişiler olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Çünkü bu kişilerin sözleri toplum nezdinde meşhur olur, insanlar bu sözlerle ihticac ederler. Bunun sonucunda o kişilerin sözleri topluma mal edilir ve bu şekilde anlaşılır.⁴⁰¹ Tüm bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda kısaca denilebilir ki, lafzen umumiyet bildiren bir ifade manen hususiyet bildirebilir. Bu açıdan bakıldığında da وَقَالَتِ الْيَهُودُ “Yahudiler dediler ki” ifadesinden Yahudilerin tamamı olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

³⁹⁷ el-Fussilet, 41/42.

³⁹⁸ et-Taberî, a.g.e., XI, 409; el-Mâverdî, a.g.e., II, 352; el-Beğavî, a.g.e., IV, 36; er-Râzî, a.g.e., XVI, 35; Elmalılı, a.g.e., IV, 358.

³⁹⁹ el-Kurtubî, a.g.e., X, 172.

⁴⁰⁰ er-Râzî, a.g.e., XVI, 35.

⁴⁰¹ el-Kurtubî, a.g.e., X, 173.

Tüm bunlardan sonra ifade etmek gerekirse Yahudiler, “Üzeyr Allah’ın oğludur” demek suretiyle Allah’a iftira etmişlerdir. Çünkü gerçekte olmayan bir şeyi bir kişiye isnat etmek hiç şüphesiz iftiradır. Yahudiler de gerçekte hiçbir aslı astarı olmayan kendi ağızlarından uydurdukları sözlerle Üzeyr’i Allah’ın oğlu sayarak Allah’a iftirada bulunmuşlardır. Ancak Yahudiler, Kur’ân’ın bildirdiği bu hakikati inkâr ederek Üzeyr’i Allah’ın oğlu sayma iddialarını kabul etmemişler ve bunu kendilerine bir iftira saymışlardır. Ancak onların ifade ettiği gibi bu bir iftira değildir, nitekim Ortodoks Yahudi inancında olmasa da Yahudi mistik geleneğinde bu inanca rastlanmaktadır. Abraham Galante bunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Kutsal kitabı Zohar olan Kabalistler sağduyulu düşünceden çekindikleri için, onu kabul eden Talmud’u hor görürler. Tanrısallık kavramları tek tanrıci bir din olan Yahudi dininin tanrısallık kavramından farklıdır. Tanrının gücünü sınırlayıp Mesih’i yücelterek onu Tanrı’nın oğlu olarak görürler. Hatta onu Tanrı yerine koyup, bazen Tanrı’nın üç ayrı unsurun birleşiminden oluşan bir bütün olduğunu bile kabul ederler.*”⁴⁰² Bu noktada Yahudi mistik geleneğinde Tanrı-oğul münasebetinin olduğu görülmektedir. Bu inanç ise sanıldığı gibi Yahudilerin tamamında değil onların belirli bir inancında, belirli bir dönemde ve belirli bir grubunda ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Kur’ân’ın hadiseyi Hıristiyanların İsa’yı Allah’ın oğlu saymasıyla beraber ele alması da Yahudilerin bu iddiasının bazılarının iddia ettiği gibi mecaz değil hakikat anlamında olduğunu göstermektedir. Çünkü Hıristiyanlarda İsa, Allah’ın oğlu addedilmektedir. Yahudi inancıyla da bunun beraber verilmesi bunun hakikat anlamında kullanıldığını göstermektedir. Tüm bunlardan sonra sonuç olarak denilebilir ki, Yahudiler Üzeyr’i Allah’ın oğlu saymakla daha öncekilerin yaptığı gibi Allah’a iftirada bulunmuşlardır.

2. Ahbarı Rab Edinmeleri

Hibr veya habr sözcüğünün çoğulu olan ahbar kelimesi sözlükte bilginler, faziletli kimseler, din büyükleri, yazılı veya şifahi güzel eserler veren ve güzel üslup sahibi kimseler anlamına gelmektedir. Dini terim olarak ise ahbar, Tevrat’ı ve hükümlerini iyi bilen Yahudi din âlimleri ve hahamları anlamına gelmektedir.⁴⁰³ Ahbar kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de rabbani kelimesi ile iki; ruhban kelimesiyle de iki kez olmak üzere toplam

⁴⁰² Abraham Galante, *Sabetay Sevi Ve Sabetaycılarının Gelenekleri*, (çev. Erdoğan Ağca) İstanbul, Zvi-Geyik Yayınları, 2000, s. 18-19.

⁴⁰³ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.11; Komisyon, *Kur’ân Yolu*, II, 278.

dört kez geçmektedir. Kelimenin Kur’ân’da geçtiği ayetlere bakıldığında genel olarak olumlu bir görüntü çizmediği görülmektedir. Nitekim ahbarın zikredildiği ayetlerde, Yahudilerin onları rab edinmeleri⁴⁰⁴, ahbarın haksız yere insanların mallarını yemeleri, insanları Allah yolundan alıkoymaları⁴⁰⁵, yine onların insanları günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırmamaları⁴⁰⁶ ele alınmaktadır. Kur’ân bu noktada Yahudilerin ve onların ahbarının ahvalini şiddetli bir şekilde eleştirmiş, Yahudilerin ahbarını rab edinmesini şirk olarak tanımlarken ahbarın insanların mallarını haksız yere yemelerinin ve insanları gınahtan sakındırmayarak Allah yolundan alıkoymalarının karşılığını şiddetli bir azaba uğramakla izah etmiştir.

Yahudiler, ahbarı (hahamları) rab edinmek suretiyle Allah’a iftirada bulunmuşlardır. Çünkü Allah’tan başka bir varlığı rab edinmek şirk olmasının yanında aynı zamanda bir iftiradır. Bu konuyla alakalı olarak yüce Allah Tevbe Suresi 31. ayetinde şöyle buyurmuştur:

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحِ ابْنِ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“(Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”

Ayette bildirildiğine göre Yahudiler hahamlarını; Hıristiyanlar ise rahipleri ile Hz. İsa’yı rab edinmişlerdir. Onlar Allah’ın emrine değil, hahamlarının ve ruhbanlarının emrine boyun eğmişlerdir. Onlara itaat ederek Allah’a tapar gibi tapmışlar yani onların sözlerini Allah’ın sözünün önüne geçirerek Allah’a isyanda bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra Allah’ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmışlardır. Kendi hevâ ü heveslerini esas alarak Allah’ın yapılmasını istediği şeyleri yapmayıp, yapılmasını istemediği şeyleri yapmışlardır. Böylece Allah’ın emir ve hükümlerine karşı gelerek hahamlarını ve ruhbanlarını kendilerine rab edinmişler ve onların emir ve hükümlerine razı olmuşlardır.

Yahudilerin ahbarı rab edinmesiyle alakalı olarak ayetle ilgili tefsirlerde şu rivayet aktarılmıştır: Rebî b. Enes demiştir ki, Ebû Âliye’ye “Beni İsrail’de bu rububiyet nasıldı”

⁴⁰⁴ et-Tevbe, 9/31.

⁴⁰⁵ et-Tevbe, 9/34.

⁴⁰⁶ el-Mâide, 5/63.

diye sordum. O da şöyle cevap verdi: “Onlar, Allah’ın kitabında hahamlarının sözlerinin aksine bir şey bulduklarında hahamlarının sözlerini tutarlar, Allah’ın hükmünü de bırakırlardı.”⁴⁰⁷ Bu ayet ve rivayet göz önünde bulundurulduğunda Yahudilerin onların hükümlerine razı olmak ve emirlerini yerine getirmek açısından onları rabb edindikleri görülmektedir. Yoksa Yahudiler hahamlarını âlemin idarecisi şeklinde rab addetmiyorlardı.⁴⁰⁸ Ancak Elmalılı’nın bu konudaki açıklamaları onların hahamlarını rab edinmelerinin mahiyetini ortaya koyması açısından önemlidir. Elmalılı bu konuda şöyle söylemektedir: “Herhangi birini rab ittihâz etmiş olmak için ona behemehal “rabb” nâmını vermiş olmak şart değildir. Allah’ın emrine muvâfık veya muhalif olduğunu hiç hesaba almayarak onun emrine itâat etmek ve ale’l-husus ahkâmına müteallik olan hususatta onu vâzî’-ı ahkâm ve hukuk gibi tanıyıp da o ne söyler ne emrederse hakk oluverir gibi farz etmek, ona itâatle Allah’ın emr u hükmüne muhalefet eylemek onu Allah’tan başka rabb ittihâz eylemek ona tapmak demektir.”⁴⁰⁹ Yahudiler bunu her ne kadar hahamlarını rabb edinmek şeklinde görmeseler dahi yapmış oldukları bu ameliye hahamları rabb edinmekten başka bir şey değildir. Onların bu şekilde Allah’ın evamirini ve ahkâmını dışlayarak hahamlarının evamirini ve ahkâmını kabul etmeleri Allah’a karşı bir iftiradır. Çünkü Yahudiler, hahamlarını rabb edinmekle Ehl-i Kitap olmalarına rağmen şirkin içine düşmüşlerdir. “Oysa bunlar ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”⁴¹⁰ ayetinde de ifade edildiği üzere onlar bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmalarına rağmen hahamlarını rabb edinerek Allah’a karşı şirk koşmuşlardır. Ayetin sonunda zikredilen, “O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır” ifadesi ise onların yaptıklarının bir şirk olduğunu açıkça göstermektedir. Yüce Allah’ın bildirdiği üzere de şirk içinde iftirayı barındıran kötü bir ameliyedir. Nitekim Yüce Allah başka bir ayette, “kim Allah’a şirk koşarsa büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur”⁴¹¹ buyurarak Allah’a şirk koşmanın bir iftira olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan Yahudilerin hahamlarını rabb edinmelerinin bir şirk olduğu açıkça bilindikten sonra

⁴⁰⁷ et-Taberî, a.g.e., XI, 420; Ebu’s-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmadî (982/1574), *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezaya’l-Kur’âni’l-Kerîm (Tefsîru Ebî’s-Suûd)*, C. IV, Beyrut, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, t.y., s. 60.

⁴⁰⁸ er-Râzî, a.g.e., XVI, 38.

⁴⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., IV, 361.

⁴¹⁰ et-Tevbe, 9/31.

⁴¹¹ en-Nisâ, 4/48.

Yahudilerin bu yaptıklarının Allah'a karşı bir iftira olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

3. Allah'ın Oğulları ve Sevgili Kulları Olduklarını İddia Etmeleri

Kibirli ve gururlu olmalarıyla bilinen Yahudiler, kendilerini her zaman diğer millet, ırk ve dinlerden üstün görmüşler ve kendilerinin Allah katında önemli bir mevkide bulduklarını iddia etmişlerdir. Bunun sebebi kendilerindeki “seçilmişlik” inancından kaynaklanmaktadır. Tevrat onların seçilmiş olmasıyla alakalı olarak bize şunu bildirmektedir: “Siz Tanrınız Rab için kutsal bir kavimsiniz. Tanrınız Rab kendi has kavmi olmanız için yeryüzündeki bütün milletler arasından sizi seçti.”⁴¹² Bunun yanında Kur'ân'da da onların Allah tarafından âlemlere üstün kılındığı ifade edilmektedir: “Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.”⁴¹³ Tevrat'ta ve Kur'ân'da geçtiği üzere Yahudilerin diğer milletlerden üstün kılınmaları Tanrı ile aralarındaki ahite bağlı kalmalarıyla mümkündür. Nitekim Yahudi inancına göre Tanrı, kendi iradesini ve hâkimiyetini yeryüzünde temsil etmek için Yahudilerin atalarını seçerek onlarla bir ahit yapmıştır.⁴¹⁴ Tevrat'ta geçtiği üzere bu ahite göre Yahudiler Tanrının emirlerini yerine getirecek ve onu yeryüzünde temsil edecekler buna karşılık Tanrı onları diğer bütün milletlerden üstün tutacak ve onlara bolluk, bereket ihsan edecektir.⁴¹⁵ Ancak ahde vefa göstermezler ve verdikleri sözü tutmazlarsa da onlara birçok bela gönderecek, kendileri lanetli bir toplum olacak ve yok olma durumunda kalacaklardır.⁴¹⁶ Kur'ân'da da yine bu şekilde onlar hakkında hem olumlu hem de olumsuz ifadeler mevcuttur. Kur'ân'a göre ahde vefa göstermeleri durumunda Allah, onların üzerine nimetini tamamlayacağını, onlara dünyada ve ahirette hayır ihsan edeceğini,⁴¹⁷ bunun aksini yapmaları durumunda ise –ki onlar birçok defa ahde vefa göstermemişlerdir- dünyada lanetlenip kalplerinin mühürleneceğini ve kıyamet günü de azabın en şiddetlisine maruz kalacaklarını bildirmiştir.⁴¹⁸ Kur'ân'ın onlar hakkındaki bu seçilmişlik ve tafdiliyet iddiası onların yaşadıkları dönemi kapsamaktadır. Yoksa bu, her dönem âlemlere üstün oldukları anlamına gelmemektedir. Nitekim onlar ahdi

⁴¹² Tesniye, 7/6.

⁴¹³ el-Bakara, 2/47. Ayrıca bkz. ed-Duhân, 44/32; el-Casiye, 45/16.

⁴¹⁴ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. B., (ed.) Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 227.

⁴¹⁵ Tesniye, 7/12, 28/1-14.

⁴¹⁶ Tesniye, 8/19-20; 28, 15-68.

⁴¹⁷ el-Bakara, 2/40, 120; el-Mâide, 5/12.

⁴¹⁸ el-Bakara, 2/85; el-Mâide, 5/13.

bozmalarıyla Allah'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu bu lütuftan yararlanamamışlar ve Allah'ın kendilerine gönderdiği birçok bela ve musibete maruz kalmışlardır.

Atalarının seçilmişlik ve diğer milletlerden üstün olma durumu zihinlerinde yer etmiş olan sonraki dönem Yahudileri, bundan bir payları olduğunu düşünerek kendilerinin Allah'ın oğlu ve sevgilileri olduklarını iddia etmişlerdir. Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber, Yahudilerden bir grubu İslam'a davet etmiş, kabul etmemeleri durumunda da Allah'ın azabına maruz kalacaklarını bildirerek onları bu konuda uyarmıştır. Hz. Peygamber'in bu uyarısına karşılık olarak Yahudiler, "Bizi bununla mı korkutuyorsun ya Muhammed? Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" demişlerdir.⁴¹⁹ Bu hadise üzerine Yüce Allah Mâide Suresi 18. ayetini inzal buyurmuştur:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ

"Bir de yahudiler ve hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz."

Ayette zikri geçen "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" ifadesiyle ne kastedildiği konusunda müfessirler çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Bu görüşlerden birincisine göre, Yahudiler "Allah'ın oğullarıyız" diyerek İbnullah dedikleri Üzeyr'e intisaplarını kastetmişler ve bu intisap ile şeref elde etme konusunda kendilerini Allah'ın torunu hükmünde tutmuşlardır. İkinci görüş olarak ise, Yahudiler doğrudan doğruya kendilerinin Allah'a intisaplarını kastederek Allah'ın kendilerine bir baba gibi merhametli, affedici ve kendilerinin Allah yanında sevgili oğulları gibi nazlanabilecekleri derecede mukarreb ve kıymetdar olduklarını iddia etmişlerdir.⁴²⁰ Burada her iki durumda da "Allah'ın oğulları" ifadesi mecaz bir anlam ifade etmektedir. Onların söyledikleri bu söz nihayetinde, ister hakikat manasında olsun ister mecaz manasında olsun, Allah'a iftira etmektir. Çünkü onlar Allah adına birtakım sözler ve durumlar ihdas ederek kendilerini bu iddialarla yüceltmeye çalışmaktadırlar. Belli bir dönem atalarının ahde uymaları karşılığında Allah tarafından tafdil edilmeleri, sonraki dönem Yahudilerinin zihninde önemli bir yer işgal etmiş, atalarının ahdi bozduklarını unutarak kendilerini Allah katında hala önemli bir mevkide saymışlardır. İşte bu şekilde "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" demeleri kendilerinin eskiden beri sahip oldukları seçkin bir zümre ve

⁴¹⁹ et-Taberî, a.g.e., VIII, 269; el-Kurtubî, a.g.e., VII, 388.

⁴²⁰ Elmalılı, a.g.e., III, 226.

ayrıcalıklı bir millet olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Yüce Allah, onların bu iddialarının doğru olmadığını, “*De ki: “Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O’nun yarattıklarından bir beşersiniz.”*” ayetiyle ifade etmiş ve onların iddia ettikleri gibi Allah’ın oğlu ve sevgili kulu olmadıklarını söylemiştir. İddia ettikleri gibi onlar gerçekten Allah’ın sevgili kulları olsalardı Allah’ın azabına uğramazlardı. Ne var ki onlar Allah’ın sevgili kulları olmalarını iddia etmelerine rağmen bunun yanında azaba maruz kalacaklarını da bilmektedirler. Nitekim “azab bize ancak 40 gün, yani dünyada buzağıya taptığımız kadar dokunacak, sonrasında hepimiz oradan çıkarılacağız” diyerek Allah’ın kendilerine azab edeceğini ikrar etmektedirler. Azaba uğrayacaklarını bilmelerine rağmen yine de kendilerinin Allah’ın oğulları ve sevgilileri olduklarını iddia etmelerini Taberî, onların yalancı müfteriler olmalarıyla açıklamıştır.⁴²¹ Çünkü onlar gerçekte olmayan bir şeyi iddia ederek Allah’a karşı yalan söylemekte ve ona iftira etmektedirler.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Yahudilerin bu şekilde kendi hevâ u heveslerine uyarak uydurdukları bu sözler Allah’a karşı bir iftiradır. Hakiki anlamda “Allah’ın oğulları” olduklarını iddia ettiklerinde Allah’ın böyle bir şeyden münezzeh olmasından dolayı onların bu iddiaları açık bir şekilde iftira olmaktadır. Yine aynı şekilde “Allah’ın oğulları” ifadesine mecaz bir anlam yüklediklerinde söyledikleri söz Allah’ın bildirdiği hakikate uymadığından dolayı bu yaptıkları da bir iftira sayılmaktadır. Bunun yanı sıra “Allah’ın sevgilileri” olma iddiaları da boş bir kuruntudan öteye gitmemektedir. Çünkü onlar Allah’ın sevgili kulu olsalardı Allah onlara günahları sebebiyle azap etmez, bilakis onları koruyup kollar ve ihsanda bulunurdu. Tüm bunlardan sonra Yahudilerin iddia ettikleri gibi onların “Allah’ın oğulları ve sevgili kulları” olmadıkları açıkça görülmektedir. Çünkü onlar ne gerçek manada Allah’ın oğulları ne de mecâzi manada Allah’ın şefkat duyup sevgi gösterdiği ve –haşa- oğulları yerine koyduğu sevgili kullarıdır. Son raddede onların söyledikleri bu sözler boş kuruntular ve hevâ u heveslerine uyarak uydurdukları iftiralarlardır.

⁴²¹ et-Taberî, a.g.e., VIII, 271.

4. Allah'ı Cimrilikle Suçlamaları

Allah'a karşı birçok iftirada bulunan Yahudilerin O'na karşı bir başka iftiraları da O'nu cimri ve aciz olmakla suçlamalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin Allah'ı cimrilikle suçlamaları hakkında şu ayet zikredilmektedir:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

“Yahudiler "Allah'ın eli bağıdır (Allah cimridir)” dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir...”⁴²²

Bu ayet Yahudilerin Allah'ı eli bağı olmakla suçlamasından ve Allah'ın da onları bu iftiraları sebebiyle zemmetmesinden bahsetmektedir. Müfessirlerin bildirdiğine göre bu ayet Yahudilerin Allah'a cimrilik isnat etmesiyle alakalıdır. Nitekim Yahudiler يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ diyerek Allah'ın nimetlendirme, ihsan etme açısından cimri olduğunu, kendilerine karşı bir lütufta bulunmadığını iddia etmişlerdir. Elmalılı ise bu konuda, يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ifadesine iki anlam yükleyerek, ifadeyi “Allah'ın eli bağıdır, eli sıkıdır” şeklinde tercüme etmiştir. Şüphe yok ki, Türkçe'de “eli bağı olmak” ve “eli sıkı olmak” iki farklı anlama gelen deyimlerdir. Eli bağı olmak, çaresizlik, acizlik ve istediğini yapamaz durumda olmak anlamına gelirken; eli sıkı olmak, imkânı ve serveti olmasına rağmen cimrilikte bulunmak anlamına gelmektedir. Türkçe'de bu şekilde iki farklı manaya sahip olan bu iki deyim Elmalılı'nın ifadesine göre Arapça'da gulliyed ile ifade edilmektedir. Yani gulliyed, hem eli sıkı olmak hem de eli bağı olmak anlamını içine almaktadır. Nitekim وَلَا تُجْعَلْ يَدُكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ (el-İsrâ, 17/29) ifadesindeki مَغْلُولَةً kelimesi eli sıkılığı ifade ederken; غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ (el-Mâide, 5/64) ifadesindeki غُلَّتْ kelimesi eli bağı olmayı ifade etmektedir. İşte tüm bu bilgilerden sonra, Yahudilerin يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ifadesini Allah hakkında hem eli bağı olmak hem de eli sıkı olmak anlamında kullandıkları görülmektedir. Buna göre onlar, Allah'ın elinin bağı olmasıyla Allah'ın dilediğini yapamayacağını, herhangi bir şey üzerinde tasarrufta bulunamayacağını ve istediği gibi infak ve ihsan edemeyeceğini kastederken; Allah'ın elinin sıkı olmasıyla da kendilerine karşı cimrilikte bulunup ihsan ve lütufta bulunmayacağını kastetmişlerdir.⁴²³ Ancak Yüce Allah, بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ “Hayır, O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir” buyurarak onların bu iddia ve iftiralarına mukabelede bulunmuştur. Yüce Allah'ın onlara mukabelede

⁴²² el-Mâide, 5/64.

⁴²³ Elmalılı, a.g.e., III, 303.

bulunurken yed kelimesini tesniye formunda kullanması ise mübalağadan kaynaklanmaktadır.⁴²⁴ Yahudilerin يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ “Allah eli sıkıdır” iftirasına karşılık olarak yüce Allah, بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ “bilakis Allah’ın iki eli de açıktır” diyerek kendisinin kerem ve ihsan sahibi olduğunu, onların iddia ettiği gibi eli sıkı olmak bir yana dursun, çok fazla cömert ve lütfkâr olduğunu bu mübalağa formuyla ifade etmiştir. Yine bunun yanı sıra, يَنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ “...dilediği gibi verir” ayetiyle de kendisine yöneltilen “Allah’ın eli bağlıdır, dilediğini yapamaz, istediği gibi tasarrufta bulunamaz” nev’inden iftiralara bu şekilde cevap vermektedir.

Bu ayetin sebab-i nüzulüne gelince, İbn Abbas, İkrime el-Berberî (105/723), Dahhâk b. Müzâhim (105/723) ve Katâde’nin aktardığına göre, önceden Yüce Allah, Yahudilere öyle çok bolluk ve ihsanda bulunmuştur ki, Yahudiler bununla o zamanın en zenginleri olmuşlardır. Ancak daha sonra Hz. Peygamber’in durumu konusunda Allah’a isyan edip onu yalanladıkları zaman Allah, bahşettiği zenginlikleri onlardan söküp almış ve bu isyanları yüzünden darlık ve sıkıntıya düşmüşlerdir. İşte onlardaki bu zenginlik ellerinden gidip de sıkıntı ve darlığa düşünce onların önde gelen ahbarından olan Finhas b. Azura “Allah bize artık nimet vermiyor, eli sıkılaştı” demek suretiyle Allah’a iftirada bulunmuştur.⁴²⁵ Bu aktarılan rivayette “Allah’ın eli sıkıdır” sözünü söyleyenin yalnızca Finhas b. Azura olmasına rağmen ayette tüm Yahudilerin kastedilmesi konusu müfessirlerce ele alınmıştır. Müfessirler genellikle bu sözü söyleyenin Finhas b. Azura olduğunu söylemişlerdir. Ancak Finhas bu sözü söylediğinde Yahudilerin hiçbir şekilde onun bu sözüne karşı olmamaları ve bu konuda sükût etmeleri ikrardan sayılmış, bunun sonucunda da söz bütün Yahudilere nispet edilmiştir.⁴²⁶

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Yahudiler, Allah’a isyan etmeleri ve Hz. Peygamber’i yalanlamaları sebebiyle Allah tarafından cezalandırılmış ve daha önce kendilerine bahşedilmiş olan nimetlerden mahrum edilmişlerdir. Hâlbuki onlar isyan ve yalanlama yerine Allah’a itaat etselerdi Allah onlardan nimetini mahrum etmez, bilakis onları eski bolluk ve zenginliklerinden daha fazlasıyla müşerref kılardı. Ancak Yahudiler her zaman olduğu gibi burada da kendi istek ve arzularının peşinde koşmuşlar, daha sonra rahmet ve nimetten mahrum kaldıklarında da Allah’ı eli sıkı olmakla suçlayarak O’na

⁴²⁴ İbn Âşûr, a.g.e., VI, 250.

⁴²⁵ el-Beğavî, a.g.e., III, 76.

⁴²⁶ el-Beğavî, a.g.e., III, 76; el-Kurtubî, a.g.e., VIII, 81; İbn Âşûr, a.g.e., VI, 249.

iftirada bulunmuşlardır. Şüphesiz onların iddia ve iftira ettiği gibi Allah'ın eli sıkı değil bilakis sonuna kadar açıktır ve dilediğine de dilediğini vermektedir.

5. Allah'a Fakirlik İsnat Etmeleri

Âl-i İmrân Suresi 181. ayetinde ifade edildiğine göre bir grup “Muhakkak ki Allah fakir biz ise zenginiz” demişlerdir. Ancak bunu kimin söylediği sarıh bir şekilde zikredilmediği için bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat bu ayet grubu siyak-sibak çerçevesinde ele alındığında bu iddiayı dile getirenlerin kim olduğuna dair bir fikir yürütülebilir. Nitekim ayetin öncesinde ve sonrasında anlatılanlar bunu söyleyenlerin Yahudiler olduğuna işaret etmektedir. Kurtubî, bu iddiayı dile getirenlerin kâfirler özellikle de Yahudiler olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷ Taberî ise bunu Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin söylemiş olduğunu bildirmiştir.⁴²⁸ Bunun dışında müfessirler genel olarak bu iddiada bulunanların Yahudiler olduğunu söylemiş ve tefsirlerinde bununla alakalı rivayetleri nakletmişlerdir. Bu rivayetlerden birine göre, bir gün Hz. Peygamber Beni Kaynuka'yı İslam'a girmeye, namaz kılmaya, zekât vermeye ve Allah'a karşı hasende bulunmaya davet eden bir mektup yazarak bunu Hz. Ebû Bekir'le onlara göndermiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onların Beyt-i Midras isimindeki dersliklerine gelmiş ve o sırada Yahudilerin Finhas b. Azura isimindeki hahamlarının başında toplandıklarını görmüştür. Daha sonra Finhas'ın yanına gelerek, “Yazıklar olsun sana ey Finhas! Allah'tan kork ve Müslüman ol, şüphesiz sen Muhammed'in Allah Rasulü olduğunu ve size Allah'tan hakkı getirdiğini kendi yanınızda bulunan Tevrat ve İncil'de yazılmış halde buluyor ve biliyorsunuz” demiştir. Hz. Ebû Bekir'in bu sözü üzerine Finhas, “Vallahi ey Ebû Bekir, biz Allah'a muhtaç değiliz, O bize muhtaçtır. Hem biz O'nun bize yalvardığı kadar da yalvarmıyoruz, yani biz O'ndan daha zenginiz. Arkadaşınızın iddia ettiği gibi eğer o zengin olsaydı bizden karz da istemezdi. Hem bununla birlikte bir de O size ribayı yasaklıyor bize riba veriyor. Eğer bizden zengin olsaydı bize riba vermezdi.” demiştir. Finhas'ın Allah hakkında böyle konuşmasına öfkelenen Hz. Ebû Bekir, şiddetli bir şekilde ona tokat atarak, “Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer sizinle bizim aramızda bir ahit bulunmasa şimdiye boynunu vurmuştum ey Allah'ın düşmanı” demiştir. Bunun üzerine Finhas, Hz. Peygamber'e gelerek, “Ya Muhammed! Şu arkadaşının yaptığına bak” deyip Hz. Ebû

⁴²⁷ el-Kurtubî, a.g.e., V, 442.

⁴²⁸ et-Taberî, a.g.e., VI, 277.

Bekir’i şikâyet etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber, “Neden böyle yaptın?” deyince Hz. Ebû Bekir, “Ey Allah’ın Rasulü! Allah düşmanı, Allah hakkında çok ağır sözler söyledi. Allah’ın fakir olduğunu söyleyip kendilerinin O’ndan zengin olduğunu iddia etti, bunun üzerine ben de sinirlendim ve ona vurdum” dedi. Finhas da, bu iddiaları inkâr ederek, “Ben böyle bir şey söylemedim” deyince Yüce Allah, Finhas’ı inkâr Hz. Ebû Bekir’i de tasdik ederek şu ayeti inzal eyledi:⁴²⁹

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَتَقْوُلُ دُفُوعًا عَذَابَ
الْحَرِيقِ

“Allah; “Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve “Tadın yangın azabını!” diyeceğiz.”⁴³⁰

Daha önceki konularda da geçtiği üzere bu rivayette de sözü söyleyen bir kişi olmasına rağmen Kur’ân bunu الَّذِينَ قَالُوا ifadesiyle tüm hepsine hamletmiştir. Bu şekilde onların hepsinin buna dâhil edilmesinin sebebi, söz söylenildiğinde ondan razı olup ona karşı bir tepki vermemelerinden kaynaklanmaktadır.⁴³¹

Şu açıkça bilinmelidir ki “*Şüphesiz Allah fakirdir, biz zenginiz*” ifadesi Allah’a karşı bir yalan ve iftiradır. Yahudiler, Allah’ın Müslümanlardan مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا “*Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin*” (el-Bakara, 2/245) ayeti mucibince karz istemesini O’nun fakirliğiyle açıklamış, bu durumda kendilerinin de Allah’tan zengin olduklarını iddia etmişlerdir. Nitekim Allah’ın karz istemesi onların iddia ettiği gibi Allah’ın kullarının vereceğine ihtiyacı olduğundan değildir. Allah yolunda harcamak, infak etmek ve birinin sıkıntısını gidermek Allah’a karzı hasen vermek nev’inden bir ameliyedir ve orada kastedilen asıl husus da odur. Durum böyleyken bunu “Allah, kullarından borç istiyor demek ki Allah fakirdir” şeklinde dile getirmek şüphe yok ki, Allah hakkında haksız iddiada bulunmak ve O’na iftira etmektir.

C. Hıristiyanların Allah’a Yöneltiltikleri İftiralar

Allah hakkında iftirada bulunan gruptan bir diğeri de Hıristiyanlardır. Onlar da Müşrikler ve Yahudiler gibi Allah’ın zatı ve uluhiyeti hakkında birtakım iddialar ortaya

⁴²⁹ et-Taberî, a.g.e., VI, 277-278; el-Beğavî, a.g.e., II, 143-144.

⁴³⁰ Âl-i İmrân, 3/181.

⁴³¹ er-Râzî, a.g.e., IX, 122; Elmalılı, a.g.e., II, 458.

atmış ve O'nunla alakalı iftiralarda bulunmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği üzere onların Allah'a karşı en büyük ve en meşhur iftiraları hiç şüphesiz Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu addedip onu Allah yerine koymalarıdır. Günümüz Hıristiyanlık inancının da bir ilkesi olan bu durum şüphesiz Allah'a karşı atılmış en büyük iftiralardan birisidir. Bununla birlikte Hıristiyanların kendilerini Allah'ın sevgili kulları saymaları, ruhbanlarını rab edinmeleri de onların iftiraların bazılarıdır.

1. Hz. İsa'yı Allah'ın Oğlu Kabul Etmeleri

Tevbe Suresinde, وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ، “Hıristiyanlar ise, “İsa Mesih, Allah'ın oğludur” dediler”⁴³² ayetinde geçtiği üzere Yahudilerin Hz. Üzeyr'i Allah'ın oğlu saymaları gibi Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu saymışlardır. Onların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu saymalarıyla alakalı olarak tefsirlerde birkaç görüş zikredilmektedir. Bir görüşe göre Hıristiyanların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu saymalarının sebebi, babasız olarak dünyaya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise, hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesinden dolayıdır.⁴³³ Hıristiyanlar daha sonra bu inançlarını kutsal kitaplarında “ben, benim ve sizin babanıza gidiyorum” ifadesiyle zikrederek bu düşüncelerine bir dayanak oluşturmaya çalışmışlardır.⁴³⁴

Bu şekilde onlar kendilerinden öncekilerin, yani müşriklerin melekleri Allah'ın kızları sayması ve Yahudilerin Üzeyr'i Allah'ın oğlu saymaları gibi İsa'yı Allah'ın oğlu saymışlardır. Ancak buna karşılık, Kur'ân-ı Kerîm biri genel diğeri özel olmak üzere iki delille onların Hz. İsa'nın oğulluğu iddiasını reddetmiştir. Genel olan delil, Allah'ın evlat edinmesinin düşünülemeyeceğini ifade eden ayetlerden müteşekkildir. Özel olan delile gelince bu da Hz. İsa'nın beşeriyet özelliklerinin vurgulandığı ayetleri kapsamaktadır.⁴³⁵ Bu iki delil göz önünde bulundurulduğunda Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmelerinin Allah'a bir iftira olduğu görülecektir. Tüm bunlardan sonra kısaca belirtmek gerekirse nasıl ki müşrikler melekleri Allah'ın kızları sayarak, Yahudiler de Üzeyr'i Allah'ın oğlu sayarak O'na iftira etmişlerse Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu sayarak O'na iftira etmişlerdir.

⁴³² et-Tevbe 9/30.

⁴³³ el-Mâverdî, a.g.e., II, 353.

⁴³⁴ en-Nisâbü'rî, a.g.e., II, 570.

⁴³⁵ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, II, 192.

2. “İsa Mesih Allah’tır ve Allah Üçün Üçüncüsüdür” İddiaları

Hıristiyanlar, İsa’nın göğe yükseltilmesinden sonra belli bir dönem tevhid dini üzere kalmışlardır. Bu sürede tevhid dininin gerektirdiği şekliyle namaz kılıp oruç tutmuşlar ve dinin gereklerini yerine getirmişlerdir.⁴³⁶ Daha sonraları bir yayılma süreciyle birlikte inançları birçok yerde hızla yayılan Hıristiyanlar, ulaştıkları ve karşılaştıkları yeni bölgelerde politeist kültür ve inançlardan, felsefi düşüncelerden ve de eski Yahudi inancından etkilenecek şekilde tevhidi tanrı inancından uzaklaşıp yeni bir tanrı anlayışının etkisi altına girmişlerdir.⁴³⁷ İşte Hıristiyanların bu yeni tanrı anlayışları daha sonra teslis olarak akideleştirecekleri düşüncenin nüvesini oluşturmaktadır.

Sözlükte, “üçleme” anlamına gelen teslis, terim olarak Hıristiyanların tanrı inancını oluşturan baba, oğul ve kutsal ruhu ifade eder. Hıristiyanlığa bu inancın ne zaman girdiği tartışmalı bir konu olmakla birlikte Yeni Ahit metinlerinden Sinoptik İncil’lerde bu üçlemeye dair tek ifadeye, Matta İncil’inde geçen, “*Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin*”⁴³⁸ ayetinde rastlanmaktadır.⁴³⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de ise Hıristiyanların akideleri haline gelmiş olan bu teslis inancına, “*İsa Mesih, Allah’tır diyenler kâfir oldular*”⁴⁴⁰ “*Allah, üçtür demeyin*”⁴⁴¹ “*Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir oldular*”⁴⁴² ve de “*İsa, Allah’ın oğludur*”⁴⁴³ gibi ayetlerde işaret edilmekte olup onların söyledikleri bu sözlerin küfür olduğu vurgulanmıştır.

Hıristiyanlıktaki teslis inancının mahiyeti konusuna gelince, bu konuda gerek Hıristiyan dünyasında gerekse İslam dünyasında birçok ihtilaf ortaya çıkmış ve teslisin ne olduğu hakkında birçok görüş bildirilmiştir. Hıristiyanlar genel olarak teslis inancıyla alakalı olarak, teslisin unsurlarının aynı tanrısal öze sahip olduklarına ve bu unsurların her birinin evrene ve insana yönelik fonksiyonlar açısından belirli özellikleri olduğuna inanmaktadırlar. Hıristiyanlar baba, oğul ve kutsal ruh üçlemesine dayalı tek tanrı inancını “üç uknumlu tek tanrı” ifadesiyle açıklamaktadırlar. Teslisi oluşturan unsurlar

⁴³⁶ el-Kurtubî, a.g.e., VII, 234.

⁴³⁷ Mehmet Katar, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. XX, S. 3, Yıl 2007, s. 334.

⁴³⁸ Matta, 28/19.

⁴³⁹ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, 5.B., İstanbul, İsam Yayınları, 2015, s. 71.

⁴⁴⁰ el-Mâide, 5/17-72.

⁴⁴¹ en-Nisâ, 4/171.

⁴⁴² el-Mâide, 5/73.

⁴⁴³ et-Tevbe, 9/30.

Hıristiyanlarca baba, oğul ve kutsal ruh olarak addedilmiş, bu unsurların her birine de uknum denilmiştir. Buna göre birinci uknum, baba diye de nitelenen Tanrı'dır. Tanrı teslisin ilk ve aslı unsurudur. Her şeyin yaratıcısı ve sahibi O'dur, ezeli ve ebedidir. İkinci uknum, Tanrı'nın bedenleşen kelâmı olan oğul İsa Mesih'tir. Hıristiyanlarca İsa, Allah kelamının bedenleşmiş şeklidir. Bunun yanında hem Tanrı hem de Tanrı'nın oğludur. Üçüncü uknum ise, Tanrı'nın mukaddes ruhu olan Kutsal Ruh'tur. Kutsal ruh da baba ve oğul ile aynı cevherden olup onlar gibi bir ilahtır. Bu uknumların her birinin bir görevi ve sorumluluk alanı bulunmaktadır, buna göre baba yaratıcı ve yönetici; oğul kurtarıcı ve yargılayıcı; kutsal ruh da inayet ve ihsan edicidir.⁴⁴⁴ Hıristiyanlara göre bu üç uknum tanrının öz ya da cevher açısından değil, yalnızca fonksiyonel açıdan farklılığını ifade etmektedir. Bu bağlamda onların bu anlayışları göz önünde bulundurularak baba, oğul ve kutsal ruhun aynı öze sahip olmakla birlikte fonksiyonel şahıslık açısından birbirinden farklı uknumlar olduklarını söylemek mümkündür. Hıristiyanların bu şekilde formüle ettikleri teslis inançları kendilerine göre tek tanrı inancını ifade etmektedir. Onlar kendilerine yöneltilen monoteizmden uzak tanrı düşüncesini kesinlikle reddederek teslisin tek tanrı inancı taşıdığını dile getirmektedirler.⁴⁴⁵ Ancak Kur'an bu noktada onların bu inançlarının yanlışlığını bildirmekte ve onların küfre girdiklerini açıkça beyan etmektedir.

Kur'an'ın bildirdiği şekliyle Hıristiyanlar, "İsa Mesih Allah'tır, Allah üçtür ve üçün için üçüncüsüdür" diyerek üç ilah addetmişler ve şirke düşmüşlerdir. Nitekim Allah, onların bu söylemlerine karşılık "İlah üçtür demeyin, Allah bilakis tek bir ilahtır" buyurmuş ve bu şekilde söylemlerde bulunmalarından vazgeçmelerini istemiştir. Tefsirlerde "Üçtür demeyin"⁴⁴⁶ ve "Andolsun "Allah, üçün için üçüncüsüdür" diyenler kâfir oldu"⁴⁴⁷ ifadesiyle alakalı olarak Hıristiyanların bu üç ilahla neyi kastettiği konusunda ihtilaf bulunduğu söylenmektedir. Râzî, Allah'ın üç veya üçün için üçüncüsü olmasıyla alakalı olarak iki görüş olduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisine göre, Râzî buna, *أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخَذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ*, "Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin"⁴⁴⁸ ayetini delil getirerek, teslis inancının Allah, İsa ve Meryem'den teşekkül ettiğini söylemektedir. Râzî

⁴⁴⁴ Komisyon, Kur'an Yolu, II, 191.

⁴⁴⁵ Gündüz, a.g.e., s. 73.

⁴⁴⁶ en-Nisâ, 4/171.

⁴⁴⁷ el-Mâide, 5/73.

⁴⁴⁸ el-Mâide, 5/116.

bu konuda diğerk bir görtüş olarak ise, mütekkellimin Hıristiyanlardan aktardıkları şekliyle “üç uknumlu tek tanrı” inancını zikretmiş ve bunun baba, oğul ve kutsal ruhtan oluştuğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁹

Bunlardan başka *“Andolsun “Allah, için üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu”* (el-Mâide, 5/73) ayetine gelince, müfessirler bu ayetteki *ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ* ifadesini genellikle *أَحَدُ ثَلَاثَةِ الْهَيْةِ* ifadesiyle, yani üç ilahın biri şeklinde tefsir etmişlerdir. Bazı müfessirler ise bunu bilhassa “üçüncü” manasının kastedilmediği şeklinde açıklamışlardır. Buna göre *“Allah için üçüncüsüdür”* diyenler, “ilah üçtür, ancak Allah birdir, bu için biridir” anlamını kastetmişlerdir.⁴⁵⁰

Genel olarak müfessirlerin “salisü selase” ifadesini “ehadü selase” ifadesi ile müradif görmelerini Elmalılı kabul etmemiş bunların aralarında fark olduğunu söylemiştir. Elmalılı’ya göre, *“Salisü selase” için içinde üçüncü derecede bulunan biri manasına “ehadü selase” demektir ki ehasstır. Bunda da herhalde derece muteberdir. Şu kadar ki bu mertebe sabit olmak şart olmayıp itibari de olabilir. Evvel, herhangi birisinden itibar edilebilirse, üçüncü yine ikinciden sonra gelir. “Salisü selase” diyen, yalnızca “üçün biri” dememiş, “üçün üçüncüsü” demiştir. Gerçi bir tertib-i sabit kastedilmediğine göre bu üçüncü, her birini muhtemil dahi olabilirse de üçüncü üçüncüdür. Binaenaleyh “ehadi selase” denilmeyip de, “salisü selase” denilmesi her halde calib-i dikkattir. Ve doğrusu bu kavil, teslisi kabullenen bütün Hıristiyan fırkalarının akidesidir. Burada Hıristiyanların üçlemesinin bütün mahiyeti münderiçtir: Salisü selase: Bu bize gösteriyor ki Hıristiyanlar teslis ile “Allah üçtür” demiyor, “ilah üçtür” diyor ve Allah’ı bu için üçüncüsü sayıyor. Yani üç ilahın üçünü de saymadan “Allah” demiş olmuyor. Onun nazarında cevher ve tabiatı uluhiyyet birdir, fakat şahıs üçtür. Ekanim-i selasenin her biri bir ilahtır. Baba ilah, Ruh’I- Kudüs ilah, oğlu ilahtır. Ve bu cihetle üçü eşittir. Bununla birlikte hiç bir tertip de yok değildir. Aralarında itibari de olsa bir tertip vardır. Daha doğrusu baba, oğul kelimeleri, hadd-i zatında birer dereceye işaret eder ve bir tabii tertibe de delalet eder. Gerçi herhangi birinden saymaya başlanabilir. Fakat genellikle babadan başlanır...”⁴⁵¹*

⁴⁴⁹ er-Râzî, a.g.e., XII, 64.

⁴⁵⁰ er-Râzî, a.g.e., XII, 64.

⁴⁵¹ Elmalılı, a.g.e., III, 340.

Tüm bunlardan sonra ifade etmek gerekirse إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ “Allah, Meryem’in oğlu İsa’dır”⁴⁵² diyenler nasıl küfre düşmüşlerse إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ “Allah, üçün üçüncüsüdür”⁴⁵³ diyenler de yine aynı şekilde küfre düşmüşlerdir. Bununla birlikte Allah’ı salisü selase addetmek içinde haddizatında iki vech ile de küfrü barındırmaktadır. Birincisi, üç ilah addetmekle küfür olurken ikincisi de şirk-i taaddüd içinde Allah’ı yalan bir tevhid davasıyla bu selasenin içinde salis addetmekle küfür olur.⁴⁵⁴ Hıristiyanların bu küfürleri aynı zamanda iftira anlamını da taşır. Nitekim onların Allah hakkında söylemiş oldukları tüm bu sözleri (İsa Mesih, Allah’tır; Allah üçtür; Allah için üçüncüsüdür) Kur’ân’ın bizzat bildirdiği şekliyle küfür; dolaylı bildirdiği şekliyle de birer iftiradır. Bununla birlikte Yüce Allah, onların bu iddialarına karşılık Hz. İsa’nın Allah’ın bir peygamberi olduğunu, kendisinin bir annesinin olduğunu ve her ikisinin de yemek yediğini vurgulayarak Hz. İsa’nın ve Hz. Meryem’in beşeri özelliklerine dikkat çekmiştir.⁴⁵⁵ Kur’ân’ın bu şekilde Hz. İsa’nın beşeri özelliklerini vurgulaması Hıristiyanların iddialarının birer iftira olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Kur’ân’ın bildirdiği tüm bu hakikatler çerçevesinde denilebilir ki, Hıristiyanların Allah hakkında söyledikleri bu sözler birer küfür ve iftiradan ibarettir. Çünkü onların bu sözlerinin hiçbir gerçeklik payı olmadığı gibi, hakikatle de hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır.

3. Ruhbanı Rab Edinmeleri

“Korkan, uzlete çekilen kişi” anlamına gelen rahip kelimesinin çoğulu olan ruhban kelimesi, Allah korkusundan dolayı kendisini Allah’a adayarak, zamanını ve amelini O’na hasreden kişi anlamına gelmektedir.⁴⁵⁶ Bunun yanında Kur’ân-ı Kerîm’de dört defa geçen ruhban kelimesi, Hıristiyan din adamlarına verilen bir isimdir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bildirildiği şekliyle Hıristiyanlar da Yahudilerin hahamlarını rab edinmeleri gibi ruhbanlarını rab edinmişlerdir. Allah’ın hükümlerini göz ardı ederek rahiplerinin sözlerini ve hükümlerini gözetmişler, onların söylediklerini Allah’tan gelircesine benimsemiş ve onlara itaat etmişlerdir. Kur’ân onların durumuyla alakalı olarak konuyla ilgili şu ayeti zikretmektedir:

⁴⁵² el-Mâide, 5/17-72.

⁴⁵³ el-Mâide, 5/73.

⁴⁵⁴ Elmalılı, a.g.e., III, 342.

⁴⁵⁵ el-Mâide, 5/75.

⁴⁵⁶ el-Kurtubî, a.g.e., X, 177.

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Yahudiler, Allah’ı bırakıp, hahamlarını; hıristiyanlar ise rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”⁴⁵⁷

Bu ayetin sebab-i nüzulüyle alakalı olarak aktarılan Adiy b. Hatim hadisesi konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Adiy b. Hatim şöyle demiştir: "Boynumda altından bir haç varken Rasulullah'a geldim. Bana: "Ey Adiy boynundan şu putu at" dedi ve sonrasında şu ayeti okudu: “(Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.” (et-Tevbe, 9/31) Ayet bitince, “Ya Rasulullah! Biz onlara tapmıyorduk ki” dedim. Bunun üzerine, “Onlar, Allah’ın helal kıldığı şeyleri haram kılınca siz onu haram saymıyor muydunuz? Yine onlar Allah’ın haram kıldığı şeyleri helal kılınca siz onu helal kılmıyor muydunuz?” buyurdu. Ben de, “Evet” dedim. Bunun üzerine Rasulullah, “İşte onlara ibadet böyledir” buyurdu.⁴⁵⁸ Daha önce “Yahudilerin Ahbarı Rab Edinme” bahsinde görüldüğü üzere, Hıristiyanlar da Yahudilerin hahamlarına yaptıkları gibi rahiplerine aynı şekilde muamelede bulunmuşlardır. Onları kâinatın müdebbiri, âlemin idarecileri görmeseler dahi hükümlerine uymak, emirlerini yerine getirmek açısından rahiplerini rab ittihaz etmişler ve onların helal kıldığını helal, haram kıldığını haram saymışlardır. Ancak Allah’ın hükümlerini bırakıp da rahiplerin veya bu şekilde başka kimselerin hükümlerine sarılmak Allah’ın otoritesini kabul etmemek ve O’nun hâkimiyet ve mülkiyet hakkını kendisinden alıp bir kula vermek demektir ki, bu haddizatında bir şirk, küfür ve iftiradır.

⁴⁵⁷ et-Tevbe, 9/31.

⁴⁵⁸ et-Tirmizî, “Tefsîru’l- Kur’ân”, 10; et-Taberî, a.g.e., XI, 416-417.

II. PEYGAMBERLERE YÖNELTİLEN İFTİRALAR

Bir önceki bölümde Allah'a yöneltilen iftiralar ele alınmış ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği şekliyle incelenmiştir. Bu bölümde de peygamberlere atılan iftiralar incelenecek ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği kadarıyla ele alınacaktır. Bu noktada Kur'ân'ın muhatabı olması ve hakkında en çok iftiranın geçmesi sebebiyle ilk olarak Hz. Peygamber daha sonra da diğer peygamberler incelenecektir.

Bu bölümle ilgili olarak öncelikle peygamber kelimesinin ne anlama geldiğini belirtmek gerekmektedir. Peygamber kelimesi Farsça kökenli olup, “haberci” yani “Allah'tan haber getiren kimse” demektir.⁴⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de nebi, resul ve mürsel kelimeleriyle ifade edilen bu kelime, dini terim olarak Allah'tan vahiy yoluyla aldığı emirleri tebliğ etmek ve muhataplarını hak dine çağırarak görevlendirilen Allah tarafından seçilmiş kişi anlamına gelmektedir.⁴⁶⁰

Peygamberler Allah tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş kimselerdir. Onların en önemli vazifesi, Allah'ın kendilerine bildirmiş olduğu vahyi insanlara tebliğ etmeleridir. Haddizatında zor bir vazife olan tebliğ vazifesi, karşılaşılan toplumlar ve bu toplumların davete verdikleri reaksiyonlar sebebiyle şüphesiz daha da zor bir hal almış ve peygamberler birçok zor ve meşakkatli durumla karşı karşıya kalmışlardır. Yani kimi peygamberler bu tebliğ sırasında gönderildiği toplum tarafından öldürülmüş, kimi yurdundan çıkarılmış, kimi yalanlanmış, kimi ise iftiraya uğramıştır. Peygamberlerin tebliğ vazifesi esnasında karşılaştıkları en zor durumlardan birisi hiç şüphesiz iftiraya maruz kalmalarıdır. Kendileri kitap ehlinden olsun veya olmasın, bu tebliğin muhatabı olanların kahir ekseriyeti kendilerine gelen peygamberleri menfaat ve hevesleri uğruna yalanlamışlardır. Bu yalanlamanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ise kendilerini haklı çıkarmak adına iftira söylemine başvurmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlere yöneltilen iftiralara bakıldığında genel olarak her peygamberin birbirine benzer şekilde yalanlandığı ve hep aynı tarzda iftiralara maruz kaldığı görülecektir. Çünkü Kur'ân'da bahsedildiği kadarıyla bu tarz durumlarda iftiralar genellikle hak davanın inkârı ve onu getiren peygamberin şahsı etrafında şekillenmiştir. Bu sebeple peygamberler farklı olsa bile toplumların yeni bir davete ve onu getiren peygambere karşı söylem ve tutumlarının hep aynı olduğu görülmektedir. Bunun en bariz örneğini Kur'ân'da ifade edildiği üzere

⁴⁵⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 538.

⁴⁶⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber” *DİA*, XXXIV, s. 257.

yeni bir davete muhatap olan toplumların bu davet karşısında verdikleri tepkilerden anlamak mümkündür. Genellikle yeni bir davetle karşılaşan toplumlar eskilerin yapageldikleri gibi gelen davetin uydurma olduğunu söylemiş ve atalarından böyle görmediklerini iddia etmişlerdir. Bununla beraber Allah'ın vahyini kendilerine getiren her peygamberi de sihirbazlık, mecnunluk, kâhinlikle suçlayarak onlara iftira etmişlerdir.

Sonuç olarak, vahye muhatap toplumlar gerek taassup gerek menfaat gerekse gurur ve kibir yüzünden Allah'a iftira etmekten çekinmedikleri gibi peygamberlere iftira etmekten de geri durmamışlar ve bu tarz iftiralarla peygamberleri davalarından geri döndürmeye çalışmışlardır.

A. Hz. Peygambere Yöneltilen İftiralar

Her peygamberin karşılaştığı durumlardan biri olan kavmi tarafından yalanlanma ve iftiraya maruz kalma durumunu ne yazık ki Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) de yaşamıştır. Kavmi, risaletini duyduğunda onu yalanlamış ve nübüvvetini kabul etmekten geri durmuştur. Aslında bu, nübüvvet davasını yüklenen peygamberler adına olağandışı bir durum değildir. Nitekim her ne kadar peygamber gelmişse kavmi tarafından yalanlanmış, iftiraya ve gadre uğramıştır. Hz. Peygamber de tüm bunları yani daha önceki peygamberlerin yaşadıklarını aynıyla yaşamıştır. Bu noktada Yüce Allah, Hz. Peygambere bu duruma üzülmemesini, çünkü kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı şekilde yalanlandığını⁴⁶¹ ve gelen her peygamberin “mecnun” ve “sihirbaz” gibi iftiralara maruz kaldığını bildirmiştir.⁴⁶² İşte önceki peygamberlerin karşılaştıkları bu türden hadiseler ve muameleler, Hz. Peygamber için bir teselli olmakla birlikte onun davasına inancını perçinleyecek birer numune olmuştur.

Her peygamberin maruz kaldığı bu gibi durumlara Hz. Peygamber de 23 yıllık nübüvveti süresince birçok kez maruz kalmıştır. Hz. Peygamberin maruz kaldığı bu türden durumlara bazen Kur'ân'ı uydurmakla suçlanması, bazen başkasından öğrenmekle suçlanması, bazen de büyülenmiş olmakla suçlanması örnek verilebilir. Ancak müşriklerin Hz. Peygambere karşı yalan ve iftiraları bunlarla sınırlı kalmamış, ona mecnun, şair, kâhin ve sihirbaz gibi ithamlarda da bulunmuşlardır. Bunun yanında onlar değişik birçok iftiralarda da bulunarak onun hakkında bir şüphe uyandırmaya çalışmışlardır.

⁴⁶¹ Âl-i İmrân, 3/184; el-Fâtır, 35/25.

⁴⁶² ez-Zâriyât, 51/52.

1. “Kur’ân’ı Muhammed Uydurdu” İftirası

Müşriklerin Hz. Peygamberin risaletine dair iftiralarının en büyüklerinden biri hiç şüphesiz Kur’ân’ı Hz. Peygamberin uydurduğunu söylemeleridir. Onlar Hz. Peygamberin Kur’ân’ı Allah tarafından getirdiğine inanmıyor, Kur’ân’ın vahiy ürünü değil, onun uydurduğu düzmece bir kitap olduğunu ancak insanlar tarafından kabul edilmesi için Allah’tan gelen bir vahiy olarak ileri sürdüğünü iddia ediyorlardı.⁴⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’de bu durumu ifade etmesi açısından farklı yerlerde aynı konuya değinen birçok ayet gelmiştir. Genellikle bu durumu ifade eden ayetlerde ilk olarak *أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ* “*Yoksa Kur’ân’ı Peygamber mi uydurdu diyorlar?*”⁴⁶⁴ şeklinde bir ifade gelmektedir. Ayette geçen bu ifadedeki *أَمْ* edatının tefsirlerde genel olarak *بَل* anlamına geldiği ifade edilmiştir. Buna göre mana, “Bilakis Kur’ân’ı Muhammed uydurdu diyorlar” şeklinde olmaktadır.⁴⁶⁵ Yani müşrikler, hiçbir şüpheye mahal verilmeksizin Hz. Peygamberin Kur’ân’ı kendi hevasından uydurduğunu ve Kur’ân’ın vahiy mahsulu olmadığını söylemişlerdir. Onların bu türden iddialarına karşılık, bu ifadenin geçtiği ayetlerde Yüce Allah onların benzer şekilde bir sure veya on sure getirmelerini isteyerek onların iddialarının asılsız olduğunu söyleyerek onlara meydan okumuştur. Yani buna göre, “madem Kur’ân’ı Muhammed uydurdu, siz de onunla aynı millet, aynı dil, aynı kültür ve aynı topraktansınız, eğer o uydurmuşsa siz de benzer şekilde bir veya on sure getirin”⁴⁶⁶ denilmiş ve onların bu iddialarının kendi uydurdukları iftiralarından ibaret olduğu bildirilmiştir.

2. Kur’ân’ı Hz. Peygambere Birisinin Öğrettiği İftirası

Müşrikler Hz. Peygamberin risalet davasını yalanlamak adına ona karşı birçok iftirada bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Kur’ân’ı Hz. Peygambere bir beşerin öğrettiği yönündeki iftiralarıdır. Onların bu iddialarını Kur’ân şu şekilde ele almaktadır:

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

“Biz onların, "Ona (Kur’ân’ı) bir insan öğretiyor!" dediklerini elbette biliyoruz.

Hak'tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a'cemi, bu ise apaçık

*Arapça'dır.”*⁴⁶⁷

⁴⁶³ Komisyon, *Kur’ân Yolu*, III, 155.

⁴⁶⁴ Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13-35; es-Secde, 32/3; el-Ahkâf, 46/8.

⁴⁶⁵ İbn Atiyye, a.g.e., I, 213.

⁴⁶⁶ Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13.

⁴⁶⁷ en-Nahl, 16/103.

Bu ayetin sebab-i nüzulü ile alakalı olarak tefsirlerde isimler farklı olmakla birlikte hep aynı minvalde rivayetler aktarılmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, Mekke’de Âmir b. Hadramî’nin Cebr adında Rum bir kölesi vardı. Bu kişi okur-yazar olmasının yanında ayrıca birçok kitabı da olan birisiydi. Hz. Peygamber bu kişiyle Merve’de beraber oturur, konuşurdu. Hz. Peygamberin bu kişiyle oturmasını gören Mekke müşrikleri, “Baksanıza Muhammed’e! Ona bu Kur’ân’ı Hıristiyan bir Rum öğretiyor” diyerek Hz. Peygambere karşı yalan ve iftirada bulunurlardı.⁴⁶⁸ Tefsirlerde Cebr’den başka, Yeîş, Bel’am ve Selman-ı Farisi gibi isimlerin de Kur’ân’ı Hz. Peygambere öğrettikleri iddiası rivayet edilmiştir. Elmalılı’ya göre nübüvveti kabul etmek istemeyen müşrikler, Hz. Peygamberin Kur’ân’ı başkasından öğrendiğini veya başkasına yazdırıp kendine nispet ettiğini ileri sürerek muhtelif kişilerin bu konuda ona yardım ettiği iddiasını ortaya atmışlardır. Nitekim bazı Hıristiyanlar da onların bu sözlerinden etkilenerek, “Muhammed, dinini Hıristiyanlardan öğrendi, Müslümanlığı Hıristiyanlıktan aldı” diyerek müşriklerin iddialarını doğru saymış ve kabul etmişlerdir. Bu şekilde birçok kişiye isnat edilmiş olan bu asılsız iddiaları çürütmek ve ortadan kaldırmak amacıyla Kur’ân, bu konunun zikredildiği ayette⁴⁶⁹ açık bir isim belirtmeden mutlak olarak “bir beşer” ifadesini kullanmış ve onların ortaya attıkları tüm bu isimleri “bir beşer” ifadesiyle tekzib etmiştir.⁴⁷⁰

Yine müşriklerin “Kur’ân’ı Muhammed’e bir beşer öğretiyor” iftiralarına karşılık yüce Allah, onların Hz. Peygambere Kur’ân’ı öğrettiğini iddia ettikleri kişinin a’cem olduğunu *لسَانُ الَّذِي يُلْجِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ* “*Hak’tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a’cemi*” ayetiyle bildirmektedir. Buna göre müşrikler Kur’ân’ı Hz. Peygambere a’cem birisinin öğrettiğini ileri sürmüş olmaktadır. Ancak Kur’ân bu noktada da devreye girerek onların bu türden iddialarına karşılık, kendisinin *لسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ* “*apaçık Arapça*”⁴⁷¹ olduğunu ve a’cem birisinin öğretmesi sonucu ortaya çıkmasının mümkün olmayacağını dolaylı bir şekilde ifade etmiştir. Nitekim dil ve edebiyat konusunda üstün meziyetlere sahip olmalarına rağmen -Kur’ân karşısında acizliğe düşen- Araplar dahi Kur’ân’ın benzerini getirmek şöyle dursun, onun karşısına bir ayet bile getirememişlerdir. Durum böyleyken Arapların dillerini en iyi bilenleri bile bu konuda aciz kalırken a’cem birisinin

⁴⁶⁸ et-Taberî, a.g.e., XIV, 367.

⁴⁶⁹ en-Nahl, 16/103.

⁴⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., V, 288.

⁴⁷¹ en-Nahl, 16/103.

muciz bir kitap olan Kur’ân’ı Hz. Peygambere öğrettiğini söylemek akıl ve mantıkla bağdaşmamaktadır.

Tüm bunlardan sonra sonuç olarak ifade etmek gerekirse müşrikler, “Kur’ân’ı ona a’cem birisi öğretiyor” veya “Kur’ân’ı birine yazdırmış”⁴⁷² nev’inden iftiralarda bulunarak Hz. Peygamberin risaletine gölge düşürmeye çalışmışlardır. Ancak Yüce Allah, Hz. Peygamberin getirdiği Kur’ân’ı şüpheyle karşılayan ve onu yalancılıkla suçlayan müşrikleri, kesin bir şekilde yalanlanmış, asıl yalancı ve müfterilerin kendileri olduğunu bildirmiştir:

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكُذِّبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“Yalanı ancak Allah’ın ayetlerine inanmayanlar uydurur iftira ederler, işte onlar yalancıların ta kendileridir.”⁴⁷³

3. Hz. Peygamberin “Büyülediği” İftirası

Hz. Peygamberin risaleti esnasında karşılaştığı iftiralarından biri de büyülenmiş olduğu iftirasıdır. Kur’ân, müşriklerin bu iftiralarını iki farklı yerde,⁴⁷⁴ onların diliyle “Siz ancak büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz” sözüyle aktarmaktadır. Kur’ân’ın bildirmiş olduğu bu hakikat, İsrâ Suresi, 47. ayette şu şekilde geçmektedir:

تَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا

“Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırken de o zalimlerin: “Siz ancak büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz” dediklerini de çok iyi biliriz.”

Bu ayetin sebab-i nüzuluyla alakalı olarak tefsirlerde şu rivayet zikredilmektedir: “Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye bir yemek vermesini ve o yemeğe müşriklerden Kureyş’in önde gelenlerini çağırmasını istedi. Hz. Ali de Hz. Peygamberin dediği şekilde bunu yaptı. Daha sonra Hz. Peygamber oraya gelerek müşriklere Kur’ân’dan bir bölüm okudu ve onlara, “La ilahe illallah deyin, şayet böyle dersiniz Araplar size itaat eder, a’cemler de boyun eğer” diyerek onları İslam’a çağırdı. Fakat onlar bunu reddettiler ve Hz. Peygamberi dinlerken kendi aralarında fısıldaşarak “Bu büyülenmiş bir adam, siz de bu adama tabi oluyorsunuz” dediler.”⁴⁷⁵ Ayetten ve rivayetten açıkça anlaşıldığına göre, müşrikler Hz. Peygamberi büyülenmekle suçlayıp, onun aklının karıştığını bu sebeple

⁴⁷² el-Furkân, 25/5.

⁴⁷³ en-Nahl, 16/105.

⁴⁷⁴ el-İsrâ, 17/47; el-Furkân, 25/8.

⁴⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., XX, 224-225.

insanları davetine çağırdığını, yoksa büyülenmeden bu şekilde davranmadığını ifade etmektedirler. Nitekim onlar risalet öncesinden de Hz. Peygamberi tanıyan, ona güvenen ve itimat eden kimselerdi. Ne zaman ki, Hz. Peygamber vahye muhatap olduğunu kavmine bildirdi, o zaman müşrikler onun hakkında birçok iddia ortaya atmaya başladılar. Bu iddialardan birisi de görüldüğü üzere Hz. Peygamberin büyülenmiş olduğu iddiasıdır. Müfessirler genellikle bu konudan bahsederken ayette geçen مَسْخُور kelimesini “büyülenmiş” manasıyla tefsir etmişlerdir. Bundan farklı olarak da Mücâhid bu kelimeyi “aldanmış” manasıyla tefsir etmiştir.⁴⁷⁶ Her ne manada olursa olsun, ister “büyülenmiş”, ister “aldanmış” nihayetinde Hz. Peygambere söylenen bu sözlerin hepsi Hz. Peygambere bir iftiradır. Zira O ne büyülenmiş ne aldanmış ne de aklı karışmıştır. Bilakis O, kendisine gelen vahyi ne eksik ne de fazla Allah’tan geldiği şekliyle dosdoğru olarak kavmine bildirmiştir.

4. Hz. Peygambere Mecnunluk İftirası

Cünûn kelimesi, nadir durumlar dışında söz ve fiillerin makul bir şekilde gerçekleşmesini engelleyen akıl bozukluğu anlamına gelmektedir.⁴⁷⁷ Bu kelime, Kur’ân’ı Kerîm’de -müşriklerin ifadesiyle- peygamberler hakkında kullanılırken مَجْنُونٌ ve جِنَّةً şeklinde ifade edilmiştir. المَجْنُونُ “mecnun” kelimesi Kur’ân’da 11 defa kullanılırken bunun sekiz tanesi Hz. Peygamber hakkında; الجِنَّة “cinnet” kelimesi bu konuyla alakalı olarak 5 defa kullanılırken dört tanesi Hz. Peygamber hakkında kullanılmıştır. Bununla birlikte المَجْنُونُ “mecnun” ve الجِنَّة “cinnet” kelimelerinin ne anlamda kullanıldıklarına gelince, bu kelimelerin “delilik” ve “cinlenmek” manalarını ifade ettiği görülmektedir.⁴⁷⁸ Her iki anlama da şamil olan bu kelimeleri, müşriklerin hangi manayı kastederek söyledikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte iki mananın kastedilmesi de muhtemeldir.

Müşrikler, Hz. Peygamberin risalet davasını zayıflatmak ve hak davasını haksız göstermek için onu mecnun olmakla suçlamışlardır.⁴⁷⁹ Müşriklerin Hz. Peygamberi mecnunlukla suçlama sebepleri hakkında Râzî iki ihtimal olduğunu bildirmektedir. Bunlardan birincisine göre, Hz. Peygamber, vahiy esnasında baygınlığa benzer bir hale

⁴⁷⁶ el-Mâverdî, a.g.e., III, 247.

⁴⁷⁷ el-Cürcânî, a.g.e., 70-71.

⁴⁷⁸ el-İsfahânî, *Müfredât*, 204-205.

⁴⁷⁹ el-Hicr, 15/6; el-Mu’minun, 23/70; es-Sebe, 34/8; es-Sâffât, 37/36; ed-Duhân, 44/14; ez-Zâriyât, 51/39; el-Kalem, 68/51.

bürünürdü.⁴⁸⁰ Hz. Peygamberin bu halini gören müşrikler de bu sebepten dolayı onu “mecnun” zannetmişler, bundan dolayı ona “mecnun” demişlerdir. İkinci olarak ise Müşrikler, Allah katından hak bir peygamber gönderilmesini uzak görüyorlardı. Nitekim bir adamın, başka birisinden aklın uzak gördüğü bir söz işittiğinde, o kişinin söylediği şeyin akla uzak olmasından dolayı “bu delilik, sen mecnunsun” demesi gibi müşrikler de Allah katından bir peygamber gönderilmesini uzak gördüklerinden Hz. Peygambere “sen mecnunsun” demişlerdir.⁴⁸¹ Râzî’nin aktardıklarından ayrı olarak onu mecnunlukla suçlamalarının bir diğer sebebi de Hz. Peygambere tabi olacakların akıllarını çelmek ve hak dine yönelmelerini engellemek için onun hakkında “mecnun” söylentisi çıkararak insanların ona itibar etmemelerini sağlamak da olabilir. İşte bu türden sebeplerle müşrikler, Hz. Peygambere mecnun demiş ve böylece ona iftirada bulunmuşlardır. Ancak buna mukabil Yüce Allah, onların bu sözlerinin doğru olmadığını ve bunun bir iftira olduğunu bildirmek, Hz. Peygambere de bir teselli ve güç vermek sebebiyle “*Sizin arkadaşınız mecnun değildir*”⁴⁸² ve de “*Arkadaşınızda bir delilik yoktur*”⁴⁸³ diyerek müşrikleri yalanlamıştır. Nitekim onların iddia ettiği gibi Hz. Peygamberin delirmesi veyahut da cinlenmesi mümkün değildir. Çünkü kendisi Allah tarafından nübüvveti mazhar olmuş, vahiyle desteklenmiş ve de kendisine ilim ve hikmet verilmiştir. Bununla birlikte Yüce Allah’ın müşriklerin bu iddialarını inkâr sadedinde kullanmış olduğu ifadeler calib-i dikkattir. Müşriklere cevap niteliğinde olan bu ayetlerde genellikle Hz. Peygamber için “arkadaşınız” ifadesi kullanılmıştır. Bununla Hz. Peygamberi risalet öncesinde çok iyi tanıdıkları vurgulanmakla birlikte onda -iddia ettikleri- mecnunluk emaresinin de olmadığını bildikleri bu şekilde ifade edilmiştir.

5. Hz. Peygambere Şairlik İftirası

Müşriklerin bir diğer iftirası olan şairlik iddiasına gelince, onlar Hz. Peygambere şair diyerek getirdiği Kur’ân’ın hakikatine gölge düşürmeyi amaçlamışlardır. Böylece Kur’ân’ın Allah tarafından gelmediğini ve hakikati olmayan bir şiir olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durum Enbiya Suresi’nde şu şekilde ifade edilmektedir:

⁴⁸⁰ Taberî, a.g.e., VI, 498; Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin (741/1341), *Lübâbû’t-Te’vil fî Meânî’l-Tenzîl (Tefsîru Hâzin)*, (thk. Abdüsselan Muhammed Ali Şâhin), C. III, Beyrut, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003, s. 48; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, (thk. Ahmed b. Alî), C. I, Kâhire, Dâru’l-Hadîs, 2001, s. 57.

⁴⁸¹ er-Râzî, a.g.e., XIX, 162.

⁴⁸² et-Tûr, 52/29; el-Kalem, 68/2; et-Tekvir, 81/22.

⁴⁸³ el-A’râf, 7/184; es-Sebe, 34/46.

بَلْ قَالُوا أَضْغَاثٌ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوْلُونَ

“Onlar, “Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse, önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin” dediler.”⁴⁸⁴

Nübüvvetin Allah’tan geldiğine inanmak istemeyen müşrikler, Kur’ân’ın ve Hz. Peygamberin hakikatine şüphe düşürmek adına ortaya birçok iddia atmışlardır. Önce Hz. Peygamberin bildirdiği vahyin edğas-ü ehlam olduğunu söylemişler, daha sonra onu kendisinin uydurduğunu ifade etmişler, bununla da yetinmeyip Hz. Peygamberin şair olduğunu dile getirmişlerdir.⁴⁸⁵ Bu noktada Kur’ân’ın çizmiş olduğu şair portresi konuyu anlama açısından çok büyük önem arz etmektedir. Kur’ân’ın şairlere bakışı ile Hz. Peygamberin şair olması iddiası beraber ele alındığında müşriklerin Hz. Peygamberi şairlikle suçlamalarının sebebi de ortaya çıkacaktır. İlk olarak Kur’ân’daki şair imajının nasıl olduğuna bakılacak olursa Kur’ân şairleri şu şekilde tanıtmaktadır:

وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ أَلَمْ تَر أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ

“Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler.”⁴⁸⁶

Kur’ân’ın bildirdiğine göre şairler, hakk ve hakikat peşinde değil heva ve heveslerinin peşinde koşarlar. Nitekim şiirde esas olan hüküm değil, nefsin hissiyatını ve zevkini önceleyen duygulardır. Bu sebeple şairler de eserlerinde ne kadar duygu derinliği olursa o kadar müessir olacağını düşünerek eğri doğru, iyi kötü, güzel çirkin demeden her konuya dalmakta ve yapamayacakları, gerçekleştiremeyecekleri birçok şey söylemektedirler.⁴⁸⁷

Kur’ân’ın bu şair imajından sonra müşriklerin Hz. Peygambere şairlik suçlamaları ele alındığında bunun sadece bir iftiradan ibaret olmadığı, bir arka planının olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Müşrikler, Hz. Peygambere şair diyerek, kendisinin heva ve hevesine uyduğunu, nefsinin arzu ettiği şeylerin peşine düştüğünü ve insanları etkileyecek bu şiirlerle (Kur’ân’la) kendi davasını güçlendirmeye çalıştığını iddia etmişlerdir. Ancak onlar bu şekilde iftiralarda bulunmalarına rağmen ne Kur’ân’ın şiir ne de Hz. Peygamberin şair olmadığını bilmektedirler. Ama onlar inatlarının, gururlarının ve

⁴⁸⁴ el-Enbiya, 21/5.

⁴⁸⁵ el-Enbiya, 21/5; es-Sâffât, 37/36; et-Tûr, 52/30.

⁴⁸⁶ eş-Şuarâ, 26/224-225-226.

⁴⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., VI, 143.

hırslarının peşine düşerek bu şekilde asılsız iddia ve iftiralarda bulunmuşlardır. Onların Hz. Peygambere karşı bu türden asılsız iftiralarına Yüce Allah, *“O, bir şairin sözü değildir”*⁴⁸⁸ ve *“Biz, o Peygamber’e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır”*⁴⁸⁹ buyurarak cevap vermiş, Kur’ân’ın şiir, Hz. Peygamberin de şair olmadığını bu şekilde ifade etmiştir.

6. Hz. Peygambere Sihirbazlık ve Kahinlik İftirası

Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr eden müşriklerin Hz. Peygambere karşı iftiralarından bir diğeri de onu sihirbazlık ve kâhinlikle suçlamalarıdır. İlk olarak sihirbazlıkla itham edilmesine gelince, Yüce Allah bize bu konuda şunu bildirmektedir:

كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ

*“İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştii ki, “O bir sihirbaz” yahut “bir mecnundur” demiş olmasınlar.”*⁴⁹⁰

Buna göre her ne kadar peygamber gelmişse kavimleri o peygamberleri sihirbaz olmakla suçlamışlardır. Onların bu şekilde davranmalarının sebebi, peygamberlerin getirdiği mucizeler karşısında şaşkınlığa uğrayarak acziyete düşmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, Kur’ân’ı getirince yine aynı şekilde kavmi ona sihirbaz demiş, Kur’ân’ı da sihir saymışlardır. Râzî, onların Kur’ân’ı sihir saymalarının Kur’ân’ın büyüklüğüne ve mucize olduğuna delalet ettiğini söylemiştir. Bunun yanında Kur’ân’ı sihir addetmelerinin hem zem hem de medh makamında iki sebebi olduğunu söylemiştir. Bunlardan birine göre, onlar Kur’ân’a sihir diyerek güzel, süslü bir kelim olmakla birlikte hakikatte batıl olduğunu ve aslı olmadığını kastetmişlerdir. İkinci sebep ise, Kur’ân’ın fesahatinin mükemmelliği ve benzerinin getirilmesinin imkânsızlığından dolayı sihir olduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁹¹ Onların bu şekilde Kur’ân’ı sihir saymaları haliyle Hz. Peygamberi sihirbaz saymalarının bir sebebidir. Çünkü onlara göre böyle mucizevi bir eseri normal birisi değil, bir büyücü veya bir sihirbaz ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı Hz. Peygambere sihirbaz diyerek ona bu şekilde iftirada bulunmuşlardır.⁴⁹²

⁴⁸⁸ el-Hâkka, 69/41.

⁴⁸⁹ Yasin, 36/69.

⁴⁹⁰ ez-Zâriyât, 51/52.

⁴⁹¹ er-Râzî, a.g.e., XVII, 9.

⁴⁹² Yûnus, 10/2; Sâd, 38/4; ez-Zâriyât, 51/52.

Hız. Peygamberin kâhinlikle itham edilmesine gelince, Hız. Peygamberin Allah tarafından vahiyyle desteklendiğine bir türlü inanmayan müşrikler, Hız. Peygambere bir başka iftira olarak kâhinlik iftirasında bulunmuşlardır. Kur'ân'da Müşriklerin dilinden açık bir şekilde "sen kâhinsin" nev'inden bir ifade zikredilmese dahi "sen kâhin değilsin"⁴⁹³ ve de "Bu Kur'ân bir kâhin sözü değildir"⁴⁹⁴ şeklinde zikredilen ifadelerden müşriklerin Hız. Peygambere kâhin iftirasında buldukları anlaşılmalıdır.

Bu noktada kâhinin ne anlama geldiğini bilmek büyük önem arz etmektedir. Kâhin, zan ile gizli geçmiş ve geleceğe dair gayb haberi veren kişiye denilmektedir. Bunlar zan üzere olduklarından dolayı bazen hata ederler, bazen de isabet ederler.⁴⁹⁵ Kâhinler, kulak hırsızlığı yapan cinler ve şeytanlarla münasebette bulunarak onlardan telakki ettiği bazı şeylerle zan üzere gayb hakkında konuşup hakikatini bilmediği şeyler hakkında yorumlarda bulunurlar. Bazen cinleri hizmetçileri olarak kullanarak bazen de kendi teşebbüsleri ile bazı ruhları celbederek edindikleri bu zanni bilgilerle de iddiada bulunarak insanları aldatır ve kandırırlar.⁴⁹⁶

Hız. Peygamber hakkında bu şekilde kâhin iddiasında bulunan müşrikler böylece onun cinlerle ve şeytanlarla iletişim kurarak geçmiş ve geleceğe dair gaybi haberler aldığını bunun sonucunda insanlara bunları bildirdiğini ve söylediklerinin bu sebeple doğru çıktığını söylemişlerdir. Yani müşrikler bununla Hız. Peygamberin hakiki bir nübüvvete sahip olmadığını, cinler, şeytanlar ve ruhlar tarafından sağladığı haberler sonucu ortaya attığı şeylerle uydurma bir iddiada bulunduğunu dile getirmişlerdir. Nitekim geçmişe dair verdiği haberleri ve geleceğe dair verdiği haberleri kâhin olmasına yormuşlar, Kur'ân'ın da bu şekilde oluştuğuna inanmışlardır. İşte bu şekilde asılsız iftiralarda bulunarak nübüvveti kabul etmemişler ve Hız. Peygamberin getirdiğini yalan saymışlardır. Ancak onların bu iftiralarına karşılık Yüce Allah, iddia ettikleri gibi Hız. Peygamberin bir kâhin olmadığını söyleyerek onları yalanlamış ve dolaylı olarak da bunun bir iftira olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁷

⁴⁹³ et-Tûr, 52/29.

⁴⁹⁴ el-Hâkka, 69/42.

⁴⁹⁵ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 728; el-Cürcânî, a.g.e., s. 153.

⁴⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VIII, 246.

⁴⁹⁷ et-Tûr, 52/29; el-Hâkka, 69/42.

7. Hz. Peygambere Ebter İftirası

Genellikle Hz. Peygamberin nebevi yönüne dair iddia ve iftiralarda bulunan müşrikler bununla birlikte onun şahsını hedef alan iddia ve iftiralarda da bulunmuşlardır. Onların Hz. Peygamberin şahsını hedef alan iftiralarına “ebter” demeleri örnek gösterilebilir. Ebter, tam olmayan, kesik olan, devamlılığı olmayan anlamına gelmektedir. Nitekim Hz. Peygamber’in أَفْطَغُ : أَوْ قَالَ - أَوْ قَالَ : أَفْطَغُ “Allah’ı anmakla başlamayan her iş ve her söz ebterdir”⁴⁹⁸ hadisinde ifade edildiği şekliyle ebter kelimesi, sonu gelmez, eksik olur, sonunda hayır olmaz anlamlarında kullanılmıştır. Bunun dışında Katâde, ebter kelimesinin hakir ve zelil anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁹⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in dolaylı olarak ifade ettiği şekliyle, müşrikler Hz. Peygambere “ebter” demişlerdir. Tefsirlerde, onların bu şekilde Hz. Peygambere dininden dolayı buğz ederek “ebter” demeleri sebebiyle Kevser Suresinin nazil olduğu rivayet edilmektedir. Burada “ebter” sözünü söyleyen kişi ve ne şekilde söylediği ile alakalı olarak birçok rivayet mevcuttur. Ancak bunlar içerisinde en çok zikredilen rivayet, İbn Abbas, Said b. Cübeyr (94/713), Mücâhid ve Katâde’den aktarıldığı şekliyle As b. Vail’in bu sözü söylediği ile alakalı olan rivayettir. Rivayete göre, Hz. Peygamberin oğlu Kasım Mekke’de vefat etti. Onun ardından daha sonra Abdullah da vefat etti. Bunun üzerine As b. Vail, “Onun nesli kesildi, O ebterdir” dedi. Bunun üzerine Kevser Suresi nazil oldu.⁵⁰⁰ Bunun dışında As b. Vail’in, “Benim Muhammed’e buğzum var, insanların buğz ettiği kişi de ebterdir” dediği rivayet edilmektedir.⁵⁰¹

Bu iddiayı ortaya atanlar, Hz. Peygambere bu şekilde iftirada bulunarak onun soyunun kesildiğini, neslinin devam etmeyeceğini böyle olması sebebiyle de risalet davasının uzun sürmeyeceğini ifade etmişlerdir. Onlar, bu tarz iddialarla Hz. Peygambere insanlar nezdinde değersizleştirmeyi ve onu evlatlarının vefatıyla üzüntü içerisinde bırakarak nübüvvet iddiasından vazgeçirmeyi amaçlamışlardır. Ancak onların bu iddia ve iftiralarını Yüce Allah, Kevser Suresi’ni inzal ederek yalanlamış ve asıl ebter olanın Hz. Peygambere buğz eden kişi olduğunu bildirmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XIV, 329.

⁴⁹⁹ Ebu's-Sena Şihâbuddin Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (1270/1854), *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesani*, C. XXX, Beyrut, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, t.y., s. 247.

⁵⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., IX, 336.

⁵⁰¹ et-Taberî, a.g.e., XXIV, 698.

⁵⁰² el-Kevser, 108/3.

B. Diğer Peygamberlere Yöneltilen İftiralar

Peygamberlerin karşılaştıkları olumlu ve olumsuz tüm durumlar birbiriyle benzerlik göstermektedir. Onların getirmiş olduğu ilahi mesaja karşılık kavimlerinden görmüş oldukları tepkiler birbiriyle hemen hemen aynıdır. Aralarında yüzlerce yıl da olsa aynı tepkilerle karşılaşan peygamberler ölümle, taşlanmakla ve yurdundan çıkarılmakla tehdit edilmiş, bunun yanında bazen yalancılıkla, bazen mecnunlukla, bazen sihirbazlıkla bazen de uğursuzlukla suçlanmışlardır. Örneğin, bir peygamber yalancılıkla suçlanmışsa diğeri de aynı şekilde buna maruz kalmış, biri mecnunlukla suçlanmışsa diğerleri de yine aynı şekilde buna maruz kalmışlardır. Kur'ân bize bu konuyu şu şekilde bildirmektedir: *“İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki, “O bir sihirbazdır” yahut “bir mecnundur” demiş olmasınlar.”*⁵⁰³ Râzî, bu ayetin her peygamberin yalanlandığına delalet ettiğini söylemiştir.⁵⁰⁴ Nitekim ayette mutlak bir ifade kullanılmış, bununla da her peygamberin bir şekilde yalanlandığına ve iftiraya maruz kaldığına işaret edilmiştir.

Kur'ân- Kerîm'de Hz. Peygamber dışında diğer peygamberlerin de iftiraya maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Yani Kur'ân'da bahsedildiği kadarıyla peygamberler kavmi tarafından yalanlanmış, yalancılıkla, sihirbazlıkla, mecnunlukla, uğursuzlukla ve de büyülenmiş olmakla suçlanmışlardır. Kur'ân'da bu şekilde suçlanan peygamberlerin Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ ve Hz. Harun olduğu bildirilmektedir. İşte bu başlık altında Hz. Peygamber dışındaki bu peygamberlerin uğradıkları iftiralar ele alınacak ve değerlendirilecektir.

1. Sihirbazlık İftirası

Kur'ân'ı Kerîm'de sihirbazlıkla en fazla suçlandığı bildirilen peygamberden biri Hz. Mûsâ'dır. Kur'ân'da yedi farklı ayette Hz. Mûsâ'nın sihirbazlıkla suçlandığı ifade edilmektedir.⁵⁰⁵ Onun bu denli sihirbazlıkla suçlanmasının sebebi, döneminde sihirbazlığın revaçta olmasından kaynaklanmaktadır. Şu açık bir gerçektir ki, her peygamber gönderildiği toplumda ön planda olan meziyetlere karşı bir mucize ile kavmine gönderilmiştir. Hz. Mûsâ da bu şekilde kavminin sihir konusunda çok ileri gitmesinden dolayı Allah tarafından bu türden mucizelerle desteklenmiştir.

⁵⁰³ ez-Zâriyât, 51/52.

⁵⁰⁴ er-Râzî, a.g.e., XXVIII, 229.

⁵⁰⁵ el-A'râf, 7/109; Tâhâ, 20/63; eş-Şuarâ, 26/34; el-Kasas, 28/48; el-Mü'min, 40/24; ez-Zuhruf, 43/49; ez-Zâriyât, 51/39.

Hız. Mûsâ ve kardeşi Hz. Harun, Allah'ın davetini iletmek için Firavun'a geldiğinde Firavun onlardan mucize göstermesini istemiş, bunun üzerine Hz. Mûsâ yedi beyza ve âsa mucizelerini göstermiştir. Mucizeleri gördüğünde, Hz. Mûsâ'yı bilgin bir sihirbaz olmakla suçlayan Firavun, şehrin en önde gelen sihirbazlarını toplayarak Hz. Mûsâ'ya galip geleceğini düşünmüştür. Daha sonra Hz. Mûsâ, Allah'ın yardımıyla sihirbazların yaptıkları sihirleri boşa çıkarınca sihirbazlar, Hz. Mûsâ'nın yaptığına sihir olmadığını anlamış ve o anda iman etmişlerdir.⁵⁰⁶ Hz. Mûsâ'nın sihirbazların sihirlerini açığa çıkarması, sihirle değil bilakis Allah'ın ona vermiş olduğu mucizelerle olmuştur. Yoksa Hz. Mûsâ'nın sihir yapmış olması da sihirbaz olması da düşünülemez. Bu Firavun ve yanındakilerin Hz. Mûsâ'ya karşı atmış oldukları bir iftiradır. Nitekim bu konuda Yüce Allah, "Mûsâ: "Size hak gelince, onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!" dedi."⁵⁰⁷ buyurarak sihirbazların iflah olmayacağını söylerken dolaylı olarak da bunun bir iftira olduğunu işaret etmiştir.

2. Büyülenmiş Olma İftirası

Peygamberlere yöneltilen iftiraldan bir diğeri de onların büyülenmiş olması iftirasıdır. Bu iftiraya Hz. Mûsâ'nın yanında Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb da uğramıştır. Onlar bu şekilde iddialarda bulunarak peygamberlerin risaletini gölgelemeyi ve nübüvvetini inkâr etmeyi amaçlamışlardır.

İlk olarak Hz. Mûsâ'nın suçlanması ele alınacak olursa, İsrâ Suresi 101. ayetinde Hz. Mûsâ için *فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا* "...Firavun da ona, "Ben senin kesinlikle büyülendiğini zannediyorum ey Mûsâ!" demişti." ifadesi geçmektedir. Hz. Mûsâ'nın mesajını kabul etmeyen Firavun, onu büyülenmiş olmakla suçlamaktadır. Burada şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Hz. Mûsâ ve Firavun kıssalarının zikredildiği ayetlerde genellikle Hz. Mûsâ için *السَّاحِرُ* "sihirbaz" ifadesi kullanılmıştır, ancak yukarıdaki ayette bu durum *مَسْحُورٌ* "büyülenmiş" kelimesiyle ifade edilmiştir. Râzî bu konuyla alakalı olarak *مَسْحُورٌ* kelimesinin çeşitli anlamlara gelebileceğini söylemiştir. Bunlardan birincisine göre, Ferra'dan (458/1066) nakille bu kelimenin *مَشُومٌ* ve *مَيُومٌ* kelimeleri gibi ism-i mef'ul olduğu halde ism-i fail anlamına geldiğini söylemektedir. Buna göre *مَسْحُورٌ* kelimesi "sihirbaz" anlamına gelmektedir. İkinciye gelince, burada *مَسْحُورٌ* kelimesi *السَّاحِرُ* mastarından ism-i mef'uldür. Buna göre, *مَسْحُورٌ* kelimesi, "insanlar seni büyülediler ve

⁵⁰⁶ Tâhâ, 20/48-70; eş-Şuarâ, 26/17-48.

⁵⁰⁷ Yûnus, 10/77.

aklını kaçırdılar ondan bu tarz şeyler söylüyorsun” manasındadır. Üçüncüye gelince ise, Taberî bunu “sana sihir ilmi verildi, ondan dolayı böyle olağanüstü şeyler yapıyorsun” manasında açıklamıştır.⁵⁰⁸

Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb’a gelince onlar da Hz. Mûsâ gibi kavimlerine ilahi mesajı ulaştırmış ve onları Allah’a iman etmeye çağırmışlardır. Kavimleri ise onları yalanlamış ve onlara, قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ “*Sen ancak büyülenmişlerdensin*”⁵⁰⁹ diyerek cevap vermişlerdir. Yine burada da المسحرين kelimesiyle alakalı olarak Râzî birkaç görüş zikretmiştir. Birinci görüşe göre المسحرين kelimesi, insanın aklını başından alacak kadar büyülenmiş anlamına gelmektedir. İkinci görüşe göre, sahrı (midesi) olan kişiye musahhar denilmektedir. Bu sebeple bir şeyler yiyebilen her canlıya da musahhar denilmiştir. Ferrâ bu konuda, musahharı karnı olan şeklinde açıklamış ve bununla bir şeyler yiyen ve içen her canlıyı kastetmiştir. Buna göre o kâfirler musahhar diyerek, “sende bu şekilde yemek yiyen ve su içen bir insansın, senin bize karşı herhangi bir üstünlüğün yok” demek istemişlerdir. Üçüncü görüşe göre ise, Müerric (195/810) musahhar kelimesinin, Büceyl lüğatinde “mahlûk, yaratılmış” anlamına geldiğini söylemiştir. Yine bu şekilde de mana, “sen de bizim gibi bir yaratılmışsın, bir beşersin, bize üstünlüğün yoktur” olmaktadır.⁵¹⁰

Tüm bu bilgilerden sonra anlaşılmaktadır ki, kâfirlerin her peygamberi bu şekilde büyülenmiş olmakla suçlamaları onların ilahi mesaja karşı hüsnü kabul göstermedikleri anlamına gelmektedir. Nitekim zaman da geçse, mekân da değişse kâfirler gelen ilahi mesaja karşı hep aynı tepkileri vermişlerdir. Hz. Mûsâ’nın uğradığı iftiraya Hz. Sâlih de, Hz. Şuayb da uğramıştır. Yine onlardan asırlar sonra gelmesine rağmen Hz. Peygamber de aynı şekilde iftiraya maruz kalmışlardır.

3. Mecnunluk İftirası

Peygamberlerin uğradığı bir diğer iftira da onların mecnunlukla suçlanmalarıdır. Daha önceden de zikredildiği üzere, mecnunlukla “delirmek” veya “cinlenmek” anlamlarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

Peygamberler kavimlerinin yapmış olageldikleri fiillerin aksini yapmalarından dolayı kavimlerinin önde gelenleri tarafından “mecnun” olarak adlandırılmışlardır. Yani

⁵⁰⁸ er-Râzî, a.g.e., XXI, 66.

⁵⁰⁹ eş-Şuarâ, 26/153, 185.

⁵¹⁰ er-Râzî, a.g.e., XXIV, 159-160.

kavmin önde gelenlerinin peygamberler hakkında mecnun iddiasında bulunmaları, peygamberlerin halk nezdindeki itibarını düşürmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim avam halk “mecnun” olduğu dillendirilen birinin peşinden gitmeyi tercih etmez. Çünkü onlara göre mecnun denilen kişi cinlerin etkisinde olup aklını kullanamayan kişi demektir. Bu sebeple kavmin önde gelenleri gelen peygamberleri mecnun olmakla suçlayarak avam halkın onlara tabii olmasını engellemeye çalışmışlardır.⁵¹¹

Kur’ân’da Hz. Peygamber dışında mecnunlukla suçlandığı bildirilen iki peygamber daha vardır. Bunlar Hz. Nûh ve Hz. Mûsâ’dır. İki peygamber de kavmi tarafından yalanlanmış ve mecnunlukla suçlanmıştır. Örneğin Hz. Nûh hakkındaki iddia ele alındığında, *إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فُتِّرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ* “*Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır. Öyle ise bir müddet onu gözetleyiniz*”⁵¹² ayeti karşımıza çıkmaktadır. Râzî bu ayetin tefsirinde cinnet getirme anlamını “delirmek” veya “cinlenmek” şeklinde açıklamıştır.⁵¹³ Yine Elmalılı da buradaki cinnet kelimesinin o anlamlarda olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴ Bunun dışında ayetin devamında zikredilen, “*Öyle ise bir müddet onu gözetleyiniz*” ifadesi tefsirlerde farklı şekillerde açıklanmıştır. Bir görüşe göre, “*bir müddet gözetleyin*” ifadesiyle onun “ölümüne kadar gözetleyin” manası kastedilirken diğer bir görüşe göre ise “mecnunluğu aşikâr oluncaya gözetleyin” anlamı kastedilmiştir.⁵¹⁵

Hz. Mûsâ kıssasında da yine Hz. Nûh’a söylenenlerin benzeri bir durum söz konusudur. Hz. Mûsâ, Firavuna ilahi mesajı getirdiğinde Firavun kendi gücü ve kuvvetine güvenerek onu reddetmiş ve mecnun olmakla suçlamıştır.⁵¹⁶ Yine farklı bir ayette de Firavun, “*Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir*”⁵¹⁷ diyerek halk nezdinde Hz. Mûsâ’nın itibarını azaltmayı, ona tabi olacak olanları engellemeyi düşünmüş ve bu şekilde ona iftirada bulunmuştur.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Kur’ân’da zikri geçmesi sebebiyle konumuz olan Hz. Nûh ve Hz. Mûsâ örneklerinden hareketle mecnunlukla suçlanan peygamber sayısı Kur’ân’da az olsa da zikredilmeyen peygamberlerin de yine aynı şekilde iftiralara maruz kaldığını söylemek mümkündür. Çünkü Kur’ân’ın resmettiği kadarıyla gelen her

⁵¹¹ er-Râzî, a.g.e., XXIII, 93.

⁵¹² el-Mû’minun, 23/25.

⁵¹³ er-Râzî, a.g.e., XXIII, 93.

⁵¹⁴ Elmalılı, a.g.e., V, 554.

⁵¹⁵ el-Mâverdi, a.g.e., IV, 52.

⁵¹⁶ ez-Zâriyât, 51/39.

⁵¹⁷ eş-Şuarâ, 26/27.

peygamber aynı sıkıntı ve meşakkatlerle karşılaşmış ve aynı şekilde iftiralara maruz kalmışlardır. Bu açıdan Hz. Nûh ve Hz. Mûsâ'nın da kavimleri tarafından iftiraya uğradıklarını ve davasından engellenmeye çalışıldıklarını söylemek yerinde olacaktır.

4. Yalancılık İftirası

Bir peygamberin davasını inkâr etmek ve geçersiz saymak için başvuru olan ilk yöntem o peygamberi yalanlamak olmuştur. Her peygamber gönderildiği kavim tarafından yalanlanmış ve de yalancılıkla suçlanmıştır. Yani inkârcılar, peygamberlerin getirdikleri ilahi mesajın hakikat olmadığını, atalarından böyle bir şey görmediklerini ve işitmediklerini söyleyerek onları yalancılıkla suçlamışlardır. Kavimleri tarafından yalanlanan bu peygamberlerden bazıları Kur'ân'da zikredilmiştir. Bunlar Hz. Nûh⁵¹⁸, Hz. Hûd⁵¹⁹, Hz. Sâlih⁵²⁰ ve Hz. Mûsâ'dır.⁵²¹ Bu peygamberlerin Kur'ân'da yalancılıkla suçlandığı bildirilen ayetlere bakıldığında hep aynı olay örgüsünün olduğu görülecektir. Yani ayetlerin bildirdiği şekliyle her kavmin önde geleni veya gelenleri, bu peygamberlerin kendileri gibi bir beşer olduğunu, kendilerine uyanların da halkın en basit kesimi olduklarını söylemiş ve bu peygamberleri yalancılıkla suçlamışlardır. Onlar, ilahi mesajın hakikat olup olmamasına bakmadan peygamberlerin ilahi mesajını reddetmiş ve onları kabullenmemişlerdir. Çünkü inkârcılar, bu peygamberlerin de kendileri gibi bir beşer olduklarını, hatta kendilerinden daha basit bir insanlar olduklarını söyleyerek onların vahye muhatap olamayacaklarını iddia etmişlerdir. Bununla birlikte onlara tabi olanları da küçümseyerek bu peygamberleri ve beraberindekileri yalancılıkla suçlamışlardır.⁵²²

⁵¹⁸ Hûd, 11/27.

⁵¹⁹ el-A'râf, 7/66.

⁵²⁰ el-Kamer, 54/25.

⁵²¹ el-Kasas, 28/38.

⁵²² el-A'râf, 7/66; Hûd, 11/27; el-Kasas, 28/38; el-Kamer, 54/25.

III. MÜ'MİNLERE YÖNELTİLEN İFTİRALAR

Allah'a ve peygamberlere iftira etmekten çekinmeyen inkârcılar, aynı şekilde mü'minlere de iftirada bulunmuşlardır. İman edenleri alçaltıcı ve küçük düşürücü her sözü kullanmakla birlikte genellikle onları kavimlerinin en alt kesimi ve en cahilleri sayan inkârcılar bundan ötürü her türlü fiili ve kavli işkenceyi iman edenlere reva görmüşlerdir. Nasıl ki her gelen peygamber kavmi tarafından bir şekilde yalanlanıp iftiraya uğradıysa, çeşitli işkencelerle karşılaştıysa o peygamberlere tabi olan mü'minler de bunların bir benzerini yaşamışlardır. Mü'minlere kimi zaman müşrikler, kimi zaman ehli kitaptan olanlar, kimi zaman da münafıklar karşı olmuşlar ve onlar aleyhinde birçok yalan ve iftirada bulunmuşlardır. Kur'ân'ın bu konuyu ele alış şekline baktığımızda karşımıza biri genel biri özel olmak üzere iki durum çıkmaktadır. Yani bazen genel bir şekilde mü'minlerin uğradıkları iftiralar dile getirilirken bazen de özel olarak şahıslar zikredilerek onların uğradıkları iftiralar dile getirilmiştir. Kur'ân'ın mü'minlere karşı yöneltilen iftiraları bu şekilde ele alması mü'minler için bir öğüt olmasının yanında aynı zamanda bir teselli niteliği de taşımaktadır. Bahsedildiği üzere genel olarak mü'minlerin hedef alınmasına, mü'minlerin basitlik, yalancılık, sefahat, dalalet ve sapıklık suçlanmaları örnek verilirken, özel olarak ise Hz. Yûsuf'un⁵²³, Hz. Meryem'in ve Hz. Aişe'nin iftiraya uğramaları örnek verilebilir.

A. Mü'minlerin Maruz Kaldığı İftiralar

Gelen peygamberlere tabi olduktan sonra birçok iftiraya maruz kalan mü'minler Kur'ân'ın bildirdiği kadarıyla kimi zaman müşrikler tarafından kimi zaman ehli kitap ve kimi zaman da münafıklar tarafından basitlik, yalancılık, akılsızlık, dalalet ve sapıklık iftiralarına maruz kalmışlardır. Bunun yanında Hz. Yusuf kralın karısının, Hz. Meryem Yahudilerin, Hz. Aişe de münafıkların iftiralarına uğramıştır.

1. Basitlik ve Yalancılık İftirası

Kur'ân'ın bildirdiğine göre Hz. Nûh'un kavmi, Hz. Nûh ve ona tabi olanlar hakkında birçok iftirada bulunmuşlardır. Onlar iman edenler hakkında yalancılık ve basitlik iddiasında bulunarak iman edenleri tefekkür edemeyen, akıllarını kullanamayan kişiler addetmiş ve bu şekilde onlara iftira etmişlerdir. Bu durum Hûd Suresi 27. ayetinde şu şekilde zikredilmiştir:

⁵²³ Hz. Yûsuf'un peygamberlere yöneltilen iftiralar bahsinde değil de mü'minlere yöneltilen iftiralar bahsinde zikredilmesinin sebebi iftiranın mahiyetinin nübüvveteye yönelik değil, Hz. Yûsuf'un şahsına yönelik olmasından kaynaklanmaktadır.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّئِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى
لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَنْظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

“Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, “Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.

Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz” dediler.”

Ayetin zahirinden anlaşıldığı kadarıyla inkâr edenler Hz. Nûh’un nübüvvetini ve davetini kabul etmemişlerdir. Hz. Nûh’un ancak kendileri gibi bir beşer olduğunu iddia eden inkârcılar daha sonra Hz. Nûh’a tabi olanları hedef alarak iman edenleri safdillikle suçlamışlardır. Bunun yanında iman edenlerin kendi kavimleri içinde en alt kesimden basit insanlar olduklarını söyleyerek Hz. Nûh ve beraberindekilerin kendilerine karşı bir üstünlükleri olmadığını ve onların yalancı olduklarını iddia etmişlerdir. İnkârcıların iman edenleri bu şekilde suçlayıp onlara iftira etmelerinin sebebi gelince bu, onların Hz. Nûh ve beraberindekileri kendilerinden aşağı ve ayetin ifadesiyle *erazil* görmelerinden kaynaklanmaktadır. الرَّذُلُ kelimesi münteha’l-cumû olarak الرَّذُلُ kelimesinin çoğulu olan الرَّذُلُ kelimesinin çoğuludur. الرَّذُلُ kelimesi sözlükte rezil, basit, alçak anlamlarına gelmektedir. Ayette geçen الرَّذُلُ kelimesi ise halkın ayak takımı, basit insanlar, en düşük seviyedeki kişiler anlamını içermektedir. Bu ayetten başka olarak قَالُوا أَنْتُمْ لَكُمْ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ dediler ki: “Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız”⁵²⁴ ayetinde de geçen الرَّذُلُ kelimesi de aynı manayı ifade etmektedir. Buna göre, Hz. Nûh’un kavminin, Hz. Nûh ve beraberindekileri الرَّذُلُ olmakla suçlamaları onların zenginler ve soylu kişiler olduklarını göstermektedir. Bu kişiler Hz. Nûh’un kendileri gibi zengin ve soylu olmadığını bahane ederek ona tabi olmamışlar, ona tabi olanların da gelir seviyesi düşük ve soylu olmayan kişilerden müteşekkil olduklarını görünce, Hz. Nûh ve beraberindekileri hakir görerek onları tefekkürden ve akletmekten uzak kişiler saymış ve onları ayak takımı olmakla suçlamışlardır.

İman edenlere bu şekilde iftirada bulunan inkârcılar onları yalancılıkla da suçlamışlardır. İnkârcılara göre Hz. Nûh’un getirdiği ilahi mesajın herhangi bir hakikat değeri yoktur çünkü Hz. Nûh buna layık değildir. Ayrıca “Allah, eğer bir elçi gönderse bu bir beşer değil melek olmalıdır”⁵²⁵ diyerek Hz. Nûh’un getirdiği daveti kabul

⁵²⁴ eş-Şuarâ, 26/111

⁵²⁵ el-Mü’minun, 23/24.

etmemişlerdir. İşte inkârcıların sahip oldukları bu düşünceler onları, Hz. Nûh'un nübüvvetini ve davetini yalan saymaya, ona tabi olanları da yalancılıkla suçlamaya götürmüştür. Onların bu şekilde Hz. Nûh'la beraber iman edenleri de yalancılıkla suçlamaları, onların yalan bir davaya inandıklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Yani onlara göre iman edenler hakikati olmayan, yalan bir davayı savunarak yalancılardan olmuşlardır.

2. Akılsızlık İftirası

Mü'minlerin iftira edilerek suçlandıkları bir diğer konu akılsızlıkla suçlanmalarıdır. Bakara Suresi 13. ayetinde bu durum şu şekilde zikredilmektedir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ

“Onlara, “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın”” denildiğinde, “Biz de süfehanın iman ettiği gibi mi iman edelim?” derler. İyi bilin ki, asıl süfaha kendileridir, fakat bilmezler.”⁵²⁶

Burada ayetin muhatabının kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bunların münafıklar veya Yahudiler olduğu söylenmektedir.⁵²⁷ Ancak tefsirlerde genel olarak bu kişilerin münafıklar olduğu kaydedilmektedir.

Ayette geçtiği üzere münafıklar veya Yahudiler iman edenleri sefahatle suçlamışlardır. Onların sefahatle ne kastettiklerini anlamak için öncelikle sefahat kelimesinin ne anlama geldiğini bilmek gerekmektedir. Ayette geçen السُّفَهَاءُ (süfehâ) kelimesi sefih kelimesinin çoğuludur. Sefih kelimesi ise sözlükte, akıl noksanlığından kaynaklanan hafiflik, fikirsizlik ve temkinsizlik anlamına gelmektedir. Bunun yanında sefih kelimesi, aklın ve dinin gereğinin zıddı üzere hareket etmek de demektir.⁵²⁸ Ayette bildirildiğine göre bu kişilere yani Yahudi veya münafıklara *“İnsanların inandıkları gibi siz de inanın”* denildiğinde onlar, iman edenlere akılsızlık iftirasında bulunarak, *“Biz de süfehanın iman ettiği gibi mi iman edelim?”* demişlerdir. Yani onlar iman edenleri akılsız olmakla, akıllarını kullanamamakla suçlayarak iman etmeye yanaşmamışlardır. Râzî, bu ayetin muhatabının münafıklar olduğunu bildirerek, onların iman edenleri akılsızlıkla suçlamasını şu şekilde açıklamıştır: Münafıklar soylu ve makam sahibi kimselerden müteşekkildi; mü'minler ise o dönemde çoğunlukla fakir kimselerden oluşmaktaydı.

⁵²⁶ el-Bakara, 2/13.

⁵²⁷ el-Beğavî, a.g.e., I, 67.

⁵²⁸ Elmalılı, a.g.e., I, 209.

Ayrıca Münafıklara göre, Hz. Peygamberin getirmiş olduğu din de batıldı. Batılı ise ancak akılsız olanlar kabul ederdi. İşte tüm bu sebeplerden dolayı münafıklar iman edenleri akılsızlıkla suçlamışlardı.⁵²⁹ Râzî'nin bildirdiğine göre münafıklar, Hz. Peygamberin risaletine inanmış görünmekle birlikte onun davasının batıl olduğunu inanmaktadırlar. Kendi durumlarını kurtarmak ve herhangi bir sıkıntıya düşmemek içinse kendilerini Müslüman gibi göstererek münafıklık yapmışlardır. Onların bu durumundan haberdar olan Hz. Peygamber “*İnsanların inandıkları gibi siz de inanın*” diyerek onları gerçek imana çağırmıştır. Onlarsa buna karşılık, “*Biz de şüphe gibi iman mı edelim?*” diyerek iman edenlerin zayıf akıllı, düşüncesi kıt, anlama kabiliyeti olmayan insanlar olduğunu ileri sürmüşler ve kendilerince böyle bir akılsızlık yapmayacaklarını dile getirmişlerdir. Onların iman edenlere karşı bu iftiralarına mukabil Yüce Allah, “*İyi bilin ki, asıl şüphe kendileridir, fakat bilmezler.*” buyurarak akıllarını kullanmayıp da kullananları akılsızlıkla suçlayıp iftira edenlerin gerçek akılsızlar olduklarını ifade etmiştir.

3. Dalalet İftirası

Kur’ân’ı Kerîm’de ifade edildiği üzere inkârcıların iman edenleri dalaletle suçladıkları görülmektedir.⁵³⁰ Dalalet kelimesi sözlükte sapmak, kaybolmak, doğru yolu bulamamak gibi anlamlara gelmektedir. Dini literatürde ise hidayet zıddı olup az veya çok, bilerek veya bilmeyerek doğru yoldan ayrılmak demektir.⁵³¹ Yani kâfirler, iman edenleri dalaletle suçlayarak onların yanlış yolda olduklarını, atalarının dini üzere olmaktan vazgeçip yeni dine iltisak ederek sapıklığa düştüklerini ifade etmişlerdir. İnkârcıların iman edenlere karşı bu iftiraları Mutaffifin Suresi’nde şöyle zikredilmektedir:

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ

“Mü’minleri gördükleri vakit, “Hiç şüphe yok, bunlar sapık kimselerdir” diyorlardı.”⁵³²

Bu ayetin siyak-sibakına bakıldığında burada inançlarından dolayı inkârcıların müminlerle alay ettikleri ve onların yanlış yolda olduklarını söyledikleri görülmektedir. Ayette هَؤُلَاءِ “bunlar” ifadesi kullanılmış olsa da inkârcıların umumiyetle bütün mü’minler hakkında dalalet iftirasında buldukları malumdur. İnkârcılara göre mü’minler, yollarını kaybetmiş birer sapıktırlar. Çünkü onların nezdinde mü’minler,

⁵²⁹ er-Râzî, a.g.e., II, 75.

⁵³⁰ Yasin, 36/47.

⁵³¹ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 509.

⁵³² el-Mutaffifin, 83/32.

gözlerinin önündeki hazır dünya nimetine, dünya zevklerine bakmayıp gerçekte olup olmadığı belli olmayan ahirete inanarak akılsızlık eden ve yanlış yolda giden bir güruhtur. Bu sebeple onlar, mü'minlerin şaşkın olduklarına ve dalalette bulduklarına hükmetmekte bunu da te'kidli olarak لَصَّالُونَ şeklinde ifade etmektedirler.⁵³³

4. Hz. Yûsuf'a İftira

Kur'ân'da iffetsizlik iftirasına uğradığı bildiren tek peygamber Hz. Yûsuf'tur. Hz. Yûsuf'un yaşamış olduğu bu iftira, Yûsuf Suresi 20-33. ayetlerinde ele alınmıştır. Kur'ân'ın bildirdiğine göre Hz. Yûsuf kuyudan çıkarılınca az bir miktar ücret ile Mısırlı bir adam tarafından satın alınmıştır. Daha sonra Hz. Yûsuf'u evine alan adamın karısı Hz. Yûsuf'a ilgi duymuş ve ona gönlünü kaptırmıştır. Tefsirlerde bu kadının ismiyle alakalı olarak Züleyha ve Ra'il isimleri geçmektedir.⁵³⁴ Bu kadın Hz. Yûsuf'tan murad almak isteyip kapıları kilitleyerek *"haydi gel"* demiş, Hz. Yûsuf da kadının bu isteğine karşılık *"Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler"* diyerek onu reddetmiştir. Bundan sonra Hz. Yûsuf kadının kilitlemiş olduğu kapıları açarak dışarı çıkmak istemiş ancak kadın onu bırakmak istemediği için gömleğini arkadan tutup çekerek yırtmıştır. Tam bu sırada ikisi de kapıda kadının kocasıyla karşılaşmışlardır. Kadın kocasını görünce hemen, *"Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır"* diyerek Hz. Yûsuf'a iftirada bulunmuştur. Hz. Yûsuf da kendisini savunarak böyle bir şey olmadığını dile getirmiş ve kadının kendisinden murad almak istediğini söylemiştir. Bu sırada kadının kocasının yanında olan kadının akrabalarından biri gömleğin yırtılış şekline dikkat çekmiş, eğer gömlek önden yırtılmışsa kadın haklı; eğer arkadan yırtılmışsa erkek haklı demiştir. Gömleğin arkadan yırtıldığını görünce kadının haksız olduğunu anlamış, Hz. Yûsuf'a bundan kimseye bahsetmemesini, kadının da tevbe etmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat olay bu şekilde gizli kalmamış, şehirdeki kadınlar *"Azizin karısı hizmetçisinden murad almak istedi"* diyerek söylenti çıkarmışlardır. Bunun üzerine kadın, bu söylentiye çıkaran kadınlara haber gönderip onları bir ziyafete davet etmiştir. Onlara oturacakları yerler hazırlayıp ellerine de bir bıçak vermiştir. Daha sonra Hz. Yûsuf'u karşılarına çıkarmış, onu gören kadınlar farkında olmayarak ellerini kesmişler, *"Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir"* demişlerdir. Bunun

⁵³³ Elmalılı, a.g.e., VIII, 480.

⁵³⁴ Elmalılı, a.g.e., V, 71.

üzerine kadın, “işte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat o iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak” demiştir. Hz. Yûsuf ise, “Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum” diyerek kadının bu isteğini yine geri çevirmiştir.⁵³⁵

Kur’ân’da bu şekilde anlatılan hadise Hz. Yûsuf’un iftiraya uğradığını göstermektedir. Nitekim azizin karısı Hz. Yûsuf’tan murad almak istemiş, bu durum ortaya çıkınca da kendisini kurtarmak için Hz. Yûsuf’un kendisinden murad almak istediğini söyleyerek ona iftira etmiştir. Kadının bu iftirasına karşılık yine kadının ailesinden adil bir kişi onun doğru söylemediğini ifade ederek kadının Hz. Yûsuf’a iftira attığını dile getirmiştir. Ancak aziz, Hz. Yûsuf’un masum olduğuna dair kesin delilleri görmesine rağmen kendi ailesini temize çıkarmak ve olayı kapatmak için onu bir süre zindana atmayı uygun görmüştür. Hz. Yûsuf’un zindana girmesi onun haksız olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis Hz. Yûsuf, Allah’tan kesin bir delille desteklenerek kadının teklif ettiği şeyden berî olmuş ve kadının iftira ettiği gibi hiçbir şekilde bir iffetsizlik içinde olmamıştır.

5. Hz. Meryem’e İftira

Allah’ın, iffetini korumasından dolayı iman edenlere örnek gösterdiği⁵³⁶ ve kendisini dünya kadınlarına üstün kıldığı⁵³⁷ Hz. Meryem bilindiği üzere Hz. İsa’nın annesidir. Yeni Ahit’te ve Kur’ân’da kendisine yer bulan Hz. Meryem, Hz. İsa’nın annesi olması açısından hem Hıristiyanlık için hem İslam için çok önemli bir yere sahiptir. Hz. Meryem’in iki din nezdinde önemli bir yere sahip olması elbette sadece bununla sınırlı değildir. Onun iki din tarafından bu denli önemli sayılmasının bir diğer nedeni şüphesiz Hz. İsa’nın doğumunun mucizevi şekilde vuku bulmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Hz. İsa babasız olarak dünyaya gelmiştir. Onun doğumu Kur’ân’da geçtiği üzere Hz. Meryem’e “Allah tarafından bir ruhun” gönderilmesi sonucu olmuştur.⁵³⁸ Tefsirlerde bu ruh genellikle Cebrail olarak tefsir edilmiştir.⁵³⁹ Hz. Meryem’in Hz. İsa’yı

⁵³⁵ Yûsuf, 12/20-33.

⁵³⁶ et-Tahrim, 66/12; el-Enbiya, 21/91.

⁵³⁷ Âl-i İmrân, 3/42.

⁵³⁸ Meryem, 19/17.

⁵³⁹ el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 429; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IX, 226.

dünyaya getirmesi olayına gelince bu durum Kur’ân’da ve tefsirlerde şu şekilde açıklanmaktadır: Cebrail, Allah tarafından insan suretinde Hz. Meryem’e gönderilince, Hz. Meryem onun kendisine bir zarar vereceğini düşünüp korkarak, “*Senden, Rahmân’a sığınırım. Eğer Allah’tan korkan biri isen (bana dokunma)*” dedi. Bunun üzerine Cebrail, kendisinin Allah’ın elçisi olduğunu söyleyerek onu bir erkek çocukla müjdelemeye geldiğini bildirdi. Hz. Meryem bu duruma şaşırarak, “*Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?*” dedi. Cebrail ise bunun Allah için kolay olduğunu söyleyerek, -tefsirlerde çeşitli olarak aktarıldığı şekliyle- onun gömleğinin yakasından üfleyerek hamile kaldığını ona bildirdi. Daha sonra Hz. Meryem hamile kaldı ve karnındaki çocukla bulunduğu yerden uzak bir yere ayrıldı. Muhtemeldir ki, Hz. Meryem’in uzak bir yere ayrılmasının sebebi, çocuğun ana karnında büyüyüp belirginleşmeye başlamasıyla insanların kendisini kınayacağından endişe etmesinden ve durumu ailesinden gizlemek istemesinden kaynaklanmaktadır. Onun hamilelik süresiyle alakalı olarak da bir saat, üç saat, altı ay, yedi ay, sekiz ay veya dokuz ay gibi farklı süreler ifade edilmektedir. İşte bu sürelerden Allah’ın tayin ettiği süre geçip de doğum zamanı gelince Hz. Meryem doğum sancısından ve bununla birlikte kavmine döndüğünde karşılaşacağı manzaranın tedirginliğinden dolayı çok fazla ızdırıp çekmiş ve “*Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!*” diyerek üzüntü ve ızdırabını dile getirmiştir. Doğumdan sonra çocuğunu kucağına alarak kavmine gelmiş, kavmi onu gördüğünde فَاتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمُلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا يَا أُخْتُ هَٰؤُلَاءِ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعِيًّا "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! "Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi." diyerek ona zina iftirasında bulunmuşlardır.⁵⁴⁰

Ayetteki فرياً (feriyyen) kelimesi ilk bölümde geçtiği üzere ifsat veya ıslah için kesmek anlamına gelen فرى kökünden türemiştir. Râzî فرياً kelimesini görülmemiş şey, yeni ortaya çıkmış, acayip anlamına gelen بدیع kelimesiyle açıklamıştır. Yahudilerin Hz. Meryem için لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا demelerinin ise iki anlama gelmesinin muhtemel olacağını söylemiştir. Bunlardan birincisine göre, kavmi Hz. Meryem’i o şekilde kucağında çocukla görünce herhangi bir kınama ve zemm olmaksızın bunun acayip bir durum, şaşılacak şey ve harikulade bir olay olduğunu kastetmişlerdir. İkinci veche göre ise,

⁵⁴⁰ Meryem, 19/17-28; el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 430; er-Râzî, a.g.e., XXI, 203; Komisyon, *Kur’ân Yolu*, III, 596-597.

kavmi لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا فَرِيًّا diyerek zemm yoluyla bunun yadırganacak çok büyük bir olay olduğunu kastetmişlerdir. Râzî ikinci görüşün daha açık ve güçlü olduğunu söylemektedir. Çünkü bir sonraki ayette zikredilen “*Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi*” ifadesi bunun bir tevbih olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁴¹ Yahudiler bu şekilde Hz. Meryem’e tariz yoluyla zina iftirasında bulunmuşlardır. Yani onlar kucağında çocuğu gördüklerinde ona sarıh olarak sen zina ettin dememişlerdir. Ancak “*senin baban kötü biri değildi, annen de iffetsiz değildi senin bu yaptığın da nedir*” demekle bunu ima etmişlerdir.⁵⁴²

Kur’ân’ın Hz. Meryem’e yapılanın bir iftira olduğunu ve Hz. Meryem’in böyle bir şey yapmadığını ifade etmektedir.⁵⁴³ Ancak Kur’ân’ın Hz. Meryem’i temize çıkarmasına ve ona yapılanın bir iftira olduğunu bildirmesine rağmen Yahudiler halen zihinlerinde Hz. Meryem’in iffeti hakkında olumsuz düşünceler taşımaktadırlar. Çünkü öteden beri Yahudi kaynaklarında kişiler farklı olarak zikredilmekle birlikte Hz. Meryem’in namusuna kastedildiği düşüncesi işlenmektedir.⁵⁴⁴

Sonuç itibariyle bu asılsız ve hiçbir doğruluğu olmayan iddiaların her birinin bir iftira olduğunu Nisâ Suresi 156. ayet ifade etmektedir:

وَبُكِّرْهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا

“(Kalplerinin mühürlenmesinin diğer bir sebebi de İsa’yı) inkâr etmeleri ve Meryem’e büyük bir iftirada bulunmalarındır.”

Bu ayette Hz. Meryem’e ne hakkında iftirada bulunulduğu açıkça zikredilmese de konu Meryem Suresi 27 ve 28. ayetleriyle beraber ele alındığında burada Hz. Meryem’e zina iftirasının kastedildiği görülecektir.⁵⁴⁵ Yani Yahudiler, Kur’ân-ı Kerîm’in kendisini iffetini korumakla övdüğü ve örnek gösterdiği Hz. Meryem’i, kucağında çocukla gördüklerinde onu zina ile itham etmişler ve ona karşı büyük bir iftirada bulunmuşlardır. Kur’ân, onların bu şekilde Hz. Meryem’e zina iftirasını بُهْتَانًا عَظِيمًا “büyük bir iftira” olarak nitelemektedir. Çünkü Hz. Meryem iffetiyle yaşayan, Allah’tan sakınan ve çokça ibadet eden salih bir kadındı. Ona bu şekilde iftira edilmesinin büyük bir olay olduğu, hem بُهْتَانًا

⁵⁴¹ er-Râzî, a.g.e., XXI, 208.

⁵⁴² el-Kurtubî, a.g.e., XV, 125; Kemâl es-Seyyid Sâlim Ebû Mâlik, *Sahih-u Fıkhu’s-Sünne ve Edilletuhu*, C. IV, Kahire, el-Mektebetü’l-Tevfikiyye, 2003, s. 62.

⁵⁴³ en-Nisâ, 4/156.

⁵⁴⁴ Fik Meijer, *Jezus en de Vjffde Evangelist*, Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2015, s. 172.

⁵⁴⁵ Muhammed Emin b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şankitî (1974), *Edvâu’l-Beyân fî İdahi’l-Kur’âni bi’l-Kur’ân*, C.I, y.y., Dâru İlmi’l-Fevâid, t.y., s. 508.

عظيماً “büyük bir iftira” ifadesinden, hem de ayette bildirildiği şekliyle bu iftiraları sonucunda Yahudilerin kalplerinin mühürlenmesinden anlaşılmaktadır.⁵⁴⁶

6. Hz. Aişe’ye İftira

Hz. Aişe’nin iftiraya uğraması *ifk hadisesi* olarak bilinmektedir. İfk, yalan ve iftiranın en kötüsü anlamına gelmektedir.⁵⁴⁷ Kur’ân, Nûr Suresi 11-20. ayetleri bu hadiseden bahsederken konuyu bizzat anlatmasa da ona işaret ederek yapılanın yanlışlığına ve çirkinliğine dikkat çekmiştir. Hz. Aişe kendisine iftira atılan bu hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır: “Rasulullah sefere çıkmak istediği zaman, eşleri arasında kura çeker, hangisinin ismi çıkarsa onunla sefere giderdi. Beni Mustalik gazvesinden önce yaptığı gazada da aramızda kura çekti, benim ismim çıktı. Bunun üzerine ben de Rasulullah ile beraber sefere çıktım. Bu olay hicab ayetinin indirilmesinden sonra olmuştu, bundan dolayı bir hevdece konuldum. Dönüşte Rasulullah Medine'ye yaklaşınca bir yerde konakladı, sonra da yola çıkmaya nida ettirdi. Yola çıkmaya seslendikleri sırada ben kalktım ve yürüyüp ordudan ayrılıp ihtiyacımı gidermeye gittim. Yerime dönerken göğsümü yokladım, zafar boncuğundan dizilmiş gerdanlığımın kopup düştüğünü farkettim. Bunun üzerine dönüp kaybolan gerdanlığımı aradım, fakat onu aramak beni yoldan alıkoydu. Beni taşıyan grup hevdeci yüklenmiş ve beni içinde zannetmişler. Çünkü hafif, henüz küçük yaşta biriydim. Beni hevdece sanarak deveyi yüklemiş gitmişler. Daha sonra gerdanlığımı buldum ama döndüğüm zaman konaklanılan yerde kimseyi bulamadım, bundan dolayı belki beni aramak için dönerler dedim, oturdum. Derken birden uyku bastırdı orada uyumuş kalmışım. Safvan b. Muattal ordunun arkasında kalır, insanların unuttukları eşyaları arar, bir şey kalmışsa kaybolmaması için diğer konak yerine götürürdü. Beni de orada görünce şaşırarak “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” dedi. Ben onun isticra⁵⁴⁸ getirmesiyle uyandım, hemen feracemle yüzümü örttüm. Vallahi, onunla ne bir kelime konuşmuşuzdur ne de isticradan başka ondan bir kelime işitmişimdir. Daha sonra Safvan devesini çökertti, ben bininceye kadar geri çekildi, ben de hemen kalkıp deveye bindim. Devenin yularını tutarak beni orduya yetiştirdi.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ en-Nisâ, 4/155-156.

⁵⁴⁷ er-Râzî, a.g.e., XXIII, 174.

⁵⁴⁸ İstirca: “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi raciûn” demektir.

⁵⁴⁹ el-Buhârî, “Şehadet”, 15; Müslim, “Tevbe”, 56.

Hiz. AiŒe devamla hadiseyi Œöyle anlatıyor: “İŒte iftiracılar aleyhimde Œözlerini ŒöylemiŒler, ordugâh çalkalanmıŒ, vallahi benim bunların hiçbirinden haberim yoktu.⁵⁵⁰ Aleyhimde iftira ederek helak olanlar olmuŒ, iftiranın en büyüğüne ve en çoğuna giriŒen de Abdullah b. Übeyy imiŒ.”

“Medine'ye gelince ben, çok geçmeden bir hastalığâ tutuldum. Bir ay kadar yattım. Meğer bu esnada halk arasında ifk ehlinin iftirâları dolaŒıyormuŒ. Ben ise olanlardan tamamen habersizdim. Aleyhimdeki iftirâları Rasulullah'la annem ve babam da duymuŒlar, fakat bana hiçbir Œeyden bahsetmiyorlardı. Yalnız hastalığımda beni Œüphelendiren bir husus vardı: Rasulullah'tan daha önce hastalandığım zaman görmüŒ olduğum lütuf ve Œefkati bu hastalığım esnasında görmüyordum. 'Hastanız nasıl?' diyor ve bununla iktifâ ediyordu. Benim, iftiracıların iftiralarından hiç haberim yoktu. Aradan yirmi küsur kadar gece geçmiŒti. Hastalığımlı atlatmıŒ, nekahet dönemine girmiŒtim. Bir gece Mıstah'ın annesi ile hacetimiz için dıŒarı çıktık, iŒimiz biter bitmez yine Mıstah'ın annesi ile odama doğru döndük. Derken Mıstah'ın annesi çarŒafına takılarak düşünce, “Mıstah yüzünün üzerine düşün, kahrolsun!” diyerek oğluna bedduâ etti. Ben de “Bedir'de bulunmuŒ bir zata sövüyor musun?” dedim. Bana "Sen onun ne dediğini duymadın mı?" dedi. Ben de “Ne söyledi” diye sordum. O da ehli ifkin uydurduğu iftiraları bana birer birer anlattı. Bunun üzerine hastalığım tekrar arttı, hemen ağlayarak evime döndüm. Sonra Rasulullah geldi ve "hastanız nasıldır?" diye sordu. Ben de artık kendimi tutamadım, “Ya Rasulullah bana izin ver, ana babamın yanına gideyim” dedim. İzin verdi, ben de anama babama gittim. Anneme: “Ey anne, insanlar neler söylüyorlar?” dedim. O da: “Kızcağızım, kendini üzme, vallahi bir erkeğin yanında senin gibi güzel bir kadın olsun ve ortakları bulunsun da aleyhinde çok laf etmesinler, pek azdır.” dedi. “Babamın, bundan haberi var mı?” dedim. “Evet” dedi. “Rasulullah'ın haberi var mı?” diye sordum. “Evet” dedi. "Kendimi tutamadım ağlamaya baŒladım. Babam, damda Kur'ân okuyordu, sesimi duyunca, indi. Anneme “nedir bunun hâli?” diye sordu. Annem de, “hakkındaki dedikodulardan yeni haberi olmuŒ.” dedi. Bunun üzerine babamın da gözleri yaşla doldu, “sus kızım” dedi. GözyaŒlarım bir türlü dinmiyordu. Annemle babam yanıma oturmuŒ, ben hala ağlıyordum. Derken Rasulullah içeri geldi, selam verip oturdu. Hakkımda söylenen Œözlerden beri yanımda oturmamıŒtı ve bir ay olmasına rağmen de

⁵⁵⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. HiŒâm (218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (thk. Ömer Abdusselam et-Tedmûri), C. III, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990, s. 245.

Allah Teâla ona benim bu işimle ilgili vahiy indirmemişti. Sonra dedi ki: “Ey Aişe! Senin hakkında bana şöyle şöyle söz ulaştı, şimdi sen bu durumdan temiz ve beriyisen Allah muhakkak seni aklayacak, yok eğer bir günaha düşünse Allah'a istiğfar ile tevbe et. Çünkü kul tevbe edince Allah Teâlâ tevbeyi kabul eder.” Rasulullah sözlerini bitirince gözümün yaşı kesildi. Öyle ki, gözyaşından bir tek damla bulamıyordum. Sonra babama "Benim adıma Rasulullah'a cevap ver" dedim. "Vallahi kızım Rasulullah'a ne diyeceğimi bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine anneme, "Benim adıma Rasulullah'a cevap ver." dedim. O da "Vallahi ne diyeyim, bilmiyorum" dedi. Ben henüz küçük yaşta bir kız idim, Kur'ân'dan çok okuyamazdım. Yani çok istişhad edebilecek güçte değildim. Dedim ki: "Vallahi ben anladım ki, sizin bu işittiğinizi sinelerinizde yer etmiş ve siz buna inanmışsınız. Şimdi ben size bundan beriyim desem inanmayacaksınız. Allah benim bundan beri olduğumu bilirken de size bir itirafta bulunsam bunu hemen tasdik edeceksiniz. "Vallahi ben, benimle sizin aranızda Yûsuf'un babasının, "فَصَبِرْ جَمِيلًا وَاللَّهُ" "المُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ" "Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır"⁵⁵¹ sözünden başka bir mesel bulamıyorum." dedim ve yatağıma yattım. Vallahi Allah Teâlâ'nın beni temize çıkaracağını biliyordum. Fakat hakkımda bir Kur'ân ayeti indirileceğini zannetmiyordum. Çünkü benim durumum kendimce, Allah Teâlâ'nın öyle tilavet olunacak bir emr ile tekellüm buyuracağı mertebeden çok daha basitti. Fakat Rasulullah uykuda bir rüya görür de Allah, beni onunla temize çıkarır diye de umuyordum. Daha sonra Rasulullah'a vahiy gelmiş ve Rasulullah tebessüm ederek şöyle demişti: "Müjde ey Aişe! Allah seni kesin olarak temize çıkardı."⁵⁵² Bunun üzerine Hz. Aişe'yi tebrîe, iftiracıları ise şiddetli bir şekilde tehdit ve tevbih eden şu ayetler nazil oldu:

"İftirâyı atanlar, içinizden bir zümredir. Bunu sizin için bir şer saymayın. Aslında bu sizin için bir hayırdır; böyle imtihanlar sizin sevâba erişmeniz için birer vesile teşkil eder. İftirâ atanların herbirinin, o günahı kazandığı bir hisse vardır. Onlardan günahın büyüğünü üzerine alan kimse için ise pek büyük bir azap vardır.

O iftirâyı işittiğinizde, mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların, kendileri hakkında hayır düşündükleri gibi mü'min kardeşleri hakkında da hayır düşünerek, 'Bu apaçık bir iftirâdır' demeleri gerekmez miydi?

⁵⁵¹ Yûsuf, 12/18.

⁵⁵² el-Buhârî, "Şehadet", 15; Müslim, "Tevbe", 56;

Bu iftirâyı ispat etmek için dört şâhit getirmeli değiller miydi? Mâdem şâhit getirmediler; o halde Allah katında onlar yalancıların tâ kendileridir.

Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lûtufları ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, içine daldığınız şey yüzünden size pek büyük bir azap dokunurdu.

O zaman siz o iftirâyı dilden dile naklediyor ve hakkında bilginiz olmayan şeyi ağzınıza alıp söylüyor, bunu da basit bir iş sayıyordunuz. Halbuki o, Allah katında pek büyük bir günahdır.

Onu işittiğinizde, 'Bunu söylemek bize yakışmaz. Hâşâ, bu büyük bir iftirâdır.' demeniz gerekmez miydi?

Gerçek mü'minlerseniz, Allah size bir daha böyle bir günaha aslâ dönmemenizi öğüt veriyor. Âyetlerini de Allah size böylece açıklıyor, Allah her şeyi hakkıyla bilen, her işi hikmetle yapandır.

Îmân edenler hakkında çirkin söz ve hareketlerin yayılmasından hoşlananlar için dünyada da âhirette de pek acı bir azap vardır. Allah her şeyi bilir; siz ise bilmezsiniz.

Eğer üzerinizde Allah'ın lûtufları ve rahmeti olmasaydı ve Allah pek şefkatli ve pek merhametli olmasaydı, helâk olup giderdiniz.”⁵⁵³

Şüphe yok ki, Allah Teâlâ bu ayetlerle Hz. Aişe'yi temize çıkarmış, bunun bir iftira olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında Yüce Allah bu iftirayı ortaya atan kişinin büyük bir azaba uğrayacağını da bildirmiştir. Gerek tefsir kitaplarında gerek siyer ve tarih kitaplarında bu iftirayı ortaya çıkaran kişinin münafıkların önde gelen ismi olan Abdullah b. Übeyy b. Selül olduğu bildirilmektedir.

Abdullah b. Übeyy b. Selül'ün bu iftirasına ne yazık ki Müslümanlardan bazıları da ortak olmuş ve bu iftirayı dillendirmekten geri durmamışlardır. Bu isimler Hassan b. Sabit, Mıstah b. Üsase ve Hamne bint Cahş'tır. Yüce Allah bu iftiraya karşı gerçek müminlerin tavırlarının bu şekilde olmaması gerektiğini ifade etmiş, yaşananlar karşısında müminlerin 'Bu apaçık bir iftiradır' demeleri gerektiğini bildirmiştir. Hz. Aişe'ye bu şekilde iftirada bulunan bu isimler daha sonra Nûr Suresi 4. ayetine göre iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmaktan dolayı seksener sopa ve bir daha şahitliklerinin kabul edilmemesi cezasına çarptırılmışlardır.⁵⁵⁴

⁵⁵³ en-Nûr, 24/11-20.

⁵⁵⁴ Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI, s. 508.

Bunun yanında bu hadisenin bütün müminlere bakan yn şüphesiz böyle bir durumda Müslümanca tavrın ne olduğunun bilinmesi ve Yüce Allah'ın bildirdiği Şekliyle hareket edilmesi gerektiğidir. Nr Suresi'nde Hz. Aişe özelinde tüm Müslümanları kapsamına alan bu ayetler Hz. Aişe'yi teberrî etmesinin yanında Müslümanlara da bir teselli niteliğindedir. Bu sebeple bu hadisenin ve ayetlerin bildirdiği Şekliyle amel etmek her Müslümanın zerine bir farz olmakla beraber ahlaken de bir sorumluluk olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İFTİRANIN DİNİ, AHLAKİ, FERDİ-İCTİMAİ VE HUKUKİ BOYUTU

İnsan, toplumsal bir varlıktır. Toplumla birlikte yaşayan, toplumla birlikte hayatını idame ettiren insan, bu birliktelik sonucunda farklı haklar ve sorumluluklar elde eder. Bu hak ve sorumluluklar, toplumun devamlılığı için toplum tarafından bireye yüklenmiş olan yazılı ve yazılı olmayan toplumsal yasalardır. Birey, toplumsal kurallara uyduğu, topluma zarar verecek şeylerden uzak durduğu müddetçe toplum tarafından kabul görür ve benimsenir. Fakat kuralları çiğnediğinde, bireysel ve toplumsal olarak insanlara zarar verecek bir hale geldiğinde -bu zarar sadece fiziksel bir zarar değil aksi bir zarar da olabilir- bu durumda bireysel manada toplumdan soyutlanır. İşte bu şekilde topluma karşı sorumlu olan ve sorumlulukları bulunan insan, yaratıcısı olan Allah'a karşı da böyle sorumludur ve bu sorumluluk onun aslında asıl sorumlu olduğu alanı oluşturmaktadır.

Allah'a ve topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olan insan, dünyada ve ahirette razı olacağı bir hayat sürmek için bu sorumlulukların gerektirdiği şekliyle davranmak ve üzerine düşen ödevleri yerine getirmek mecburiyetindedir. İşte kişinin bu sebeple Allah ve toplum tarafından verilen ödevleri yerine getirmesi ve bu ödevleri aksatmaması gerekmektedir. Bu ödevler, kimisi din tarafından teşri edilen kimisi de toplum tarafından belirlenen kurallardır. En basit şekilde ifade edilecek olursa kişinin yapması gereken en önemli ve en gerekli görev, din ve toplum tarafından belirlenmiş bu kurallara uymak ve bu kurallar çerçevesinde toplumla beraber yaşamaktır. Bu kurallar, huzurlu bir toplumun devamlılığını sağlamakla birlikte kargaşa, kaos, anarşizm gibi menfi düşünce ve faaliyetlerin de oluşumuna engel olmaktadır. İşte bu sebeple insanın yapmak ve yapmamak mecburiyetinde olduğu bir kısım davranışlar bulunmaktadır. İnsanın yapmak zorunda olduğu davranışlara doğru sözlü olmak, hakkaniyetli olmak, adaletli olmak, saygılı ve dürüst olmak, kötü sözlerden kaçınmak, yardımsever olmak ve iyilikte bulunmak gibi birçok davranış örnek gösterilebilir. Bunun dışında insanın yapmaması gereken davranışlara gelince bunları da nefret, haset, haksızlık, adaletsizlik, yalan ve iftira gibi birçok kavramla ifade etmek mümkündür.

İslam, insanlara birbirlerinin ırz, namus, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmayı emretmiş, bunun gerçekleşmesi için de bireysel ve toplumsal birtakım değer ölçülerine uymayı kişiye gerekli kılmıştır. Bu sebeple insanlara doğruluk, hakkaniyetlilik, adillik, dürüstlük gibi faziletleri emretmiş; bunun aksi mahiyette bulunan yalan, haksızlık, nefret, haset, iftira gibi reziletlerden de insanları nehyetmiştir.⁵⁵⁵ Kur'ân'ın ve hadislerin çizdiği ideal mümin portresine göre insan, bu reziletlerden uzaklaşıp faziletleri ikame eden kişidir. Bundan dolayı kişinin doğru sözlü olması, yalandan uzak durması ve iftiraya bulaşmaması her mü'minin üzerine bir görev olduğu gibi, toplumsal düzen ve intizamın devamlılığı adına her bireye de bir vecibe olmaktadır.

İşte bu noktada insanın, toplumun düzeni ve salahiyeti açısından uzak durması gereken davranışları olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. İnsanın uzak durması gereken davranışları arasında bulunan iftirayı da bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Yani iftira denilen olgu ferdi ve içtimai açıdan birçok zararı bulunan, düzen ve intizamın bozulmasına sebep olan rezilet nev'inden bir davranıştır.

⁵⁵⁵ Hüseyin Algül, "İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış", U.Ü.İ.F.D, C.IX, S. 9, Yıl 2000, s. 133.

I. İFTİRANIN DİNİ BOYUTU

İftira, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde kendisine zemmedilmiş davranışlar arasında yer bulmaktadır. İftira kelimesi, Kur'ân'da ve hadislerde bizzat *iftira* lafzıyla zikredildiği gibi kendisiyle çok yakın anlam ilişkisine sahip olan *bühthan*, *ifk* ve *kazf* gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'de çokça zikredilen ve bahsi geçen ayetlerde kendi asıl manasının yanı sıra şirk, zulüm ve yalan⁵⁵⁶ anlamlarında da kullanılan iftira, Yüce Allah'ın yasaklamış olduğu fiillerden bir tanesidir. Kur'ân-ı Kerîm, müminlerin Hz. Peygambere, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, evladını öldürmemek, iftira etmemek ve marufa uygun hiçbir durumda Allah'a karşı gelmemek⁵⁵⁷ gibi dinin yasaklarına uymaları konusunda biatlarını alırken bunların içerisine iftira etmemeyi de dâhil etmiştir. Hz. Peygamber de sakınılması gereken yedi büyük günahı sayarken suçsuz ve namuslu kadınlara iftira atmayı da bu büyük günahlar arasında zikrederek kendisinden sakınılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de iftiranın zikredildiği ayetlerde, onun dünyada ve ahirette azabı gerektirecek bir davranış olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü Yüce Allah, iftira bahsinin geçtiği bazı ayetlerde iftira edenlerin Allah'a inanmayan kişiler olduklarını⁵⁵⁹, bazı ayetlerde onların zalimler olduklarını⁵⁶⁰, bazı ayetlerde ise onların çokça yalan söyleyen kişiler olduklarını⁵⁶¹ tevbih üslubuyla söylerken onların kıyamet günü kesinlikle sorguya çekileceklerini de tehdit yoluyla zikretmiştir.⁵⁶² Bu açıdan Kur'ân'da iftiranın geçtiği ayetlere bakıldığında iftiranın ne olduğu, ne kadar büyük bir günah olduğunu görmek mümkün olacaktır. Nitekim Nisâ Suresi 112. ayetinde de bu duruma işaret edilmektedir:

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا

“Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur.”

Burada bir hata veya günah işleyen kişinin suçu daha sonra bir başkasının üzerine atması bühthan yani iftira olarak zikredilmiş ve böyle yapan kişinin apaçık bir günah

⁵⁵⁶ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 634.

⁵⁵⁷ el-Mümtehine, 60/12.

⁵⁵⁸ el-Buhârî, “Vesaya”, 23.

⁵⁵⁹ en-Nahl, 16/105.

⁵⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/94.

⁵⁶¹ el-Casiye, 45/7.

⁵⁶² el-Ankebut, 29/13.

yüklendiği de bildirilmiştir. Ayette اِخْتَمَلَ ifadesi kullanılmasıyla benzetme üslubuna gidilmiştir. Bununla bir başkasına iftira atmak ağır bir yüke benzetilmiş⁵⁶³ ve kişinin bunu yüklendiği yani onu taşımak ve sonuçlarını kabullenmek zorunda olduğu anlamına işaret edilmiştir. Yine ayette iftira atmanın sonucunda kişinin bir *ism* yükleneceği de ifade edilmiştir.⁵⁶⁴ *İsm* kelimesi, sözlükte geri kalmak, gecikmek anlamına gelmektedir. Kişiyi sevaptan geri bıraktığı için de günaha *ism* denilmiştir.⁵⁶⁵ İstilahi olarak ise üzerine ikab gerektiren günah anlamına gelmekte olup sadece haram olan şeyler hakkında *ism* kelimesi kullanılmaktadır.⁵⁶⁶ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de *ismin* haram olduğu da açıkça ifade edilmiştir.⁵⁶⁷ Bu sebeple bir kişiye iftira etmek haram işlemek anlamına gelmektedir. Ayette *ism* kelimesinin *mübîn* kelimesi ile nitelenmesi de çok açık bir şekilde bu davranışın günah olduğuna ve günah olduğu hususunda da hiçbir tereddüte mahal olmadığına işaret etmektedir.

İftira ile ilgili olarak aynı minvalde zikredilen bir diğer ayet ise Ahzab Suresi 57 ve 58. ayetleridir:

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ اِخْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا

“Şüphesiz Allah ve Resûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır. Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”

Burada iki ayetten ilkinde bakıldığında Allah ve rasulüne eza etmek ifadesinin kullanıldığı görülecektir. Bunun Allah hakkında mecaz olduğu açıktır çünkü hiçbir insan hiçbir surette Allah’a hakiki manada eza edemez. Ancak Hz. Peygamber hakkında hakiki mananın gerçekleşmesi mümkündür. Örneğin, Uhud günü Hz. Peygamberin dişinin kırılması ve başının yarılması bunun bir göstergesidir. Ancak Zemahşerî ayette aynı anda hem hakikat hem mecaz anlamı olmayacağını söyleyerek ifadeyi hem Yüce Allah hem de Hz. Peygamber için mecaz kabul ettiğini dile getirmiştir.⁵⁶⁸ Bu noktada Allah’a eza etmek ifadesinin O’nun razı olmayacağı fiileri yapmak ve O’nun şanına uygun olmayan sözler söylemek anlamına geldiğini söylemek doğru olacaktır.⁵⁶⁹ Yani Müşrikler,

⁵⁶³ İbn Atiyye, a.g.e., II, 111.

⁵⁶⁴ en-Nisâ, 4/112.

⁵⁶⁵ İbn Fâris, a.g.e., I, 60.

⁵⁶⁶ el-Kefevî, a.g.e., 40.

⁵⁶⁷ el-A’râf, 7/33.

⁵⁶⁸ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 96

⁵⁶⁹ Elmalılı, a.g.e., VI, 348.

Yahudiler ve Hristiyanların Allah hakkında söylediği “Allah’ın eli sıkıdır”, “Allah için üçüncüsüdür”, “Mesih Allah’ın oğludur”, “melekler Allah’ın kızlarıdır”, “putlar Allah’ın ortaklarıdır” gibi ifadeler Allah’a eza nevinden iftiralarlardır. Nitekim Yüce Allah, kutsi bir hadiste, “Âdemoğlu hakkı olmadığı halde beni yalanladı ve yine hakkı olmadığı halde bana şetmetti. Onun beni yalanlaması, “benim kendisini ilk kez yarattığım gibi tekrar diriltmeyeceğimi söylemesidir.” Onun beni şetmi ise, “benim çocuk edindiğimi söylemesidir” Oysa ben tek ve samed olan Allah’ım. Doğurmadım, doğurulmadım ve hiçbir şey bana denk olmadı.”⁵⁷⁰ buyurarak kendisi hakkında eza mahiyetinde söylenen bu iftira kabilinden sözlerin herhangi bir hakikati olmadığını dile getirmiştir. Bunun dışında yine müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki “sihirbaz, kâhin, mecnun, şair” gibi sözleri de Hz. Peygambere eza mahiyetinde birer iftiradır.⁵⁷¹ İşte Yüce Allah bu şekilde kendisine ve rasulüne iftira ederek eza edenleri lanetlemiş ve onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. Ahzab Suresi 58. ayetinde ise müminlere işlemedikleri şeyler yüzünden eza edenlerin Nisâ Suresi 112. ayetinde ifade edildiği gibi iftira yükünü yüklendikleri ve apaçık bir günahın altında kaldıkları zikredilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de yine diğerlerinden başka olarak Tâhâ Suresi’nde iftira yükünü yüklenenler hakkında وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى “İftira eden hüsrana uğramıştır” ifadesini kullanmaktadır.⁵⁷² Müfessirler burada hüsrana uğramayı rahmetten ve sevaptan mahrum kalma anlamında tefsir etmişlerdir.⁵⁷³ Bir kişinin rahmet ve sevaptan mahrum kalması şüphesiz o kişinin dünya ve ahirette hüsrana uğrayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü Yüce Allah وَعَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Eğer size dünya ve ahirette Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”⁵⁷⁴ buyurarak rahmetinden mahrum kalanların hüsrana uğrayıp azaba düşer olacaklarını ifade etmiştir. Keffareti olmayan beş şeyden biri arasında da zikredilen⁵⁷⁵ iftira hakkında Hz. Peygamber de “Kim bir müslümana kötülenmesini isteyerek bir iftira atarsa, Allah onu Kıyâmet günü, cehennem köprülerinden birinin üstünde, söylediğinden temizlenip çıkıncaya kadar hapseder”

⁵⁷⁰ el-Buhârî, “Tefsir”, 112.

⁵⁷¹ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 97

⁵⁷² Tâhâ, 20/61.

⁵⁷³ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (437/1045), *el-Hidâye ilâ Bulûği’n-Nihâye*, C. VII, BAE, Câmiatu’ş-Şârîka, 2008, s. 4656; el-Kurtubî, a.g.e., XIV, 88.

⁵⁷⁴ en-Nûr, 24/20.

⁵⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XIV, 350.

buyurmuştur.⁵⁷⁶ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber, iftiranın en büyüklerini de bir kimsenin babasından başkasına nesep iddiasında bulunması, görmediği rüyayı görmüş gibi anlatması, Rasulullah'ın söylemediği sözü O'na nispet etmesi olarak açıklamıştır.⁵⁷⁷ Yani Hz. Peygamber büyük günahlardan biri olduğunu söylediği iftiranın en büyüklerinin de bunlar olduğunu ifade etmiştir.

Genel olarak söylenecek olursa, hem Kur'ân hem de hadisler iftiranın büyük günahlardan biri olup haram kılındığını ve yasaklandığını ifade etmişlerdir. İftirayı haram kılan İslam, bunun yanı sıra asılsız iddia ve haberlere gerçekmişçesine araştırmadan iltifat etmeyi de yasaklamıştır.⁵⁷⁸ Yüce Allah bununla ilgili olarak *وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا* “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur*”⁵⁷⁹ ve *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ* “*Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın*”⁵⁸⁰ buyurarak kesin bilgi sahibi olunmadığı müddetçe bir şeye hemen inanmayı ve araştırmadan kabullenmeyi yasaklamıştır. Nitekim Nûr Suresi 10-18. ayetleri arasındaki ayetler bu konu açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu ayetlerde Hz. Aişe'ye atılan iftira ve Müslümanların bu durum karşısındaki tavırları ele alınmış, müminlerin böyle bir durum karşısında hüsnü zan etmeleri, bunu dilden dile yaymamaları gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında iftira edenlerin dünyada ve ahirette ağır bir şekilde azaba uğrayacakları da bildirilmiştir.⁵⁸¹

Sonuç olarak Müslümanların üzerine düşen en büyük görev kebirden yani büyük günahlardan sakınmaktır. Nitekim Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de büyük günahlardan sakınanların kusurlarını örteceğini bildirmektedir.⁵⁸² Ayetin tefsiriyle alakalı olarak müfessirler büyük günahların ne olduğu hususunda görüş bildirirken bunların arasında iftirayı da saymaktadırlar.⁵⁸³ Bu noktada müslümanlar için asıl olan dinin haram kılıp yasakladığı iftiradan uzak durmalarıdır. Çünkü Hz. Peygamberin ifade ettiği üzere

⁵⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 41.

⁵⁷⁷ el-Buhârî, “Menakıb”, 5.

⁵⁷⁸ Mustafa Çağrıç, “İftira”, *DİA*, XXI, s. 523.

⁵⁷⁹ el-İsrâ, 17/36.

⁵⁸⁰ el-Hucurât, 49/6.

⁵⁸¹ Mustafa Çağrıç, “İftira”, *DİA*, XXI, s. 523.

⁵⁸² en-Nisâ, 4/31.

⁵⁸³ el-Mâverdî, a.g.e., I, 476; İbn Atiyye, a.g.e., II, 43; el-Beydâvî, a.g.e., II, 71.

müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kişidir.⁵⁸⁴ Bu da ancak müslüman kişinin aklını, kalbini ve dilini ıslah ve terbiye etmesi ve bunun sonucunda diğer insanlara güven vermesi ile mümkündür. Bu sebeple bir müminin dünya ve ahiret için faydası olmayan sözler söylememesi, yalandan, gıybetten ve nemimeden sakınması, bilmediği şeyler hakkında konuşmaması, söylenen her haber veya bilgiyi araştırmadan kabul etmemesi gerekmektedir. Tüm bunlar gerçekleştiği zaman kişi iftiradan ve herhangi bir iftirayı hemen kabullenmekten imtina edecektir.

⁵⁸⁴ el-Buhârî, “İman”, 4.

II. İFTİRANIN AHLÂKİ BOYUTU

Sözlükte “huy, mizaç, seciye, karakter” anlamlarına gelen *ahlâk* kelimesi hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. İnsanın gözle idrak edilen durumları için halk kelimesi, basiretle yani kalp gözüyle idrak edilen durumları için ise hulk kelimesi kullanılmaktadır.⁵⁸⁵ Ahlâk terim olarak ise, insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan maddi ve manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların hepsi anlamına gelmektedir.⁵⁸⁶

Ahlâk kelimesi sadece iyi huylar, güzel hasletler anlamına gelmemektedir. Çünkü ahlâk, yaratılış niteliklerinden olduğu için yaratılış aşamasında iyi veya kötü olarak biçimlendirilmiştir.⁵⁸⁷ Bu sebeple kelimenin asıl manası ile ahlâk, iyi-kötü huyların hepsini içine almaktadır. Yani insan kendisinde iyi huylar geliştirmiş ve iyi hasletlere sahip olmuşsa iyi ahlâklı, bunun aksi mahiyette kendisinde kötü huylar geliştirmiş ve kötü hasletlere sahip olmuşsa kötü ahlâklı olarak vasıflanmaktadır. Nitekim İslamî kaynaklarda iyi huylar ve faziletler için hüsnü'l-huluk, mehasînu'l-ahlâk, mekarimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hamîde ifadeleri kullanılırken, kötü huy ve reziletler için süü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme ve el-ahlâku's-seyyie gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu noktada bir insan için ahlâksız ifadesini kullanmanın doğru olmadığı da görülmektedir. Çünkü bir kişi ya iyi ahlâklı ya da kötü ahlâklıdır. Bununla birlikte iyi huylu kişiler için ahlâklı, kötü huylu kişiler için ahlâksız tabirleri galat-ı meşhur olarak kullanılmaktadır.⁵⁸⁸

Genellikle ahlâk denildiği zaman ilk olarak akla doğruluk, adalet gibi erdemler gelmektedir. Ahlâksızlık denildiğinde ise bunların dışında kalan değersiz davranışlar insan zihninde yer etmektedir. Yani ahlâk, güzel huylu olmayı; ahlâksızlık ise kötü huylu olmayı ifade eder.⁵⁸⁹ İslam ahlâk kaynaklarında ahlâki davranışlar fazilet sayılırken, ahlâksız davranışlar ise rezilet addedilmektedir. İşte bu noktada iftirayı da reziletler sınıfına dâhil olan ahlâksız davranışlardan biri saymak mümkündür.⁵⁹⁰

Kur'ân ve hadislerin sakınılmasını emrettiği bir fiil olan iftira, İslam kaynaklarında ahlâk-ı seyyie olarak da zikredilen kötü ahlâk bahsinde kendisine yer

⁵⁸⁵ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 297.

⁵⁸⁶ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *DİA*, II, s.2.

⁵⁸⁷ el-İsfahânî, *ez-Zerîa*, s. 50.

⁵⁸⁸ Mustafa Çağrı, *İslam Ahlakı*, 9.B., İstanbul, Ensar Yayınları, 2016, s. 17.

⁵⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., VIII, s. 193.

⁵⁹⁰ Ali Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011, s. 369.

bulmaktadır. Çünkü iftira insanların kendisinden zarar göreceği, kendisiyle düzensizliğin ve huzursuzluğun ortaya çıkacağı bir fiildir. İnsanlara zararının yanı sıra peygamberlerin şahıslarına ve davalarına hatta Yüce Allah'ın zatına ve sıfatlarına da yöneltilen iftira, bu noktada reziletlerin en erzellerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

Ahlâk doktrininin altında sorumluluk kavramı yatmaktadır.⁵⁹¹ Yani insanın ahlâkî sorumluluk ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunları insanın Allah'a karşı, insanın topluma karşı ve insanın kendisine karşı sorumlulukları olarak üçe ayırmak mümkündür. Bunların bilincinde olan bir kişi, Allah'a, topluma ve kendisine karşı sorumluluklarını yerine getirmekle mükelleftir. Yani bu konuda Allah'a karşı sorumluluğu olan insan, hevasına uyarak Allah'a karşı yalan uydurup O'nun şanını, zatını ve sıfatını hedef alarak iftira etmekten geri durmakla, topluma karşı sorumluluğu olan insan, taassubuna yenik düşerek toplumun yapısına en ufak bir etki edecek şekilde iftira etmekten uzak durmakla yükümlüdür. Çünkü insanın kötü huylardan, başkalarına zarar veren hallerden kurtulması, duygu ve düşünce yoluyla kötülöklere set çekmesi ve en iyiye ulaşma gayesine matuf olan ahlâk⁵⁹², kişiye yüklediği sorumluluk ve yükümlölükle bir ahlâksızlık veya kötü ahlâk olan iftiranın karşısında olup onu engellemek durumundadır.

Kur'an'ın ahlâk düşüncesi sürekli olarak iki düşüncenin karşısında yer almaktadır.⁵⁹³ Bunlardan biri düşüncesizce hevaya uymak⁵⁹⁴ bir diğeri de körü körüne bağlılıktır.⁵⁹⁵ Bunlar aynı zamanda iftiraya sebep olan fiillerdendir. Çünkü bir kişiye iftira atmak için insanın hevasına uyması ya da taassupla kendisini koruyup karşı tarafa zarar verme amaçlı reflekste bulunması yeterli olmaktadır. Bu sebeple Kur'an'ın karşısına almış olduğu bu iki düşünce özelinde Kur'an ahlâkının iftira düşüncesinin de karşısında olduğunu söylemek mümkündür.

Kıskançlık, haset, kin, nefret, zan, gıybet, nemime, faydasız kelam, çok konuşma, gruplaşma, ihtilaf ve taassup gibi birçok konu da iftiraya sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra bir kişinin kendisinden daha başarılı olması veyahut da kendi düşüncesinin insanlar nezdinde bir karşılık bulamaması kişiyi iftiraya götüren en önemli

⁵⁹¹ Muhammed Abdullah Draz (1958), Kur'an Ahlâkı, (çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay), 4.B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 31.

⁵⁹² Nureddin Topçu (1975), Ahlâk, (haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara), 5.B., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015, s. 32.

⁵⁹³ Draz, a.g.e., s. 34.

⁵⁹⁴ en-Nisâ, 4/135; Sâd, 38/26.

⁵⁹⁵ ez-Zuhuf, 43/23.

sebeplerdendir. İşte bu tarz davranışların hiçbirisi İslam'ın ahlâk anlayışıyla uyuşmamaktadır. Çünkü İslam'ın ahlâk anlayışı daima iyiyi arama, güzeli isteme şeklinde tezahür etmektedir. Yani İslam ancak güzel ahlâkı emretmektedir. Nitekim Hz. Peygamber bununla alakalı olarak, *"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"*⁵⁹⁶ buyurarak İslam'ın ahlâk anlayışını özetlemektedir. Bu sebeple iftiranın İslam ahlâkıyla hiçbir surette bağdaşmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Hz. Peygamber *"İçinizden en çok sevdiğim ve kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır. En buğz ettiklerim ve kıyamet gününde benden en uzak olanlarınız ise gevezeler, çok konuşanlar ve kibirli olanlardır."*⁵⁹⁷ buyurarak ahlâkı en güzel olanların kendisine kıyamet günü en yakın kişiler olacaklarını söylemiş, çok fazla konuşarak gevezelik eden, konuşurken çalım satıp büyüklenen kimselerin de kendisine en uzak kimseler olacağını ifade etmiştir. Hadiste Hz. Peygamberin buğz ettiği kişilerin davranışlarına bakıldığında bu kişilerin çok konuşup gevezelik eden kimseler olduğu görülecektir. Çok konuşup gevezelik etmek ve konuşurken süslü cümleler kurmak da bir noktada kişiyi yalan ve iftiraya götürür. Çünkü kişi çok fazla konuşmakla hak ve hakikatten uzaklaşır. Hak ve hakikatten uzaklaştığında da batıl söz ve düşüncelerle meşgul olur. Bunun sonucunda ya yalan sözler ortaya koyar ya da başkası hakkında konuşurken o kişide olmayan şeyleri söyleyerek o kişiye iftira eder. Dolayısıyla Hz. Peygamberin bu hadisinden yola çıkarak iftira edenlerin kötü ahlâk sahibi kişiler olduklarını ve kıyamet günü onun en çok buğz edeceği kişilerin bunlar olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Müminde bulunmaması gereken iki hasletten birinin kötü ahlâk⁵⁹⁸ olduğunu söyleyen Hz. Peygamber müminlere güzel ahlâklı olmaları konusunda teşvikte bulunmuş, onları kötü ahlâka düşmemeye karşı uyarmıştır. Bu sebeple müminlerin kötü ahlâkın içerisinde vücut bulan iftiradan sakınmaları ve uzak durmaları gerekmektedir. Bu da ancak Kur'an ahlâkını bilmek ve ahlâklı olmakla mümkündür. Bir kişinin ahlâklı olabilmesi ise o kişinin aklının, kalbinin ve bedeninin ahlâkî değerler doğrultusunda hareket etmesiyle alakalıdır. Zira bir insanın davranışları ve tutumlarının sonucu o düşünceler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu anlamda kalp, akıl ve beden bir bütünlük

⁵⁹⁶ İmam Mâlik, Muvatta, "Hüs'n'l-Hulk", 8.

⁵⁹⁷ et-Tirmizî, "Birr", 71.

⁵⁹⁸ et-Tirmizî, "Birr", 41.

oluşturmakta ve insan denilen varlığı ifade etmektedir. Yani bu üç unsurun imtızacı kişiyi iyi ahlâklı olmaya yönlendirmektedir.⁵⁹⁹

Sonuç olarak, iftira ahlâk-ı zemîme arasında yer alan rezilet nevinden bir ameliyedir. İslam'ın ahlâk anlayışına da mugayir bir davranış olan iftira hem Kur'ân hem de hadisler tarafından zemmedilmiş ve yasaklanmıştır. İftiranın ahlâksızlık veya kötü ahlâk içerisinde yer alması bu ameliyenin Allah'a, peygamberlere, topluma ve bireylere yöneltilip onlara zarar verme gayesi gütmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu noktada tüm dinî ve ahlakî öğretilerin de iftirayı ahlaksızlık olarak addetmekte olduğunu ve bunu bireysel ve toplumsal bir sorun olarak gördüklerini söylemek doğru olacaktır.⁶⁰⁰

A. İftiranın Sebepleri

İftira hiçbir arkaplanı olmadan gerçekleştirilebilecek bir davranış değildir. Yani kişinin bir ferde veya bir topluğa iftira atmasının altında yatan birçok gerekçe ve sebep bulunmaktadır. Zan, gıybet, kindarlık, haset, dedikodu, yalan, kendini beğenmek, kendi hatasından sıyrılmak, ihtilaf içinde bulunmak, tefrika, taassub gibi ahlak başlığı altında değerlendirilebilecek olan birçok sebep kişiyi iftiraya götüren sebepler arasında zikredilmektedir.⁶⁰¹

1. Vehm

Daha evvel de bahsi geçtiği üzere zan, yakinen bilmeksizin ağılebi-i ihtimal ile hükmetmek demektir.⁶⁰² Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte yetmiş kadar ayette zikredilen *zan* kimi yerde “evham, kuruntu”; kimi yerde “yakinen bilme, inanma”; kimi yerde ise “kesin olmayan kanaat, kuşku, tahmin” anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁰³ Hucurât Suresi 12. ayetinde geçtiği üzere *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِتْمٌ* “*Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır...*” buyurarak müminleri zandan uzak durmaya çağırmıştır. Çünkü zan, ihtimal üzere hüküm olduğundan bir kısmı hakka hiç isabet etmez ve hakkı ifade etmez, hakkı yerine getirmediğinde ise başkasının hakkına taalluk eden hususta bühtan ve iftiraya sebep olur.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Akdoğan, a.g.e., s. 83.

⁶⁰⁰ Akdoğan, a.g.e., s. 365.

⁶⁰¹ Algül, a.g.m., s. 134.

⁶⁰² Sami, a.g.e., s. 938.

⁶⁰³ Mustafa Çağrı, “Zan”, *DİA*, XLIV, s. 120.

⁶⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VII, 185.

2. Gıybet ve Nemime

Gıybet Hz. Peygamberin bildirdiği üzere bir kişiyi hoşlanmadığı bir şey ile anmak demektir. Eğer zikredilen şey o kişide varsa gıybet, yoksa iftira olmaktadır.⁶⁰⁵ Yani gıybet ile iftira arasında yakın bir ilişki ve ince bir fark bulunmaktadır.

Nemime'ye gelince, nemime Türkçe'de koğuculuk demektir. Sırrı ifşa kabilinden olan nemime, bir kişiden diğerine kötü söz taşımak anlamına gelmektedir.⁶⁰⁶ İbn Kesîr, nemimenin iki kısma ayrıldığını söyleyerek birisinin insanların arasını açma vechinden olduğunu diğerinin insanların arasını düzeltme vechinden olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁷ Ancak genel olarak kaynaklarda nemimenin, bozgunculuk çıkarma amaçlı yapıldığı ifade edilmiştir. Bu sebeple nemimenin iftiraya sebebiyet verdiğini söylemek mümkün olacaktır. Çünkü insanların arasını bozmak amacıyla söylenen bir sözün içinde yalanla birlikte iftiranın da olması kuvvetle muhtemeldir.

3. Kibir ve Haset

Kibir ve haset insanı iftiraya götüren en büyük sebeplerdendir. İlk olarak kibirden bahsedilecek olursa kibir, insanın kendini büyük görmesi, kendinde bulunan hasletleri beğenmesi, insanları hor ve hakir görmesi ve tevazu gerektiren yerde büyüklenmesi anlamına gelmektedir.⁶⁰⁸ Kibirli insan kendinden başka herkese karşı küçümseyerek bakan, başkasının kendisiyle aynı seviyede bulunmasından rahatsız olan insandır. Bu sebeple kibirli kişi, karşısındaki kişiye iftirada bulunmaktan çekinmez. Örneğin Bakara Suresi, *“İnsanların inandıkları gibi siz de inanın”* denildiğinde ise, *“Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?”* derler. *İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler”*⁶⁰⁹ ayetinde kendilerini büyük görüp kibirlenen münafıklara *“insanların iman ettikleri gibi iman edin”* denildiğinde onlar buna karşılık *“biz de bu akılsızlar gibi iman mı edelim”* diyerek cevap vermişler ve müminlere *süfefa* iftirasında bulunmuşlardır. Kibrin insana verdiği en büyük

⁶⁰⁵ Müslim, “Birr”, 70.

⁶⁰⁶ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz (255/869), *Tehzibu'l-Ahlak*, (thk. Ebû Huzeyfe İbrahim b. Muhammed), y.y., Dâru's-Sahabeti li't-Türâs, 1989, s. 31.

⁶⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 545.

⁶⁰⁸ el-Câhiz, a.g.e., s. 34.

⁶⁰⁹ el-Bakara, 2/13.

zararlardan biri hiç şüphesiz karşısındaki kişileri küçümseyerek onlara iftira atmaya sebep olmasıdır.

Hasede gelince haset, bir nimetin, bir faziletin, bir kemalin sahibinden zevalini istemek, başkasında bulunan bir şeyi çekememek demektir.⁶¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ “*Ve hased ettiği zaman hasetçinin şerrinden (Allah'a sığınırım)*”⁶¹¹ buyurularak hasedin ve hasidin şerrinin ne kadar büyük olduğu ifade edilmiştir. Haset duygusu insan tabiatındaki bencillikten, yani başkalarının kendisinden daha üstün durumda olmasına tahammül edememesinden kaynaklanmaktadır.⁶¹² Bu sebeple haset eden kişinin, bu hisle hareket ettiği zaman her hileye başvuracağını, elinden gelen her fenalığı göze alacağını ve bu konuda haset ettiği kişiye karşı iftira etmekten geri durmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

4. İhtilaf ve Hizipleşme

İnsanlar arasında oluşan ihtilaf, tefrika ve hizipleşme de iftiraya sebebiyet vermektedir. Çünkü her ihtilaf ve gruplaşma, kendi düşüncesinden olmayanı alt etme ve onu etkisiz hale getirme düşüncesini bünyesinde barındırmaktadır. Bu yolu izlerken de yani karşı grup veya görüşü alt etme düşüncesinde de iftira bu işin bir basamağını oluşturmaktadır.

İbn Batta, bu konuda önceki ümmetlerin ihtilafları, parçalanmaları ve çeşitli yollara ayrılmalarının onları ihtilaftan iftiraya götürdüğünü, bunun sonucunda da ihtilafa düşenlerin Allah'a iftirada bulduklarını, kitabını tahrif, hükmünü ta'til, sınırını da taaddi ettiklerini ifade etmiştir.⁶¹³

Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm, ihtilafın karşılığı olarak i'tilafi ikame etme amacı gütmektedir. Nitekim وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا “*Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz...*”⁶¹⁴

⁶¹⁰ Elmalılı, a.g.e., IX, 509.

⁶¹¹ el-Felak, 113/5.

⁶¹² Komisyon, *Kur'ân Yolu*, V, 722.

⁶¹³ Ebû Abdullah Abdullah b. Muhammed b. Batta el-Ukberî (387/997), *el-İbânetü an Şerîati'l-Fırkati'n-Nâciye ve Mücânebetü'l Firâki'l-Mezmûme*, (thk. Rıza b. Na'san Mu'tî), C.I, Riyad, Dâru'r-Râye, 1994, s. 270.

⁶¹⁴ Âl-i İmrân, 3/103.

ayetinde geçtiği üzere Allah müminlere bir arada kalıp ayrılmamalarını tavsiye ederken dolaylı olarak da ayrılıp düşman olmamalarını emretmiştir. Çünkü ihtilafın olduğu yerde düşmanlık, düşmanlığın olduğu yerde de yalan ve iftira revaçtadır.

5. Taassup

Sözlükte “bir görüş ve düşünceye körü körüne bağlanmak, taraf olmak” anlamına gelen taassup, terim olarak din, ahlak, adet gibi konularda haksızlık ve husumet derecesinde saplantıya düşmek demektir.⁶¹⁵ Taassubun temelinde inatçılık, bilgisizlik ve körü körüne bağlılık bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de müşriklerin atalarının dinine uyduklarını ifade etmeleri birkaç yerde dile getirilmiştir.⁶¹⁶ Bunlardan birisi de Zuhruf Suresi 23. ve 24. ayetleridir.

وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي فَرِيقَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ
قَالَ أُولُو جِنَّتِكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

“İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, “Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz” demiş olmasınlar. (Gönderilen uyarıcı) “Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?” dedi. Onlar, “Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz” dediler.”

Bu ayetlerde taassubun ne seviyeye geldiğini ve nelere sebebiyet verdiğini görmek gayet mümkündür. Nitekim inkârcılar kendilerine ne zaman uyarıcı gelse onların davetini kabul etmek yerine atalarının dinleri üzere kalmayı tercih etmişler ve kendilerine gelen uyarıcıların getirdiğini inkâr mahiyetinde yalanlamışlar ve kabul etmemişlerdir. Burada inkârcıların bu tutumu aslında genel olarak taassubun nelere yol açtığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü taassup sahip olunan düşünceden başka bir düşünceyi kabul ettirmeyen onu inkâr etmeyi kişiye vecibe bildiren bir davranıştır. Dolayısıyla taassubun insanda kibir, haset, kin, nefret, yalan ve iftira gibi hasletler oluşturduğunu söylemek mümkündür.

B. İftiranın Zararları

İftira, hırsızlıktan daha cinaidir. Yani hırsızlıktan daha tehlikeli bir davranıştır. Çünkü iftira insanlar arasında yayıldığında bunun aslının olmadığını anlatmak, herhangi

⁶¹⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 622-623.

⁶¹⁶ el-Bakara, 2/170; el-A'râf, 7/28.

bir hakikat ifade etmediğini söylemek çok zordur. Bunun zorluğunun sebebi ise iftirayı duyanların kalplerinde ve zihinlerinde bu iftiraların iz bırakmasından kaynaklanmaktadır. Yani iftira lekesi insanın üzerinden kolay kolay çıkmamaktadır. Onun için bir kişiye iftira etmek o kişinin hayatına, şeref ve haysiyetine en çirkin bir şekilde tecavüz etmek demektir.⁶¹⁷

Birey ve toplum hayatına doğrudan etki eden iftiranın birçok zararı vardır. Bu zararlar kimi zaman ferdi boyutta kalırken kimi zaman da ictimai bir boyut taşımaktadır. İşte iftiranın bu zararları birkaç madde ile sıralanacak olursa şunları söylemek doğru olacaktır:

- İftira, kişiyi dünyada rezillik ve rüsvayliğe; ahirette ise azaba götürür.
- İftira kişinin karakterinin ve imanının zayıflığına işaret eder.
- İftira, bireysel ve toplumsal olarak huzursuzluğa sebep olur. Toplumsal yapıyı bozup insanlar arasında fitneye sebebiyet verir.
- İftira atan da atılan da –iftiranın gerçekleşme durumuna göre- toplum nezdinde itibarını kaybeder.
- İftira, yalandan daha tehlikelidir, bu sebeple bireyin ve toplumun hayatına doğrudan etki edebilir. Yani bir kişinin kaderini tüm yönleriyle değiştirip kişinin psikolojik, sosyolojik ve iktisadi olarak zarar görmesine sebep olur
- İftiraya uğrayan kişi toplum tarafından baskı altında kalıp dışlanır.
- İftira atan kişinin iftirası ortaya çıktığında kişi toplum tarafından dışlanır, sözüne itibar edilmez ve şahitliği kabul edilmez.

⁶¹⁷ Ahmed Hamdi Akseki (1951), *İslam Dini*, İstanbul, Yeniakım Yayınları, 2014, s. 332.

III. İFTİRANIN FERDİ VE İCTİMAİ BOYUTU

Toplumsal bir varlık olan insan, bireylerle bire bir muhatap olduğu gibi toplum denilen olgu ile de bizzat aynı şekilde muhataptır. Çünkü toplumla ilişki içerisinde olmak esasında bireylerle iletişim ve etkileşimde bulunmakla mümkündür. Yani toplumsal ilişki bireylerin arasında gerçekleşen olayların bütünü ifade etmektedir.⁶¹⁸ Ancak bununla birlikte bireysel olayların ve de toplumsal olayların birbirinden ayrı kulvarlar olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Çünkü her bireysel olay toplumsal bir anlam taşımamaktadır.

Bireyin ve toplumun birbirleriyle olan ilişkileri ahlâkî değerler üzerine inşa edilmiştir. Ahlâkî değerler, kişinin iyiliğe yönelmesini, fazilet sahibi bir birey olmasını sağlayacak olan unsurlar anlamına gelmektedir. Bu açıdan ahlâkî değerlerin bireysel ve toplumsal ilişkiler için önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu ilişkilerde ahlâkî değerler olumlu bir etki alanına sahipken, ahlâkî değerlerin dışındaki ahlâk dışı tutum ve davranışlar ise olumsuz bir etki alanını ifade etmektedirler.

Allah'ın en güzel surette⁶¹⁹ ve İslam fitratı üzere yarattığı⁶²⁰ insan iyi bir varlık olarak dünyaya gelir. Ancak insandaki iyiye yönelme yetisi zamanla birtakım engel ve problemlerle karşılaşır. Bu problemlerin bir kısmı insanın kendisinden kaynaklı iken, bir kısmı da dışarıdan kaynaklıdır. Örneğin, daha başarılı olmak ve daha yüksek bir mevkiye gelmek için bir kişinin başkasına iftira atması ihtirasların kişiyi kötüye yöneltmesi noktasında insanın kendisinden kaynaklanan bir engel ve problemdir. Bunun dışında bir amirin memuru yanlış yönlendirip onun yalan söylemesine, iftira atmasına sebep olması da dışarıdan kaynaklanan problemler zümresine dahil olmaktadır. İşte tüm bu problemlerin hepsi sonuç olarak bireysel ve toplumsal bir düzensizlik ve huzursuzluğu beraberinde getirmektedir.⁶²¹

İftira, çok ciddi bir ahlâk ve kişilik zaafıdır. Bir kişiye iftira atmak o kişinin yapmadığı, etmediği veyahut da söylemediği bir şeyle karşı karşıya gelmesi demektir ki bu iftira atılan açısından son derece üzücü ve yıpratıcı bir durumdur. Çünkü bir kişiye iftirada bulunmak kişiyi yapmadığı şeyler konusunda sorumlu tutmak ve insanlar nezdinde zor durumda bırakmak anlamına gelmektedir.⁶²²

⁶¹⁸ Akdoğan, a.g.e., s. 34.

⁶¹⁹ et-Tîn, 95/4.

⁶²⁰ el-Buhârî, "Cenâiz", 92.

⁶²¹ Topçu, a.g.e. s. 148.

⁶²² Akdoğan, a.g.e., s. 367.

İftiranın üç önemli etki alanı bulunmaktadır. Birincisi iftiraya maruz kalan kişi üzerindeki etkisi, ikincisi iftira eden kişi üzerindeki etkisi, üçüncüsü ise iftiranın toplum üzerindeki etkisidir. Bunlardan en çok etkilenen hiç şüphesiz iftiraya maruz kalan kişidir. İftiraya maruz kalmak birey açısından çok büyük bir üzüntü ve sıkıntı sebebidir. Çünkü insanlar atılan iftiraya inandığı müddetçe iftiraya maruz kalan kişi o iftiranın ağırlığı altında ezilecek ve psikolojik olarak bir tahribat yaşayacaktır. Bu durum özellikle dürüst bir şekilde hayat sürenler, yani şahsiyetli ve onurlu bir şekilde yaşayanlar açısından kabul edilemeyecek kadar ağır bir durumdur. Çünkü iftiraya maruz kalmak bireyin varlığı ve benliği üzerinde oynanması ve kişiliğinin zedelenmesi anlamına gelmektedir.⁶²³ Bu sebeple bir mü'min namuslu bir kişiye atılan iftiralara hemen inanmamalı, bu iftiraların doğruluğunu araştırmalı ve iftiranın büyük bir günah olduğunu ifade etmelidir.⁶²⁴

İftiranın bir diğer etki alanını müfterinin üzerindeki etki oluşturmaktadır. Müfteri, iftirasının gerçeği ortaya çıkmadığı müddetçe o iftira ile istediğini elde etme, iftira ettiği kişiyi alt etme ve toplum nezdinde haklı görünme imkânlarına sahiptir. Ancak iftiranın aslı ortaya çıktığında tüm bunların tersi olur ve müfteri dinî ve toplumsal olarak yaptırımlara tabii tutulur.

İftiranın bunların dışındaki üçüncü ve son etki alanını da toplum üzerindeki etkisi oluşturmaktadır. Ancak burada toplumun iftiraya karşı kolektif bir duruş sergilemek zorunda olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü herhangi bir iftiraya toplumun bir kısmı inanırken diğer kısmı inanmayabilir. Burada iftiraya maruz kalan kişiye karşı bakış açısı çok önemlidir. İftiraya maruz kalan kişiyi tanıyıp bilenler o kişi hakkındaki iftirayı hemen kabullenmezler fakat iftiraya maruz kalan kişiyi tanımayanlar bunun gerçekliğine inanarak doğru kabul edebilirler. Aslında bu konuda toplumun uyması gereken asıl davranış biçimi, Kur'ân-ı Kerîm'in temel düşünce sistemlerinden birini oluşturan kişinin, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığı şeyin peşine düşmemesi gerektiği kaidesidir.⁶²⁵ Böyle olduğunda toplum kolektif olarak yanlış yapmaktan kurtulacağı gibi iftiraya maruz kalan kişiyi de çok fazla meşakkatin içine düşürmemiş olacaktır.

İftiranın bireysel ve toplumsal boyutunu göstermesi açısından Hz. Aişe'ye atılan iftira çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in Nûr Suresi'nde detaylı olarak ele aldığı bu konu aslında bir davranış öğretisi niteliği taşımaktadır. Nitekim Hz.

⁶²³ Akdoğan, a.g.e., s. 367.

⁶²⁴ Celil Kiraz, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, Bursa, Emin Yayınları, 2007, s. 264.

⁶²⁵ el-İsrâ, 7/36.

Aişe'ye isnat edilen bu iftirayla ilgili olarak Kur'ân, yukarıda bahsedildiği şekliyle üç boyutlu bir bakış açısını esas alarak hadiseyi ele almıştır. İlk olarak iftiraya maruz kalan Hz. Aişe, Safvan b. Muattal ve de Hz. Peygamber'e teselli niteliğinde “*Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır*”⁶²⁶ buyurarak onların çektiği sıkıntı ve dertlerin kendileri için ahirette büyük bir sevap olacağını ifade etmiştir.⁶²⁷ Burada konuya teselli ile başlanması, iftiraya maruz kalanların çektiği sıkıntı ve mihnetleri geçirme ve onları teskin etme amaçlıdır. Çünkü anlattığına göre Hz. Aişe, hadiseyi duyduğunda var olan hastalığı iyice artmış, kendi ifadesiyle ciğerleri parçalanacak gibi olmuş ve gözyaşları dahi kurumuştur.⁶²⁸ Yani iftiraya maruz kaldığında çok sıkıntı ve ızdırap çekmiş, insanların hakkındaki düşünceleri onu fazlasıyla üzmüştür.

Bundan sonra ayetin devamında “*Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır.*”⁶²⁹ buyurularak her bir müfterinin işlediği günahın cezası olduğu ve bunu ortaya atan kişinin – tefsirlerde genellikle naklonduğu üzere Abdullah b. Übeyy b. Selül'ün- ahirette ağır bir azaba uğrayacağı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*”⁶³⁰ buyurularak namuslu kadına zina iftirası edenin seksen değnek cezaya çarptırılması ve şahitliklerinin kabul edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre müfterinin attığı iftiranın sonuçlarına hem maddi hem de manevi olarak katlanması gerekmektedir.

Daha sonra Yüce Allah, bu hadise üzerinden müminleri tevbih yoluyla uyararak onların nasıl davranmaları gerektiğini bildirmektedir. İlk olarak Yüce Allah, müminlerin bu iftirayı duyduklarında hüsnü zan ederek bunun bir iftira olduğunu söylemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.⁶³¹ Yani herhangi bir iftira hadisesinde bu ayet referans olarak düşünüldüğünde ilk olarak yapılması gerekenin hüsnü zan etmek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü eğer bu konuda hüsnü zan edilmez ise iftiraya uğrayan kişi toplum nezdinde zor durumda kalmakla birlikte itibar kaybına uğrayacak, sui zanda

⁶²⁶ en-Nûr, 24/11.

⁶²⁷ el-Beğavî, a.g.e., VI, 22.

⁶²⁸ Müslim, “Tevbe”, 56.

⁶²⁹ en-Nûr, 24/11.

⁶³⁰ en-Nûr, 24/4.

⁶³¹ en-Nûr, 24/12.

bulunanlar ise ahirette bunun cezasını göreceklendir. Bundan sonra diğere ayette iftira hadisesini dile getirenlerin bu konuda dört şahit getirmeleri gerektiğı aksi takdirde kendilerinin yalancılar olacağı bildirilmektedir.⁶³² Buradan da bir iftira hadisesinde müddei kişinin iddiasını ispat etmekle mükellef olduğu anlaşılmaktadır. Eğer hali hazırda böyle bir durum varsa kişinin bunu ispat etmesi gerekmektedir. Eğer yoksa ve kişi bunu yayıyorsa o kişi Allah katında yalancılarından sayılır. Daha sonraki ayetlerde müminlerin bu iftirayı dillerinde yaydıkları, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyi dile getirdikleri ve bunu günah sanmadıkları halbukî bunun Allah katında çok büyük bir günah olduğu binaenaleyh bu iftirayı duyduklarında bunun apaçık bir iftira olduğunu söylemeleri gerektiğı ifade edilmiştir.⁶³³ Bu ayetlerden de bir iftira karşısında müminlerin o iftirayı dillendirmemeleri, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyleri dile getirmemeleri ve bunu basit bir şey görmemeleri gerektiğı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak bireyin tüm benliğine, itibarına, statüsüne ve toplumdaki yerine direkt olarak etki eden iftira, kişinin hayatının akışını ve düzenini bozarak yaşam alanını daraltır ve kişiyi maddi manevi zarara uğratar. Bu durumda iftiranın olumsuz etkilerini önlemek veyahut da azaltmak adına her bireye büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sebeple Kur'ân'ın bildirdiğı *“hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme”*⁶³⁴ hakikati ışığında hareket etmek ve Nûr Suresi 10-16. ayetlerini bu konuda referans almak iftiranın bireysel ve toplumsal zararlarını sonlandırmak veya asgari düzeye indirmek adına herkese bir vecibe olmaktadır. Eğer Kur'ân'ın bildirdiğı bu davranış öğretileri gözardı edilirse o zaman müfteri amacına ulaşmış olacak, masum insanlar da haksız yere bundan zarar görmüş olacaklardır.

⁶³² en-Nûr, 24/13.

⁶³³ en-Nûr, 24/15-16.

⁶³⁴ el-İsrâ, 17/36.

IV. İFTİRANIN HUKUKİ BOYUTU

İftira, bütün dinlerde haram kılınmış olan bir ameliyedir.⁶³⁵ Haram, yapılması din tarafından yasaklanan ve kaçınılmadığı takdirde de ceza gerektiren fiil anlamına gelmektedir. İnsanlara zarar vermekle birlikte birçok yıkıcı etkide bulunma gibi sebeplerden dolayı haram kılınan iftira, kaçınılmadığı takdirde ceza ve müeyyide gerektiren davranışlardan bir tanesi olmaktadır. İftiranın ceza gerektirmesinin sebebi kişinin hayatını, itibarını, onurunu, şerefini ve haysiyetini zedelemesi bunun yanında toplumsal olarak toplumsal bütünlüğü sarsması, toplum hayatının yapısını bozması, toplumda düzensizlik ve huzursuzluk çıkarmasından kaynaklanmaktadır. İşte tüm bu sebeplerden yani iftiranın bireye ve topluma zararlarından ötürü gerek İslam Hukuku'nda gerekse medeni hukukta iftiranın cezai bir karşılığı bulunmaktadır.

A. İftiranın İslam Hukuku'nda Karşılığı

İslam, kişilerin haklarının korunmasına ve toplumsal düzenin devamlılığına büyük önem vermiştir. Bu sebeple belirli kurallar koyarak bireylerin birbiri ile münasebetlerini ve de toplumsal ilişkileri korumayı amaçlamıştır. Bunun yanında İslamın öngördüğü bu kurallar birey ve toplumun düzenini sağlamakla birlikte huzurlu bir toplum inşa etme gayesi de gütmektedir. İşte İslamın belirlediği bu kurallara uyulduğu müddetçe birey ve toplum huzur ve güven içinde yaşamını idame ettirir. Ancak bu kurallar uygulanmadığı ve suçlar işlendiği zaman kural koyucu tarafından birtakım cezai yaptırımlar uygulanması söz konusu olur. Bu cezai yaptırımlar can, mal, neseb, din ve akli koruma amacına matuftur.

Ceza sistemine sahip her toplulukta olduğu gibi İslam'da da suçların karşılığında cezalar bulunmaktadır. Fıkıh kitaplarında daha çok cürm, cerîme ve cinayet kelimeleri ile anılan suç kelimesi, Allah'ın had veya ta'zir ile cezalandırdığı yasaklar anlamına gelmektedir.⁶³⁶ Had ve ta'zirin yanında bir de *kıyas* mevcuttur ancak kıyas, had gibi sınırları belirli olduğundan fukahanın tanımında zikredilmemiş olması muhtemeldir.⁶³⁷

İslam Hukuku'nda cezai sisteme bakıldığında orada iki farklı sınıf olduğu görülecektir. Bunlardan biri *hudud* denilen naslarla belirlenmiş müeyyideler, diğeri ise

⁶³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen (1971), *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, C. II, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985, s. 664.

⁶³⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye ve'l-Velayatü'd-Diniyye*, (thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdi), Kuveyt, Dâru İbn Kuteybe, 1989, s. 285.

⁶³⁷ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 8.B., İstanbul, İFAV Yayınları, 2014, s. 160.

ta'zir denilen hâkimin takdirine bırakılmış müeyyidelerdir.⁶³⁸ İşte iftiranın cezası tam olarak bu iki sınıfın konusu olmaktadır. Yani iftira cezai açıdan iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlardan birisi had kapsamına giren iftira yani *kazf*, diğeri ise ta'zir kapsamında olan kazfın dışındaki iftiraldır.

1. Kazf Suçunun Cezası

Kazf sözlükte mutlak olarak atmak anlamına gelmektedir. Ancak daha sonraları kelime başkasına mekârihten olan şeyleri isnat etmek anlamında kullanılmıştır. Kazfe “firye” de denilmektedir. Kazf ıstılahi olarak ise, muhsan bir kimseye ta'yir ve şetm yoluyla zina isnat etmek demektir.⁶³⁹ Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse tam ehliyetli bir kişinin muhsan bir kişiye zina isnadında bulunması veyahut zina mahsulü olduğunu söyleyerek nesebini inkâr etmesi ve bunu dört şahitle ispatlayamaması anlamına gelmektedir.⁶⁴⁰ Muhsan bir kişiye zina isnadında bulunan kişiye *kâzif*, isnatta bulunulan kişiye *makzûf*, zina isnadı amacı ile söylenen sözlere *makzûfun bih*, zina isnadının yapıldığı yere de *makzûfun fih* denilmektedir.

Kazf haramdır ve büyük günahlardan bir tanesidir. Nitekim Hz. Peygamber helak eden yedi büyük günahı saydığında bunların arasında iftira etmeyi de zikretmiştir.⁶⁴¹ Kazf diye nitelenmiş olan namuslu birine zina isnadında bulunma iftirasının İslam hukukunda cezai bir karşılığı bulunmaktadır. Kazf suçunun cezası, had olarak Allah tarafından belirlenmiş cezalardır. Had, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti naslarla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade etmektedir.⁶⁴² Haddi kazf ise muhsan veya muhsana birine dari adlde ta'yir ve şetm yoluyla zina nispet eden kişi hakkında tatbik edilecek olan ceza anlamına gelmektedir. Burada muhsandan maksat akıl, balığ, hür, müslim ve zinadan afif olma durumudur.⁶⁴³

Kazf haddi Yüce Allah'ın bildirdiği şekliyle Kur'ân-ı Kerîm'de Nûr Suresi'nde zikredilmiş mahiyeti ve farziyeti burada vurgulanmıştır. Kazf haddinin farz olmasının sebebi, zina isnadı ile iftira etmekten dolayıdır. Çünkü iftiraya uğrayan kişi, bu iftira

⁶³⁸ Draz, a.g.e., s. 190.

⁶³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. III, İstanbul, İstanbul Matbaacılık, 1950, s. 242.

⁶⁴⁰ Ahmet Yaman, Halit Çalış, a.g.e., s. 168.

⁶⁴¹ el-Buhârî, Vesaya, 23.

⁶⁴² Ali Bardakoğlu, “Had”, *DİA*, XIV, s. 547.

⁶⁴³ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 242.

sebebiyle bir utancın içine düşecek ve bununla yaşamak zorunda kalacaktır. İşte bunu önlemek amacıyla kazf haddi farz kılınmıştır.⁶⁴⁴ Kazf haddi Kur’ân-ı Kerîm’de Nûr Suresi 4. ayetinde dile getirilmiştir:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ

“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.”

İslam’da cezai yaptırımlar hiçbir duygusallığa yer vermeksizin kat’i olarak konulmuş ve sistematik bir hüviyete kavuşturulmuş kurallardan oluşmaktadır. Yani Yüce Allah belirli kurallar tayin etmiş, bu kuralları aşanları da belirli cezalara tabi tutmuştur. Kazf haddi de Yüce Allah’ın belirlemiş olduğu kuralların aşılması sonucu ortaya çıkan cezai yaptırımlardan bir tanesidir. Bu cezai yaptırımı Nûr Suresi 4. ayet özelinde kısaca ifade etmek gerekirse Yüce Allah namuslu, hür, zina ve buna benzer birçok kötü davranışı yapmaktan sakınan birisine iftira atan kişiye dünyada ceza olarak seksen değnek vurulacağını, bu kişilerin şehadetlerinin kabul edilmeyeceğini ve de artık fasıklar zümresinden addedileceklerini ifade etmiştir.⁶⁴⁵ İşte bu cezalar, kazfın dünyada cezai olarak karşılığını göstermektedir. Bu cezaların tatbiki konusunda fıkıh kitaplarında birçok şart sıralanmakta ve birçok ayrıntı dile getirilmektedir. Bu şartları zikretmeden önce ayetle ilgili bir nüansı zikretmek doğru olacaktır. Genel olarak kazf denildiğinde iftiranın muhatabının kadınlar olduğu ifade edilmektedir. Ancak buna dair farklı görüşler de mevcuttur. Örneğin Elmalılı, erkeklere kazfın de aynı hükmün kapsamına dahil olduğunu dile getirmekte ve kadınlara laf söz atmanın ve onları karalamanın daha yaygın olmasından mütevellit ayette cemi müennes sigasiyle kadınların tasrih ve tağlib olunduklarını söylemektedir.⁶⁴⁶ Yani ayet aslında kadınlarla beraber erkekleri de kapsamaktadır. Ancak kadınlar hakkında bu tarz söylemler kolayca söylenegeldiğinden ve de daha şayi’ olduğundan ayette ifade kadınlara has olarak zikredilmiştir.

İslam’da hadler nasslarla belirlenmiştir. Bu sebeple kanun koyucu ve devlet başkanının bunları azaltma, çoğaltma ve başka bir cezaya çevirme gibi tasarrufları söz

⁶⁴⁴ Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud b. el-Kâsânî (582/1191), *Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerâi'*, C. VII, 2.B., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, s. 40.

⁶⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, (haz. Ayhan Yalçın), C. II, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1996, 134.

⁶⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, VI, 20.

konusu değildir.⁶⁴⁷ Cezalar, şâri tarafından tayin edilmiş ve bunların uygulanmasında belirli şartlar öngörülmüştür. Bu şartlar haddin uygulanmasında keyfiliği ortadan kaldırma ve tamamen objektif bir formata sokma amacına matuftur. Çünkü hadler Allah hakkının kapsamındadır ve bunlarda keyfiliğin olması düşünülemez. Kazf haddinin icrasında da durum böyledir. Yani kazf haddinin icrası için öngörülen belirli şartlar bulunmaktadır. Bunlar: kazife ait şartlar, makzufa ait şartlar, makzufun bihe ait şartlar ve makzufun fihe ait şartlar olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Bunlardan ilk olarak kazifte (zina isnat eden) aranan şartlar şunlardır:⁶⁴⁸

- Kazif akil ve baliğ olmalıdır.
- Kazif muhtâr olmalıdır. Yani isnatta bulunurken başkası tarafından zorlanmamış olması gerekmektedir. Kazif, mühreh olursa yani bu işi yapmaya zorlanırsa bu durumda o kişi hakkında had gerçekleşmez.
- Kazif isnat ettiği iddiayı dört şahitle ispatlayamamış olmalıdır.

İkinci olarak makzufta (zina isnat edilen) aranan şartlar şunlardır:⁶⁴⁹

- Makzuf muhsan (namuslu) olmalıdır.
- Makzuf malum olmalıdır.
- Makzuf kazifin fûruundan olmamalıdır. Yani evlatlarından ve torunlarından olmamalıdır.
- Makzuf nâtik olmalıdır. Yani dilsiz olmaması gerekmektedir.
- Makzufun kazf esnasında hazır ve hayatta olması şart değildir.

Üçüncü olarak makzufun bihte (zina isnadında kullanılan söz) aranan şartlar şunlardır:⁶⁵⁰

- Kazfın sarîh bir lafız ile vuku bulması şarttır. Örneğin, “filan zanidir” böyledir.
- Kazfın yazıyla değil, lisanla vuku bulması gerekmektedir.
- Makzufun bih, makzuf ile tasavvur olunmalıdır. Yani söylenen ifade makzufa uymalıdır.

⁶⁴⁷ Ali Bardakoğlu, “Had”, *DİA*, XIV, s. 548.

⁶⁴⁸ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 243.

⁶⁴⁹ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 244-245-246.

⁶⁵⁰ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 247.

Dördüncü ve son olarak ise makzufun fihte (zina isnadının vuku bulduğu yer) aranan şartlar.⁶⁵¹

- Kazfın dar-ı adde yani Müslümanların meşru idarecilerince idare edilen yerde vuku bulması şarttır.
- Kazfın mutlak olması, yani bir şarta ve vakte bağlı olmaması gerekmektedir.

Kazf haddinin icrasında en önemli şartlardan biri şüphesiz makzufun muhsan olmasıdır. Muhsanlık evlenmiş olsun veya olmasın zinadan afif olma durumunu ifade etmektedir.⁶⁵² Eğer makzuf muhsan değilse ve kazfle ilgili olarak yukarıdaki şartlardan tamamı veya bir kısmı eksikse bu durumda kâzife hadd gerekmez bunun yerine ta'zir uygulanır.⁶⁵³

Yukarıda zikredilen şartlar tamam ise bu durumda kazf haddinin icrası mümkün ve gerekli olmaktadır. Bu şartlar sağlandığı takdirde muhsan birine zina isnadında bulunan kişiye kazf haddi uygulanır. Ayette bildirildiği üzere kazf haddinde iki ceza unsuru bulunmaktadır. Bunlardan birisi asli, diğeri ise tabi cezadır. Asli olan ceza celde; tabi olan ceza ise şehadetin kabul edilmemesidir.⁶⁵⁴ Asli ceza olan celde seksen sopayı ifade etmektedir. Bu seksen sopa hürler için böyledir. Köleler için celde miktarı ise kırk sopaya denk gelmektedir.⁶⁵⁵ Asli ve tabi cezalara ek olarak fasıklık vasfıyla vasıflanmak da kazfın üçüncü bir cezası olarak zikredilebilir.

Yüce Allah tarafından belirlenmiş olan kazfın maddi ve manevi cezaları Hz. Peygamber döneminde tatbik edilmiştir. Hz. Aişe'ye ifk hadisesi gerçekleştiğinde bu iftiraya karışanları Hz. Peygamber cezaya tabi tutmuştur. Hz. Aişe bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Beni bu iftiralardan mazur gösteren ayetler indiğinde Rasulullah minbere çıktı, durumu zikretti ve konuyla ilgili ayetleri (en-Nûr, 24/11-23) okudu. Minberden inince iki erkeğe bir de kadına hadd vurulmasını emretti. Bunlar: Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne bt. Cahş idi.”⁶⁵⁶

Yüce Allah'ın kazf için öngörmüş olduğu bu cezalarda şüphesiz bir maslahat ve hikmet bulunmaktadır. Nitekim haddi kazf ile kişilerin haysiyetini korumak, hukuklarını

⁶⁵¹ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 251.

⁶⁵² Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 20.

⁶⁵³ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 268; el-Beğavî, a.g.e., VI, 10.

⁶⁵⁴ Abdülkadir el-Üdeh (1954), *et-Teşrîu'l-Cinai'l-İslamî*, C.II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, t.y., s. 491.

⁶⁵⁵ el-Beğavî, a.g.e., VI, 10.

⁶⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 35.

siyanet etmek ve itibarlarını muhafaza etmek amaçlanmıştır.⁶⁵⁷ Elmalılı haddi kazf ile ilgili olarak celdenin eleminin cismani, şehadetinin kabul edilmemesinin eleminin ise ruhani olduğunu açıklamıştır. Yine Elmalılı, zinada cismani cihetin, kazfte ise ruhani cihetin ağır bastığını ifade ederek kazfın celdinin, zina haddinden dîn (az) olduğunu, kazfın manevi cezasının ise zina haddinden efzun (fazla) olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁸

Kazfın cezasının maddi ve manevi boyut taşınması onun ne kadar büyük bir cürüm olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Sopa cezası ile kişi iftirasının karşılığını fiziksel şekilde çekmesine rağmen bu yeterli görülmemiş buna bir de manevi şekilde ağır bir ceza olarak şahitliğin kabul edilmemesi cezası verilmiştir. Çünkü iftiraya maruz kalan kişi bu iftiranın ağırlığı altında maddi ve manevi olarak ezilmekte ve bundan ziyadesiyle etkilenmektedir. Bu sebeple ceza da suça mukabil olarak maddi ve manevi bir şekilde gelmiştir. Cezaların bu şekilde gelmesinin en önemli bir diğer sebebi de kazf suçunu azaltmak gayesine matuftur. Çünkü sopa cezası fiziki olarak caydırıcılık düşüncesi sağlarken şahitlikten men ise manevi olarak caydırıcılık düşüncesi sağlamaktadır.

Kazfın dünyevi cezası olduğu gibi uhrevi olarak da cezası bulunmaktadır. Nûr Suresi 23. ve 24. ayet bunu bildirmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır.”⁶⁵⁹

Ayette namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanların dünyada ve ahirette lanetlendikleri, yaptıklarına ahirette kendi uzuvlarının şahitlik edecekleri ve büyük bir azaba uğrayacakları vurgulanmıştır. Nûr Suresi 4. ayette bu kişilere gereken cezalar verilmesine rağmen ahirette de cezaya çarptırılacak olmalarının nedenini müfessirler, bu kişilerin bu günahta ısrar edip tevbe etmemeleri olarak açıklamışlardır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 243.

⁶⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 21.

⁶⁵⁹ en-Nûr, 24/23-24.

⁶⁶⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XV, 182.

Sonuç olarak söylemek gerekirse kazf, Yüce Allah'ın yasaklamış olduğu büyük günahlardan bir tanesidir. Hz. Peygamberin ifade ettiği şekliyle kişiyi helake götürecektir. Yedi büyük günahın biri olan kazf, hadd gerektiren fiiller arasında bulunmaktadır. Muhsan bir kişiyi zina isnadıyla suçlayan kimse ceza olarak Yüce Allah'ın belirlemiş olduğu dünyevi ve uhrevi cezalara tabi tutulur. Dünyevi olarak seksen sopa ve şehadetin kabul edilmemesi cezasına çarptırılan kişi eğer tevbe etmez ve bu davranışını sürdürmeye devam ederse ahirette de lanete uğrayıp azaba düşer olacaktır.

2. Diğer İftira Suçlarının Cezası

Yukarıda değinildiği üzere iftira cezai açıdan iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, hadlerle belirlenmiş olan, ikincisi ise hadlerin dışında kalan iftiralar.⁶⁶¹ İslam hukukunda cezası hadlerle belirlenmiş olan iftiralar kazf olarak adlandırılmaktadır. Hadlerle belirlenmeyenler ise kazf gibi istilahi bir kavramın altında değerlendirilmemişlerdir. Bunlar için genellikle iftira, sebb, şetm gibi kavramlar kullanılmıştır.

Klasik kaynaklarda iftiranın cezai durumu ele alınırken genellikle kazf suçunun karşısında *sebb* kavramı zikredilmektedir. Sebb sözlükte, kesmek, sövmek, hakaret etmek gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıhta sebb ise, iftira, küçük görme ve noksanlık atfetme gibi her türlü çirkin sözü ifade etmektedir.⁶⁶² Bunun yanı sıra sebb, kazfın şartlarını taşımayan iftira nev'inden her türlü ta'n edici söz anlamına da gelmektedir.⁶⁶³ Yani genel olarak sebb hakaret, sövme, iftira etme gibi anlamlarda kullanılır.

Kazfın dışında kalan iftira suçları aynı kazf gibi bireyin haklarına bir saldırı ve tecavüzdür. Küfür, hırsızlık, adam öldürme, içki içme, emanete ihanet etme, rüşvet alıp verme ve bunların dışındaki birçok konuda atılan iftiralar, ayrıca hakaret, sövme vb. kazfın dışında kalan iftiralar başlığı altına girmektedir. Şüphesiz bunlar da kazf gibi olmasa bile isnat edildiği kişiyi olumsuz şekilde etkileyen iftiralar.⁶⁶⁴ Ancak kazf, insanlar arasında vuku bulan iftiraların içerisinde en büyük ve en kötü olanıdır. Çünkü

⁶⁶¹ el-Ûdeh, a.g.e., II, 455.

⁶⁶² Şemsüddin Muhammed Arâfe ed-Desûki, *Hâşiyetü'd-Desûki alâ Şerhi'l-Kebîr*, C. IV, Dâru İhyai Kütübü'l-Arabî, t.y., s. 309

⁶⁶³ Abdülkahhar Dâvud el-Âni, "Ukûbetü'l-Kazf ve's-Sebb Beyne's-Şerîati ve'l-Kânûn", Bağdat, *Mecellet-ü Külliyyeti'l-Âdâb Câmiat-ü Bağdad*, C. II, S. 14, Matbaatü'l-Maarif, 1971, s. 668.

⁶⁶⁴ Hasan Doğan, *İslâm Hukukunda İftira Suçu ve Cezası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 130.

kazfın konusu İslam'ın en değer verdiği konulardan ve de korunması gereken beş esastan biri olan ırzdır. İrzın korunmasına büyük önem veren İslam, ırza yönelik suçlara da aynı cinsten ceza vermiştir. Kazf-i had konusunda bilindiği üzere seksen sopa, şahitliğin kabul edilmemesi ve fasıklık damgası şeklinde maddi ve manevi olmak üzere üç ceza tayin edilmiştir.⁶⁶⁵ Ancak kazf dışındaki iftiralara had gibi belirli bir ceza tayin edilmemiştir. Fakat bu, kazf dışında cereyan eden iftiraların önemsiz veya sorun teşkil etmeyecek türden olduğu anlamına gelmez. Nitekim İslam, kişinin onur ve haysiyetine ırz gibi değer vermiş ve bunların korunması adına birtakım uyarılarda bulunarak kişiye maddi-manevi zarar verecek her türlü şeyden sakınmayı emretmiştir. Kazf dışında kalan iftiralar işte bu şekilde İslam'ın sakınılmasını emrettiği ve yapılmasını yasakladığı fiilerden olup haklarında bir cezanın vuku bulmasını gerektirir. İşte bu tarz iftiralar için İslam hukukunda ta'zir cezaları söz konusudur.⁶⁶⁶

Ezdaddan yani karşıt anlamlı kelimelerden olan ta'zir kelimesi sözlükte engellemek, tevbih etmek, desteklemek, saygı göstermek, te'dib etmek ve yardım etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶⁷ İstilahî olarak ise ta'zir, hakkında hadlerin teşri edilmediği günahlara uygulanan te'dib anlamına gelir.⁶⁶⁸ Daha başka bir ifadeyle ta'zir, hakkında muayyen bir ceza veya bir had olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilen te'dib ve ceza demektir.⁶⁶⁹ Ta'zir belirli suçlarla sınırlı olmadığından alanı çok geniştir. Nasslarla belirlenmemiş hükümler ve hadlerin şartlarının sağlanamadığı durumlar ta'zirin konusu olmaktadır. Bununla birlikte ta'zir, belirli bir miktarı ve belirli bir uygulama şekli olan bir ceza değildir.⁶⁷⁰ Ta'zir cezaları genel olarak işlenen suçun büyüklüğü ile irtibatlıdır. Yani suç hafif olduğunda ta'zir cezası da hafif, suç ağır olduğunda ta'zir cezası da ağır olur.⁶⁷¹ Örneğin bir kimse, birine kazf içermeyen bir sebbde bulunursa, yani ey ahmak, ey yalancı, ey cimri, ey hırsız, ey fasık, ey faizci ve bunlar gibi daha birçok ifade kullanırsa bunun için hadd uygulanmaz. Bu cezaya denk hâkimin vereceği ta'zir cezası uygulanır.⁶⁷² Ancak hâkimin bu noktada bir keyfilik gösteremeyeceğini söylemek

⁶⁶⁵ eş-Şankitî, a.g.e., VI, 95.

⁶⁶⁶ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 268; el-Beydâvî, a.g.e., IV, 99.

⁶⁶⁷ Âsım Efendi, a.g.e., III, 2175.

⁶⁶⁸ el-Mâverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, s. 310.

⁶⁶⁹ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 325.

⁶⁷⁰ el-Ûdeh, a.g.e., I, 80.

⁶⁷¹ Macid Muhammed Ebû Ruhayye, "İslam'da Mâlî Ta'zir Cezası", (çev. Nihat Dalgın), Samsun, O.M.Ü.İ.F.D, S. 11, 1999, s. 313.

⁶⁷² Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (620/1223), *el-Muğnî*, (thk. Abdülfettah el-Hülv, Abdullah b. Abdülmuhsin el-Türkî), C. XII, 3.B., Riyad, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997, s. 390; Takiyüddin Ali b.

gerekmektedir. Çünkü hâkim, ta'zirleri İslam'ın genel prensip ve hükümlerine uygun olarak vermek, toplumun durumunu, düzenini ve çıkarlarını koruyacak şekilde bir karar vermek zorundadır.⁶⁷³ Bununla birlikte ta'zirlerin hadleri aşamayacağı da bilinmektedir. Örneğin, kazf gerektiren iftira suçuna seksen sopa vurulurken, kazf gerektirmeyen iftira suçuna bundan daha az bir ceza uygulanmak zorundadır.⁶⁷⁴ Çünkü hadler ta'zirlerden, hadleri gerektiren suçlar da ta'zirleri gerektiren suçlardan daha kuvvetlidir.⁶⁷⁵

Ta'zir cezalarında asıl amaç kişiyi te'dib ve ıslah etmektir.⁶⁷⁶ Yani tazirle kişiyi bir daha o cürmü işlemekten alıkoymak hedeflenmektedir. Bu noktada kişiyi bunlardan alıkoymak adına birçok ta'zir cezası öngörülmektedir. Bu cezaları bedeni, mali, hürriyeti kısıtlayıcı ve mahrum bırakıcı cezalar şekilde tasnif etmek mümkündür.⁶⁷⁷ İlâm, nasihat, tevbih, hapis, nefy veya tağrib, teşhir, celde, darp, para cezası veya katl gibi cezalar ta'zir cezalarındandır.⁶⁷⁸ Bunlar arasında ihtilaflı olan cezalar vardır. Örneğin katlin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, celdenin üst sınırı, para cezasının mahiyeti gibi konularda ihtilaflar bulunmaktadır. Ancak genel olarak katl dışında diğer cezaların ta'zir cezaları olduğunda şüphe yoktur.

Kazf dışındaki iftiralara verilecek cezalar hakkında Hz. Peygamberin şu hadisi cezanın mahiyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir. “Bir adam başka birine “Ey Yahudi!” derse ona yirmi değnek vurun, yine birine “Ey muhannes!” derse ona da aynı şekilde yirmi değnek vurun...”⁶⁷⁹ Bu hadisi şerif, birisine kazf dışında iftira nevi'nden söylenen her hakaret ve inciti her söz için bir ceza bulunduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber o zaman bunu yirmi değnek cezası ile uygulamıştır. Ancak hâkim bu tarz suçlara bundan başka şekilde cezalar da verebilir. Nitekim zaman, mekan ve ahvalin değişmesi ta'zir cezalarının da değişmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse kazf dışında kalan iftiralar ta'zir cezası gerektirmektedir. Bu cezaları ise hâkim, İslamın gerektirdiği şekilde ve toplumun çıkar

Abdülkâfi es-Sübki (756/1355), *es-Seyfü'l-Meslül alâ Men Sebbe'r-Resul*, (thk. İyad Ahmed el-Ğavc), Umman, Dâru'l-Feth, 2000, s. 172; Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümteu alâ Zadi'l-Müstekni'*, C. XIV, Riyad, Dâru İbnü'l-Cevzî, 2007, s. 314; eş-Şankitî, a.g.e., VI, 102; el-Ûdeh, a.g.e., II, 455.

⁶⁷³ el-Ûdeh, a.g.e., I, 80.

⁶⁷⁴ Abdülkâhhar el-Ânî, a.g.m, s. 669.

⁶⁷⁵ es-Sübki, a.g.e., s. 172.

⁶⁷⁶ el-Useymin, a.g.e., VI, 199; Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 326.

⁶⁷⁷ Tuncay Başoğlu, “Ta'zir”, *DİA*, XL, 201.

⁶⁷⁸ Elmalılı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, (haz. Sıtkı Güllü), V, 138, 139; Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, III, 326, 327, 328, 329.

⁶⁷⁹ et-Tirmizî, *Hudud*, 29.

ve düzenini göz önünde bulundurarak vermek durumundadır. Yani bir adam bir başkasına, “ey fasık, ey muhannes veya ey hırsız” şeklinde bir söz söylecek olursa bunun için hâkimin tayin ettiği ta’zir cezası uygulanır. Bu tamamen hâkimin inisayitifine kalmış olup ceza gerek hapis, gerek darp, gerekse sözlerle kişiyi küçümseyip hafife almak suretiyle tazib nev’inden olur.⁶⁸⁰

B. İftiranın Beşeri Hukuktaki Karşılığı

İslam hukukunda iftiranın cezai bir karşılığı olduğu gibi beşeri hukukta da iftiranın bir karşılığı bulunmaktadır. Çünkü iftira toplumsal bir sorundur. Bu sebeple her cezai sistemde yani gerek şeriatta gerekse beşeri normlarla oluşturulmuş olan hukukta karşılığı olmaktadır. Ancak İslam hukukundaki iftira ile beşeri hukuktaki iftira arasında farklar bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu farklar gerek şekil açısından, gerek uygulanma açısından, gerekse cezai yaptırımlar açısından farklılıklar göstermektedir.

İftira suçu, daha önceden 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu’nun 285. maddesinde düzenlenmiştir. Ancak daha sonra bu suça, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ikinci kitap, dördüncü kısım, ikinci bölümünde “Adliyeye Karşı Suçlar” bahsiyle 267. maddede yer verilmiştir.⁶⁸¹ Buna göre iftira suçu yeni TCK’nin 267. maddesinin birinci fıkrasında “yetkili makamlara ihbar veya şikayette bulunarak ya da basın ve yayın yoluyla, işlemediğini bildiği halde, hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılmasını ya da idari bir yaptırım uygulanmasını sağlamak için bir kimseye hukuka aykırı bir fiil isnat etmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra yeni TCK’de iftira suçu ile ilgili genel olarak iki madde bulunmaktadır. Birincisi iftirayı düzenleyen 267. madde; ikincisi ise iftira suçuna ilişkin etkin pişmanlığı düzenleyen 269. maddedir.⁶⁸² Bu maddeler ışığında iftira suçu ile ilgili düzenlemeler yapılmış, şartları, cezaları ilan edilmiş ve de etkin pişmanlıkla bunun cezai sonuçlarına etkisi ifade edilmiştir.

İftira suçunun maddi unsurları bulunmaktadır. Bunlar, suçun hukuki konusu, fiil, fail ve mağdurdur.

⁶⁸⁰ el-Kâsâni, a.g.e., VII, 64.

⁶⁸¹ Akif Yıldırım, “İftira Suçu”, TBB Dergisi, S. 69, Yıl 2007, s. 177.

⁶⁸² Yıldırım, a.g.m. s. 177.

1. İftira Suçunun Maddi Unsurları

a. Suçun Konusu

İftira suçunun hukuki konusu hakkında kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bu konuda hukukçular farklı düşünceler ortaya atarak iftira suçunun konusunu tayin etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple suçun konusu hakkında birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bazı hukukçular suçun konusunun “hukuka aykırı fiil” olduğunu söylerken bazıları da suçun konusunun fail tarafından hakkında hukuka aykırı bir fiil isnat edilen “masum kişi” olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸³ Yine bunun yanında iftira suçunun konusunun hem fiil hem de mağdur olduğunu dile getiren görüşler de mevcuttur.

b. Fiil

Yeni TCK 267. maddede düzenlenen iftira suçunda fiil, “yetkili makamlara ihbar veya şikayette bulunarak ya da basın ve yayın yoluyla, işlemediğini bildiği halde, hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılmasını ya da idari bir yaptırım uygulanmasını sağlamak için bir kimseye hukuka aykırı bir fiil isnat etmeyi” ifade eder. 765 sayılı eski TCK’de iftira suçunun meydana gelmesi için isnat edilen fiilin suç olması koşulu bulunmaktaydı. Ancak 5237 sayılı yeni TCK ile bu değiştirilmiş, bunun yerine fiilin hukuka aykırı olması yeterli görülmüştür.⁶⁸⁴ 267. madde kapsamında iftira suçu üç şekilde gerçekleşir:⁶⁸⁵

- **İhbar:** İhbar, suçtan zarar gören biri olmaksızın cezalandırılması gereken fiil ve davranışların yetkili makamlara bildirilmesidir. Yani ihbar, gerçekten suçu işlemeyen birisinin suçu işlediğini öne sürerek yetkili makamlara bildirmek anlamına gelir.⁶⁸⁶ İhbarın şekilsel açıdan hiçbir mecburiyeti yoktur. Sözlü olarak da, yazılı olarak da yapılabilir.⁶⁸⁷
- **Şikayet:** Şikayet, suçtan direkt olarak zarar gören kimsenin suçlunun cezalandırılması sağlamak için yetkili makamlara başvurmasıdır.⁶⁸⁸ Şikayetin

⁶⁸³ Ahmet Selçuk Sönmez, *Türk Ceza Kanunu’nda İftira Suçu*, Ankara, Hâkim Yayınları, 2016, s. 82.

⁶⁸⁴ Yıldırım, a.g.m. s. 195-196.

⁶⁸⁵ Akif Yıldırım, *İftira ve Suç Uydurma Suçları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, s. 32.

⁶⁸⁶ İbrahim Şahbaz, “İftira Suçu”, *Yargıtay Dergisi*, C. II, S. 4, Yıl 11, 1985, s. 494.

⁶⁸⁷ Hamit Dündar, “İftira Suçu ile Benzeri Suçlar Üzerine Bir İnceleme”, *Adalet Dergisi*, S. 2, Yıl 75, 1984, s. 297.

⁶⁸⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 34.

kural olarak yazılı yapılması gerekir. Ancak sözlü olarak yapılması durumunda da tutanağa geçirilmesi gerekmektedir.⁶⁸⁹

- **Basın-Yayın:** 765 sayılı Eski TCK’de iftira suçunun basın-yayın yoluyla yapıldığına dair bir hüküm bulunmamaktaydı. Yani basın yoluyla yapılan bir iftira üzerine savcılık harekete geçse bile isnat yetkili makamlara yapılmadığından bu suç kapsamına girmemekteydi. Ancak bu durum 5237 sayılı yeni TCK 267. maddesinde zikredilen “...ya da basın ve yayın yoluyla...” ifadesiyle değişmiştir. Yani bu yeni düzenleme ile iftira suçu basın-yayın yoluyla da gerçekleşir hale gelmiştir. Basın-Yayın ile neyin kastedildiği konusuna gelince bu ifadeyle her türlü yazılı, görsel, işitsel ve elektronik kitle iletişim aracıyla yapılan yayınlar kastedilmektedir. (TCK, 6/1-g)

c. Fail

İftira suçu özgü bir suç olmayıp herkes tarafından işlenebilir. 267. maddede zikredilen genel ifade suçun herkes tarafından işlenebileceğine delil teşkil eder.⁶⁹⁰ İftira suçunun failinin gerçek kişi ve tüzel kişi olması hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. İftira suçunun failinin gerçek kişiler olması konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak tüzel kişilerin fail olması konusunda bir ayrılık söz konusudur. Kimi hukukçulara göre fail tüzel kişiler de olabilir,⁶⁹¹ kimi hukukçulara göre ise tüzel kişi fail olamaz.⁶⁹²

d. Mağdur

İftira suçunun bir failinin olduğu gibi bir de mağduru bulunmaktadır. Ancak mağdur konusunda da net bir çizgi yoktur. TCK’ye göre suçun mağduru yargı organlarıdır.⁶⁹³ Ancak bu konu tam olarak açık değildir. Çünkü iftira suçunun mağduru genelde suçun hukuki konusu olan varlıklarla beraber addedilmektedir. Yani suçun konusunun bireysel menfaat olduğunu söyleyenler suçun mağduru olarak suçsuz

⁶⁸⁹ Sönmez, a.g.e., s. 89.

⁶⁹⁰ Köksal Bayraktar, “İftira”, İstanbul, İ.Ü.H.F.M., C. XL, S. 1-4, 1974, s. 190; Dündar, a.g.m., s. 293; Yıldırım, a.g.m, s. 187.

⁶⁹¹ Bayraktar, a.g.m., 190.

⁶⁹² Muharrem Özen, “Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış”, Ankara, A.Ü.H.F.D., C. LII, S. 1, 2003, s. 84-85.

⁶⁹³ Bayraktar, a.g.m., s. 190; Şahbaz, a.g.m., s. 493.

kimseyi,⁶⁹⁴ suçun konusunun adliye olduğunu söyleyenler ise suçun mağduru olarak adliyeyi zikretmektedirler.⁶⁹⁵

2. İftira Suçunun Cezası

Her hukuk sisteminde iftira suçunun bir cezası bulunduğu gibi TCK'de de iftiranın bir cezası bulunmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 267. maddesinde iftira suçunun mahiyeti belirtilmiş, suçun cezaları da tayin edilmiştir. TCK'nin 267. maddesinin birinci fıkrasında basit bir iftira suçunun cezası bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası olarak belirlenmiştir. Tabii iftiranın cezası bununla sınırlı kalmamakta iftiranın boyutu, failin itiraf ve pişmanlığı, mağdurun mağduriyeti gibi konular göz önünde bulundurularak iftira suçunun cezası arttırılabilir veya azaltılabilir bir hüviyete bürünmektedir.

a. İftira Suçunu Ağırlaştırıcı Sebepler

- 1- Fiilin maddi eser ve delillerini uydurarak iftirada bulunulması
- 2- Masum kişi hakkında tutuklama ve gözaltı dışında başka bir tedbire başvurulması
- 3- Masum kişinin tutuklanması veya gözaltına alınması
- 4- İftiraya uğrayanın hürriyeti bağlayıcı cezaya hükmedilmesi

b. İftira Suçunu Hafifletici Sebepler

- 1- Failin adli veya idari soruşturmadan önce iftirasından dönmesi
- 2- Failin kovuşturma başlamadan iftirasından dönmesi
- 3- İftiradan dönmenin; mağdur hakkında hüküm verilmeden önce veya mağdurun mahkûmiyetinden sonra veya cezanın infazına başladıktan sonra gerçekleşmesi
- 4- İsnat edilen fiilin idari yaptırım gerektiren bir fiil olması
- 5- Basın ve yayın yoluyla işlenen iftira suçunda etkin pişmanlık

⁶⁹⁴ Bayraktar, a.g.m., s. 190.

⁶⁹⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 25.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, insanlar için bir hidayet kaynağı olarak, Yüce Allah tarafından insanlara sunulmuş bir rehberdir. Bu rehber vasıtasıyla insan doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, iyiyi kötüden güzeli de çirkinden ayırır. Kur'ân'ın insanı ilettiği bu en doğru yol şüphesiz Yüce Allah'ın rızası istikametinde olan yoldur. Yani insanın gerek itikadî gerek amelî açıdan istikamet üzere olmasını ve bu ölçüde bir hayat yaşamasını ifade eder. Bu sebeple Kur'ân, insana yapması ve sakınması gereken konuları bildirir, bu noktada belirli emir ve yasaklar vaz eder. Bu emir ve yasaklara uyanlar Kur'ân'ın ilettiği en doğru yol üzere olur, uymayanlar ise istikametten sapmış olurlar.

Kur'ân'ın insanı en doğru yola iletmesi onun her açıdan en doğru ve en güzele gitmesi demektir. Ahlâk da bu bildirilen “en doğru”nun en önemli parçalarından bir tanesidir. Yani insan Kur'ân'ın emir ve yasakları doğrultusunda bir hayat idame ettirirse ahlaklı bir birey olabilir. Ahlaklı olmak da Kur'ân'ın istediği ölçüde bir hayat yaşamayı ifade eder. Bu sebeple ahlaklı olmak veya Kur'ân ahlakı ile ahlaklanmak kişiyi her türlü seyyiat ve levsiyattan sakındırır. Tecessüs yoluyla insanların mahremlerini araştırmak, bilmediği bir şey hakkında konuşmaktan geri durmamak, insanlar hakkında sui zan beslemek, insanların gıybet ve dedikodusunu yapmak seyyiat ve levsiyatın içine giren kötülüklerdendir. Tüm bu sayılan seyyiat, aslında iftira olgusunu oluşturmaktadır. Bu açıdan iftira basit bir cürüm değil mürekkep bir cürmü ifade etmektedir.

İftira kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 59 defa geçmektedir. Lafzen ifade edilmişinin yanı sıra konu olarak da kendisinden sıkça bahsedilen iftira, Kur'ân'ın sakınılmasını emrettiği fiiller arasında yer almaktadır. Çünkü iftira, kişiyi haksız yere suçlamakla birlikte masum kişinin bundan zarar görmesine sebep olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de iftiraya benzer birçok davranış şekli zikredilmektedir. Kizb, bühtan, ifk, kazf ve zûr bunlardan bazılarıdır. Klasik ve modern sözlüklere bakıldığında zikredilen tüm bu kelimelerin iftiraya yakın bir anlam taşıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Vücûh-Nezâir kitaplarında da bu kelimeler birbiri ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Nitekim bühtan, ifk, kazf denildiğinde bunlar için yine iftira kelimesi kullanılması bunun en bariz örneğidir. Tabi ki bu kelimelerin birebir aynı manayı

taşıdıkları anlamına da gelmemektedir. Çünkü semantik açıdan yakın anlamlı kelimeler arasında nüans farklılıkları olması son derece doğaldır. Bu nüans farklılıkları bir yandan Arap dilinin zenginliğini ifade ederken bir yandan da çeşitli olaylar karşısında gerçekleşen durumun tam karşılığını ortaya koymaktadır. İşte bu noktada Kur'ân'ın iftira ve yakın anlamlı kelimeleriyle ifade etmek istediği durum belirgin bir hale gelmektedir. Kur'ân, insanları ahlâkî olarak olgunluğa ulaştırmayı amaçlamaktadır. İftira ve yakın anlamlı kelimelerin lafzen ve manen sıklıkla zikredilmesi de bunun sacayağını oluşturmaktadır. Yani Kur'ân iftiradan sıkça söz ederek bu fiile “dikkat çekme” gayesi gütmektedir. Bundan dolayı iftirayı Kur'ân'da çeşitli başlıklar altında sıklıkla görmek mümkündür.

İftiranın Kur'ân'da çeşitli başlıklar altında ele alınmasından maksat burada muhataplar açısından farklılıklar olmasından kaynaklanmaktadır. Yani iftiranın muhatabı olarak Kur'ân'da kimi zaman Allah, kimi zaman peygamberler, kimi zaman da mü'minler zikredilmektedir. İftiranın Kur'ân'da bu şekilde farklı başlıklar altında ele alınması Kur'ân'ın iftira hakkında vermek istediği mesajın diğer bir sacayağını oluşturmaktadır ki bu da “iftiranın boyutunu gözler önüne serme”dir. Yani burada iftiranın insanın insanla arasındaki ilişkilerle sınırlı kalmadığı bazen peygamberlere hatta Allah-u Teâla'ya karşı dahi yöneltildiği de ifade edilmekte ve boyutuna dikkat çekilmektedir.

Kur'ân'da üç başlık olarak ele alınan iftiranın, bu başlıkların altında verilen bilgiler, haberler, uyarılar ve yasaklamalarla da mahiyeti gözler önüne serilmektedir. Bu başlıklardan öncelikle Allah'a yöneltilen iftira ele alındığında Allah'a iftira etmenin büyük bir günah ve şirkle eş değer olduğu görülecektir. Çünkü Allah'a iftira etmek O'nda olmayan bir şeyi ona nispet etmek demektir, Allah ise bundan münezzehtir. Peygamberlere iftiraya gelince, peygamberlere iftira da Kur'ân'da kendisine sıkça yer bulmakta ve onlara yöneltilen bu iftiraların batıllığına dikkat çekilmektedir. Mü'minlere iftira ise, Kur'ân'ın muhatap kitlesinin genelde tüm insanlar özelde de mü'minler olması hasebiyle iftira ile alakalı olarak daha yaşanmış ve ibretimiz örnekler verilmektedir. Hz. Yusuf'un peygamberliğinden ziyade mü'min bir kul olma boyutu ile, Hz. Meryem ve Hz. Aişe ile örnekler de mü'minlere teselli mahiyetinde ibretler sunulmaktadır. Netice itibariyle tüm bu başlıklar yani Allah'a, peygamberlere ve mü'minlere yöneltilen iftiralar, birlikte ele alındığında burada Kur'ân'ın iftira ile alakalı vermek istediği temel

düşüncenin bir diğzerinin de “iftiranın büyük bir günah oluşunu vurgulama” olduğu görölmektedir.

İşte Kur’ân’da iftira olgusuyla ilgili zikredilen tüm bu durumlar bir araya getirildiğinde Kur’ân’ın iftiraya karşı üç boyutlu bir duruş ortaya koyduğu belirgin hale gelmektedir. Bunların birincisini “iftiraya dikkat çekme”, ikincisini “iftiranın boyutunu gözler önüne serme” üçüncüsünü ise “iftiranın büyük bir günah oluşunu vurgulama” oluşturmaktadır.

Kur’ân’da çeşitli yönlerden ele alınmış olan iftiranın dînî, ahlâkî, ferdî-ictimaî ve hukukî boyutları da farklı ayetlerde ifade edilmiştir. Yani dînî olarak yasaklığı, ahlâki olarak rezilet nev’inden bir davranış olduğu, ferdî ve ictimaî olarak büyük tahriplere sebep olduğu, hukukî olarak da cezalarının olduğu farklı sure ve ayetlerde dile getirilmiştir.

Tüm bunlardan sonra sonuç olarak ifade etmek gerekirse Kur’ân’da iftira bir olay örgüsü mahiyetinde ele alınmış ve çeşitli açılardan dile getirilmiştir. İftiranın zikredildiği ayetler bütüncül şekilde ele alınıp kategorik olarak da başlıklar altında değerlendirildiğinde Kur’ân’ın iftiraya bakışının temel esprisi ortaya çıkmaktadır. Nitekim iftiranın lafız ve mana olarak geçtiği tüm ayetler, iftiranın dînî, ahlâkî, ferdî-ictimaî ve hukukî boyutuna bir yönüyle işaret etmekte, bu fiilin yasaklığını bildirmekte ve sakınılması gerektiğini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDUH Muhammed (1265/1849), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menar)*, I-XII, 2.B., Kahire, Dâru'l-Menar, 1947.
- ABDÜLBÂKÎ Muhammed Fuâd (1968), *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007.
- ABDÜLHAMÎD Muhammed Muhyiddin (1973), *Dürûsu't-Tasrîf*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2010.
- ADAM Baki, "Yahudilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. B., (ed.) Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, ss. 205-275.
- _____ *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.
- AKDEMİR Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerîm'de Kadın", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 4, 1997, ss. 249-258.
- AKDOĞAN Ali, *Sosyal Ahlak*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.
- AKSEKİ Ahmed Hamdi (1951), *İslam Dîni*, İstanbul, Yeniakım Yayınları, 2014.
- ALGÜL Hüseyin, "İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlîlî Bir Bakış" Bursa, *U.Ü.İ.F.D.*, C.IX, S. 9, Yıl 2000, ss. 131-141.
- ALİ Cevad (1987), *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, 2. B., Bağdat, Câmiatu'l-Bağdad, 1993.
- ÂLÛSÎ Ebu's-Sena Şihâbuddin Mahmûd Şükrî (1270/1854), *Ruhu'l-Meani Fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesanî*, I-XXX, Beyrut, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- ÂNÎ Abdülkahhar Dâvud, "Ukubetü'l-Kazf ve's-Sebb Beyne's-Şerîati ve'l-Kânûn", Bağdat, *Mecellet-ü Külliyyeti'l-Âdâb Câmiat-ü Bağdad*, C. II, S. 14, Matbaatü'l-Maarif, 1971, ss. 646-681.

- ÂSİM EFENDİ Mütercim (1235/1819), *el-Okyanusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmusu'l-Muhît*, I-VI, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- ASKERÎ Ebû Hilal (400/1009), *el-Furûku'l-Lügaviyye*, thk. Muhammed b. İbrahim Selim, Kahire, Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, t.y.
- ATAY Hüseyin, "İslam'dan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. I-IV, Yıl 1957, ss. 80-98.
- BARDAKOĞLU Ali, "Had", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XIV, 1996, ss. 547-551.
- BAŞOĞLU Tuncay, "Ta'zir", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C.XL, 2011, ss.198-202.
- BAYRAKTAR Köksal, "İftira", İstanbul, *İ.Ü.H.F.M.*, C. XL, S. 1-4, 1974, ss. 181-206.
- BEĞAVÎ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud (516/1122), *Meâlimu't-Tenzil (Tefsîru'l-Beğavî)*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dâmiriyye, Süleyman Müslim el-Harş, I-VIII, Riyad, Dâru't-Tayyibe, 1991.
- BEYDÂVÎ Ebû Said Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (685/1286), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, I-V, Beyrut, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, t.y.
- BİLMEN Ömer Nasuhi (1971), *Hukuku İslamiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VI, İstanbul, İstanbul Matbaacılık, 1950.
_____ *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, I-VIII, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985.
- BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-Sahîh)*, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2002.
- CÂHİZ Ebû Osman Amr b. Bahr (255/869), *Tehzîbu'l-Ahlak*, thk. Ebû Huzeyfe İbrahim b. Muhammed, y.y. Dâru's-Sahabeti li't-Türâs, 1989.
- CERRAHOĞLU ismail, *Tefsir Usulü*, 23.B., Ankara, TDV Yayınları, 2012.

- CEVHERÎ Ebû Nasr İsmail b. Hammad (400/1009), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabîyye*, I-VII, 4. B., thk. Ahmed Abdülgafûr Attar, Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1987.
- CÜNDİOĞLU Düccane, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 6.B., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.
- CÜRCÂNÎ Ali b. Muhammed Seyyid Şerif (816/1413), *Mu'cemu't-Ta'rîfat*, thk. Muhammed Sıddık el-Miñşavî, Kahire, Dâru'l-Fazilet, t.y.
- ÇAĞRICI Mustafa, "Ahlak", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. II, 1989, ss. 1-9.
- _____ "İftira", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXI, 2000, ss. 522-523.
- _____ "Zan", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XLIV, 2013, ss. 120-124.
- _____ *İslam Ahlâkı*, 9.B., İstanbul, Ensar Yayınları, 2016.
- ÇETİN Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 2.B., İstanbul, Dergah Yayınları, 2012.
- DABBÎ Mufaddal b. Muhammed b. Ya'la (178/794), *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Abdusselam Muhammed Harun, 6. B., Kahire, Dâru'l-Meârif, t.y.
- DÂMEĞÂNÎ Ebi Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed (478/1085), *Islâhu'l-Vücuah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk Abdülaziz Seyyid el-Ehl, 4.B., Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melayîn, 1983.
- DEMİRCİ Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, 2.B., İstanbul İfav Yayınları, 2013.
- _____ *Tefsir Usulü*, 23.B., İstanbul, İFAV Yayınları, 2013.
- DESÛKÎ Şemsüddin Muhammed Arâfe, *Hâşiyetü'd-Desûki alâ Şerhi'l-Kebîr*, I-IV, Dâru İhyai Kütübî'l-Arabî, t.y.
- DOĞAN Hasan, *İslâm Hukukunda İftira Suçu ve Cezası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.
- DRAZ Muhammed Abdullah (1958), *Kur'ân Ahlâkı*, çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, 4.B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2009.

- DÜNDAR Hamit, “İftira Suçu ile Benzeri Suçlar Üzerine Bir İnceleme”, *Adalet Dergisi*, S. 2, Yıl 75, 1984, ss. 292-315.
- EBÛ DÂVÛD Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karahbilî, I-VII, Beyrut, Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009.
- EBÛ HÂTİM Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî b. (270/890), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib, I-X, Riyad, Mektebetü’n-Nezar, 1997.
- EBÛ HAYYÂN Muhammed bin Yûsuf el-Endelüsî (745/1344), *Tefsîru’l-Bahru’l-Muhît*, thk. Adil Ahmed Abdü’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid, I-VIII, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.
- EBÛ RUHAYYE Macid Muhammed, “İslam’da Mâlî Ta’zir Cezası”, çev. Nihat Dalgın, Samsun, *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. 11, 1999, ss. 313-334.
- EBÛ TÂLİB Ebû Muhammed Mekkî el-Kaysî (437/1045), *el-Hidâye ilâ Bulûği’n-Nihâye*, I-XIII, BAE, Câmiatu’ş-Şârîka, 2008.
- EBU’S-SUÛD Muhammed b. Muhammed El-İmadî (982/1574), *İrşâdü’l-Akli’s-Selim ilâ Mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (*Tefsîru Ebî’s-Suûd*), I-IX, Beyrut, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, t.y.
- ENBÂRÎ Muhammed b. Kâsım el- *Kitâbu’l-Eddâd*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Beyrut, el-Mektebetü’l-Asriyye, 1987.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 4.B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.
- EZHERÎ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed (370/980), *Tehzîbu’l-Lüga*, I-XV, thk. İbrâhim el-Ebyârî, Mısır, ed-Dâru’l-Mısriyyeli’t-Te’lif ve’t-Terceme, t.y.
- FÂRİSÎ Alaeddin Ali b. Balabân (739/1339), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, I-XVIII, Müessesetü’r-Risâle, 1988.
- FAYDA Mustafa, “İfk Hadisesi”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXI, 2000, ss. 507-509.
- FERÂHÎDÎ Halil b. Ahmed (175/971), *Kitâbu’l-Ayn*, I-IV, thk. Abdülhamid el-Fedâvî, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.

- FEYYÛMÎ Ahmed b. Muhammed b. Ali (770/1368), *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut, Mektebet-ü Lübnan, 1987.
- FÎRÛZÂBÂDÎ Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed (817/1415), *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, I-VI, 3. B., Kahire, Vizâretü'l-Evkaf el-Meclîsu'l-A'la li's-Şüunu'l-İslamiyye, 1996.
- GALANTE Abraham, *Sabetay Sevi Ve Sabetaycıların Gelenekleri*, (çev. Erdoğan Ağca) İstanbul, Zvi-Geyik Yayınları, 2000.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Hıristiyanlık*, 5.B., İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- GÜNGÖR Mevlüt, *Kur'ân Penceresinden İman Amel Ahiret ve Kâinat'a Bakış*, 2.B., İstanbul, Kur'ân Kitaplığı Yayınları, 1997.
- GÜVEN Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, 3.B., İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014.
- HAMEVÎ Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (626/1229), *Mu'cemu'l-Büldan*, I-V, Beyrut, Dâr-u Sâdır, 1997.
- HANBEL Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), thk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşit, I-L, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- HÂZİN Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (741/1341), *Lübâbü't-Te'vil fî Meânî'l-Tenzil (Tefsîru Hâzin)*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhin, I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İBN ÂŞÛR Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî (1970), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, Tunus, Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İBN ATİYYE Ebû Muhammed Abdulhak Gâlib el-Endelüsî (541/1147), *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- İBN BATTA Ebû Abdillâh Abdillâh b. Muhammed el-Ukberî (387/997), *el-İbânetü an Şerîati'l-Fırkati'n-Nâciye ve Mücânebetü'l Firâki'l-Mezmûme*, thk. Rıza b. Na'san Mu'tî, I-IX, Riyad, Dâru'r-Râye, 1994.
- İBN CÜZEY Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî (741/1340), *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzil*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.

- İBN FÂRİS Ebu'l Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya (395/1004), *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, I-VI, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1979.
- İBN HACER Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Fethu'l-Bâri*, (hk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-XIII, Beyrut, Dâru'l-Mârif, t.y.
- İBN HİŞÂM Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmûri, I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990.
- İBN KESÎR Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail (774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Seyyid Reşad, Mustafa Seyyid Muhammed, Ali Ahmed Abdülbaki, Hasan Abbas Kutub, Muhammed Fadl el-Ücmavî, I-XV, Kâhire, Mektebet-ü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2000.
- _____ Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Beyrut, Mektebetü'l-Meârif, 1990.
- İBN KUDÂME Ahmed b. Muhammed (620/1223), *el-Muğnî*, (thk. Abdülfettah el-Hülv, Abdullah b. Abdülmuhsin el-Türkî), I-XV, 3.B, Riyad, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İBN MANZÛR Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem el-Efrîkî (711/1311), *Lisânu'l-Arap*, I-XV, Beyrut, Dâru Sâdir, t.y.
- İBN SÎDEH Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî (458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhîti'l-A'zam*, I-XI, thk. Abdülhamid el-Fedâvî, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İBNU'L KELBÎ Ebu'l Münzir Hişam b. Muhammed (204/819), *Kitabu'l-Esnam*, (çev. Beyza Bilgin), Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman (597/1201), *Nüzhetu'l-A'yün en-Nevâzir İlmi'l-Vücuḥ ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Radi, 3.B., Beyrut, Müessesetu'r-Risale, 1987.
- İBNÜ'L-ESÎR Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, (thk. Mahmûd Muhammed et-Tanahî), I-V, Riyad, Mektebetü'l-Halebî, 1963.

- İSFAHÂNÎ Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb (502/1108), *ez-Zerîa ilâ Mekârimi'sh-Sherîa*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.
- _____ *Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân*, 5.B., Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2011.
- İZUTSU Toshihiko, *Kur'ân'da Dînî ve Ahlâki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), 4.B., İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.
- KARAGÖZ İsmail, Fikret Karaman, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 6.B., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- KARAMAN Hayrettin, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Sadrettin GÜMÜŞ, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I-V, 3.B., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- KÂSÂNÎ Alâuddin Ebû Bekr b. Mesud (582/1191), *Bedâiu's-Sanai' fî Tertîbi'sh-Serâi'*, I-VII, 2.B, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- KATAR Mehmet, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. XX, S. 3, Yıl 2007, ss. 330-339.
- KEFEVÎ Ebu'l-Beka Eyyûb b. Mûsâ (1095/1684), *el-Külliyât*, 2.B., Beyrut, Dâru'l-Müessesetü'r-Risale, 1998.
- KİRAZ Celil, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, Bursa, Emin Yayınları, 2007.
- KURTUBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr (671/1273), *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülhasen el-Türki, I-XXIV, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- MÂLİK İbn Enes (179/795), *el-Muvatta*, thk. Kemal Hüseyin Ali, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2013.
- MÂVERDÎ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye ve'l-Velayatü'd-Diniyye*, thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, Kuveyt, Dâru İbn Kuteybe, 1989.
- _____ *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîru'l-Mâverdi)*, thk. Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahîm, I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

- MEIJER Fik, *Jezus en de Vjffde Evangelist*, Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Gennepe, 2015.
- MÜCÂHİD Ebu'l-Haccâc b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (108/721), *Tefsîrû'l-İmam Mücâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdüsselam Ebu'n-Nîl, y.y., Dâru'l-Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadîse, 1989.
- MÜSLİM Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc (261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-II, Riyad, Dâru Tayyibe, 2006.
- MÜSLİM Mustafa, *Kur'ân Çalışmalarında Yöntem*, çev.Salih Özer, 2.B., Ankara, Fecr yayınevi, 1998.
- NÎSÂBÛRÎ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin (730/1329), *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- ÖĞMÜŞ Harun, *Câhiliyye Döneminde Araplar*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.
- ÖZEN Muharrem, "Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış", Ankara, *A.Ü.H.F.D.*, C. LII, S. 1, 2003, ss. 63-88.
- RÂZÎ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (606/1210), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefatihu'l-Gayb)*, I-XXXII, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1981.
- RÂZÎ Muhammed b. Ebi Bekr Abdu'l-Kadir (666/1268), *Muhtârû's-Sihâh*, 9.B., Ürdün, Dâru İmare, 2005.
- SAİD Abdülsettar Fethullah, *el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevdûi*, 2.B., Kahire, Dâru't-Tevzîi ve'n-Neşri'l-İslâmiyyeti, 1991.
- SÂLİM Kemâl es-Seyyid Ebû Mâlik, *Sahîh-u Fıkhu's-Sünne ve Edilletuhu*, I-IV, Kahire, el-Mektebetü'l-Tevfikiyye, 2003, s. 62.
- SAMÎ Şemsettin, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul, Şifa Yayınevi, 2012.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, S.1, Yıl 1986, ss. 26-32.
- SÖNMEZ Ahmet Selçuk, *Türk Ceza Kanunu'nda İftira Suçu*, Ankara, Hâkim Yayınları, 2016.

- SUYÛTÎ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es- (911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 2013.
- SÛBKÎ Takiyüddin Ali b. Abdülkâfi (756/1355), *es-Seyfü'l-Meslül alâ Men Sebbe'r-Resul*, (thk. İyad Ahmed el-Ğavc), Umman, Dâru'l-Feth, 2000.
- ŞAHBAZ İbrahim, "İftira Suçu", *Yargıtay Dergisi*, C. II, S. 4, Yıl 11, 1985, ss. 485-509.
- ŞANKITÎ Muhammed Emin b. Muhammed el-Muhtar (1974), *Edvâu'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, I-VII, y.y. Dâru İlmi'l-Fevâid, t.y.
- TABERÎ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/923), *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXVI, Kahire, Dâr-u Hicr, 2001.
- TALEKÂNÎ Ebü'l-Kasım İsmail b. Abbad b. Abbas (385/995), *el-Muhît fi'l-Lüga*, I-XI, thk. Muhammed Hasan el-Yasin, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- TİRMİZÎ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *el-Câmiu'l-Kebîr*, I-VI, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- TOKSARI Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", Ankara, *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXIX, S. 4, 1993, ss. 67-80.
- TOPÇU Nureddin (1975), Ahlâk, yay. haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara, 5.B., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015.
- ÛDEH Abdülkadir (1954), *et-Teşrîu'l-Cinai'l-İslâmî*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, t.y.
- USEYMİN Muhammed b. Salih, *eş-Şerhu'l-Mümteu alâ Zadi'l-Müstekni'*, I-XV, Riyad, Dâru İbnü'l-Cevzî, 2007.
- USTA İbrahim, *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- VÂHİDÎ Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed (468/1076), *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid, I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

- VEZÂRETU'L-EVKAF VE'Ş-ŞUÛNÎ'L-İSLAMÎYYE* (Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Başkanlığı), *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, I-XLV, 2.B., Kuveyt, Dâru's-Selasil, 1986.
- YAMAN Ahmet, Halit ÇALIŞ, *İslam Hukukuna Giriş*, 8.B, İstanbul, İFAV Yayınları, 2014.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, (haz. Ayhan Yalçın), I-V, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1996.
- _____ *Hak Dînî Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul, Yenda Yayınevi, 2001.
- YILDIRIM Akif, "İftira Suçu", *TBB Dergisi*, S. 69, Yıl 2007, ss. 177-210.
- _____ *İftira ve Suç Uydurma Suçları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010.
- ZEBÎDÎ Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî (1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, I-XL, thk. Abdülmecid Katâmış, Kuveyt, Dâru't-Turasu'l-Arabî, 2001.
- ZECCÂC Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî (311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuhu*, (thk. Abdülcelil Abduh Şelbî), I-V, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- ZEMAŞERÎ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmid'i't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, I-VI, Riyad, Mektebetu'l-Abikan, 1988.
- _____ *Esâsu'l-Belâğa*, I-II, thk. Muhammed Basil Üyûnu's-Sûd, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- ZERKEŞÎ Bedreddin Muhammed b. Abdullah (794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-IV, y.y., Dâru't-Türas, t.y.
- ZÜRKÂNÎ Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Alî, I-II, Kâhire, Dâru'l-Hadîs, 2001.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Muhammed Emin ÇATAK
Tez Adı	Kur'ân-ı Kerîm'de İftira Kavramı
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 10 / 02 / 2017

İmza :

